SUOMALAIS-UGRILAISEN SEURAN

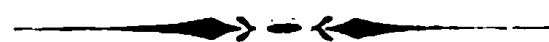
AIKAKAUSKIRJA

JOURNAL

DE LA

SOCIÉTÉ FINNO-OUGRIENNE

XXXV



HELSINKI 1918
SUOMALAIS-UGRILAINEN SEURA

Helsinki 1918.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy.

KAARLE KROHN

KALEVALANKYSYMYKSIÄ

OPAS
SUOMEN KANSAN VANHOJEN RUNOJEN
TILAAJILLE JA KÄYTTÄJILLE

YNNÄ
SUOMALAISEN KANSANRUNOUDEN
OPISKELIJOILLE JA HARRASTAJILLE

I

HELSINKI 1918
SUOMALAIS-UGRILAINEN SEURA.

Esipuhe.

»Suomen kansan vanhojen runojen» ilmestyessä täydellisenä kokoelmana, joka puolessa tuhannessa kappaleessa leviää ympäri maata, on runojemme tutkiminen epäilemättä saava uutta vauhtia. Tosin ovat tutkijoille aina olleet avoinna Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käsikirjoituskokoelmat, joiden käyttämisessä myös Seuran kirjastonhoitaja ja muut toimihenkilöt ovat auliisti avustaneet. Mutta runojulkaisun valmistuttua ei tutkimushaluisen enää tarvitse matkustaa Helsinkiin työskentelemään Seuran arkistossa. Sekin, jolla ei itsellään ole varaa hankkia teosta omaan kirjastoonsa, voi muissa kaupungeissamme ja monin paikoin maaseudulla helposti saada sen yleisestä kirjastosta tai yksityiseltä omistajalta käytettäväkseen.

Painettu kokoelma vapauttaa vielä siitä vaivasta, jonka hajanaisten ja usein epäselvien käsikirjoitusten lukeminen tuottaa. Entiseen aikaan vei täydellisen aineiston keräileminen jonkin runoryhmän käsittelyä varten useamman kuukauden ajan. Runojen julkaisun valmistuttua luetteloineen voi yhtä monessa tunnissa poimia ja koota kaikki saman runon toisinnot teoksen eri osista. Samalla kertaa saa nämä toisinnot paikallisesti määrättyinä, mikäli se nykyiselle tutkimukselle on ollut mahdollista, tarvitsematta itse hapuilla merkitsemättömien laulupaikkojen määräämisessä, mikä on ollut ensikertalaiselle tutkijalle miltei ylivoimaista työtä.

Kansanrunoudentutkimus on kansallista tiedettä sanan täysimmässä merkityksessä. Sen ainekset ovat monenmonien kansanrunoilijain muinaisaikoina sepittämiä, lukemattomain kansanlaulujain kautta aikojen säilyttämiä ja tuhannen kansalaisen nykyaikana talteen keräämiä. Myös näiden aineston seulomiseen ovat jo lukuisat työntekijät ryhtyneet. Ylioppilaat ja yliopistollisiin kursseihin osaa-

ottaneet kansakoulunopettajat ovat suorittaneet pienempiä ja suurempia tutkimuksia Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa, jossa heille on annettu aineksista luetteloita sekä jonkin verran johtoa työn aikana. Suomalaisen kansanrunousseminarin töitä on julkaistuna Suomi-kirjassa, Virittäjässä, Antero Vipusessa, Kotiseudussa ynnä muualla. Yliopistollisia väitöskirjoja on kansanrunouden alalta ilmestynyt lähes parikymmentä. »Suomen kansan vanhojen runojen» tarjooma tilaisuus tutkimukseen on toivoakseni vielä tuntuvasti lisäävä aineenharrastelijain lukua. Silloin eivät niiden tilatut kappaleet jouda virumaan kirjakaapissa pelkkinä hyllyn koristeina, joiden kaunis selkämys silmäämme hivelee, vaan on niiden ihana sisällyskin elävänä voimana ylläpitävä sivistyksellistä pyrkimystä maassamme.

»Suomen kansan vanhojen runojen» tilaajille ja käyttäjille ynnä suomalaisen kansanrunouden opiskelijoille ja harrastajille olen kirjoittanut tämän oppaan heitä tutustuttaakseni niihin peruskysymyksiin, jotka Kalevalan ilmestymisestä saakka ovat olleet vireillä, ja heille osoittaakseni, mitenkä eri kysymyksiin voi runotoisintojen avulla saada vastauksen.

Esimerkit] tutkimustavan käytäntöön sovelluttamisesta olen valinnut etupäässä semmoisista runoista, joiden ainekset ovat v. 1908 ilmestyneissä Vienan läänin runojen osissa ynnä aikaisemmassa »Kalevalan toisinnot» nimisessä yrityksessä jokseenkin täydellisesti julkaistuina. Vuosikymmenen ajan on kenellä tahansa ollut mahdollisuus näiden runojen toisintoja tutkia. Itsenäisesti ajatteleva lukija voi, jos haluaa, esitystäni seuraten tarkastaa niissä miltei jokaista yksityiskohtaa.

Edellisissä julkaisuissani en ole useinkaan ryhtynyt toisten mielipiteitten arvostelemiseen. Milloin se on tapahtunut, olen niihin erikoisen huomion pannut. Olen yleensä sitä mieltä, että paras polemiikki on uuden katsantokannan täydellinen esittäminen. Samasta syystä en aikoinaan painattanut isävainajani luennoillaan esittämää vastausta Aug. Ahlqvistin polemiseen teokseen »Kalevalan Karjalaisuus». Se ei ennättänyt ilmestyä molempain kuoleman välisenä lyhyenä aikana. Myöhempien tutkimusten kautta siirtyi sitten koko kysymys toiselle tasolle yksityisiä runoja, eikä yleensä Kalevalan runoutta koskevaksi.

Tässä kirjoitussarjassa en ole voinut välttää toisten enempää kuin omien erehdysteni osoittamista. Olen havainnut, että niin helppoa kuin runotutkimuksen tekniikka on oppia, ei toisintele-

vien muotojen arvosteleminen ja niistä johtopäätösten tekeminen ole yhtä yksinkertaista. Siihen vaaditaan paitsi pitkäaikaista runojen sisällykseen perehtymistä ja niiden henkeen syventymistä, monien kokeilujen, sekä onnistuneitten että onnistumattomain, kautta saavutettua kokemusta. Juuri kokemuksiani, joita kolmikymmenvuotisen työn aikana olen saavuttanut, olen halunnut kirjoittaa muistiin helpoitukseksi ja varoitukseksi vastaisille tutkijoille, joita »Suomen kansan vanhojen runojen» julkaisu on paneva liikkeelle.

Lopuksi saan kaikkien kansanrunoutemme tutkijain puolesta lausua hartaimman kiitoksen mainitun julkaisun tilaajille, jotka asianharrastuksellaan ja uhrautuvaisuudellaan ovat tehneet sen toteuttamisen mahdolliseksi. Maine tilauksen harvinaisesta menestyksestä kulkee jo ulkomaillakin. Kreikkalaisessa aikakauskirjassa Laografia (1917 s. 266) mytologian professori N. G. Polites kirjoittaa sen johdosta: »Ihmettelyä todella ansaitsee moinen Suomen kansan isänmaallinen harrastus; olisimme onnellisia, jos tätä esimerkkiä noudatettaisiin meilläkin, joilla on yhtäläisiä runoaarteita, vaikka emme niihin pane huomiota tai niistä edes tiedäkään.»

I. Kelpaako Kalevala runotutkimuksen aineistoksi?

Aikaisemmin, jolloin Kalevala ynnä Kanteletar olivat miltei ainoat kaikkien käytettävänä olevat muinaisrunoutemme lähteet, kohdistui tutkimus yksistään näihin, etenkin edelliseen. Kalevalan tarjoamaa aineistoa pidettiin kyllin riittävänä ja täysin luotettavana. Vanhemmat runojulkaisut, joita jo oli vaikea saadakin, tuntuivat sen rinnalla vähäpätöisiltä. Käsikirjoituskokoelmia, joista suurin osa oli vielä Lönnrotin tallessa, ei kaivattukaan siinä uskossa, että niistä oli otettu Kalevalaan juuri oikeat runot ja säkeet.

»Oikeiksi» Kalevalan säkeitä ei käsitetty ainoastaan siinä merkityksessä, että ne olivat epäilemättömästi kansanomaisia. Lönnrotin uskottiin osanneen eri toisinnoista valita myös ainoat oikeat, s. o. alkuperäisesti runoon kuuluvat, säkeet ja säkeenmuodot. Näin ei kuitenkaan ole Kalevalan kokoonpanija itse työstään ajatellut. V. 1835 julkaisemaansa n. s. Vanhaan Kalevalaan on hän liittänyt sata sivua »Toisintoja», s. o. niitä kertomarunojen säkeitä, joita ei saanut runoelmaan sovitetuksi. Niiden suhteesta tekstin säkeisiin hän lausuu esipuheensa luonnoksessa (Kalevalan esityöt III s. 331): »Mitä minulta on päälu'uksi otettu, ei ole historiallisessa totuuessa vähääkänä vissimpi niitä, joita Lisäyksiin on pantu. Kumpiakin niitä lauletaan yksiltä miehiltä, ja pelkään kyllä toisinaan heittäneeni Lisäyksiin, mitä vanhuuesta on ollut päälukuna, ja tähän ottaneeni, mitä vasta nykysemmin on tullut runoon lisätyksi.»

Myös v. 1849 ilmestyneeseen n. s. Uuteen Kalevalaan oli Lönnrotin ollut aikomus toimittaa yhtäläinen liite ja sitä varten oli hän jo koonnut ensimäisen runon toisinnot. Mutta kun se keräelmien kartuttua olisi paisunut liian laajaksi ja käynyt mahdottomaksi

yhdistää itse runoelmaan, jäi häneltä työ alkuunsa eikä sittemmin tullut erikseen toimitetuksi. Niin unohtui vähitellen yleisestä tietoisuudesta, että oli vielä muita säkeitä ja säkeenmuotoja, jotka saattoivat olla »oikeampiakin» kuin Kalevalaan valitut.

Kuinka lujasti juurtuneena on ollut usko Kalevalan kaikenpuoliseen todistuskelpoisuuteen, osoittaa paraiten Julius Krohnin lausunto hänen vv. 1881—5 julkaisemissaan Kalevalantutkimuksissa (Suomalaisen Kirjallisuuden historia I. Kalevala). Toisen vihkon esipuheessa, jossa ilmoittaa kesken työtä koko käsityskantansa muuttuneen, hän selittää: »Erittäinkin on minun täytynyt luopua siitä luulosta, että kaikilla painetun Kalevalan seikoilla on vastineensa kansan laulussa, ainakin siinä yhteydessä, missä ne kirjassa ilmautuvat.»

Vähää sen jälkeen August Ahlqvist, joka ei julkaisemattomien käsikirjoitusten kokoelmille antanut arvoa ja huomiota, ottaa kielelliseltä kannalta tarkastettavakseen nykyistä 1849 vuoden Kalevalanlaitosta (Tutkimuksia Kalevalan tekstissä ja tämän tarkastusta 1886) [1]. Hän tulee monessa kohden siihen päätökseen, että Lönnrot on tehnyt onnistumattomiakin korjauksia ja lisäyksiä kansanrunoon ja että siinä suhteessa on annettava etusija vanhemmalle 1835 vuoden laitokselle, Osoittaapa hän, että jotkut hyvinkin asialliset lisäykset ovat Lönnrotin sepittämiä ja kaikkea muuta kuin kansanomaisia. Niinpä luemme Raudan synnyn alussa (UK 9: 33—6):

Tuo Ukko ylinen Luoja,
itse ilmojen Jumala
ilmasta veen eroitti,
veestä maati manterehen,

Sitä vastaa Vipusen laulun kuvauksessa (UK 17: 541—7):

Lauloi synnyt syitä myöten, —
kuinka Luojansa luvalla,
Kaikkivallan vaatimalla
itsestänsä ilma syntyi,
ilmasta vesi erosi,
veestä manner maatelihe.

Molemmat kohdat perustuvat siihen käsitykseen, että maa on syntynyt veden vaikutuksesta. Mutta tämä, kuten Ahlqvist huomauttaa, »on liian selvä ultraneptunilais-mielipide kuuluakseen suomalaisten, joko muinaisten tai nykyisempien, geogonisiin luuloihin». (s. 13—4). Neptunismiksi nimitetty tieteellinen maailman-

[1] Vr. myös J. Krohnin arvostelua Valvojassa 1886 s. 287—96.

selitys, jonka mukaan kaikki vuorilajit ovat syntyneet veteen kerrostumalla tai ainakin veden avulla, oli kuuluisan geologin A. G. Wernerin keksimä ja vallitsi 1800-luvun ensi kymmenillä, siis Lönnrotin opintoaikana. Myös kielellisillä todisteilla Ahlqvist vahvistaa päätelmäänsä, ettei kumpikaan vanhassa Kalevalassa löytymätön säkeistö ole kansan laulama.

Suuresti ei kuitenkaan asia muutu, jos Uuden Kalevalan luotettavaisuutta epäillessämme noudatamme Ahlqvistin esimerkkiä ja turvaudumme Vanhaan Kalevalaan, jonka vaivoin voimme saada jostakin kirjastosta lainaksi ja sattumoisin vanhentuneitten kirjojen kaupasta kalliilla hinnalla ostetuksi. Sitten on jo parempi kerrassaan siirtyä aikaisimpaan Kalevalan luonnokseen, »Runokokoukseen Väinämöisestä», ja sen perustana olleisiin »Lemminkäinen», »Väinämöinen» ja »Naimakansan virsiä» nimisiin kokoonpanoihin. Mainitut käsikirjoitukset on myöhemmin painettu Suomi-kirjaan (III 4 ja 5, Kalevalan esityöt I—II)[1] ja ovat siten helposti saatavissa. Niistä on myös olemassa A. R. Niemen yksityiskohtainen selostus, jossa lisäykset ja muutokset kansanomaisiin säkeisiin ovat tarkalleen osoitetut (Kalevalan kokoonpano I. Runokokous Väinämöisestä 1898)[2]. Mutta juuri tämä selostus, johon toivottavasti tulee aikoinaan Vanhaa ja Uutta Kalevalaa käsittelevä jatko, tekee meille silmin nähtäväksi, kuinka vaarallista on käyttää Lönnrotin kirjallisessa tarkoituksessa kokoonpanemia kansanrunoja minkäänlaisen muinaistutkimuksen aineksina.

Niinkuin siitä selviää, sisältää jo Runokokous Väinämöisestä Lönnrotin omia lisäyksiä. Mainittakoon toisen Kanteleen synnyn johdannoksi asetettu Koivun itku, jossa on mukaeltu kansanomaista Purren itkua ja Paavo Korhosen runoa »Pieni lintu», sekä Väinämöisen poislähtöön liitetty kanteleen jäljelle jättäminen, minkä aihe on saatu G. A. Brakelin v. 1829 julkaisemasta ruotsinkielisestä näytelmästä »Väinämöinen». Päivän päästö-runosta Lönnrot esipuheessaan itse ilmoittaa, että on vähimmän täydellisenä saanut sen kohdan, jossa luetaan Väinämöisen ja Ilmarisen hankkeista saada uusi kuu ja päivä taivaalle sijoitetuiksi, ja että paikoin on pitänyt panna täytteeksi omiakin sanoja.

Säkeitä, jotka eivät ole kansanomaisia, on Runokokouksen 5000 säkeestä noin 250 eli 5 %, Vanhassa ja erittäin Uudessa Kale-

---

[1] Myös III: Lisiä Vanhaan Kalevalaan (Suomi III 11).

[2] Vr. myös Kaarle Krohn, Kalevalan esityöt (Valvoja 1896 s. 157—78).

valassa suhteellisestikin varmaan enemmän. Mutta nämä lisäsäkeet eivät yksistään eivätkä edes pääasiallisesti ole johtaneet harhaan Kalevalan tutkijoita.

Pelkkä säkeitten poimiminen kansanrunon eri toisinnoista ja niiden yhteen sovittaminen on voinut aikaan saada erehdyttävän mielikuvan. Niinpä säepari: *olipa nuori Joukahainen, laiha poika Lappalainen*, tavataan kahdessa kohden Uutta Kalevalaa (3: 21—2; 6: 23—4). Vastaavissa kansanrunoissa, Kilpalaulannassa ja Väinämöisen ammunnassa tavataan kyllä molemmat säkeet, mutta ne eivät milloinkaan esiinny yhtäaikaa samassa kirjaanpanossa. Edellinen säe kuuluu varsinaisesti edelliseen, jälkimäinen jälkimäiseen runoon; milloin toinen säe ilmaantuu toisen asemalla, on sekaannus runojen välillä todettavissa. Se väärä johtopäätös, joka on tehty Kalevalan tekstin nojalla, että Joukahainen olisi lappalaissukuinen, on siis aiheutunut kahden kansanomaisen toisinnon yhdistämisestä.

Lönnrot ei kuitenkaan ole rajoittanut työtään siihen, että liitti saman runon toisintoja yhteen, vaan hän saattoi ottaa säkeitä täytteeksi aivan eriaineisista runoista. Tästä on vielä useammin ollut seurauksena mielikuvain sekaannus. Esim. Karhuntappo-runossa on erääseen Vanhassa Kalevalassa tavattavaan säkeistöön Uudessa Kalevalassa sovitettu häärunoihin kuuluva säe; joka on houkuttanut Ahlqvistin aivan väärältä taholta, Vienan mereltä, etsimään edellisessä mainittua Saksansalmea eli Suolasalmea, millä on tarkoitettu Juutinraumaa.

A. (VK 28: 298—300).
Suolat kaukoa katsottu,
Saksan salmilta syviltä,
souttu Suolasalmen kautta.

B. (UK 46: 311—3).
Saatu suolat Saksan maalta,
Vienan päälliltä vesiltä,
souttu Suolasalmen kautta.

Niinikään järjestellessään jonkin runon osia, joiden keskinäinen suhde eri toisinnoissa vaihtelee, on Lönnrot välistä saanut aikaan vaikutuksen, joka on johtanut väärään käsitykseen. Kalevalasta päättäen on Ukon puoleen käännytty viimeiseksi, kun ei kenestäkään muusta enää ollut apua. Tämä järjestys on kuitenkin vasta uudessa laitoksessa johdonmukaisesti toimeenpantu. Vanhassa Kalevalassa on sitä vain pariin kohtaan sovitettu, toiseen ilman kansanrunon tarjoamaa perustusta, toiseen vasten kansan-

runon järjestystä (VK 22: 35 ja 26: 513, vr. UK 40:78 ja 48: 356; ks. SRU s. 122—3).

Luonnollisesti myös eri runojen järjesteleminen yhtenäiseksi kokonaisuudeksi on vaatinut tasoittelemista, joka on voinut viedä harhaan tutkimuksen. Yhdistäessään Ilman immen kosinnan ja Sammon taonnan on Lönnrot jo Runokokouksessa Väinämöisestä Sammon takojalle luvattuun Pohjan tyttöön sovittanut ilman vempelellä eli taivon kaarella istumisen. Vanhassa Kalevalassa hän on sitten muualta lisännyt kultakankaan kutomisen ja Uudessa Kalevalassa vielä kutomisen kuulollista vaikutusta esittävän säkeistön (UK 8: 1—16, vr. RV 3:1—2, 6—9 ja VK 3: 23—6):

Tuo oli kaunis Pohjan neiti
maan kuulu, veen valio,
istui ilman vempelellä,
taivon kaarella kajotti
pukehissa puhtahissa,
valkeissa vaattehissa (=RV).
Kultakangasta kutovi,
hopeista huolittavi

kultaisesta sukkulasta,
pirralla hopeisella (=VK).
Suihki sukkula piossa.
käämi käessä kääperöitsi,
niiet vaskiset vatisi,
hopeinen pirta piukki
neien kangasta kutoissa,
hopeista huolittaissa.

Siten muodostunut mielikuva antoi Ahlqvistille aiheen Pohjan immen istuimen selittämiseen pohjoisten revontulten kaareksi, joiden omituista sähinää ja rätinää muka kuvaisi sukkulan surina ja pirran piuke (Kalevalan karjalaisuus s. 77—8).

Säkeitä eri toisinnoista valikoidessaan on Lönnrotin täytynyt jättää käyttämättä muut toisintojen säkeet, joita ei ole saanut siihen yhteyteen mahtumaan tai soveltumaan. Silloin on helposti tullut syrjäytetyksi sellainenkin säe, joka on kysymyksessä olevaan runoon alkuperäisesti kuuluva ja sen tutkimukselle tähdellinen. Niinpä Lönnrot jo »Runokokouksessa Väinämöisestä» on Vellamon neidon onginnasta poistanut säkeen, jonka itse oli kirjaanpannut ja »Väinämöisessä» käyttänyt ja joka mainitun runon syntymäpaikan määräämiselle on mitä tärkein: *räpylätön hylkeheksi*. Vuokkiniemen Vuonnisen kylän laulaja, joka tämän säkeen on säilyttänyt, ei ole elänyt hylkeitten asustamien vesien rannoilla. Siitä päättäen on runo Vellamon neidon onginnasta tänne kulkeutunut jonkin nykyisen meren tai entisen, kuten Laatokan meren ääriltä (KRH s. 796).

Silloinkin kun Lönnrot on yhtä ainoata toisintoa noudatta-

nut, on hän saattanut hylätä mielestään sopimattoman säkeen. *Jumala* sanan käyttämisestä pakanallisen ilmanjumalan merkityksessä on Castrén luullut löytävänsä epäämättömän esimerkin Lemminkäisen äidin rukouksessa (UK 15: 352—3):

»Itse ilmoinen Jumala,
valjastele varsojasi!» —

Väliltä on kuitenkin poissa kansanomainen kertosäe: *itse henki Herra Jeesus*, mikä asettaa pääsäkeen ihan päinvastaiseen valoon (SRU s. 354).

Kalevalaa kokoonpannessaan on Lönnrot y l e e n s ä k a r s i n u t s e l v ä t v i i t t a u k s e t k r i s t i n u s k o o n. Kansanrunoissa tavallinen Juortanin joki on ainoastaan yhteen paikkaan huomaamattomuudesta jäänyt (UK 17: 572).

Niinikään on Lönnrotilla ollut vastenmielisyys semmoisia lainasanoja kohtaan, joita hän ei tahtonut kirjakielessä käytettäväksi tai joiden ei katsonut soveltuvan Kalevalan edustamaan, puhtaasti kansalliseksi kuviteltuun muinaisaikaan. Sanaa *harppu*, joka kaikissa aikaisemmissa laitoksissa usein tavataan *kantelen* kertosanana, on Uudessa Kalevalassa siinä määrin vältetty, että se enää esiintyy yhden ainoan kerran (UK 42: 485).

V i e l ä e k s y t t ä v ä m p i k u i n p e l k k ä p o i s t o o n m u u n n o s, s. o. poisto, johon liittyy joku lisäys. Yhden kirjaimen korjauksella on Pohjolasta palanneen Väinämöisen kultakuuseen laulama *orava* Runokokouksessa muunnettu *otavaksi* (RV 4: 21, vr. UK 10: 42). Mutta tämä kynänveto sai aikaan perinpohjaisen muutoksen ajatuksessa ja johti muodollisestikin suurempaan vaihdokseen kertosäkeessä: *kuun* asettamiseen alkuperäisen *näädän* sijalle. Toisessa paikassa Runokokousta, johon edellä on viitattu, on Lönnrot *uuden miekan* takomisen muuntanut *uuden kuun ja päivän* takomiseksi ja lisännyt niiden nostamisen taivaalle. Uudessa Kalevalassa hän viimemainittuun kohtaan sovitti *kuusen*, jonka latvaan taotut taivaanvalot tulevat asetetuiksi. Siten on Kalevalaan kaksi kertaa muodostunut muinaistarulliselta näyttävä, mutta kansanrunoon kuulumaton mielikuva puusta, jonka oksilla loistavat taivaankappaleet.

Eipä Lönnrot empinyt, kun oli kysymys luonteenkuvauksen yhdenmukaisuudesta, muuntamasta soveltumatonta piirrettä aivan päinvastaiseksikin. Lemminkäisen kiireellisyyttä kuvaavat vaatimukset, että äidin pitäisi käärmeen mujuissa pesty paita kuivata

kiireesti (UK 12: 33) tai lämmittää sauna *samassa* (UK 26: 31), eivät ole kansanomaisia. Vielä Vanhassa Kalevalassa saa paita kuivaa *kesäkuilla* (VK 6: 17); sauna on siinä vain *salaa* lämmitettävä (VK 17: 29).

Esimerkkinä siitä, mitenkä tietoisesti ja suunnitelmallisesti Lönnrot menetteli, mainittakoon vielä Väinämöisen vastaus Joukahaiselle, joka oli kehunut muistavansa luomisen töitä. Vanhassa Kalevalassa se esiintyy kansanomaisessa muodossaan (VK 30: 68—94):

J: »Muistan ajan' muutamanki;
muistan meret kynnetyksi jne.
ilman pielet pistetyksi» jne.

V: »Omat on meret kyntämäni jne.
olin ma miessä kolmantena
ilman pieltä pistämässä» jne.

Mutta kun sitä oli käytetty todisteena Väinämöisen alkuperäisestä jumaluudesta, ei Lönnrot, joka siinä näki vain myöhempää sankarin jumaloimista, tahtonut säilyttää mielestään väärää todistuskappaletta. Hän siitä syystä siirsi Väinämöisen lausunnon Joukahaisen suuhun yhä rohkeammaksi kehumiseksi, jonka Väinämöinen vastaavin sanoin väittää valheeksi puhumatta mitään omasta osallisuudestaan (UK 3: 215—54):

J: Muistanpa ajan mokoman,
kun olin merta kyntämässä jne.
Viel' olin miesnä kuuentena,
seitsemäntenä urosna
tätä maata saataessa,
ilmoa suettaessa,
ilman pieltä pistämässä» jne.

V: »Sen varsin valehtelitkin;
ei sinua silloin nähty,
kun on merta kynnettihin jne.
Eikä lie sinua nähty,
eikä nähty, eikä kuultu
tätä maata saataessa» jne.

Samasta syystä on Lönnrot hylännyt Vanhassa Kalevalassa vielä tavattavat Tulen synnyn yleiset alkusäkeet, joissa Ilmarinen ja Väinämöinen esiintyvät taivaallisen tulen iskijöinä (VK 26: 36—7):

Iski tulta Ilmarinen, välähytti Väinämöinen.

Uudessa Kalevalassa on niiden sijalla toisintomuodot (UK 47: 67—8):

Tulta iski ilman Ukko, valahutti valkeata.

Edellinen säe on kansanrunossa vähemmän tavallinen, jälkimäisen vastinetta ei ole löytynyt.

Kalevalan yhtenäisyyden ja muodollisen vaikutuksen kannalta on Lönnrotin valikoiva, karsiva, järjestävä, tasoittava, muodostava ja täydentävä työ ollut aivan tarpeellinen. Mutta siitä on myös ollut seurauksena, että Kalevalan säkeitten sisältämät todistuskappaleet ovat puutteellisia, sekaantuneita, turmeltuneita ja epäpätöisiä.

Kalevalan käyttökelpoisuudesta on Julius Krohn luennoillaan lausunut: »Kun kaiken tämän yhteen lukee, niin ei voi kukaan alkuperäisten käsikirjoitusten tuntija sanoa muuta kuin, että painettu Kalevala, vaikka se on niin taitavasti kokoonpantu, taikka oikeastaan juuri sentähden kun se on niin taitavasti kokoonpantu, ei ollenkaan sovi tieteellisten tutkimusten perustaksi.»

Yhtä vähän kuin Kalevala on Kanteletar tietolähteenä kelpoitettava. Senkin runoja on Lönnrot useampaan kertaan muodostellut, kuten näkyy hänen säilyttämistään käsikirjoituksista [1].

Ei myöskään Lönnrotin v. 1880 painattamia Suomen kansan muinaisia loitsurunoja saa käyttää tieteellisen tutkimuksen perustuksena. Niiden lukuisat »toisinnot» ovat enimmäkseen useammasta kirjaanpanosta kokoonpantuja. Lönnrotin muodostelua voi seurata käsikirjoituksista alkaen, joita hän jo Vanhaa Kalevalaa ja 1840 luvulla suunniteltua loitsujen julkaisua silmällä pitäen on valmistanut.

Ei edes Kantelettaren ynnä Loitsurunojen edeltäjä, neljänä vihkona vv. 1829—31 ilmestynyt Kantele ole täysin käyttökelpoinen lähdekirjana [2]. Lönnrotin lisäyksistä mainittakoon Tulen synnyssä veneellä retkeileviä veitosia [3] vastaantulevan vaimon sanat (III s. 13):

»Mä olen emä Väinämöisen, Ilmarisen isän vaimo.»

Tahallaan pois jätetty on alkuperäisessä kirjaanpanossa samalla kohdalla esiintyvä säe (S 200): *»min' olen Jeesuksen miniä»*.

---

[1] Niitä ovat seminariharjoitelmissa osittain selostaneet A. A. A. Laitinen ja Eino Kuusi.

[2] Alkuperäisiin käsikirjoituksiin on laudatuurikirjoituksessaan sitä vertaillut J. V. Lehto.

[3] Veitoset eli veljekset on Lönnrot muistutuksessa selittänyt käsittävänsä Väinämöiseksi ja Ilmariseksi.

Niinikään Lönnrotin työtä on Ammuksen lukua alkavassa Puun synnyssä pihlajain yhdistäminen pyhään maahan (III s. 34):

Kylvi tuomet tuorehelle, —	Kasvoi tuomet tuorehella, —
pihlajat pyhälle maalle,	pihlajat pyhällä maalla, —
tammen virran vierimmille.	eipä tammi kasvanunna.

Häärunoissa tapaamastaan säkeestä: *pyhät on pihlajat pihalla*, hän nähtävästi on tehnyt sen johtopäätöksen, että myös maata, jolla pihlajat kasvoivat, on pidetty pyhänä. Vastaava kansanrunon kohta kuitenkin kuuluu (Lönnrot Q 282):

Puu kasvoi pyhällä maalla (-e), tammi virran vieremälle.

Pyhä maa tässä tarkoittaa Palestiinaa ja tammeksi kuvailtu *puu* ristinpuuta (SSL s. 62).

Lönnrotin Mehiläisessä vv. 1836—7 julkaisemia kokoonpanoja on osittain otettu Suomen kansan vanhoihin runoihin (I 1056 ym) Niillä on kuitenkin kansanrunojen tutkimukselle arvoa ainoastaan sikäli, mikäli niissä ja niiden rivinalaisissa toisinnoissa on mahdollisesti säilynyt jokin säe tai säkeen osa, joka ei ole alkuperäisissä käsikirjoituksissa tallella. Sama mahdollisuus on myös Kalevalan, Kantelettaren ja Loitsurunojen moniin laitoksiin nähden huomioon otettava. Niin huolellisesti kuin Lönnrot onkin tallentanut kaikki kirjaanpanonsa, saattaisi ajatella, että olisi kadonnut jotakin vähäistä, josta olisi jälkiä säilynyt hänen kokoonpanoyrityksissään. A. R. Niemen tyystin tarkastamassa Runokokouksessa Väinämöisestä on noin 50 säettä (1 %), joista ei varmasti voi päättää, ovatko Lönnrotin muodostamia vai tietymättömästä kansanrunon toisinnosta saatuja. Neljää säettä pitempää kappaletta ei kuitenkaan ole jäänyt selvittämättä, joten kadonneen käsikirjoituksen olettamisella on aivan vähäinen merkitys. Miten on Vanhan ja Uuden Kalevalan laita tässä suhteessa, osoittaa tulevainen yksityiskohtainen tutkimus. Mistään tärkeästä piirteestä ei kuitenkaan tarvinne olla epätietoinen.

Ainoa tähän asti epäselvänä esiintynyt mielenkiintoinen kohta on Väinämöisen veteen vierineitten kyyneleitten muuntuminen helmiksi. Mainittu kohta ilmaantuu ensi kerran Runokokouksen Lisissä (11: 190—5):

Siellä kasvo kaunihiksi,	kuninkaat kumartelevat.
simpsukaisiksi sikesi,	Mi sikesi simpsukaksi,
joita vallat valvastavat,	ku on kuukkunan kiveksi.

Tämänkaltaista ei ole Lönnrotin käyttämissä, eikä myöhemmissäkään kokoelmissa tavattu. Niemen Sappovaarassa kirjaanpanema ja Vienan läänin runojen joukossa julkaisema katkelma on ilmeisesti Uudesta Kalevalasta opittu (I 595, vr. UK 41: 255—66). Säkeistön kansanomaisuutta vastustaa kertosanojen käyttö: ensin adjektiivin *kaunis* ja substantivin *simpsukka* kerroiksi yhdistäminen ja sitten kallisarvoisen *simpsukan* rinnalle halvan *kuukkunankiven*, s. o. maanmunan (Lycoperdon), asettaminen. Totta kyllä Käärmeen ruumiinosien synnyssä usein mainitaan, että on:

Toinen silmä simpsukasta.
toinen kuukunan kivestä.

Mutta kumpikin säe on eri taholta lainattu: edellinen helmeen verrattavan Ihmissilmän synnystä, jälkimäinen Korpin synnystä, jonka valkea silmä muistuttaa maanmunaa (SSL s. 46). Käärmeen ruumiin osien synnyn mukaan on Lönnrot nähtävästi muodostanut kaksi viimeistä säettä, jotka sittemmin merkitsi siirrettäviksi heti ensimäisen säkeen jälkeen.

Kalevala ynnä muut Lönnrotin kokoonpanot ovat siis kansanrunojen alkumuodon ja syntyperän tutkijalle hyödyttömät käyttää, ainakin siihen asti kunnes niissä säilyneeksi on osoitettu edes jokin huomattavampi piirre, jonka täyty olettaa runojen käsikirjoituksista tapaturmaisesti hävinneen. Lähtökohdaksi tutkimukselle otettakoon edelleen Lönnrotin Kalevala, josta koko kansanrunoustiede on alkuansa saanut arvonsa ja viehätyksensä, ja palattakoon yhä takaisin sitä selittämään, mutta varsinaisen runotutkimuksen on pysyttävä alkuperäisissä kansanrunojen kirjaanpanoissa.

Tämän vaatimuksen pitäisi olla semmoisen selviön, että kysymyksen Kalevalan kelpoisuudesta kansallisen muinaisuutemme tutkimiselle olisi saanut vanhentuneena sivuuttaa. Yleensä ei enää Kalevalaa käytetäkään muinaistieteellisen tutkimuksen aineistona. Mutta yksityiskohdissa siihen joskus vielä ajattelemattomasti turvaudutaan. Myös kansantajuisissa esityksissä ja koulujen oppikirjoissa voi nähdä Kalevalan todistuksiin epäilyksittä vedottavan.

Onpa aivan äskettäin ilmestynyt puolen tuhannen sivun laajuinen teos nimellä »Kalevalan avain» (1916). Sen tekijä, teosofinen kirjailija Pekka Ervast, tuntee hyvin Kalevalan tutkimuksen,

mutta siitä huolimatta hän esityksensä Suomen kansan muinaisesta tiedosta perustaa Lönnrotin Kalevalaan. Seuraava lausunto valaisee räikeästi hänen käsityskantaansa (s. 74): »Mahtavat ovat Kalevalan kuvauksen alkusanat:

Yksin meillä yöt tulevat,
Yksin päivät valkeavat,
yksin syntyi Väinämöinen . . .

Prof. Krohn väittää, että kaksi ensimäistä säettä ovat muualta otetut ja että kolmas säe on Lönnrotin lisäämä. Olkoon. Lönnrot on silloin menetellyt kuin todellinen runolaulaja, kuin tietäjä ainakin. Hänen inspirationinsa — koska tuskin saanemme puhua hänen tiedostaan — osui oikeaan. Hän kuvasi noilla säkeillä Jumalan ainokaisen, s. o. yksisyntyisen (*monogenees*), pojan syntymistä.»

Tarkastakaamme lähemmin esillä olevaa kohtaa. Ensimäisellä ja toisella säkeellä on vastineensa kahdessa vienanpuolisessa toisinnossa, jotka Lönnrot on saanut samasta Lonkan kylästä. Molemmissa seuraa Kultaneidon taonta, minkä toisessa Ilmarinen, toisessa Väinämöinen suorittaa. Väinämöinen on tullut Ilmarisen sijalle sen johdosta, että jälkimäisessä toisinnossa Kultaneidon taonnan edellä käy Vellamon neidon onginta (I 538, 272):

A. Yksin meillä yöt tulevat,
yksin päivät valkeavat.
Yöhä meillä seppä syntyi,
päivällä meni pajahan.
Poimi kultia mereltä. —
Siitä seppo Ilmarinen.
B. Siitä vanha Väinämöinen: —
»Ei tiiä poloinen poika,
miten olla, kuin eleä,
äiä on työtä, tunti tuhma,
vaivoja matala mahti.
Yksin meillä yöt tulevi,
yksin päivät valkeavi,
olin yön eli makasin.»
Siitä vanha Väinämöinen
pani paitansa pajaksi,
polvensa alasimeksi,
poimi kultia merestä.

Lisäksi Lönnrot oli löytänyt Uhtuen puolelta Sampojakson alkuun yleisesti sovitetun kuvauksen, mitenkä yöllä syntynyt ja päivällä pajaan mennyt Väinämöinen takoo hevosen, jonka sitten Lappalainen hänen altansa ampuu (I 107). Että tämä kuvaus on lainattu Kultaneidon taonnasta, näkyy selvästi muutamasta toisinnosta, jossa esitetään pajan ja takomavehkeiden valmistaminen (I 101, 120):

Syntyi yöllä Väinämöinen,
päivällä meni pajahan,
pani paitansa pajaksi,
pani puksut palkeheksi,
t. polvensa alusimeksi.
Takoa taputtelevi,
lyöä lysmähyttelevi.
Takoi rautaisen orosen.

Mitenkä on yöllä syntyjäksi sepon sijalle siirtynyt Väinämöinen, näkyy Lönnrotin kirjaanpanemasta kappaleesta, jossa on ensimäisenä Väinämöisen lähtöä kuvailevan johdannon yleisempi alkusäe (I 107, vr. 106):

Vaka vanha Väinämöinen,
yöllä syntyi Väinämöinen.
(vr. Vaka vanha Väinämöinen
lähteäksensä käkesi).

Suomen Karjalassa ilmaantuu yöllä syntyneenä seppänä nimenomaan Ilmarinen (Sjögren 40):

Yöllä syntyi Ilmarinen,
kohta päivän koittaessa
alkoi astua pajahan
selässä sepinkalunsa,
pihit pikkuiset käessä.
Takoi aivan taitavasti. —
Pani paitansa pajaksi. —
Takoi rautaisen venehen.

Meidän on siis eroitettava kaksi säkeistöä, jotka kerran aivan irrallisesti on yhdistetty (A). Toisessa kuvataan yksinäisyydessä elävän ihmisen mielialaa. Toisessa esitetään ihmeseppä, joka työllä syntyneenä on heti valmis takomaan.

Kumpaakin säkeistöä on Lönnrot Vanhassa Kalevalassa käyttänyt eriksensä kansanlaulun osoittamissa yhteyksissä: edellistä Kultaneidon taonnassa ja jälkimäistä Väinämöisen ammunnassa. Sitäpaitsi on hän niiden kansanomaisen yhdistyksen sovittanut Väinämöisen syntymisen edelle. Mainitussa yhdistyksessä tapaamansa säkeen: *yöllä meillä seppä syntyi*, on hän sitten vaihtanut Väinämöisen ammunnassa esiintyvään toisintosäkeeseen: *yöllä syntyi Väinämöinen*, ja viimein muuntanut sanan *yöllä* sanaksi *yksin*.

Kokoonpanonsa kautta syntyneen ajatuksen on Lönnrot Lyhennetyn Kalevalan (1862) Selityksissä määritellyt (s. 341): »Niin mahdotonta, kuin useamman yön ja päivän yht'aikainen tulo, oli Väinämöisenki rinnalla muiden hänen vertaistensa ilmestyminen.» Lönnrot on siis ajatellut Väinämöistä veljestään Ilmarisesta ynnä muista Kalevan pojista erikseen syntyneeksi, eikä ainosyntyiseksi. Voidaan kyllä väittää, että Lönnrotin oman selityksen ei tarvitse tässä pitää paikkaansa. Mutta ainosyntyisyysajatus

on tähän aivan soveltumaton, sillä yö ja päivä eivät ole yksinäisiä, vaan vuoroin uudistuvia ilmiöitä.

Onko yleensä olettamus, että Lönnrot olisi inspirationista kirjoittanut semmoista, josta hänellä ei ollut aavistusta, »Kalevalan avaimen» kirjoittajalle tuiki tarpeellinen? Eihän mahdollisuus, että vasta Lönnrotin välityksellä on Suomen kansan runoihin tullut korkeampaa viisautta, ole tekijälle pääasia. Käsittääkseni hän pyrkii osoittamaan, että kansanrunojemme muinaiset sepittäjät olivat tietäjiä teosofisessa merkityksessä. Miksi ei silloin teosofinenkin tutkimus käänny alkuperäisten lähteitten, Suomen kansan vanhojen runojen puoleen? Ajatelkaamme, että joku 1800-luvun intialainen olisi yrittänyt muodostella yhtenäistä runoelmaa pyhinä pidetyistä Rigvedan lauluista. Saisiko Rigvedan tutkija tyytyä tähän kokoonpanoon ja jättää alkulähteet käyttämättä?

Tietysti ei olisi kellään mitään muistuttamista, jos tarkoituksena olisi käyttää Kalevalaa, samoinkuin on tapana isänmaallisissa juhlapuheissa, pelkkänä runollisena alustana omille mielikuvitelmille. »Kalevalan avaimen» tekijä kuitenkin tunnustaa tieteellisen tutkimuksen ja tahtoo itse olla totuuden etsijä, mikä on hänelle kunniaksi luettava. Silloin on hänelle myös asetettava aivan samat vaatimukset, kuin muille totuuden etsijöille; ainakin mitä tulee tiedonlähteitten käyttämiseen.

Kysymystä Kalevalan käyttökelpoisuudesta tutkimuksen aineistona on jo aika pitää ratkaistuna. Kalevala kaunokirjallisena teoksena, sen kokoonpano ja kokoonpanijan personallisuus, on mitä viehättävin tutkimuksen esine esteetikolle ja psykologille eli kauno- ja sielutieteilijälle. Mutta kansatieteilijän, kansan aineellisen ja henkisen elämän tutkijan, olkoonpa hän erikoisalaltaan historioitsija, sosiologi, mytologi, folkloristi tai etnografi, on varottava painettua Kalevalaa. Lähdekirjana Kalevala ei ole ainoastaan monessa kohden eksyttävä, vaan myös tarpeeton, sen jälkeen kuin meillä on käytettävänä mitä rikkain aineisto »Suomen kansan vanhoja runoja».

---

2. Ovatko runojen käsikirjoitukset luotettavia?

Lönnrot ei ole ensimäinen suomalaisten runojen julkaisija. Hänen edeltäjänsä ovat, kuten tiedämme: Porthan, Lencqvist, Ganander, Gottlund, Schröter, Becker ja Topelius. Kaikki nämä ovat käytettävinään olleita kirjaanpanoja jonkun verran yhdistelleet ja muodostelleet.

Useammin kuin mistään muusta runosta on ennen Kalevalan ilmestymistä julkaistu näytteitä Kanteleen synnystä (KRH s. 123—4). Sekä Lencqvistin väitöskirjassa että Gananderin Mythologiassa tavataan Kanteleen synty, jonka Porthan on kokoonpannut ainakin neljästä toisinnosta. Yhden näistä on Ganander vielä erikseen painattanut. Tämän ynnä Porthanin kokoonpanon on sitten Schröter sovittanut yhteen jaksoon. Kumpaisestakin on Becker lisännyt säkeitä Pohjanmaalla kirjaanpanemaansa toisintoon yrittäessään esittää yhtenäisenä kertomuksena runoja Väinämöisestä. Porthanin kokoonpanoa ynnä erästä Gananderin käsikirjoitusta on omien muistiinpanojensa ohella myös Topelius käyttänyt molemmissa painattamissaan Kanteleen synnyissä. Ei siis ole mitään uutta, että Beckerin ja Topeliuksen julkaisuista Lönnrot vuorostaan ammensi jo »Kanteleen» vihkosia toimittaessaan.

Lönnrot tietysti meni paljoa pitemmälle kuin hänen edeltäjänsä, jotka tyytyivät yhdistelemään saman runon toisintoja ja tasoittelemaan oikeinkirjoitusta. Kuitenkin olisi tunnollisen tutkijan nämäkin julkaisut syrjäytettävä, jollei osa heidän käyttämistään käsikirjoituksista olisi hävinnyt. Tarkemman alkulähteen puutteessa täytyy siis näitä käyttää ja sen hyvin voikin, jos pitää mielessään, ettei ainakaan näiden kieliasusta ole tehtävä pikaisia päätelmiä. Se seikka, ettei Lönnrotin julkaisuihin samoin tarvitse turvautua, on oikeastaan hänelle, joka mitä huolellisimmin säilytti kaikki hallussaan olevat alkuperäiset kirjaanpanot, mitä suurimmaksi kunniaksi.

Kuinka onnellista Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran runokokoelmain säilymiselle oli, että ne olivat vuosikymmeniä Lönnrotin takana, kuvaa paraiten se vaara, jossa Lönnrotin vanhimmat Vanhaan Kalevalaan käytetyt käsikirjoitukset ovat olleet. V. 1874 Lönnrot oli palauttanut Seuralle kaikki hallussaan olevat runokokoelmat.

Vähää sen jälkeen valittu kirjastonhoitaja A. A. Borenius (Lähteenkorva) huomasi mainittujen käsikirjoitusten niistä puuttuvan ja tiedusteli asiaa. Lönnrot selitti jättäneensä nämä Seuralle jo 1830-luvulla. Silloin Borenius rupesi penkomaan Seuran kirjojen ja käsikirjoitusten varastoa, jota säilytettiin ahtaassa ja epämukavassa vuokrahuoneistossa, ja löysi vihdoin ulkoporstuan avonaisesta kaapista romupaperien alta Kalevalan arvokkaimmat alkulähteet.

Ovatko sitten runojen käsikirjoitukset ehdottomasti luotettavat? Eivät ne suinkaan kaikki ole tarkoin kirjaanpantuja kansan suusta. Muutamia täytyy epäillä, ovatko ne lainkaan kansanomaisia.

Sakari Topelius vanhempi on runojulkaisunsa toiseen vihkoon (s. 26—7) painattanut kolme muinaisaiheiselta näyttävää Ilmariselle, Ahdolle ja Auringolle osoitettua rukousta, jotka hänen veljensä poika Frans Mikael Toppelius on kopioinut Lencqvistin käsikirjoituksista. Ne olisivat erinomaisen tärkeitä todistuskappaleita suomalaisten uskonnon tutkijoille, jollei niiden kelvoton runopuku ja virheellinen kieliasu ilmaisisi, etteivät ne voi olla kansan laulamia.

Lönnrotin käyttämien käsikirjoitusten joukossa on irtonaiselle neljännesarkin lehdelle tuntemattomalla käsialalla kirjoitettu runo, jonka A. R. Niemi on julkaissut »Vanhan Kalevalan eepillisten ainesten» mukana, koska siitä on jo Runokokouksessa Väinämöisestä siroitettu säkeitä molempiin kanteleensoiton kuvauksiin. Oikeinkirjoitusta hiukan korjaten painatan sen tähän uudestaan näytteeksi, kuinka kummallisesta tekeleestä Lönnrot on osannut valikoiden ja muodostellen saada runollisesti vaikuttavia lisäpiirteitä Kalevalaan (VKA 179, vr. UK. 40: 304, 301—2, 307—9, 312—3, 310, 323—5; 44: 323, 328—9, 331—333; 41: 90, 92, 77—8, 80, 79).

Tehtiin harppua halulla,
suositeltiin Suomenmaassa.
Kielet kierohon tulivat,
koska kansa kahtalainen
niitä sormilla sovitit
eli kiinnitit kynillä.
Tuota käänsit, tuota väänsit,
toki ei oikein osattu;
kielet parkuivat pahasti,
ääni kaikui karkeasti.
Ukko uunilta herännyt
kiukoalta kirsahtavi:
»soitto saattavi sorinan
sekä pännille pärinän,
jos ei soitto Suomen kansan
vasta vaikuta paremmin
eli uuvuta unehen.»
Kuulin nuorna käyessäni,
vaeltaissani varahin
vuoret vaunuilla ajavan,
kalliot kajahtelevan,
puutkin pitävän purinan,
korven ukon koirinensa
tanssivan tasajalassa.

koska ennen uljas ukko
liikutti lyhintä kieltä
eli soittoa sovitti.

Kun hän kulki kuusikossa,
havut hangelle hajotti;
kun hän liikahti lehossa,
lehet leikkiä pitivät,
kukat kulkivat kutuhun,
kannot kasvoit pitkät oksat.
Lintuja liki tuhatta
haastoit ukon hartehilla.
Kotka kun kotona kuuli
sen suloisen Suomen soiton,
lensi maille vierahille,
jätti pentunsa pesähän.

Kahtalaisen kansan, joka tarkoittaa Suomen kaksikielistä väestöä, on Lönnrot muuntanut *kaikenlaiseksi kansaksi*, joka Pohjolassa yrittää soittaa kannelta. *Kynät* ja *pännät* on hän jättänyt käyttämättä, talvisen *hangen* poistanut *kesäisen lehdon* läheisyydestä ja kotkan lennon vieraille maille kääntänyt lennoksi itse soittajan luo. Kummittelemaan ovat vielä Uuteen Kalevalaan jääneet *kotkan pennut* ja *kukkien kutu*.

Kansanomainen, mutta epäsuomalainen on Kantelettaren runo »Suomettaren kosijat» (III 1), jonka perustana on virolainen laulu päivän, kuun ja tähden kosimasta Salme(n) neidosta. Sen Lönnrot on tavannut Arvidssonin toimittamasta Mnemosyne-lehdestä (1822 p. 173) sekä alkukielisenä että ruotsiksi käännettynä, ja kirjoittanut siitä suomennoksen vihkoseen, jossa oli runojen kopioita ja kirjaanpanoja. Suomennokseensa hän on sitten tehnyt korjauksia, muun muassa Salme-neidon muuntaen Suomettareksi. Kantelettaren eri käsikirjoituksista näkyy, miten hän sitä edelleen on korjaillut lisäten säkeitä myöhemmin löytämästään suomalaisesta Taivaankappalten kosinnasta (Vir. 1898 s. 1).

Kansanomainen ja suomalainen, vaikkei alkuansa runo, on Kantelettaren »Viisastunut» (III 59), joka on rumomittaan puettu kansansatu, kuten näkyy aikaisemmin Mehiläiseen (1836 X) painetusta vielä puolittain suoranaisesta muodostelusta.

Muistiinpanovihkoihinsa, milloin niihin jäi tyhjää tilaa, on Lönnrot toisinaan kirjoittanut omia kokoonpanoyrityksiään, jotka ovat joskus johtaneet harhaan tottuneenkin tutkijan. Julius Krohnin Kalevalantutkimuksessa on kohta, jota en myöskään huomannut poistaa hänen kuolemansa jälkeen ilmestyneestä ruotsalaisesta painoksesta. Runoa Väinämöisen tuomiosta mainitaan Lönnrotin muka Enossa kirjaanpanneen (Q 141) »ainoan Suomessa löydetyn täydellisen kappaleen, joka ihan selvästi osoittaa olevansa toisten emä» (SKH I s. 535). Tämä ei kuitenkaan ole muuta kuin kokoonpano vienanpuolisista toisinnoista. Niinikään sanotaan kuvausta Ah-

din juopumisesta pidoissa tavattavan »useissa katkelmissa» (s. 496), vaikka siitä oikeastaan on olemassa vain yksi Porthanin-aikuinen kirjaanpano, josta on useampia kopioita. Pari siitä poikkeavaa runokappaletta Lönnrotin käsikirjoituksissa (Q 223 ja R 548) ovat hänen kokoonpanemiaan Osmottaren oluenkeiton ynnä mainitun kirjaanpanon alkusäkeistä.

Samoinkuin Kalevalan ja Kantelettaren laitoksiinsa on Lönnrot myös alkuperäisiin kirjaanpanoihinsa joskus tehnyt lisäyksiä tai korjauksia, joita on merkinnyt käsikirjoituksen ylä- tai alalaitaan tai sivureunaan taikka suorastaan säkeitten väliin. Niistä kyllä »Suomen kansan vanhojen runojen» julkaisussa koetetaan tehdä selkoa, mutta täyttä käsitystä ei epäilyttävissä tapauksissa anna muu kuin valokuva, joten tutkijan tulevaisuudessakin täytynee välistä tarkastaa itse käsikirjoitusta. Muutamat esimerkit tätäkin huomioon otettavaa seikkaa paraiten valaisevat.

Yleiseen Puun syntyyn, joka esittää Sampsa Pellervoisen kylvön, liittyy eräässä Lönnrotin kirjaanpanossa erikoinen Koivun synty, joka alkaa säkeellä (Q 356—7): *Itki neitonen norolla.* Tämän säkeen Lönnrot on laajentanut siten, että on sen yläpuolelle kirjoittanut: *Itki ennen Pellervotar*, muodostaen Pellervoiselle naisellisen vastineen, jota ei missään kansanrunossa tavata. Sitten hän on alkuperäisessä säkeessä tarpeettomaksi käyneen *itki* sanan pyyhkinyt pois ja päälle kirjoittanut *nuori:*

Itki ennen Pellervotar, nuori neitonen norolla.

Mainittakoon myös Kalastajan luku (Q 334), jossa on rukoiltu:

Met[s]än eukko ruohorinta, lyöte lykkyvaattehisin!

Siinä ei Lönnrot ole tyytynyt *metsän* vaihtamiseen sanaksi *meren*, vaan on säkeitten väliin vielä lisännyt: *meren Ahti vaahtivaippa.*

Metsästäjän luvussa taas (S 234) on Lönnrot pitänyt sopimattomana rukoiltavana *ilman ukkoa:*

Hyvä ukko, ilman ukko, parahinta paiastasi!

Pois pyyhittyään *ilman* on hän päälle kirjoittanut *kaunis*, jotta *ukko* sanalla voitaisiin ymmärtää metsänhaltijaa, ja lisännyt vielä säkeitten väliin: *met[s]än kuuluisa kuningas.*

Lönnrotin kirjaanpanoissa on edelleen Sotaluku, joka on alkanut (Q 337):

Ukkoni tulinen turkki,
ämmäni palava paita,
Tuonelasta tuotakohon!

Toisen säkeen on Lönnrot pyyhkinyt ja päälle kirjoittanut: *vaippa vanhan Väinämöisen*. Kolmannessa säkeessä on hän tuomisen *Tuonelasta* muuntanut *taivahasta* tuomiseksi. Vanhan Väinämöisen vaipan oli Lönnrot tavannut saman loitsun toisinnossa yhdessä Kauko Lappalaisen kaavun kanssa (Ganander s. 103). Pääsana *ukko*, joka tarkoittaa katolisen loitsijan kiirastulessa olevaa isoisää, sai täten pakanallisen ukkosjumalan merkityksen. Siitä taas johdonmukaisesti seurasi paikanmuutos.

Huomattakoon vielä Kyykäärmeen synnyssä (Q 362) kuvatun sotaa käyvän Israelin kuninkaan vaihtuminen Ilmarikseksi sepoksi; pyyhityt sanat on pantu sulkumerkkeihin ja lisätyt kursivoitu:

seppo Ilmarinen
Itek (Israelin kuninkas)
läksi käymähän
(ite kävi) sotoa
kolmekymmentä keseä. —
Sormus kultanen solahti·
sepon *sta putosi*
(Israelin) sorme(n päästä).

Vienan läänin runoihin on Luojan laivaretkeä kappale, jonka Lönnrot on sovittanut Samporetkeen, seuraavalla tavalla painettu (I 814, vr. UK 39: 355—60):

»Enmä tuonne tuota purtta,
keksi kelvoista venettä.»
— »Kun et tunne luojan purtta
keksi Kies[uks]en [8] venettä,
souten Suomesta [9] menevät,
* Airoin iskein iästä,[10] *
melaloivat luotehesta[11].»

8 Päällä: Väinölän. — 9 Suome'en: Suome*sta*. — 10 itähän: *iästä.* — 11 luotehes'ee: luotehe*sta*.

Että *Kiesuksen* on kansanomainen ja *Väinölän* Lönnrotin korjaus, voi arvata sekä merkinnästä että pääsanasta *Luojan*. Lähesviimeisen, myöhemmin lisätyksi merkityn säkeen saattaa myös kielellisistä seikoista päättää Lönnrotin muodostamaksi. Mutta hyvin tarkkaavaisen pitää lukijan olla huomatakseen, että Luojan eli Kiesuksen pursi on kulkenut *Suomeen* ja *luotehesen* ja että suunnan päinvastaiseksi muuntaminen: *Suomesta ja luotehesta*, on Lönnrotin korjausta, millä ei ole oikea paikkansa päätekstissä.

Uuden Kalevalan ilmestyttyä näkyy muutamilla Inkerin runojen kerääjillä olleen se käsitys, että heidän velvollisuutensa oli muistiinpanojaan puhtaaksi kirjoittaessaan yhdistellä saman runon toisintoja eheämmän ja täydellisemmän vaikutuksen aikaansaamiseksi. Siten muodostettuina ovat J. Länkelä sekä A. Törneroos (Tuokko) jättäneet Seuralle kokoelmainsa kopiot. Tämän seikan huomasin Länkelän suhteen Kalevalan runojen historiaa kirjoittaessani, mutta kun alkuperäisistä käsikirjoituksista ei kerääjälläkään ollut tietoa, täytyi tutkiessa käyttää kopiokokoelmaa, vaikka varovaisesti ja myöhempiin kirjaanpanoihin verraten. Se ennätettiin myös painattaa »Suomen kansan vanhoihin runoihin», ennenkuin kerääjän kuoltua löydettiin itse paikalla tehdyt muistiinpanot jälkeen jääneitten paperien joukosta. Samaan aikaan saatiin Seuralle osa Törneroosin käsikirjoituksia, jotka jo parikymmentä vuotta sitten oli sattumalta otettu talteen Ruoholahden työväenkortteerin joltakin ullakolta sahajauhojen seasta.

Uudempana aikana on saatu runokokoelmia, joissa kansanrunoa on käytetty ainoastaan alustana omintakeiselle runoilulle. Semmoisia sisältävät muutamain kansanmiesten lähetykset, kuten seppä J. Lonkaisen Kiteeltä ja kansanrunoilijan J. Tanholinin Viitasaarelta. Onpa joskus oppineempikin kansanrunoudenharrastaja katsonut tarpeelliseksi laajentaa kansanrunoa lisäsäkeillä.

Mainituista kirjoitustaitoisista kansanmiehistä eivät eroa ne kansanrunoilijat, jotka toisilla ovat muistiin kirjoituttaneet samantapaisia sepustuksia vanhojen runojen aiheista. Ensimäinen tätä laatua, jolla on kirjallishistoriallinenkin merkitys, on Paavo Korhosen laajalle levinnyt »Väinämöisen veljenpoika». Kuoharien käyttämänä loitsulukuna on sitä lukuisat kerrat kansan suusta uudelleen kirjaan pantu.

Vielä ovat huomioon otettavat ne tapaukset, joissa kirjaanpantu runo on pelkkä toisto ennen kirjaanpannusta. Vanhempana aikana, jolloin runoja oli vain vähän julkaistu, oli hyvin tavallista, että kansanrunoudenharrastaja hankki itselleen kopioita toisten kokoelmista. Tämä harrastus, josta saamme kiittää Porthaninaikuisten keräelmien säilymistä, oli etenkin vanhemmalla Topeliuksella. Aivan samanaikuisetkin kerääjät lainasivat siten toisiltaan, niinpä Becker Topeliukselta, Arwidsson ja Lönnrot Beckeriltä. Painettujakin kokoelmia ja yksityisiä runoja näemme

heidän kopioineen, kuten Lönnrot Schröterin julkaisua ja Gottlund Lönnrotin »Kanteletta». Myöhemmän ajan kirjoista kopioimiset ovat vähän toista laatua. Otteita Ganaderin Mythologiasta on Ch. Europaeuksen, A. Härkösen ja H. Tepposen lähetyksissä. Ne eivät kuitenkaan liene suoranaisia kopioita, vaan uudestaan kirjaanpantuja joltakin kansanmieheltä, joka ne on oppinut Ganaderin kirjasta.

Painetun runon palautuminen kansan suulliseen muistitietoon on hyvin tavallinen ilmiö. Moni runonkerääjä uudemmalla ajalla on sen kokenut. Muistan hyvin, kuinka nuorena ylioppilaana poiketessani Nurmeksen ja Sotkamon väliseltä maantieltä neljän peninkulman suoran hevosmatkan asemasta tein jalkapatikassa kymmenen peninkulman kierroksen syrjäisille salomaille päästäkseni salatuimpiin aarteisiin käsiksi ja ihastukseksi löysin vanhoja kertomarunoja runsaanlaisesti. Mutta asutuimmille seuduille palatessani sain käsiini Topeliuksen runovihkoja, joita havaitsin viikon ajan kopioineeni. Jonkun verran on myös Lönnrotin »Kantele»-vihkoista runoja uudelleen opittu. Vielä enemmän on Europaeuksen »Pieni runoseppä» vuodelta 1847 vaikuttanut kansanlauluun Inkerissä ja Suomessa. »Kalevalan toisintojen» ainoasta ilmestyneestä vihkosta voimme nähdä, kuinka laajalti runo »Pääskyläinen päivälintu» on kirjallisessa muodossaan lentänyt (KT II 78 ym). Pahimmin se on aikaansaanut sotkua inkeriläiseen kansanlauluun sen kautta, että yhtäläiset kansanomaiset toisinnot ovat sekaantuneet kirjasta opittuun, joten ei ole helppoa yhteisistä säkeistä päättää, johtuvatko ne kirjallisesta vai kansanomaisesta lähteestä.

Tämäntapaiset pikkuvihkot, joiden ohella on mainittava myös Beckerin Turun Viikkosanomissa 1820 julkaisema kokoonpano Väinämöisen runoista, ovat olleet kansanlaulun väärentymiselle paljoa vaarallisemmat kuin painetut Kalevalan laitokset. Kuitenkin on joskus kirjaanpantu niistäkin lainattuja säkeistöjä. Suomen kansan vanhoihin runoihin on näytteeksi julkaistu suorastaan Kalevalasta opittuja laajoja kertoma- ja häärunojen kappaleita, joiden painatuksen olisi hyvin voinut säästää toistaiseksi (I 1019—27). Ovatpa välistä loitsijatkin Kalevalaa käyttäneet (SSL s. 145). Kirjasta ulkoa luetut runot eroavat suullisesti leviävistä siinä, että orjallisemmin pysyvät kiinni esikuvassaan säkeitten sekä järjestykseen että muotoon nähden. Kalevalasta opitut runot voi eroittaa kansanomaisesta vielä sen kautta, että ne ovat säilyttäneet säkeitä, joilla ei ole vastineita Lönnrotin kokoonpanoa aikaisemmissa käsikirjoituksisa.

Suorastaan Kalevalasta otettuja pitkiä kappaleita sisältävät J. Häyhän muuten erinomaisen ansiokkaat kuvaukset itäsuomalaisten vanhoista tavoista. Omituisinta on, että silloinkin on runo-otteen alle merkitty sekä laulaja että laulupaikka [1]. Tämä saa selityksensä siitä, että kun tekijä tarjosi kuvaelmiaan painettavaksi Kansanvalistusseuralle, häneltä vaadittiin sama tarkka merkintä runokappaleitten suhteen kuin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran runokerääjiltä. Tehdessään työtä käskettyä hän ei muistanut, että oli Kalevalastakin ottanut säkeistöjä esityksensä vilkastuttamiseksi.

Niinikään Heikki Meriläisen verrattomiin taikakokoelmiin on joskus joutunut runonäytteitä Lönnrotin julkaisemista Loitsurunoista. Vienan läänin loitsuihin (I 591) on painettu hänen kirjaanpanemansa Hammasmadon taika, johon runokappaleet on otettu kahdesta Loitsurunojen kohdasta (s. 276, 164). Taiassa mainitun sudenhampaan mukaan on runossa luita kantava repo muunnettu sudeksi (ks. SSL s. 180). Onpa näistä kirjallisista lainoista joskus ollut hyötyäkin tutkimukselle. Meriläisen kokoelmissa tapasin ammutun kuusangan sijalle pantavan uhrin yhteydessä Kärehettärelle osoitetun rukouksen, josta päätin tämän nimen tarkoittavan kuusangansukuisen kärjen eli tikan haltiaa (Kulkuset 1914 s. 24). Päätelmä jäi paikkansa pitäväksi, vaikka sittemmin huomasin, että runokappale oli otettu Loitsurunoista (s. 251) ja että Lönnrotin kokoonpano perustui Gananderin julkaisemaan katkelmaan, missä ei kuusangasta ole puhettakaan.

Kansanrunoja tutkittaessa on varminta asettaa ne toisinnot, joiden kansanomaisuudesta on vähintäkin epäilystä, ulkopuolelle ainesten järjestelyä ja vertailua aivan erikseen tarkastettaviksi.

Sitävastoin on tietysti lukuun otettava, mikäli mahdollista jo ennen varsinaiseen tutkimukseen ryhtymistä, jokainen taatusti kansanomainen todistuskappale, olkoonpa se kirjaanpantu kuinka vaillinaisesti ja virheellisesti tahansa.

Esimerkiksi Lönnrotin ja vielä enemmän Europaeuksen muistiinpanot ovat usein lyhennellen kirjoitettuja, niin että sanat ovat vain yhdellä tai parilla kirjaimella merkityt. Europaeus on monesti pelkillä viivoilla osoittanut niitä säkeitä, joita on jättänyt

[1] Vr. esim. »Kesäaskareet» sivut 95—101 täyttävää runoa, joka on ilmoitettu saaduksi Rautjärveltä, Maria Kiiveriltä, ja UK 32: 315—542.

väliltä kirjoittamatta, taikka yleensä merkinnyt muistiin vain pienen kappaleen kuulemaansa runoa. Hän näet tavoitteli lisien hankkimista vanhaan Kalevalaan eikä niin paljoa välittänyt siitä, mikä oli ennestään tunnettua. Kuitenkin ovat heidän kokoelmansa tutkijalle kaikista tärkeimpiä. Tyhjät paikat on suurelta osalta saatu täytetyiksi samoilla paikoilla toimitetun myöhemmän keräyksen kautta, mutta kaikkea sitä, minkä he ovat muistiin panneet, ei olisi myöhäisempi keräilijä enää löytänytkään.

Kirjaanpanojen kieliasu on hyvin kirjava. Vanhimmissa on kirjoitustapa suuremmassa tai vähemmässä määrin kirjakieleen mukautuva. Esim. d:n voi tavata itäsuomalaistenkin runojen käsikirjoituksissa. Myös muistiinpanijan kotimurretta on voinut tulla sekaan hänen toisella paikkakunnalla tekemiinsä muistiinpanoihin. Helposti on väärin kuultu ja kirjoitettu semmoista, mitä ei ole ymmärretty. Taikka on mestaroitu kuultua siinä luulossa, että on laulettu väärin.

Kalevalassa luemme, mitenkä Väinämöisen onkiessa (UK 5, 55—6):

Kala otti onkehensa, taimen takrarautahansa.

Näitä säkeitä vastaan on Ahlqvist muistuttanut, etteivät ole suomenkielen lauseopin mukaisia, koska molemmista puuttuu sana *hänen*. Julius Krohn arvostelussaan huomauttaa, että runokielessä sellaisen sanonnan laulajat kuitenkin näyttävät katsovan luvalliseksi; puheenalaisia säkeitä ovat käyttäneet Vienan läänin suurimmat runontaitajat Arhippa Perttunen Latvajärvellä ja Ontrei Malinen Vuonnisessa. Mutta sitten hän lisää: »Tavallisemmin kuitenkin tässä paikassa käytetään ensimäisen personan suffiksia (*onkeheni*, *rautahani*), vaikka se ei anna mitään mieltä» (Valv. 1886 s. 292).

Asian laita on se, että *onkehe*[*n*]*sa* on lausunut ainoasti Ontrei Malinen ynnä pari myöhempää laulajaa Vuonnisessa (I 262, 265, 271). Sitä ennen oli Lönnrot Ponkalahdella kirjaanpannut *ongehen*, *rautaan* (I 259), jotka runomitta vaatii luettavaksi: *onkeheni*, *rautahani*. Mutta kuultuansa -[*n*]*sa* muodon hän jo kirjaanpannessaan sovitti sen myös Latvajärven Arhipan kappaleeseen: *rautaansa*, jota Arhipan pojan Miihkalin laulutavassa Boreniuksen tarkan merkinnän mukaan vastaa: *rautahani*. Nähtävästi Lönnrotkin ajatteli, ettei ensimäisen personan suffiksi anna mitään mieltä. Mutta todellisuudessa se on jäännös alkuperäisestä laulutavasta, jossa on-

kijana ei ole Väinämöinen, vaan nimetön minä: *olin ongella olija* (I 248).

Tarkasti äänteellisen merkitsemistavan ottaa 1870-luvulla alkava uudempi tieteellinen runokeräys käytäntöön. Boreniuksen, Genetzin ja Bernerin kokoelmat ovat vielä nykyään malliksi kelpaavia kirjaanpanoja. Runojen esittäjää on useampaan kertaan laulatettu ja vähäisimmät vaihtelut huolellisesti merkitty. Sittemmin on yhtä perinpohjaista työtä yrittänyt tehdä Ad. Neovius, joka Karjalan kannaksen kuuluisinta laulajaa piti kotonaan moniaita vuosia. Moneen kertaan hän on tyhjentänyt Larin Parasken lauluvaraston merkiten myös eroavaisuudet runoa laulettaessa ja saneltaessa. Lisäksi on hän pannut muistiin, missä tilaisuudessa oli mitäkin runoa tapa laulaa, kuten kiikuttaessa, tanssittaessa tai reellä ajeltaessa (ks. Parasken runot 1 vihko).

Yleensä myöhemmissä kirjaanpanoissa on kuitenkin samoja muodollisia puutteita kuin vanhemmissa. Niiden monien satojen kansalaisten joukossa, jotka Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle ovat työtä tehneet, on vähän yliopistollisen sivistyksen ja vielä vähemmän kielitieteellisen kouluutuksen saaneita. Mutta paikkakunnalla asuvina he ovat voineet tyystemmin kerätä kansan muistitavarat talteen kuin tilapäiset matkustajat. Kansanmiehinä he myös ovat helpommin saavuttaneet laulajain ja etenkin loitsijain luottamusta. Vaikka jossakin määrin puutteellisemmassa kirjaanpano-asussa on heidän kauttaan saatu runsaasti uusia toisintoja, joista tutkija ei voi olla kyllin kiitollinen.

Erikoisesti mainittavat ovat pikakirjoituksella tehdyt muistiinpanot. Kansanrunouden keräyksessä on käytetty sekä samaa pikakirjoitussystemiä kuin valtiopäivillä että toista L. Fabritiuksen keksimää, jonka avain käsikirjoituksena talletetaan stenogrammieni joukossa. Pikakirjoituksella on kyllä heikotkin puolensa. Sillä ei voi merkitä kaikkia murteellisia äännevivahduksia ja jos vähänkin käyttää lyhennyksiä, esim. päätteissä, voi jäädä huomattavakin äänteellinen seikka merkitsemättä. Puhtaaksikirjoittaja ei silloin murretta tuntematta voi perästäpäin saattaa kirjaanpanoa tarkalleen alkuperäisen lausunnan mukaiseksi. Toiselta puolen korvaa muodolliset puutteellisuudet mahdollisuus saada kirjaanpano suoritetuksi yhteen jaksoon esittäjää keskeyttämättä. Erittäin suorasanaisten kertomusten kirjoittamisessa, joita kertoja harvoin kykenee aivan samoin sanoin useampaan erään esittämään, on pikakirjoitus ainoa keino, jolla saa kansanomaisen lauserakennuksen säilytetyksi.

Runoistakin, jos niitä täytyy sanella hitaasti tai tuon tuostakin keskeyttämällä, voi helposti jotakin unohtua.

Tietysti olisi ihanteellisin kirjaanpanotapa se, että ensin pantaisiin satu tai runo pikakirjoituksella muistiin ja sitten kyseltäisiin tarkasti jokaista äänteellisesti todettavaa kohtaa. Matkustavan keräilijän, joka ei nimenomaan kielinäytteitä tarvitse, on kuitenkin mahdoton heti paikalla tarkastaa muistiinpanojaan, jollei tahdo tuhlata niitä lyhyitä hetkiä, jotka hänellä on käytettävänään kussakin läpikuljettavassa paikassa. Aineiston runsauden täytyy korvata muodollisen tarkkuuden puute. Pikakirjoituksella voi päivässä, jos oikein ahertaa, saada muistiinpanoja kahdeksankin suurta arkkia, mitkä kopioituina täyttävät noin 24 kirjoitusarkkia. Keskimääräisenä tuloksena kolmelta suunnilleen kolmen kuukauden matkalta on ollut kultakin noin 250 pikakirjoitusarkkia, eli 2 $^1/_2$ arkkia päivässä, joita vastaa kolminkertainen luku tavallista kirjoitusta. Keräilijä ei silloin ole ennättänyt edes tarkastaa, onko samoja seikkoja useampaan kertaan tai muuten vähempiarvoista tullut kirjaanpannuksi. Hänen on täytynyt ajatella niinkuin elonkorjaajan ulkona pellolla syyshallan uhatessa, että on kiireellä saatava katon alle niin paljon kuin mahdollista; kyllä pitkän talven tultua, jolloin ei enää ole mitään korjattavaa, on aika lämpimässä riihessä eroittaa jyvät akanoista. Seulomistyötä suorittaessaan voi tutkija useammasta toisiaan täydentävästä saman paikkakunnan toisinnosta saada avun, joka ei ole vähempi, vaikka toisenlainen, kuin yhden kaikin puolin tarkistetun kirjaanpanon tarjoama etu [1].

Sekä tavallisella että pikakirjoituksella muistiinpantuja runoja tarkastaessaan on tutkijan vielä otettava lukuun mahdolliset kirjoitusvirheet ja epäselvät kohdat. Oikean lukutavan keksiminen vaatii kumpaisessakin tapauksessa eri tuntemusta niihin merkkeihin nähden, jotka toisiinsa helpoimmin sekaantuvat.

Myös runojen käsikirjoituksiin nähden on siis pidettävä silmät auki ja otettava selkoa sekä yleensä kirjaanpanojen kansanö-

[1] Ruotsissa on pääpainon paneminen kansankertomusten äänteellisesti tarkkaan merkintään tukahduttanut harrastuksen niiden runsaampaan keräykseen. Kuinka vähän tällä yksityiskohtaisen tarkkuuden tavoittelulla on voitettu, kun ei pikakirjoitusta ole käytetty, näkyy muutamista ruotsalaisista satukokoelmista, joita julkaisija lauseopillisesti tyyliteltyään on äänneopillisesti pukenut murteelliseen asuun.

maisuudesta että yksityiskohtien luotettavaisuudesta.

---

3. Miten on runon toisinnot haettava ja järjestettävä.

Luotettavasti kansanomaisten runojen käyttäminen ei kuitenkaan vielä riitä varmojen tulosten aikaansaamiseksi. Kansanruno ei ole läpi aikojen kansan muistissa pysynyt semmoisena kuin se ensi kerran sepitettiin, vaan on suusta suuhun kulkiessaan ollut monen muutoksen alainen. Yksityinen nykyaikana tehty kirjaanpano voi ainoastaan jossakin määrin kuvastaa alkuperäistä runoa. Toisessa kirjaanpanossa on toinen piirre paremmin säilynyt kuin toisessa. Siitä syystä tarvitsemme useampia kansanrunon »toisintoja» voidaksemme tehdä johtopäätöksiä runon alkumuotoon nähden.

Välistä on ihmetelty, että yhtä ja samaa runoa on niin monet kerrat muistiinpantu ja siitäkin huolimatta yhä uusia retkiä ennen käydyille laulupaikoille suunniteltu. Huomattava kuitenkin on, että kansanrunon muistiinpano on harvoin, vaikka olisi samaltakin laulajalta saatu, tarkoin toisensa kaltainen. Eräs aloitteleva tutkija, jota ensin oli vähän kyllästyttänyt toisintojen näennäisesti liiallinen lukumäärä, tuli suomalaisessa kansanrunousseminarissa jonkin aikaa työskenneltyään minulta tiedustelemaan, eikö vielä löytyisi toisintoja, josta se ja se hämäräksi jäänyt seikka selviäisi. Runon toisintojen, mikäli mahdollista kaikkien, tulee olla koossa tutkijalla, ennenkuin hän voi toivoa työssään menestyvänsä.

Niinkuin esipuheessa on viitattu, tulee tutkimuksen-alaisen runon eri toisintojen kokoominen olemaan hyvin mukavaa »Suomen kansan vanhojen runojen» valmistuttua. Nämä näet julkaistaan suureksi osaksi järjestettyinä aineksia myöten. Syynä, miksi ei aivan kaikkia runoja ole siten järjestetty, on se, että kansan laulamissa runoissa on alituisesti yhdistetty useampia aiheita. Ainoa keino yhdistelmien sovittamiseksi täysin aineenmukaiseen järjestykseen olisi niiden painattaminen kahteen tai useampaan eri paikkaan, pääaiheen kohdalle täydellisenä ja toisten aiheiden kohdalle siltä osalta kuin ovat niiden toisintoja. Tätä toimitustapaa onkin ennen tilauksen tarjousta ilmestyneissä Vienan läänin Kalevalan-aineisissa ru-

noissa, samoinkuin aikaisemmissa »Kalevalan toisinnoissa» käytetty, mutta julkaisun ylenmääräisen paisumisen, kallistumisen ja viivästymisen vuoksi on ollut siitä luopuminen, jos mieli ollenkaan ajatella yrityksen toteuttamista määrärahoilla ja määräajassa. Yhdistelmä on siitä syystä painettu yksistään pääaiheen kohdalle, johon on voitu viitata toisten aiheiden paikalla. Mutta sekin on ollut hankalaa, milloin viittaus runon numeroon on ollut tehtävä ennen itse runon painattamista. Etenkin Inkerin puolella ovat aiheiden yhdistelmät niin vaihtelevia, että moni aihe olisi tullut useammin viittauksin kuin paikalleen pannuin näyttein edustetuksi. Toimitustyön huojentamiseksi ja jouduttamiseksi on inkeriläisten runotoisintojen aineenmukainen järjesteleminen kokonaan hylätty, ja julkaistaan ne kokoelmittain käsikirjoitusten numerojärjestyksessä. Silloin tietysti pitää olla liitteenä luetteloita, joiden avulla jokaisen runoaiheen toisinnot helposti löytää. Yhtäläinen luettelo tulee muuten tarpeelliseksi niihinkin runoihin nähden, jotka on järjestetty aineenmukaisesti, kun ei enää samaa kirjaanpanoa paineta muuhun kuin yhteen paikkaan, johon se pääasiallisesti kuuluu, eikä viittauksiakaan saada ennakolta täydellisiksi.

Itsenäisen tutkijan on varovaisinta olla luetteloihinkaan ehdottomasti luottamatta. Kuinka huolellisesti ne tehtäneenkin, on niihin mahdoton saada joka-ikistä runoon kuuluvaa säkeistöä aivan tarkoin merkityksi. Yksinäisiä säkeitä tuskin vielä yritettäneen luetteloida siitä selvästä syystä, ettei voida tyystin tietääkään, mihin runoon mikin säe kuuluu, ennenkuin siitä on vertaileva tutkimus suoritettu. Jonkin runon erikoistutkijan tehtäväksi juuri tulee luettelojen täydentäminen tässä suhteessa yksityisimpiä kohtia myöten. Semmoiselta tutkijalta vaaditaan perehtymistä koko runostoomme. Tämä vaivannäkö ei kuitenkaan ole välttämätön sille, joka vain pääpiirteittäin tahtoo ottaa runosta selkoa.

Runojulkaisumme ensimäisissä osissa on tosin yritetty täydellisiin toisintoihin myös lisätä katkonaisia, muissa yhteyksissä tavattavia säkeistöjä. Mutta tämä on johtanut siihen, että semmoisiakin säkeitä, jotka eivät runoon kuulu, on otettu lukuun, vieläpä niistä runoista, joihin ne oikeastaan kuuluvat. Esim. Väinämöisen ja Joukahaisen kilpalaulantaan on siihen alkuansa kuulumattoman kullan lunnaiksi tarjoomisen vastineita poimittu Iivanan virrestä, johon tämä piirre varsinaisesti kuuluu, kuten Ruotsin kultien ja Saksan hopeitten mainitseminen selvästi ilmaisee (I s. 266, 287, 301—3).

Tietysti ei ole kenellekään vahinkoa tehty sillä, että on poimittu runossa tavattaville säkeille, silloinkin kun ne eivät ole runoon kuuluvia, vastineita muista runoista. Olisihan erinomaisen mukavaa tutkijalle, vaikkapa jokaisen runotoisinnon kunkin säkeen kohdalla olisi täydellinen selonteko, missä muissa julkaisun numeroissa se tavataan, taikka myös viittaus siihen kohtaan, missä säkeen vastineet on kaikki lueteltu. Tämmöisessä julkaisussa olisi kuitenkin painatustyö tullut kahta kertaa laajempi ja toimitustyö ties kuinka monin verroin enemmän aikaa vievä. Sitä paitsi vaihtelee säkeitten muoto eri toisinnoissa siinä määrin, ettei ole aina helppoa päättää, onko toisintomuoto enää samaa vai jo uutta säettä. Tutkimus on kyllä sitä myöten kuin runojen pääpiirteet tulevat selvitetyiksi ja sitäkin ennen yhä enemmän siirtyvä yksityisten säkeitten tai oikeammin säeyhtymäin selvittämiseen. Ensimäisenä esimerkkinä semmoisesta tutkimuksesta on Virittäjään (1910 s. 64) painettu K. Teräsvuoren seminariharjoitus, joka käsittelee säeparia: *Nenässä utuisen niemen, päässä saaren terhenisen.*

Pikemmin toteutettava keino yhtäläisten säkeitten löytämiseksi olisi sanakirjan laatiminen runojulkaisun eri osista, sitä myöten kuin ne ilmestyvät. Ymmärrettävä on, mikä hyöty sanakirjasta, johon kunkin sanan jokainen esiintymispaikka merkittäisiin, olisi kielitieteilijöillekin. Suomenkielen tutkijain toimesta on teetetty Vienan läänin Kalevalan-aineisista runoista tämmöinen sanasto Sörnäisten vankilassa, jossa muutamat koulusivistyksen saaneet sen suorittivat. Kun näiltä kuitenkin puuttui varsinainen kielitieteellinen kouluutus, täytyi sanasto teettää aivan koneellisesti, niin että jokainen sananmuotokin oli kirjoitettava eri lipulle. Siitä tuli viidettä metriä paksu lippuluettelo, jossa monen sanan eri muodot ovat aakkosellisesti hajallaan (esim. Ahti, Ahen, Ahin jne.) ja joka on vähän epämukava käyttää, kun selaillessaan täytyy arvailla, mitä kaikkia muotoja sanalla mahdollisesti voisi olla. Samoista Vienan läänin kertovaisista runoista on aikaisemmin Julius Krohn oppilaittensa avustuksella laatinut luetteloita, joista saa selville, missä käsikirjoitusten numerossa mikin sana muotoinensa tavataan.

Toivottavasti tähän työhön tulee tarjoutumaan riittävä määrä asianharrastajia, jotka ymmärtävät yhdistää saman sanan eri muodot ja merkitä erikseen epäilyttävät tapaukset. Jos sitä myöten kuin runojulkaisun osia ilmestyy, lipuille kirjoitettuja sanastojakin kertyisi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon, niin olisi runontutkimukselle ja myös kielentutkimukselle annettu verraton apuneuvo.

Saattaisi vielä ajatella, että ensin toimitettaisiin tärkeimpien sanojen luettelo. Julius Krohn ja hänen oppilaansa ovat aikoinaan valmistaneet käsikirjoituksiin viittaavia luetteloja kaikista henkilöiden ja paikkojen nimistä siihen saakka muistiinpannuissa runoissa. Tämmöistä luetteloa on aljettu laatia myös nykyisestä runojulkaisusta. Näistä luetteloista on jo ollut tuntuva apu suomalaisen mytologian tutkimukselle.

Yhtäläisiä käsikirjoituksiin viittaavia luetteloja on tehty suomalaisessa kansanrunousseminarissa kaikista runoissa esiintyvistä eläimistä, kasveista ja kivennäisistä. Näiden perusteella on seminaritöinä suoritettu pieniä tutkimuksia, kuten kullan ja hopean, pavun ja pihlajan, kokon, kukon ynnä käen esiintymisestä kansanlaulussa.

Aloitteleva runontutkija voi toistaiseksi tyytyä niihin toisintoluetteloihin, joita runojulkaisuun tulee liitettäviksi. Ilman vaivannäköä hän saa käsiinsä ainakin kaikki täydelliset tutkimansa runon kappaleet ja enimmän osan katkelmistakin. Hän saa tämän aineiston myös suuressa määrin järjestettynä, kun jo julkaisua eri osiin jaettaessa on paikallista jakoperiaatetta noudatettu. Vienan läänin Kalevalan-aineisia runoja on tutkijalle valmiiksi järjestetty aivan yksityisiä alueita myöten. Toisissa Vienan läänin runojen osissa, joissa on useammasta aineksesta yhdistettyjä kirjaanpanoja ollut lupa vain yhden runon kohdalle painattaa, täytyy tutkijan muussa yhteydessä esiintyvät toisinnot itse asetella paikoillensa. Länsi-Inkerin runoissa, jotka on kokoelmittain julkaistu, jää tutkijalle tehtäväksi luettelon mukaan poimia runoon kuuluvat numerot. Jos hän haluaa ne saada tarkempaan aineelliseen järjestykseen, edes Narvusin ja Soikkolan niemekkeiden runoja toisistaan eroittaakseen, on hänen itsensä se vähäinen vaiva nähtävä.

Mutta minkätähden runon toisinnot on tutkittaessa pantava paikalliseen järjestykseen? Eikö olisi yhtä hyvä järjestää niitä esim. ajallisesti sen mukaan kuin niitä on kirjaanpantu? Eikö yleensä ole yhdentekevää, missä järjestyksessä ottaa toisinnot tarkastellakseen ja keskenään vertaillakseen?

Ajallinen järjestys olisi epäilemättä ollut monin verroin helpompi toimeenpanna ja vielä yksinkertaisempi olisi ollut kerääjäin nimeä noudattava aakkosjärjestys, jonka mukaisesti pitempänä ajanjaksona kertyneet kokoelmat on arkistossa asetettu lokeroihinsa neljään ajalliseen sarjaan (vv. 1760—1880, 1881—1900,

1901—1907, 1908—). Runotoisintojen järjestämistä paikkakunnittain on tuntuvasti vaikeuttanut se, että vanhemmissa runokokoelmissamme on suuressa määrin laiminlyöty keräyspaikan merkitsemistä. Ennen vuotta 1800 kerätyille kokoelmille tietystikään emme saata asettaa kaikkia vaatimuksia. Vähälukuisina ja harvanumeroisina ne eivät ole enintä vaivaa tutkijoille tuottaneet, etenkin kun itse kerääjästä, joka ei kovin laajalti liikkunut, on voitu tehdä päätelmiä muistiinpanopaikkaan nähden. Yhdeksännentoista vuosisadan ensimäisellä neljänneksellä on jo paikan merkitseminen jotenkin yleistä. Topelius tosin runojulkaisunsa ensimäisessä vihkossa ilmoittaa vain ylimalkaisesti, että runoista ovat useimmat kotoisin Oulun läänistä ja Venäjän Karjalasta. Mutta hänen käsikirjoituksissaan on tarkemmat tiedot, jotka hän toisen vihkon esipuheessa julkaisee muutaman maanmiehen kehoituksesta: »josta tiedosta kaikenmoisia valistuksia mahtais noudatettaa sekä Suomen kielen selitykseksi että entisten tapojen ja elokeinoin tuntemiseksi kusakin maasa.» Jo 1810-luvulla oli Gottlund ruvennut tarkasti merkitsemään jokaisen muistiinpanonsa kohdalle sekä päivämäärän että laulajan nimen ja kotipaikan.

Mutta vuosisadan toisella neljänneksellä, jolloin runojen kaunokirjallinen merkitys astuu etualalle, ei niiden löytöpaikan merkintään panna juuri mitään huomiota. Tosin Lönnrot »Kanteleen» ensimäisen vihkon esipuheessa huomauttaa runoista lähtevän myös »jonkunlaista tiedonlisäntöä esivanhempaimme menneistä ajoista» ja sitä tarkoitusta auttaakseen mainitsee pitäjät, joissa tapasi kunkin julkaisemistaan runoista. Mutta vastaavia merkintöjä on hyvin harvoin hänen käsikirjoituksissaan. Ilmoituksensa hän on tehnyt muistin mukaan, joka on toisinaan pettänyt; esim. Kerimäki on muutaman kerran mainittu Kesälahden asemalla. Kun lisäksi Lönnrotin monet käsikirjoitukset eivät ole pysyneet alkuperäisessä järjestyksessä, niin on ymmärrettävä, minkälaisen hämmennyksen paikan- ja ajanmääräysten laiminlyöminen on aikaansaanut. Lönnrotin lähimmistä seuraajista ei edes semmoinen suurmies tieteen alalla kuin Castrén ole tähän tärkeään seikkaan huomiota kiinnittänyt. Yhtävähän välittivät paikanilmoituksista Europaeus, Ahlqvist ynnä muut 1840-luvun keräilijät. Yksin Reinholm, jonka harrastus ulottui kansa- ja muinaistieteemme koko alaan, on tässä suhteessa loistavana poikkeuksena.

Vuosikausien työn ja vaivan on runojen tutkijoille ja julkaisijoille tuottanut mainitun puutteen korjaaminen. Käsikirjoituksia

on täytynyt toisiinsa yksityiskohtaisesti verrata, niiden sisällystä, käsialaa, paperia ja musteenväriä huolellisesti tutkia käyttäen apuna myös matkakertomusten vaillinaisia viittauksia. Varmin keino on kuitenkin ollut uusien keräysten toimittaminen samoilla seuduin. Joskus tavattiin sama laulaja vielä elossa, vaikka aikaa oli välillä kulunut lähes puolen vuosisataa. Mutta ainakin oli joku laulajan lapsista tai muista sukulaisista tai naapureista tavattavissa. Samalla hankittiin keräilijän matkasta suullisia tietoja, joita kansan hyvä muisti oli säilyttänyt. Siten saatuja uusia muistiinpanoja verrattiin taas vanhoihin, joten on saatu suunnilleen korvatuksi entisen ajan laiminlyönti. Voipa sanoa, että vanhojen kirjaanpanojen puutteellisuudestakin on ollut tieteelle hyötyä, koska muuten tuskin olisi yhtä tarmokkaasti ryhdytty uusiin keräyksiin alueilla, joita jo luultiin runoista tyystin tyhjennetyiksi.

Myöhemmissä runokokoelmissa on yleensä muistiinpanon aika ja paikka, kertojan nimi, ikä ja kotiperä tarkoin merkitty. Mutta niissä voi välistä tavata erehdyttäviä ilmoituksia, jotka useimmiten johtuvat siitä, että sanelija on kotoisin aivan toiselta paikkakunnalta, kuin missä muistiinpano tapahtui.

Tutkijan ei ole ehdottomasti luotettava »Suomen kansan vanhoissa runoissa» tarjottuihin paikan osoituksiin. Hänen on tehtävä tarkka eroitus kerääjän omien antamain tietojen ja julkaisijan tai jonkun hänen edeltäjänsä suorittamasta toisintojen vertailusta ynnä muusta tutkimuksesta johtuvain paikanmääräysten välillä. Lukuunottamatta ensimäistä osaa, johon tulee liittymään erityinen selonteko, on jälkimäiset paikanmääräykset pantu hakasien väliin, samoin kuin ne sanat ja sanan osat, jotka julkaisija on täydennykseksi lisännyt. Määrättäessä, minkä alueen runoihin jokin toisinto kuuluu, on myös otettava huomioon personalliset tiedot laulajasta, onko hän toisella paikkakunnalla oleskellut tai toisesta paikkakunnasta siirtyneeltä henkilöltä runon kuullut. Esim. vienanpuolisen Sampojakson n:on I 86 on Vuonnisessa laulanut Tanila Kieleväinen. Mutta hänen mainitaan kasvaneen Uhtuessa, jossa myös sisällyksestä ja kielestä päättäen on runon oppinut. Tämän oikea paikka on siis Uhtuen toisintojen joukossa. Samoin Kilpalaulannan n:on I 151 on Kiimasjärvellä laulanut Huotarin vaimo Nasto, joka sanoi oppineensa runon eräältä Akonlahden akalta. Akonlahden runoalueen toisinto se selvästi onkin.

Vanhin Kalevalan runojen käsikirjoituksista, joka on Ganan-

derin käsialaa, ei ole ollenkaan päässyt Vienan läänin runoihin, vaikka runot todistettavasti ovat peräisin Uhtuen tienoilta. Vanhempi Sakari Topelius, joka käsikirjoituksen on tallentanut, ilmoittaa runojen olevan Kemin tienoilta kotoisin, minkä A. R. Niemi pitää pelkkänä olettamuksena. Olipa runojen kirjaanpano tapahtunut Kemissä tai muualla Pohjanmaalla, on niiden laulaja joko itse tullut Uhtuelta laukkua kantaen tai kuullut runon uhtuelaiselta kauppiaalta [1].

Mitä hyötyä, kysyttäneen taas, on runon laulupaikan selville saamisesta, johon on pantu niin paljon aikaa ja vaivaa? Ymmärrettävästi on jo kirjallishistorialliselta kannalta hupaista merkitä, mitä ja paljonko runoja joku etevä laulaja on muistissaan säilyttänyt. Tietysti on myös kielimiehelle mielenkiintoista tietää, minkä paikkakunnallisen murteen alueelta runonäyte on muistiinpantu, sen kieliasua oikein arvostellakseen. Varsinaiselle runojen tutkimukselle ovat kuitenkin paikanmääräykset vielä monin verroin tärkeämmät. Niihin nojautuvat kaikki viimeisten vuosikymmenien saavutukset.

Jos lähemmin tarkastamme Vienan läänin Kalevalan-aiheisia runoja, joissa jokaisen runon toisinnot ovat paikkakunnittain järjestettyinä, niin havaitsemme helposti, että miltei itsekullakin kylällä on oma erikoinen laulutapansa. Muutamain naapurikyläin laulutavat ovat kuitenkin niin lähellä toisiaan, että ne yhdessä muodostavat »runoalueen», jonka laulutapa suuremmassa määrin eroaa toisten kylien muodostamain runoalueiden laulutavoista. Vienan läänin runoalueet saatamme vielä yhdistää useampaan ryhmään, joiden laulutavat ovat yhä enemmän toisistaan poikkeavia. Viimein voimme käsitellä koko Vienan lääniä yhtenä runoalueena ja sen ala-alueille yhteisiä piirteitä verrata toisten maakuntain laulutapaan. Huomaamme silloin, että eroitus alati suurenee. Jos lopuksi näitä maakunnallisia runoalueita yhdistelemme, niin saamme ne, paitsi pienempiin ryhmiin, jaetuksi pohjoisiin, s. o. venäjänkarjalaisiin sekä itäsuomalaisiin, ja eteläisiin, s. o. Karjalan kannaksen ynnä Varsinais-Inkerin, runoalueisiin, joiden runostot jyrkästi eroavat toisistansa. Erikseen näistä on vielä kolmas suomalaisten runojen alue, joka on sama kuin länsi-Suomen murteen.

Runon toisintojen vaihtelut eivät siis ole pelkästään tilapäisiä yksityisen laula-

[1] Tutkimus Topelius vanhemman runokeräyksistä (Suomi III 13) s. 16—29; Kant. Tutk. II s. 116; A. V. Laitakarin seminarityö.

jan mielijohteita. Enimmät ja tärkeimmät ovat määrätyllä ahtaammalla tai laajemmalla alalla vakiintuneita. Ne ovat siinä määrin paikasta riippuvaisia, että runojentuntija voi niiden avulla määrätä muuanne satunnaisesti eksyneen kappaleen kotiperän. Keräysmatkalla pohjois-Hämeessä olin tavannut pitkän runon Lemminkäisestä, josta ei muuten niillä seuduin mitään tiedetä. Kun sen kummallisuutena isä-vainajalleni näytin, sai hän runon säkeistä heti selville, että se oli opittu vienankarjalaiselta laukkukauppiaalta, joka oli kotoisin Vuokkiniemen pitäjästä Vuonnisen kylästä (I 812).

Paikkakunnallisia laulutapoja keskenään verratessaan Julius Krohn todensi, että etäämpänä toisistaan olevien alueiden laulutavat yleensä eriävät enemmän toisistaan kuin molemmista niiden väliset ja kumpaistakin siis lähempänä olevat alueet; sekä että eri alueiden laulutavat ovat usein paikallisessa järjestyksessä toisistaan riippuvaisia, niin että ne muodostavat maantieteellisen sarjan, jossa ensimäinen laulutapa on toisen edellytyksenä, kolmas edellyttää myös toista, neljäs myös kolmatta jne. Siitä hän päätti, että runot ovat kulkeutuneet paikasta toiseen matkalla muuntuen sitä enemmän, kuta kauemmas lähtökohdastaan ovat joutuneet.

Runojen paikallisen toisintelun ohella Julius Krohn otti vielä huomioon, että runot muuntuvat ajallisestikin siirtyessään vanhemmalta sukupolvelta nuoremmalle. Hänen tutkimustapansa on siis oikeastaan historiallis-maantieteellinen. Koska kuitenkin runojen keräys, tilapäisiä muistiinpanoja lukuunottamatta, on vasta toista vuosisataa vanha, voi runojen ajallista kehitystä vain vähäiseltä osalta seurata. Pääpaino on siitä syystä ollut Julius Krohnin tutkimustavan maantieteellisellä puolella, joka on luonut uuden perustuksen ei ainoastaan suomalaisten runojen, vaan yleensä kansanrunouden tutkimukselle. Maantieteelliseksi onkin sitä tavallisesti määritelty sekä kotimaassa että ulkomailla.

»Suomalainen metodi» on sen toinen nimitys ulkomailla. Että se on juuri Suomessa keksitty, voi hyvin ymmärtää, kun ottaa huomioon, ettei missään maassa ole niin lukuisia ja vaihtelevia toisintoja tarjona kuin suomalaisten runojen. Mutta se olisi aikaa myöten täytynyt muuallakin keksiä. »Ilmankin suomalaista

tutkimusta siitä olisi tullut pääasiallinen välikappale, tutkijan kädessä», on tanskalainen kansanrunouden professori Axel Olrik huomauttanut, täten antaen paraan tunnustuksen suomalaisen tutkimustavan yleispätevyydelle.

Runon tutkimusta varten on niinmuodoin sen toisinnot, mikäli mahdollista, täydellisesti koottava, ainakin niin ettei mikään runoalue, jolta on toisintoja, vaikkapa vain katkelmallisia, jää edustamatta. Kootut toisinnot on sitten maantieteellisesti järjestettävä, ennenkuin niitä saa ruveta keskenänsä vertailemaan.

4. Miten toisintojen vertailu on suoritettava?

Kansanrunoa tutkimaan ryhdyttäessä on, kuten mainittu, katsottava, että ainekset ovat luotettavasti kansanomaiset, että ne ovat mahdollisimman täydelliset ja että ne ovat paikkakunnittain järjestetyt.

Kansansatujen tutkimuksessa on tullut tavaksi Suomen maakuntia ja maakunnan osia merkitä seuraavilla kirjaimilla: **a** = Varsinais-Suomi. **b** = Satakunta. **c** = Uusimaa. **d** = Etelä- ja Keski-Häme. **e** = Pohjois-Häme. **f** = Etelä-Savo. **g** = Pohjois-Savo. **h** = Etelä-Karjala. **i** = Itä-Karjala. **j** = Pohjois-Karjala. **k** = Etelä-Pohjanmaa. **l** = Keski-Pohjanmaa. **m** = Itä-Pohjanmaa. **n** = Pohjois-Pohjanmaa. **o** = Ruotsin ja Norjan puoliset suomalaisasutukset. **p** = Vienan lääni. **q** = Aunuksen lääni. **r** = Tverin ja Novgorodin lääni. **s** = Inkeri.

Tätä merkintää on käytetty myös runojen, etenkin loitsurunojen, tutkimuksessa, jolloin kuitenkin Inkeri on täytynyt jakaa useampaan osaan: **s** = Pohjois- ja Itä-Inkeri. **t** = Keski-Inkeri. **u** = Länsi-Inkeri.

Runoalueittain järjestettyjen »Suomen kansan vanhojen runojen» ilmestyttyä saattaa myös ruveta käyttämään osien roomalaisia numeroita, jotka tulevat mainittuja kirjaimia vastaamaan seuraavasti: I = p. II = q, r. III = u. IV = t. V = s. VI = h. VII = i, j. VIII = f, g, o (osittain). IX = d, e. X = c. XI = a. XII = b. XIII = k. XIV = l, m, n, o (osittain).

Jälkimäinen merkintä ei ainakaan tule mukavammaksi, koska roomalaiset numerot on kokoonpantu useammasta merkistä, ja kun

muutamat hyvin tärkeät eroitettavat, kuten etelä- ja pohjois-Hämeen runoalueet, vaativat vielä lisänumeroita. Mahdollista siis on, että tullaan edelleenkin käyttämään totuttua kirjainmerkintää, joka ei vaikeuta runon löytämistä painetusta kokoelmasta.

Eri alueitten rajoissa taas on runoja järjestetty joko pitäjittäin taikka myös kokoelmittain aakkoselliseen järjestykseen kerääjän nimen mukaan. Ennen on tämä järjestely edellyttänyt kaikkien toisintojen kopioimista käsikirjoituskokoelmista. Jokainen toisinto on uudelleen kopioitu ja paikoillensa pantuna merkitty omalla arabialaisella numerollaan, jota tutkimuksessa on aluekirjaimen kera käytetty. Vastaavat käsikirjoitusten numerot on osoitettu erikoisessa toisintoluettelossa Milloin tutkimuksen kuluessa on saatu lisään uusia toisintoja, joiden vuoksi ei kuitenkaan ole enää tahdottu muuttaa monin kerroin käytettyjä numeroita, on kukin asetettu sen numeron kohdalle, jonka jälkeen sen oikeastaan olisi pitänyt tulla, ja merkitty tällä numerolla ynnä kreikkalaisella kirjaimella: α, β jne. Näytteeksi painettakoon J. W. Juveliuksen väitöskirjasta kappale Käärmeen loitsun toisintoluetteloa.

Etelä- ja Keski-Häme.

d 1	Koivisto, K. V.	1	ennen 1870	Orimattila.
» 1α	Salminen, Väinö	15	1903	»
» 1β	Salminen, Tyyne	11	Pk. II 1904	»
» 2	Puttila, T.	81	1886—1887	Iitti, Anttila.
» 2α	Koljonen, R.	2	Pk. XI 1902	» Vuolenkoski.
» 3	Puttila, T.	371	1887	» Saarasten k.
» 4	Uino, K. E.	154	Pk. III 1888	» Pärhäniemi.
» 5	Pettersson, K. V.	99	1886	Somero, kirkonkylä.

»Suomen kansan vanhojen runojen ilmestyttyä» voi merkitsemistavan sovittaa niin, että sen avulla toisinnon heti löytää tarvitsematta vilkaista erikoisluetteloon, yksinkertaisesti käyttäen sille julkaisussa annettua numeroa [1], siis: p 1 tai I 1 = »Vienan läänin ru-

[1]) Viittaukset käsikirjoitusten numeroon löytää silloin julkaisunumeron kohdalta. Vanhempia tutkimuksia luettaessa on huomattava, että muutamia käsikirjoituksia on useampaan kertaan numeroitu, vieläpä juuri ennen julkaisua, jolloin käsikirjoituksen numerot ovat kadottaneet suurimman osan merkitystään. Yksityiset erehdykset aikaisemmassa numeroimisessa olisivat olleet helpoimmin korjattavissa käyttämällä kirjaimia a, b jne. Suurimman vaivan vanhempain tutkijain viittausten etsijälle on tuottava se seikka, että aikaisempia numeroita on välistä pyyhitty näkymättömäksi.

nojen» n:o 1. Koska kertovaisilla ynnä tunnelma-runoilla ja loitsuilla on julkaisussa eri numerosarjansa, on toisinaan selvyyden vuoksi käytettävä lisämerkkiä R tai L.

Runojen pääalueitten ohella on usein täytymys merkitä ahtaampikin alue. Länsi-Inkerissä eroovat toisistaan huomattavasti Narvusin ja Soikkolan laulutavat, mitkä voi osoittaa nimien isoilla alkukirjaimilla N ja S; niiden välisen Joenperän saattaa, jos tahtoo, merkitä J kirjaimella. Vienan läänin Kalevalan-aineiset runot julkaistessaan on Niemi eroittanut useita ahtaampia runoalueita, joiden nimiä saattaa lyhentää esim. seuraavasti:

Kl = Kellovaara.
Js = Jyskyjärvi.
Km = Kiimasjärvi.
Ak = Akonlahti.
Ks = Kostamus (ynnä Kontokki).
Lt = Latvajärvi.
Vk = Vuokkiniemi.
Vn = Vuonninen,
Uh = Uhut.
Ph = Pohjoinen runoalue.
Koi = Koillinen runoalue.

Näitä runoalueita voi vielä, milloin haluaa, jakaa pienempiin, eroittaen esim. Vuonnisen alueesta Lonkan kylän ja merkiten sen *Ln*. Niitä voi myös yhdistää suuremmiksi ryhmiksi, kuten eteläisemmät, Aunuksen läänin rajaa lähinnä olevat alueet (Kl, Km, Ak) n. s. Rajaryhmäksi. Saattaapa niiden järjestystäkin muuttaa, esim. Jyskyjärven asettaa ennen Kellovaaraa, jos tahtoo muodostaa yhtenäisemmän ketjun laulupaikoista. Pääasia on, että runoalueet tulevat ainakin sen verran näkyviin, kuin niitä tutkimuksessa tarvitsee eroitella.

Muissa Vienan läänin runojen osissa ei näitä runoalueita ole otsikoissa mainittu, mutta kylät esiintyvät aina samassa järjestyksessä, joten tutkijan on helppo itse päättää, mihin runoalueeseen mikin toisintonumero kuuluu. Jos siis merkitään p Kl 1 R tai I Kl 1 R, niin tiedämme, että kysymyksessä oleva toisinto on löydettävissä Vienan läänin runojen joukosta ensimäisenä numerona; samalla saamme tietää, että se kuuluu Kellovaaran runoalueeseen. Viimeisen R tai L merkin käyttäminen on tietysti tarpeeton, milloin

itse tutkimuksesta käy selville, kumpaa lajia, runoako vai loitsua on tarkoitettu.

Sama runontoisinto lukeutuu toisinaan kahteen runoalueeseen. Kuten mainittu (s. 37), ei kirjaanpanopaikka ole aina laulajan asuntopaikka taikka ollen hänen nykyinen asuntopaikkansa, ei ole hänen aikaisempi kotipaikkansa, ja vaikkapa olisi hänen kaikenaikainen kotipaikkansakin, ei ole sen kotipaikka, jolta hän on runon oppinut. Oikeinta olisi näissä tapauksissa merkitä molemmat runoalueet rinnan < merkki välissä. Kirjaanpanopaikan voi vähemmän tärkeänä jättää merkitsemättäkin, silloinkuin toisinto on painettuna varsinaiselle alueellensa, mistä se todella on kotoisin. Mutta runojen julkaisua ei ole tässä suhteessa täysin johdonmukaisesti toimitettu, eikä ole aina voitukaan toimittaa, kun esim. n:on I 53 esittäjä on alun runoa kuullut isänäidiltään ja lopun toisen runoalueen mieheltä, taikka kun on epätietoista, onko muualta muuttanut laulaja kuullut runon entisellä kotipaikallaan vai nykyisellä asuntopaikallaan. Silloinkuin toisinto on painettu runoalueelle, jossa se on kirjaanpantu, on syytä merkitä sen mahdollisesti oikeampi kotipaikka kirjaanpanopaikan rinnalle.

Vienan läänin Sampojakson toisinnoista olisivat tämän mukaan merkittävät: Kl < Km 6, Js < Km 15, Km < Js 17, Km < Ak 22, Ak < Kl 27, Ak < Lt 39 ja 40, Ak < Vk < Lt 43, Lt < Lt + Ak 53, Lt < Ak 62. Vk < Vn 73, Vn < Uh 86, Ln < Vn 87 ja 89, Uh < Ks 103.

Kun runon toisinnot ovat saaneet kukin oman järjestysmerkkinsä, voi niitä ruveta keskenään vertailemaan yksityisiä säkeitä myöten. Saa ottaa yhden tai useamdia säkeitä kerrallaan läpikäytäväkseen kautta kaikkien toisintojen. Käytännöllistä on kopioida eri lipulle, mukavimmin 1/8 arkin kokoiselle pitkinpäin, kukin runon säe vaihtelevine muotoineen. *Jokainen säkeen muoto kirjoitetaan siinä paikallisessa järjestyksessä, missä toisinnot tahdotaan läpikäydä, alakkain samalle lipun sivulle, niin pitkälle kuin sitä riittää, ja liitetään aina toisinnon merkki, jossa se esiintyy.* Tarpeen tullen jatketaan uudelle lipulle; lipun takapuolen käyttäminen estää yleissilmäystä saamasta. Milloin sama säkeen muoto uudistuu, ei sitä ole uudestaan kirjoitettava, vaan ainoastaan lisättävä uuden toisinnon merkki edelliseen. Jos sana tai sanan osa

on samassa numerossa kahdella eri tavalla kirjoitettu, sopii jälkimäinen muoto panna sulkumerkkeihin. Hakasiin pannut sanat ja sanan osat ovat, kuten mainittu (s. 37), toimittajan lisäämiä, mikä on mielessä pidettävä, vaikka sitä yleensä ei ole katsottu tarpeelliseksi säeluettelossa merkitä. Mitenkä eri tavalla voi muistiinpanijan jättämiä aukkoja lukea ja täydentää, osoittaa paraiten Väinö Salmisen huomauttama esimerkki Vienan läänin runoista (FUF X Anz. s. 83). Eräs 102 säkeen pituinen kappale on kahteen paikkaan painettu ilmeisesti eri aikoina tehdyin täydennyksin, koska nämä eriävät toisistaan 46 eri kohdassa (I 9 ja 579).

Valitsen näytteeksi vienanpuolisen Sampojakson ensimäisestä osasta Väinämöisen käsilleen mereen suistumista kuvaavat säkeet. Painatan aluksi vain yhden säkeen semmoisena, kuin miltä se lipulle kirjoitettuna näyttäisi, jos sen toisinnot numero numerolta runojulkaisusta tarkalleen kirjoitettaisiin yhdistämättä muita kuin kirjaimelleen samoja säkeenmuotoja.

Kämmenin vesillä keändy Kl 2.
Keändy kämmenin merehi Km < Js 17.
Keänty » merehe Ak < Kl 27.
Kämmenin vetehen keänty Ks 49.
» vesille käänty Lt 54.
Kämmeninkö lainnehese Lt < Ak 62.
Käänti kämmenen merehen Vk 63.
Käänty kämmenin » Vk 64.
Kämmenin merehe keänty Vk 74, Ln 100.
Kämmene(e)n merehen kä(ä)nty Vk 75.
Keänty kämmenin merehe(n) Vk 77, 77 a.
Kämmenin vesillä keänty Vn < Ln 87.
» mer[ehen] käänty Ln 95.
Keänty kämmenin mereh[en] Uh 101.
Kämmenin merehen keänty Uh 102.
» vetehe » Uh < Ks 103.
Käänty kämm[enin] mereh Uh 107.
Kämmenin mereh kään[ty] Uh 111.
Keänty (Kiäntih) kämmenin merellä Uh 117.
Keänty kämmenin [merehen] Uh 117 a.
Kämmenin merellä keänty Uh 120.
» lainehesi Ph 131.
» on laineheese Ph 131 a.

Kirjaimellisesti kopioidussa luettelossa estävät kuitenkin aivan vähäpätöiset eroavaisuudet tärkeämpiä heti huomaamasta ja niiden paikallista leviämistä yhdellä silmäyksellä näkemästä. Siitä syystä on jo alunpitäen säkeen muotoja yhdistettävä syrjäyttämällä oikeinkirjoitukselliset ja äänteellisetkin seikat, milloin ei ole syytä niihin erikoista huomiota panna. Asettamalla numero hakasien väliin voidaan osoittaa, että lukutapa riippuu hakasiin pannusta täydennyksestä.

Siten menetellen saadaan runojulkaisusta lipulle kirjoitettu säeluettelo suoraapäätä suppeampaan ja havainnollisempaan muotoon.

Kämmenin vesille kääntyi Kl 2, Lt 54, Vn < Ln 87.
Kääntyi kämmenin merehen Km < Js 17, Ak < Kl 27, Vk 63, 64, Vk 77, 77 a, Uh 101, 107, [117 a].
Kämmenin vetehen kääntyi Ks 49, Uh < Ks 103.
Kämmenin(kö) (on) lainehesen Lt < Ak 62, Ph 131, 131 a.
Kämmenin merehen kääntyi Vk 74, 75, Ln [95], 100, Uh 102, 111.
Kääntyi (-ih) kämmenin merelle Uh 117.
Kämmenin merelle kääntyi Uh 120.

Tässäkin ovat säkeen vaihtelevat muodot siksi sekaisin, ettei niiden keskenäinen suhde ensi katsomalla selviä. *Lipuilta lopulliseen luetteloon kirjoitettaessa on niitä järjestettävä siten, että yhtäläisemmät muodot tulevat lähemmäksi toisiaan.* Kullekin säkeen muodolle annetaan merkiksi iso kirjain A:sta alkaen. Jos haluaa, voi säkeenmuodot vielä jakaa ryhmiin käyttämällä ison kirjaimen ohella myös pientä kirjainta (Aa, Ab jne.).

Itse säe saa arabialaisen numeron siinä järjestyksessä kuin se tutkittavassa säkeistössä tavallisesti esiintyy. Milloin säkeen järjestys on tavallisesta poikkeava, voi sitä merkitäkseen toisintonumeron jälkeen lisätä säkeennumeron kaksoispisteen eroittamana.

Välistä saattaa epäillä, onko jokin suuresti eroava säkeenmuoto katsottava toisinnoksi vai uudeksi säkeeksi. Silloin on yleensä käytännöllisintä antaa sille oma säenumeronsa.

Painettakoon edellä esitetyn säkeen ynnä kahden sen yhteydessä esiintyvän säkeen toisintoluettelo siten järjestettynä sekä lisättynä ulkopuolelta Vienan lääniä tavatuilla toisinnoilla. Kun jälkimäiset eivät vielä ole julkaistuina »Suomen kansan vanhoissa

runoissa», on numerot otettu aikaisemmasta »Kalevalan toisintojen» (II 1) julkaisusta. Numerojen edelle on tällä kertaa asetettu vain maakunnan kirjainmerkki: Suomen itä-Karjalan (i) ja pohjois-Karjalan (j), itä-Pohjanmaan (m), Aunuksen (q) ja samoin Vienan läänin (p).

1 Aa. Kääntyi (-ih) kämmenin merehen i 37, 51: 15, 52: 14, 54: 19; j 17, 25; p 17, 27, 63, 64, 77, 77 a: 145, 101, 107; q 3, 4.
Ab. Kämmenin merehen kääntyi p 74: 86, 75. 95: 11, 100, 102: 28, 111: 18.
Ac. Kääntyi(-ih) kämmenin merelle p 117.
Ad. Kämmenin merelle kääntyi p 120: 48.
B. Kävi kämmenin merehen i 40.
C. Kämmenin sulah mereh i 38.
Da. Kääntyi kämmenin vetehen i 41.
Db. Kämmenin vetehen kääntyi p 49: 41, 103: 25.
Dc. Kämmenin vesille kääntyi p 2: 104, 54: 39, 87.
E. Kämmenin(kö) (on) lainehesen p 62: 20, 131, 131 a.
Fa. Kääntyi kämmenyisillehen i 29: 19, 42: 18.
Fb. Käänti kämmenyksillehen i 43: 23.
2 A. Sormin sortui lainehesen m 2; p 27, 75, 95:10, 100.
Ab. Sortui sormin lainehesen p 63, [64, 107].
Ac. Sormin sortui (-ih) lainehisin p [1], 74: 87.
Ad. Sortui sormin lainehisin j 17; p 77, 77 a: 144, 111: 17.
Ae. Sormin sortui lainehelle p 2: 105.
Af. Sortui sormin lainehille p 54: 38, 101. 102: 27.
B. Lankei sormin lainehesen p 17.
C. Suistui (-ih) sormin lainehelle p 117.
Da. Jo sormin merehen sortui p 4, 14, 85, 105. 106, 119, 120: 46, 121—3.
Db. Sormin (on) (hän) merehen sortui p 9 a, 74: 85.
Dc. Sormin sortuvi merehen p 16, 58, 58 a, 60. 92, 93.
Dd. Niin sormin merelle sortui p 2: 103.
De. Sortui sormin on merehen p [9], 62: 19.
Df. Sortuik' (on) merehen sormin p 7.
E. Sormin suistuvi merehen p 97.
Fa. Jo sormin vetehen sortui p [11], 94.
Fb. Niin sormin vetehen sortui p 44.
Fc. Sormin (hän) (on) vetehen sortui p 36, 49: 40. 103: 24.
Fd. Sormin sortui vetehen p 79. 79 a.

Fe. Sormin sortuvi vetehen p 84.
G. Sormin sortui suovesihin (-tehen) p 88.
Ha. Sortui Väinö sormillehen i 29: 18, vr. 54: 17.
Hb. Väinö sortui sormillehen i 42: 17.
I. Sortui ukko sormillehen i 50, 51: 13, 52: 12, 53.
K. Sorti on hänen sormillehen i 43: 22.
3Aa. Käsin kääntyi lainehesen j [26], p 30, 30 a, 36, 38 a, 60, 84, 89, 91.
Ab. Käsin kääntyi lainehisin p 4, [11], 14, 21, 79, [79 a], 92, 93, [105], 127.
Ac. Käsin kääntyi lainehelle p 119, 123.
Ad. Käsin kääntyi (-ih) lainehille p [9], 9 a, 13, 38, 44, 83 b, 86, 88, 94, 120: 47, 121—2.
Ae. Kääntyi käsin lainehille p 7.
B. Käsin käypi lainehisin p 16.
C. Käsin joutui lainehesen p [97].
D. Käsin laskih lainehisin p 58, 58 a, 61.
E. Käsin kääntyvi merehen p 40.

Näitä luetteloita voi vieläkin supistaa jollei tahdo panna huomiota sanojen järjestykseen, läheisiin taivutuspäätteisiin eikä vähempimerkityksisiin pikkusanoihin. Silloin on pantava näkyviin yksi säkeenmuoto Kalevalan vakaannuttaman runokielen äänteellisessä asussa [1] ja siihen välittömästi liitettävä ainakin yksi numero, joka sitä vastaa. Tämän jälkeen liitetyllä *vr.* (vertaa) merkillä osoitetaan, että seuraavat numerot saattavat hiukan poiketa muodollisesti, vaikkeivät asiallisesti. Kolmannen säkeen Aa—Ae voidaan siten yhdistää pelkäksi 3 A:ksi.

3 A. Käsin kääntyi lainehisin p 4, vr. j 26; p 7, 9, 9 a, 11, 13, 14, 21, 30 30 a, 36, 38, 38 a, 44, 60, 79, 79 a, 83 b, 84, 86, 88, 89, 91—94, 105, 119—23, 127.

Säkeitten keskenäiseen järjestykseen ei tähänastisissa tutkimuksissa ole pantu sanottavaa huomiota. Säkeet on yleensä lueteltu tavallisimmassa järjestyksessään, mutta poikkeuksia ei ole

[1] Tietysti tämän voi panna näkyviin myös alkuperäisen kirjaanpanon asussa, mutta suurta hyötyä siitä ei ole, kun muut murteelliset muodot jäävät näkymättömiin. Asialliset eriäväisyydet aina paremmin pistävät silmiin, jolleivät oikeinkirjoitukselliset tuota häiriötä.

millään tavoin osoitettu, joten säeluetteloista ei ole käynyt selville säkeen paikka eri toisinnoissa. S ä k e e n p a i k k a s a a d a a n m e r k i t y k s i, kuten edellisessä on tehty, t o i s i n t o n u m e r o o n l i s ä ä m ä l l ä t o i s i n n o n s ä k e e n n u m e r o. M u t t a v o i d a a n m y ö s e r i k o i s e s t i l u e t e l l a n e t o i s i n n o t, j o i s s a m ä ä r ä t t y j e n s ä k e i t t e n j ä r j e s t y s o n s a m a.

1 + 2: j 17, 27, 63, 64, 75, 77, 101, 107, 117.
2 + 1: i 29, 42, 43; p 49, 54, 62, 74, 77 a, 95, 102, 103, 111.
2 + (—) + 1: i 51—2.
2 + 1 + 2: p 2.
2 + 3: p 4, 7, 9, 9 a, 11, 14, 16, 36, 44, 58, 58 a, 60, 79, 79 a, 84, 86, 88, 92—4, 97, 105, 119, 121—3.
2 + 3 + 1: p 120.

Niinkuin tästä näkyy, on 1. ja 2. säkeen keskenäinen järjestys eri toisinnoissa niin häilyvä, että se vain yksityiskohtaisen tutkimuksen kautta on määrättävissä. Sitä vastoin 3. säe seuraa säännöllisesti 2. säkeen jäljessä. Aniharvoin 3. säe ilmaantuu 1. säkeen yhteydessä, jonka muunnos se oikeastaan on, vaikka siksi eriävä, että sitä on selvintä käsitellä erikseen.

Kuten yksityisten säkeitten voidaan myös säkeistöjen keskenäisestä järjestyksestä luettelojen avulla tehdä selkoa. Milloin niiden järjestys hyvin suuressa määrin vaihtelee, on käytännöllisintä jo alunpitäen toisintoluettelossa lyhyesti osoittaa, missä järjestyksessä eri säkeistöt esiintyvät kussakin kappaleessa. Siinä voi samalla merkitä runon yhdistykset toisten runojen kanssa.

Satututkimuksissa on ollut tapana toisintoluettelossa iskusanoin ja suppein lausein selostaa kunkin toisinnon kohdalla, mitkä sadun piirteistä siinä tavataan, missä muodossa ja missä järjestyksessä ne esiintyvät, sekä mitä muita satuja on sen alkuun tai loppuun taikka keskelle kertomusta sekaantunut. Lyhyyden vuoksi on ruvettu myös määrätyin kirjaimin merkitsemään sadun eri piirteitä ja niiden vaihtomuotoja.

Niinikään runotutkimuksessa v o i o l l a t a r p e e n i s k u s a n o i n t a i s o v i t u i n k i r j a i m i n h a v a i n n o l l i s e s t i e s i t t ä ä, m i t e n r u n o n e r i t o i s i n n o t o v a t s a m o i s t a s ä k e i s t ö i s t ä e r i ä v ä l l ä t a v a l l a r a k e n n e t u t.

Esim. Väinämöisen ammunnan vienanpuoliset toisinnot on kokoonpantu pääasiallisesti seuraavista piirteistä:

Aa. Ampujan *vihan*pito.
Ab. Ampuma-aseen *valmistus.*
Ac. Ampujan *odotus.*
Ad. Ampumisen *uhka.*
B. Aikeen toteuttamisen *kielto*
Ca. Ammuttavan *matkustus.*
Cb. *Ammunta.*
Cc. Ammutun *ajelehtiminen* merellä.
Cd. *Merenpohjan* muodostaminen.

Näiden piirteiden vaihteleva järjestys ilmenee jo muutamista vienanpuolisista toisinnoista:

Kl 1. (Lähtö Luotolaan)—matkustus—uhka—kielto—ammunta—ajelehtiminen—(tulo Pohjolaan).

Kl 4. (Lähtö Luotolaan — kielto) — viha — matkustus — uhka — kielto — ammunta — ajalehtiminen — (Luomisruno).

Km < *Js 17.* (Lähtö Luotolaan) viha — valmistus — odotus — matkustus — uhka — kielto — ammunta — ajelehtiminen — (tuuli) — merenpohja — (tulo Pohjolaan).

Ak 30. Viha — valmistus — ajelehtiminen — matkustus — uhka — kielto — ammunta — ajelehtiminen — merenpohja — (Kadonneen etsintä — Luomisruno).

Lt 54. Viha — odotus — matkustus — uhka — ammunta — ajelehtiminen — (tuuli, tulo Pohjolaan).

Vk 64. Viha — odotus — uhka — valmistus — uhka — ammunta — ajelehtiminen — merenpohja — (Luomisruno).

Vn 78. Viha — uhka — kielto — ammunta — ajelehtiminen — (tuuli, tulo Pohjolaan).

Ln 95. Viha — ammunta — ajelehtiminen — merenpohja — ajelehtiminen — (Luomisruno).

Uh 101. (Väinämöisen syntyminen ja hevosen taonta) — matkustus — viha — uhka — kielto — ammunta — ajelehtiminen — (tulo Pohjolaan).

Kirjaimin merkittynä:

Kl 1. (—) Ca, Ad, B, Cb, c (—).
Kl 4. (—) Aa, Ca, Ad, B, Cb, c (—).
Km < *Js 17.* (—) Aa, b, c, Ca, Ad, B, Cb, c (—) cd (—).

Ak 30. Aa, b, Cc, a, Ad, B, Cb, c, d (—).
Lt 54. Aa, c, Ca, Ad, Cb, c (—).
Vk 64. Aa, c, d, b, d, Cb, c, d (—).
Vn 78. Aa, d, B, Cb, c (—).
Ln 95. Aa, Cb, c, d, c (—).
Uh 101. (—) Ca, Aa, d, B, Cb, c (—).

Yksityisen säkeistön eli piirteen paikan runossa voi myös erikseen osoittaa luettelemalla sen yhdistykset eri toisinnoissa.

Esim. ampujan vihanpito (Aa) esiintyy Vienan läänissä seuraavasti:

Viha (Aa) Ak 32—3.
Viha — valmistus (Aa, b) Js < Km 15, Ak 30, 30 a, Vk 63 c, Vn 92, Ln 100.
Viha — odotus (Aa, c) Ak < Lt 43, Ks 47, Lt 54, Vk 63, 64.
Viha — uhka (Aa, d) Ak 31, Vk 78, 79, 79 a, 83, 83 b, 84.
Viha — kielto (Aa, B) Ak 36, 38, 38 a.
Viha — matkustus (Aa, Ca) Lt 61, Vn 91, 93, Ln 97, Uh 102.
Viha — ammunta (Aa, Cb) Lt 60, Vk 74, 75, Ln 95.
(Lähtö Luotolaan) — viha (—Aa) Uh 126.
(Lähtö Luotolaan) viha — valmistus (— Aa, b) Km < Js 17.
(Lähtö Luotolaan) — viha — odotus (— Aa, c), Vn < Uh 86, Uh 105—6, 122—3.
(Lähtö Luotolaan) — viha — uhka (— Aa, d) Km 18.
(Lähtö Luotolaan) — viha — kielto (— Aa, B) Js 14.
(Kielto lähtemästä) — viha — valmistus (— Aa, b) Js 11.
(Kielto lähtemästä) — viha — matkustus (— Aa, Ca) Kl 4, Js 13.
Matkustus — viha (Ca, Aa) Ak 35, Uh 116, 118.
Matkustus — viha — odotus (Ca, Aa, c) Lt 58 a, Vn 88, Uh 119—21.
Matkustus — viha — uhka (Ca, Aa, d) Uh 101, 107, 127.
Matkustus — viha — (Kilpakosintaa) — uhka (— Aa — Ad) Uh 125.
Matkustus — viha — ammunta (Ca, Aa, Cb) Lt < Ak 62.
(Kilpalaulanta) — viha — odotus (— Aa, c) Uh < Ks 103.
(Kilpalaulanta) — viha — uhka (— Aa, d) Ak 37.
(Poloinen poika) — viha — uhka (— Aa, d) Uh 124.
(Poloinen poika) — viha — uhka — kielto — matkustus — viha — ammunta (— Aa, d, B, Ca, Aa, Cb) Ks 49.
(Raudan synty ym.) — viha — matkustus (— Aa, Ca) Vn < Ln 89.

Edellä esitettyä säetutkimusta on joskus arveltu turhantarkaksi ja tarpeettomasti aikaa vieväksi. Tottunut tutkija osaa tosin jonkun verran työtään helpoittaa. Hän voi alunpitäen jättää syrjään, paitsi merkityksettömiä äänne- ja muoto-opillisia seikkoja, myös vähäpätöisempiä säkeitä ja rajoittua tärkeimmistä säkeistä laatimaan toisintelujen luetteloa. Taikka hän saattaa niinkuin satujentutkimuksessa säkeitten asemesta ottaa tarkastakseen runonjuonen piirteet, eroitellen siis vain asiallisesti huomattavia vaihteluita. Ei myöskään ole tarpeen eikä edes syytä kaikkia esitöitänsä painoa varten valmistaa.

Mutta milloin runon selvitys on vähänkin vaikeampaa, on yksityiskohtainen säetutkimus ainoa perille vievä. Mitään mukavaa »kuninkaan tietä» ei ole runontutkimuksessa enempää kuin muussakaan tieteessä. Joka ei malta olla pienessä näpertelyssä uskollinen, älköön suuriakaan työntuloksia uneksiko.

Säetutkimuksen tarkoituksena on saada selville: mitkä säkeet ovat tutkittavana olevaan runoon alkuansa kuuluneet ja mitkä ovat siihen sekaantuneet muista runoista; mikä on kunkin runoon kuuluvan säkeen alkuperäinen muoto ja paikka; minkälainen siis itse runo on ollut sitä sepitettäessä. Vasta sitten kuin tämä on selville saatu, voi tehdä varmoja päätelmiä runon kotiseudusta ja syntymäajasta, sen laadusta ja tarkoituksesta sekä sen muodostumisen sielullisista edellytyksistä. Historiallisena todistuskappaleena ei kansanrunoa missään suhteessa saa käyttää, ennenkuin sen toisintoja keskenään vertaileva säetutkimus on suoritettu. Päätelmän, joka perustuu yhteen tai useampaan tilapäisesti poimittuun toisintoon, voi aivan satunnainen seikka johtaa harhaan.

---

5. Miten runon alkumuoto on määrättävä? I. Ajatuksen lait.

Sittenkuin tutkittavan runon kaikki toisinnot ovat koottuina ja järjestettyinä ja niiden kaikki säkeet eriteltyinä ja ryhmitettyinä, alkaa tehtävä, joka kysyy muutakin kuin huolellista ja tarkkaa työtä: kunkin runoon kuuluvan säkeen eri muotojen keskenään vertaileminen ja sen alkumuodon määrääminen.

Saadaksemme selville, mitkä säkeet varsinaisesti kuuluvat runoon, on siitä ensinnäkin eroitettava mahdolliset vieraat ainekset. Milloin joku säe tai säkeistö on ilmeisesti toisesta runosta eksynyt, voi sen jättää ulkopuolelle tutkimusta. Milloin taas on kysymyksenalaista, kumpi runo on toiseltaan lainannut, on molemmissa runoissa tavattavia säkeenmuotoja lähemmin tarkastettava.

Voidaksemme päättää, mikä säkeen vaihtelevista muodoista vastaa alkumuotoa tai on sitä lähinnä, — toisinaan ei yksikään enää sitä täysin vastaa, — täytyy meidän tuntea niitä a j a t u k s e n l a k e j a, jotka kansanlaulussa vaikuttavat ja siinä saavat muutoksia aikaan.

Ensinnäkin on huomattava u n o h t u m i s e n laki. Säkeen tai säkeistön unohtuminen voi olla aivan hetkellistä, niin ettei se heti oikealla kohdallansa muistu mieleen, vaan vähäistä myöhemmin, kun seuraavia säkeitä tai säkeistöjä on jo laulettu, palaa muistiin. Tällöin vaikuttaa unohdus ainoastaan säkeitten järjestykseen. Mutta säe tai säkeistö voi kokonaankin unohtua runoa päästä päähän laulettaessa. Sen huomaa helposti, jos pyytää laulajaa esittämään runoa uudestaan. Runon esityksen välittömästikin uudistuessa unohtuu jokin ensi kerralla esitetty säe ja päinvastoin muistuu mieleen jokin silloin unohtunut säe. Vähäistä tuntuvampi on ero, jos runo vasta pitemmän ajan kuluttua lauletaan uudestaan, etenkin jos se esitetään toiselle keräilijälle, jonka kuulemistaito ja kirjoitustapa voi lisätä kirjaanpanojen erilaisuutta. Vielä selvemmin on unohtumisen teho huomattavissa, kun vertaa tunnetun vanhemman runolaulajan esitystä hänen jälkeläistensä esittämiin saman runon toisintoihin, etenkin nykyisenä runolaulun heikkenemisen aikana. Yhä suurempi on unohtumisen mahdollisuus, milloin runon perijä ei ole suoranainen jälkeläinen, joka on samassa kodissa elänyt, vaan joko saman kylän asukas, joka naapurina on ollut tekemisissä laulajan kanssa, taikka viimein vieraspaikkakuntalainen, joka jossakin juhlatilaisuudessa on sattunut häntä kuulemaan. Mutta kaikissa näissä tapauksissa saattaa nuoremman esityksessä tavata myös jonkin säkeen säilyneenä, jonka vanhempi tavallisesti on muistanut laulaa, mutta joka häneltä runoa kirjaanpantaessa on tilapäisesti unohtunut. Ei siis kirjaanpanon nuoremmuudesta saa päättää ilman muuta, ettei säe ole runoon alkuansa kuulunut.

Unohtumisen laista on meillä helppo löytää esimerkkejä Vienan läänin runoista, joissa tapaa useampia yhden tai useamman

keräilijän muistiinpanoja saman laulajan esityksestä sekä isän, poikain, jopa pojanpoikain esittämiä toisintoja samasta runosta. Verrattakoon Latvajärven Arhippa Perttusen *401 säkeistä* Sampojaksoa, jonka Lönnrot v. 1834, osittain myös Cajan v. 1836 ja Castrén v. 1839 ovat kirjaanpanneet, hänen poikansa Arhippaisen Miihkalin *293* ja *338 säkeen* pituisiin esityksiin vuosina 1871 ja 1877, jotka Borenius on muistiin kirjoittanut, molemmilla kerroilla ainakin kahdesti laulattaen (I 54, 54 a, 54 b ja 58, 58 a).

Esim. Lappalaisen nuolen sattumista Väinämöisen hevoseen Arhippa kuvailee seuraavin säkein:

Läpi länkiluun lihasta,
oikeasta olkapäästä,
kautti kainalon vasemen.

Näistä kolmesta on Miihkali unohtanut edellisellä kerralla keskimäisen ja jälkimäisellä viimeisen säkeen.

Taikka tarkastettakoon saman Sampojakson toisintoja, joita ovat laulaneet Vuonnisen Ontrei Malinen Sjögrenille v. 1825 (*331 säettä*) ja Lönnrotille v. 1833 (*366 s.*), hänen poikansa Ontreinen Jyrki vv. 1871 (*313 s.*), 1872 (osittain) ynnä 1877 (+ 62 — 12 s. = *363 s.*) ja Ontreinen Vassilei v. 1872 (*182 s.*) sekä edellisen pojan pojat Jyrkinen Iivana v. 1872 (*129 s.*) ja Jyrkinen Jeremei v. 1872 (85+90 = *175 s.*) kaikki Boreniukselle (I 79, 79 a; 84, 84 a, 84 b, 91; 88, 93). Viimemainitut ovat runon alkuosan esittäneet vielä toisessa muodossa, minkä jälkimäinen mainitsee oppineensa Musta Roti nimiseltä saman Vuonnisen kylän mieheltä (I 88 a, 92).

Joka vähimmällä vaivalla tahtoo saada yleiskäsityksen unohtumisen lain vaikutuksesta kolmen miespolven aikana lukekoon niin lyhyen runon, kuin on Väinämöisen tuomio, mainitun Ontrei Malisen (52—4 = *48 säettä*), hänen poikansa Jyrin (44+8 = *52 s.*) ja Vassilein (*50 s.*) ynnä Jyrin pojan Iivanan (*22 s.*) esittämissä toisinnoissa(I 689; 690, 690 a, 693; 691). Jo säkeitten suhteellinen luku meille ilmaisee, minkä sitten säetutkimus todentaa, että toisen polven molemmat edustajat ovat vielä muistaneet runon miltei yhtä täydellisenä kuin heidän isänsä, vieläpä säilyttäneet joukon säkeitä, jotka tältä unohtuivat laulamatta Lönnrotille [1]. Vasta kolmannessa polvessa on runo tuntuvasti typistynyt, vaikka siihen muista runoista on säkeistöjä sekaantunut; mutta senkin edustajalla on säi-

[1] Tietysti on otettava lukuun sekin mahdollisuus. että ovat jolta kin toiselta vanhemmalta laulajalta oppineet.

lynyt tärkeitä säkeitä, joita iso-isä kirjaanpanotilaisuudessa ei sattunut muistamaan.

Hyvin pitkälle menevä muistamattomuus voi aikaansaada sen, ettei ainoastaan yksityisiä säkeitä karise pois runosta, vaan siitä lohkeilee oleellisia osia, niin että kertomuksen juonikin jää jossakin kohden vaillinaiseksi. Huonomuistiselta voi myös ajatuksen lanka kesken katketa taikka saa hän siitä vasta keskempää kiinni; molemmatkin tapaukset saattavat hänelle yht'aikaa sattua. Siten syntyvät n. s. runokatkelmat.

Voipa kokonainen runo unohtua esittämättä aikaisemmalle muistiinpanijalle ja vasta myöhemmälle tulla sanelluksi. Esim. Luojan laivaretkestä ja Ikitursosta ei Vienan läänin verraton runojen muistaja Latvajärven Arhippa Perttunen huomannut laulaa Lönnrotille, mutta myöhemmin hän sen esitti sekä Cajanille että Castrénille (I 339, 339 a). Samoin saattaa runo unohtua esittämättä vanhemmalta ja säilyä vain nuoremmalta saadussa muistiinpanossa. Osapojan eli Onnipojan runoa on pantu talteen yksi ainoa täydellinen kappale, jonka Latvajärven Arhippainen Miihkali on Boreniukselle laulanut (I 1160). Epäilemättä hän on sen oppinut isältään, vaikka tämä on jättänyt sen laulamatta sekä Lönnrotille että Cajanille ja Castrénille.

Viimemainitusta esimerkistä näemme, miten täperällä on monesti ollut jonkun runon säilyminen tai häviäminen yleensä. Toisiin runoihin sekaantuneista säkeistöistä on saatu selville yhä useamman unohduksiin joutuneen runon olemassa olo ja kokoonpano. Toiselta puolen muutamista itsenäisempinä säilyneistä kappaleista, kuten Ahdin ja Kyllikin runon, käy ilmi, miten osia runosta voi jäljettömiin kadota. Siihen nähden on runotutkimuksessa aina otettava lukuun, että pääpiirteiltään hyvinkin säilyneestä runosta on jokunen säe saattanut häipyä aikojen kuluessa.

Unohtumisen olettamuksella on suurin merkitys niihin paikkakuntiin nähden, joissa runotaito on taantunut jo ennenkuin varsinaista keräystä ruvettiin toimittamaan. Kertomarunojen alalla tämä olettamus pitää paikkansa Suomen savolais-alueisiin nähden, missä niitä vielä 1800-luvun alussa saatiin jonkun verran talteen, sekä länsi-Suomeen nähden, jonka kertovaista runoutta vain harvat erinäisistä syistä säilyneet näytteet edustavat. Alue, jolla runotoisintojen runsaudesta huolimatta kertovainen runostomme esiintyy aiheisiin nähden vaillinaisena ja säkeisiin nähden supistuneena

on Karjalan kannas. Tämän alueen kautta on kuitenkin täytynyt kulkea niiden suomenpuolisten runojen, joita tavataan Varsinais-Inkerissä, ja samoin niiden virolaisperäisten runojen, jotka ilmaantuvat pohjoisempana Suomen Karjalassa. Viron puolella taas, jonka miltei joka pitäjässä runolaulu on elänyt tähän vuosisataan saakka, on unohtumisen olettamuksella melkoista vähempi mahdollisuus. Kuitenkin osoittavat lukuisat kreikanuskoisten setukaisten kertovaiset laulut, joilla muualla Virossa on vain harvoja ja katkelmallisia vastineita taikka ei ollenkaan, että useita kertomarunoja, etenkin katolisaiheisia legendoja, on luterilaistuneessa Virossa vähiin jälkiin tai kokonaan kadonnut.

Mitä pienempi se alue on, jolta joku runo tai runosäe puuttuu, sitä painavampia täytyy olla lisäsyiden, ennenkuin saa syrjäyttää unohtumisen mahdollisuuden ja tehdä kielteisen johtopäätöksen, ettei runoa tai säettä ole tunnettukaan koko alueella. Asian laita on sama kuin kielitieteessä, jossa ei omaperäisen nimityksen puuttumisesta joltakin käsitteeltä ilman muuta mennä päättämään, ettei kysymyksenalaisessa kielessä ole tätä käsitettä ennen lainasanan omistamista ollenkaan tunnettu.

Unohtunut säe tai säkeistö on useimmiten väistynyt jonkin lisään tulleen säkeen tai säkeistön tieltä. Pois jättämisen vastakohtana on lisääminen. Lisäys voi olla joko uutta mielikuvituksen luomaa taikka toisaalta lainattua.

Jälkimäisessä tapauksessa on kysymys säkeen siirtymisestä muistissa toisesta yhteydestä toiseen. Kumpaan yhteyteen se alkuperäisemmin kuuluu, ei ole vaikea nähdä, milloin laina on saatu toisesta paikasta samaa runoa. Toisesta runosta otettu laina on helpoimmin ratkaistava, milloin kumpikin runo on suhteellisesti laajalla alalla tunnettu. Silloin on ennen kaikkea otettava selkoa, kumpaisessa runossa kysymyksenalainen säe on laajemmalle levinnyt, mikä useimmiten riittää alkuperäisemmyyden todisteeksi. Lisäys on tietysti myöhempi kuin itse runo ja siihen liittynyt vasta sen jälkeen kun runo on alkanut levitä. Se ei ole siis enää voinut levitä joka paikkaan runon mukana. Aivan mahdoton ei lisäyksen kaikkialla esiintyminen tosin ole, jos se on useamman kerran eri paikoin tullut lisätyksi samaan runoon, tai jos runo ei syntymäpaikallaan ole säilynyt. Paitsi leviämisseikkaan,

on pantava huomiota siihen, kumpaisen runon sisällykseen kyseessäoleva säe lähemmin liittyy. Luonnollisesti täytyy olettaa jokaisen runosirpaleen yleensä paremmin soveltuvan alkuperäiseen yhteyteensä kuin myöhempään sovitelmaan.

Hankalampi on saada selkoa säkeen alkuperästä, milloin runo, josta se on lainattu, on itsenäisenä kokoonpanona kadonnut. Silloin voi säkeen vierasperäisyyden havaita vain siitä, että se tutkittavassa runossa esiintyy rajoitetulla alalla eikä runon sisällyksen kanssa ole sopusoinnussa.

On puhuttu keskenäisestä suhteesta kahden runon välillä, joissa sama säe esiintyy. Mutta molemmat ovat voineet lainata kolmannesta, joko säilyneestä tai kadonneesta runosta. Onpa säkeitä, joita esiintyy niin monessa runossa, että saattaisi ajatella niiden olevan irrallisina syntyneitä liitteitä, joita on voitu sovittaa mihin runoon hyvänsä, kuten: *sanan lausui, noin nimesi.* Tätä mahdollisuutta on kuitenkin erikoisesti tutkittava, ennenkuin sen pitemmälle ulottaa. Sillä yleensä on oletettava, että jokainen runosäe on kerran jossakin määrätyssä yhteydessä sepitetty.

Vapaasti mielikuvituksessa muodostuneen lisäsäkeen voi samoin eroittaa runoon alkuansa kuuluvasta sen sekä leviämistä että soveltumista tarkastamalla. Tavallisesti ovat myöhemmät lisäykset tilapäisiä mielijohteita ja usein huonosti onnistuneita. Löytyy kuitenkin vakiintuneempia ja onnistuneempia lisäyksiä, joten ratkaisu ei suinkaan aina ole helppoa. Joskus voi harvinaisestakin säkeestä todistaa, ettei se ainakaan sillä paikkakunnalla, jossa se yksinomaan tavataan, ole voinut lisään tulla. Kuten on mainittu (s. 12), esittää eräs Vuonnisen laulaja Vellamon neidon kuvauksessa säkeen: *räpylätön hylkeheksi.* Tämä säe, jota ei missään muussa toisinnossa tavata, ei voi olla sisämaassa elävän laulajan oma lisäämä, vaan on aikoinaan kulkenut runon mukana meren rannikolta.

Myös lisäyksiä opimme arvostelemaan tarkastamalla saman laulajan erikertaisia esityksiä sekä isän ja pojan laulutapoja. Esim. Sampojaksossa Latvajärven Arhippa, kuten useimmat Vienan läänin laulajat, mainitsee Väinämöisen tuulen kantamana joutuneen *pimeähän Pohjolahan.* Myös hänen poikansa Miihkali muisti ensi kerralla mainita tällä paikalla Pohjolan, mutta lisäsi siihen Lemminkäisrunosta (I 58: 91—2, vr. 766: 345—6):

Saarehen selällisehen, manterehen puuttomahan.

Toisella kerralla taas hän unohti silloisen lisäyksen, joka ei missään muussa toisinnossa esiinny, sekä Pohjolankin maininnan, mutta asetti sen sijaan toisen paikanmääräyksen (I 58 a: 78—9):

Lahtehen nimettömähän, nimen tietämättömähän.

Tämän säeparin on Miihkali ottanut Ison tammen runosta; missä sekä hänen oman että isän laulutavan mukaan kaadetun tammen lastuja tuuli kuljettaa mainittuun paikkaan (I L 836, 839).

Yksinkertaisin lisäys on saman säkeen tai säkeistön uudistus. Esim. Väinämöisen ammuntaan kuuluva säe: *päälle vanhan Väinämöisen*, joka säännöllisesti päättää Lappalaisen vihanpidon kuvauksen, on Uhtuen puolella toisinaan liitetty myös jousen jännittämiseen (I 101: 16 ja 19, 102: 4 ja 14). Niinikään Pohjolan emännän koristautumista kuvaileva säkeistö, jonka Latvajärven Arhippa ja hänen poikansa Miihkali esittävät Väinämöisen Pohjolaan saapumisen yhteydessä, uudistetaan pojan aikaisemmassa toisinnossa ennen Väinämöisen Pohjolasta lähettämistä ja taas ennen emännän lähtöä ajamaan takaa Sammon ryöstäjiä (I 58: 117—21, 145—6, 240—3).

Uudistaviin lisäyksiin on luettava myös kuvauksen tai puhuttelun kertaaminen, lausuttua kehoitusta noudattavan toiminnan esittäminen, kolmannessa personassa kerrotun tapahtuman ensimäisessä personassa selostaminen sekä kysymystä mukaileva vastaus, jotka kaikki miltei samoin sanoin suoritetaan. Tietysti voi esityksen täyteläisyys olla runoon alkuansakin kuuluvaa. Esim. tapahtuman selostaminen samoin sanoin on Aino-runossa aivan yleistä ja sille luonteenomaista. Kun se puuttuu Latvajärven Arhippaisen Miihkalin eri kertoina (v.v. 1872, 1877, 1894) esittämistä toisinnoista ja mahdollisesti siis jo hänen isänsä Arhipan muistiinpanematta jääneestä laulutavasta, on tämä laulutapa katsottava unohduksen typistämäksi (I 218, 218 ab). Sitävastoin on yhtäläinen selostuksen yritys yhdessä Kilpalaulannan kappaleessa ilmeisesti laulajan omaa lisäystä (I 149):

Kuin mie kulin kurja teitä, puuttuipa vemmel vempelehen
satuinpa vastah Väinämöisen, jne.

Kuvaus suohon lauletun Joukahaisen hädästä: *jopa tuskaksi tulevi, läylemmäksi lankeavi*, esitetään milloin Joukahaisen valituksen edellä

käyvässä kertomuksessa (I 198), milloin Joukahaisen lausumana valituksena (I 178 »*Miulla* —), joskus molemmissa muodoissa perätysten (I 195 *Jopa* — »*Jo nyt* —).

Tavallisimpia lisäyksiä on saman ajatuksen hiukan toisin sanoin uudestaan esittäminen kertosäkeessä. Koska kuitenkin säkeillä yleisesti on jo alkuansa ollut kertosäkeensä, edellyttää kertosäkeen lisääminen enimmiten alkuperäisemmän unohtumista. Tästä tärkeästä suomalaisen runon kaunistuskeinosta tulee edempänä puhe.

Lisäämistä on myös runon jatkaminen, johon kuitenkin laulajat ovat hyvin vähässä määrin omintakeisesti pystyneet. Laulajan runoksi muodostamana jatkona on mahdollisesti pidettävä Latvajärven Arhipan Kanteleen syntyyn liittyvä Väinämöisen kyynelten poimiminen (I 615). Sitä ei hänen poikansa tuntenut tai muistanut, mutta se tavataan puoleksi tai kokonaan suorasanaisena kahdella muulla Vienan läänin laulajalla (I 589, 609).

Paljoa suuremmassa määrin on laulua jatkettu yhdistämällä runoon, josta on aljettu, toisia muistissa olevia runoja, joko osittain tai kokonansa. Yhdistämisen aiheena on tavallisesti jokin yhteinen tai yhtäläinen piirre. Inkeriläisistä runoista, joissa vaihtelut ovat moninaisimmat, saatamme paraiten tutkia yhdistelemisen lakeja.

Kiinnipitävänä lankana voi ensiksikin olla yhteinen päähenkilö tai pääesine. Miehensä tappajan Maien ja Vesitieltä varastetun Maien runot tavataan toistensa jatkona joko tässä tai päinvastaisessa järjestyksessä (III 749, 754). Suomalaiseen Ison tammen runoon liittyy Inkerissä virolainen Ison tammen runo (III 1163).

Myös kelpaa yhdyssiteeksi yhteinen paikka tai aika. Saarenmaan sarkajaosta alkava Kultaneidon taonta on liittynyt runoihin Saaren neidon kosinnasta (III 1199) ja Saarenmaan palosta (III 1205). Entinen elo ojan takana on monesti johdantona Päivän päästö-runolle, joka alkaa kuvaamalla entistä elämistä ilman aurinkoa (III 1150).

Hyvin usein on runoja liittävänä yhteinen toiminta. Länsisuomalainen Luojan laivaretki saa Inkerissä jatkokseen virolaisen Veljen laivaretken ja vielä karjalaisen Pontuksen laivaretken (III 739). Yleisesti yhdistyvät keskenään mitä erilaisimmat Sotarunot, Kosintarunot, Oluenkeiton kuvaukset ym.

Mikä muu piirre hyvänsä saattaa olla yhdistämisen ai-

heena. Kositun neidon pyrkiminen omille maille on johtanut mieleen omaa ja vierasta maata vertailevan runon (III 686):

Mie neito omille maille.
Paremp' on omilla mailla
ropehesta vettä juoa jne.

Yhdistyessään runot harvoin säilyvät kokonaisina. Tavallisesti edellinen katkeaa ja jälkimäinen alkaa yhteisen liitteen kohdalta. Tämä voi vuorostaan katketa, jos siihen liittyy kolmas runo taikka joku osa edellisen loppupuolta. Viimemainitussa tapauksessa joutuu jälkimäinen runo tai sen osa edellisen runon sisään tästä pois jääneen osan vastineeksi. Eri runoihin kuuluvien yhtäläisten säkeistöjen ilmaantuminen toistensa asemalla on kaikista yleisin ilmiö kansanrunoissa, joita säilytetään yhtenä varastona laulajan muistissa.

Unohduksen sekä lisäyksen vaikuttaessa vain osaan säettä syntyy säkeen muunnos. Laulaja, joka ei snanmukaisesti muista kuulemaansa säettä, korvaa unohtuneen sanan toisella hänen käsityksensä mukaan sisällystä vastaavalla. Unohdus ei kuitenkaan ole ainoana syynä muunnoksen syntymiseen. Laulun oppija on voinut sanan huonosti kuulla ja tajuta. Taikka on hänen oikein kuulemansa sana vanhemman ajan tai toisen murteen omana ollut hänelle tuntematon, josta syystä hänen on ollut vaikea sitä säilyttää alkuperäisessä äänneasussaan. Kumpaisessakin tapauksessa on se hänen laulussaan joko vääräntynyt ajatuksettomaksi äänneyhtymäksi taikka myös mukautunut jonkin tunnetumman sanan kaltaiseksi.

Arwidsson pani v. 1819 kirjaan säkeen: *Rungkat ei vaan rukihit*, jota ei koko vuosisadalla kukaan yrittänytkään selittää, vaikka siinä ei ollut muuta väärää kuin *k*:n edellä tarpeeton *g*. V. 1885 kirjoitin saman säkeen muistiin vain parin kirjaimen muunnoksella, mutta hiukan eri tavoin sanoihin jaettuna: *Runka tei vai rukihit*. Tähän en silloin kiinnittänyt enempää huomiota, kuin että pyysin lausujaa sitä vielä kerran ääntämään. Selitys saatiin vasta v. 1908, kun E. Tikkanen seminarityötä tehdessään löysi uudemmista kokoelmista toisintosäkeen: *rukihinen Runkateivas*. Tarvitsi vain, niinkuin kuva-arvoituksissa, *Runkat ei vaan* lukea yhdeksi sanaksi: *Runkateivaan*. Samalla oli Agricolan mainitsema jumala *Rongoteus*, joka ruista antoi, runoistamme löydetty (SRU s. 134).

Lemminkäisen Päivölänretkessä esiintyy vanha uhriolutta merkitsevä sana *kahja*. Siitä on Vienan puolella väännetty milloin *kalja* (I 805), milloin *kahvi* (I 725). Vaikkei alkuperäistä sanaa olisikaan runossa tallella, voisi näistä sijaismuodoista sen olemassa olon arvata.

Verensulkusanoissa Tiberiaan myrskyisää merta tarkoittava *Tyrjän koski* on Satakunnassa välistä vaihdettu samansointuiseen paikalliseen *Kyröskoskeen*; itä-Suomessa on sitä joskus sekoitettu Manausluvuissa esiintyvään äänteellisesti yhtäläiseen *Turjan koskeen* (Levón s. 43—4; Brummer II s. 4, 22, 111).

Inkeriläisille laulajille käsittämätön on länsi-Suomesta lähteneessä Neidon ja lohikäärmeen runossa *Tanimarkin tappelu* (esim. Europaeus J 421), joka on säilyttänyt muiston tanskalaisten vihollisuuksista keskiaikaisessa Suomessa. Tämä on siitä syystä useimmiten vääntynyt: *Tani-Martin*, *Tanun-Martin*, *Tasa-Martin* tai *Tarttimaartin tappeluksi* (FUF X s. 101).

Välistä on laulaja toiseen murteeseen kuuluvan sanan, jonka on vielä jotenkin ymmärtänyt, kääntänyt omalle murteelleen. Mainitun Neidon ja lohikäärmeen runon säkeessä: *jolla ylkä hirtetähän*, on länsi-suomalainen sana *ylkä* Inkerissä toisinaan vaihdettu itäsuomalaiseen *sulho* (Europaeus J 198).

Vähäpätöisinä muunnoksina, joita helposti tulee samankin laulajan esitykseen sen uudistuessa, voi pitää e r i l a i s t e n t ä y t e s a n o j e n k ä y t t ä m i s t ä s e k ä s a n a n m u o t o j e n v a i h t e l u a. Esim. Vuonnisen Ontreinen Jyrki on vv. 1871 ja 1877 Sampojaksoa esittänyt mm. seuraavin vaihteluin (I 84, 84 a).

84: 64. Ne täheksi taivosella.
84 a: 47. Ne tähiksi taivahalla.
84: 106. Syötti miehen syönehestä.
84 a: 72. » » syölähästä.
84: 252. Hyreksi hyväsukuni.
84 a: 149. Hyrehi »

Muodollisia muunnoksia esiintyy tietysti runsaammin runon siirtyessä toisen murteen piiristä toisen alueelle.

Asiallisemmista muunnoksista ovat enimmät s a n a n v a i h d o k s i a. Sanan kadotessa säkeestä on joko toinen säkeen sana johtopäättein pidennettävä yhtä monella tavulla taikka pantava sen sijalle uusi sana.

Väinämöisen ammunnan säkeen: *kääntyi kämmenin merehen*

tapaamme molemmilla tavoin muunnettuna: *kääntyi kämmenyisillehen*, ja: *kävi kämmenin merehen* (kts. s. 46).

Väinämöisen saapuessa Pohjolaan aikaisin aamulla noussut Pohjolan emäntä Latvajärven Arhipan mukaan: *pian pirtin lämmitteli*, minkä hänen poikansa Miihkali on muuntanut: *lämmitteli pirttisensä* (I 54, 58).

Väinämöistä ampuva Lappalainen, Arhipan mukaan: *valitsi parahan varren;* viimemainitun sanan kohdalla Miihkali ensi kerralla saneli: *piilen*, toisella kertaa: *nuolen* (I 54, 58 ja 58 a).

Tästä näkyy mitenkä samakin laulaja saattaa sanoja vaihdella. Niinikään Vuonnisen Ontrei Sampojaksoa esittäessään lauloi vv. 1825 ja 1833:

I 79:	197.	Siinä vilja kaikenlainen.		
I 79 a:	214.	»	kasvo	»
I 79:	32.	Vihannaksi mättähäksi.		
I 79 a:	35.	Heinäiseksi	»	
I 79:	219.	Pahan vallan raukaeli.		
I 79 a:	251.	»	»	vaivutteli.

Ontrein laulutavasta toisinaan Jyrki pojan poikkeaa, mutta pojanpoikain palaa siihen takaisin:

I 79:	243.	Toivoi Lempo lehmäksehen.		
I 84:	272.	Paha	toivoi	»
I 88:	104.	Lempo	»	»
I 93:	167.	»	»	»

Niinkuin näkyy, p o i s j ä t e t t y j a s i j a l l e p a n t u s a n a o v a t k ä s i t t e e l t ä ä n l ä h e i s i ä, n i i n e t t ä h y v i n s o v e l t u i s i v a t t o i s i l l e e n k e r t o s a n o i k s i. Tämä johtuu suomalaisen runon rakenteesta, joka on enimmäkseen kokoonpantu säepareista, missä yksi tai useampi käsite on kahdella sanalla lausuttuna. Milloin jompikumpi poistetaan, on sen sijalle saatava sana, joka yhtähyvin voi olla paikalleen jääneen kertona. Seurauksena on, että kaikki kolme: paikalleen jäänyt, pois jätetty ja sijalle pantu vastaavat toisiaan. Että kerto, josta vielä edempänä tulee puhe, on tässä vaikuttanut, selviää niistäkin tapauksista, joissa poistetun sijaan lisätty sana ei tule saman, vaan toisen pääsäkeensanan kerroksi. Tämäntapaista sanojenvaihtoa valaiskoon pari Joukahaisen sisaren lupauksen toisintoa (I 153; KT II 343):

A. »Annan ainoan sisoni,
lupoan emoni lapsen».

B. »Annan ainoan sisären,
viimeisen emoni lapsen».

Sanojen keskenäisen sukulaisuuden eri lajit ja asteet tulevat kerron yhteydessä tarkastettaviksi. Sanojen muunnoksiinkin kuuluvana mainittakoon tässä vain erikoispiirteen yleistyminen, ja yleisen piirteen erikoistuminen, joista edellinen johtuu etupäässä unohtamisesta ja jälkimäinen etupäässä lisäämisestä.

Runossa Väinämöisen ammunnasta on sekä *merehen* kämmenin kääntyminen että *lainehisin* sormin sortuminen toisinaan yleistetty kääntymiseksi tai sortumiseksi *vetehen*,mikä joskus taas on erikoistettu: *suovesihin* (s. 47).

Säkeenmuunnos voi myös syntyä järjestyksen vaihtumisesta. Verrattakoon s. 46 esitettyjen säkeitten muotoja:

1 Aa. Kääntyi kämmenin merehen,	1 Ab. Kämmenin merehen kääntyi,
2 Aa. Sormin sortui lainehesen.	2 Ab. Sortui sormin lainehesen.

Yhdistys 1 Aa + 2 Aa (I 27), jossa edellinen säe alkaa teonsanalla ja jälkimäinen vaihtelun vuoksi sen määreellä, tuntuu alkuperäisimmältä. Yhdistelmät 1 Aa + 2 Ab (KT II 17) ja 1 Ab + 2 Aa (I 75), joissa molemmat säkeet yhtäläisesti alkavat joko teonsanalla tai sen määreellä, tekevät yksitoikkoisemman vaikutuksen:

Vielä voidaan mainitut säkeet molempine muotoineen asettaa päinvastaiseen järjestykseen, jolloin syntyvät järjestelmät 2 Aa + 1 Ab (I 95), 2 Ab + 1 Aa (I 77 a) ja 2 Ab + 1 Ab (I 102)[1].

Edelleen ovat eri säkeisiin kuuluvat sanat *merehen* ja *lainehesen* voineet vaihtaa paikkaansa (I 62):

Sortui sormin on merehen, kämmeninkö lainehesen.

Koska sanat ovat eri pitkiä, on vaihdos vaatinut sekä täytesanojen käyttämistä (*on*, *-kö*) että poistoa (*kääntyi*). Tavallisesti on kuitenkin sana *kämmenin* muunnettu lyhyemmäksi *käsin*, joten on syntynyt hiukan eroava säe (s. 47).

Säe voi vielä muuntua kahden säkeen supistuessa yhdeksi tai yhden säkeen laajetessa kahdeksi, silloinkuin lisäys sovitetaan säkeen sisään.

Yhdistämällä säkeen: *sormin sortui lainehesen* ja sen edellä

[1] Yhdistelmiä 1 Ab + 2 Ab ja 2 Aa + 1 Aa ei tavata.

käyvän: *siitä vanha Väinämöinen* (esim. I 95), on saatu säkeenmuoto: *Väinö sortui* l. *sortui Väinö sormillehen* (KT II 42, 29).

Latvajärven Arhippa kuvaili, miten Ilmarisen ajaessa kotiin Sammolla ansaitun morsiamensa kera teeret kuhertelivat (I 54: 185—6):

Päällä luokin kynnäppäisen sepolla I[lmollise]lla.

Hänen poikansa Miihkali on oudon *kynnäppäisen* unohtanut ja sen sijalle siirtänyt *Ilmollisen* jälkimäisestä säkeestä, joka siten tuli tarpeettomaksi (I 58 a: 186): *päällä luokin Ilmollisen.*

Väinämöisen tuomiossa taas Arhippa Cajanille laulaessaan esitti tuomitun pojan vastauksen yhdellä ainoalla säkeellä (I 683 a): *Poika taiten vastaeli.* Mutta Lönnrotille laulaessaan hän tähän paikkaan siirsi runon alusta pojan ikämääräyksen ja lisäsi pari täytesanaa (I 683):

Niin on poika *kolmiöinen* *tahtoi* taiten vastaella.

Voipa säkeen sisällys muuntua ilman minkäänlaista muodollista muunnosta uuden säkeen lisäyksen kautta. Kun Lappalaisen vihanpitoon: *kanssa vanhan Väinämöisen*, lisätään: *sekä nuoren Jouka[h]isen* (KT II 5), niin muuntuu edellisen säkeen sisällys sikäli, ettei Lappalaisen viha kohdistu yksin Väinämöiseen, vaan kahteen henkilöön.

Toiselta puolen on vielä säkeenmuunnoksena pidettävä sitäkin, että unohtaminen ja lisääminen ei kohdistu ainoastaan yhteen tai kahteen säkeen sanaan, vaan koko säkeeseen, joka semmoisenaan katoaa saaden sijalleen toisen. Jos ne todella ovat toistensa sijaisia, on unohtamisen ja lisäämisen täytynyt tapahtua yht'aikaa.

Pohjolan emännän vaatimukseen saada Sampo taotuksi Väinämöinen vastaa vähän eri tavoin Arhippa Perttusen ja hänen poikansa Miihkalin sekä kolmannen latvajärveläisen kappaleissa (I 54; 58; 61):

A. »En minä takoa taia, enkä kantta kirjaella.»
B. »En mie takoa taia, enkä tieä timpraella.»
C. »Saata en Sampoa takoa, enkä tieä timpraella.»

Alkuperäinen säkeenmuoto Latvajärvellä on ilmeisesti ollut yhtäläinen kuin Vuonnisessa yleinen (I 79 ym):

»En saata Sampoa takoa, kirjokantta kirjaella.»

Siitä on Arhippa poistanut sanat *Sampo* ja *kirjo* pannen niiden paikalle pelkkiä täytteitä, sekä vaihtaen *saata* sanan samanmerkityksiseen *taia*. Hänen poikansa on vielä vaihtanut *takoa* sanan kerron *kirjaella* uudenaikuisempaan *timpraella* sekä poistanut kerrottomaksi ja määreettömäksi jääneen *kansi* sanan, asettaen sijaan pääsäkeen *taia* sanalle kertosanaksi soveltuvan *tieä;* isän laulutavasta jälkenä on kertosäkeessä vain ensimäinen sana: *enkä.* Niin ainakin saattaa selittää, jollei tahdo olettaa, että poika on koko kertosäkeen semmoisenaan isän laulaman asemelle siirtänyt jostakin muusta runosta. Mutta varmasti on kolmas latvajärveläinen laulaja, joka on kuullut pääsäkeen alkuperäisessä muodossaan, uuden kertosäkeen joko Miihkalilta oppinut tai jostakin muusta runosta lainannut ja kumpaisessakin tapauksessa suorittanut täydellisen säkeenvaihdon.

Yhden säkeen sijalle voi toisinaan tulla useampikin. Eräässä vienanpuolisessa toisinnossa Väinämöistä vihaavan Lappalaisen asemesta (I 33):

Yksi lieto Lemminkäinen,
toinen vanha Väinämöinen,
kolmas nuori Joukahainen
piti viikoista vihoa.

Tässä ei ole ainoastaan vihaajan nimi muuntunut, vaan samoin kuin edellä vihattuun Väinämöiseen nähden, on vihaajan henkilössä tapahtunut m o n i s t u s.

E n i m m ä t j a s u u r i m m a t m u u n n o k s e t, s a m o i n k u i n l i s ä y k s e t k i n, a i h e u t u v a t j o n k i n t o i s e n j o k o s a m a s s a t a i m u u s s a r u n o s s a t a v a t t a v a n s ä k e i s t ö n v a i k u t u k s e s t a. Nämä muunnokset ovat verrattavat kielellisiin a n a l o g i a-muotoihin, jotka ovat syntyneet jotakin saman sanan toista muotoa tai toisen sanan vastaavaa muotoa mukailemalla.

Kilpalaulannassa on Joukahainen alkuansa tarjonnut Väinämöiselle kahta hevosta, kahta venettä ja ainoaa sisarta. Nämä tarjoukset ovat kuitenkin usein yhtäläistyneet siten, että tarjolla on joko vain yksi hevonen, vene ja sisar, taikka myös kaikkia kaksi kappaletta. Sitä paitsi on toisinaan Lunastettavan neidon runossa esiintyvän lunnaitten kolmiluvun mukaan Kilpalaulannassakin puhe kolmesta hevosesta, veneestä ja sisaresta.

Mitä yleisempi joku piirre on, sitä enemmän sillä on mahdollisuutta yleistävästi vaikuttaa. Esim. *Väinämöinen*, jolla ennestään

on ollut huomattava asema useassa runossa, on joutunut päähenkilöksi yhä useampaan. Päivän päästö-runosta ja Manausluvuista tunnettu *Pohjola* on tunkeutunut moneen runoon alkuperäisempien paikannimien sijalle.

Muuntavasti vaikuttaa runo toiseen etenkin siihen yhdistyessään. Yhdistys vaatii jonkun piirteen, esim. toimivan henkilön yhtäläistämistä läpi runojakson. Länsisuomalaisen Luojan laivaretken ja virolaisen Veljen laivaretken yhdistyttyä Inkerissä on joko Luoja taikka veli jäänyt paikoillensa. Joskus harvoin on osattu säilyttää molemmat antaen Luojan veistää laiva ja veljen työntää se veteen (III 727).

Yhdistyksen jälleen purkauduttua voi sen aiheuttama muunnos jäädä jäljille. Myödyn neidon runon liittyminen Lunastettavan neidon runon alkuun Inkerissä sai aikaan jälkimäisessä runossa omaisten tavarain luvun muuntumisen kolmesta yhdeksi laatusanalla määritellyksi, esim. äidin *kolmen lehmän* yhdeksi *mahikkilehmäksi*. Tämä muunnettu piirre pysyi paikoillaan, kun Lunastettavan neidon runo Myödyn neidon runosta irtautuneena levisi Karjalan kannakselle (Kant. tutk. II s. 326—30).

Toiselta puolen saattaa kahta runoa yhteen liitettäessä jäädä tekemättä muunnos, jonka ajatuksen yhtenäisyys olisi välttämättä vaatinut. Niinpä Ainon äidin itkuun liittyvässä Kyynelten vierinnässä vielä tapaamme tämän erilliseen muotoon kuuluvan säkeen *yhen immen kyynelistä* (I 229 ym), joka ei uuteen yhteyteensä ensinkään sovellu. Toisinaan se kuitenkin on jo korjattuna: *yhen vaimon* eli *emän kyynelistä* (I 208—9).

Muunnos, millä tavalla lienee syntynytkin, helposti rikkoo runon alkuperäisen eheyden ja johdonmukaisuuden. Ristiriidan poistamiseksi sama tai seuraava laulaja saattaa tehdä uuden muunnoksen, joka taas voi aiheuttaa kolmannen jne. Siten syntyy s a r j a t o i s i s t a a n r i i p p u v a i s i a m u u n n o k s i a, jotka viittovat runon paikallista tai ajallista siirtymistä.

Kaukamoisen runon eteläisimmässä inkeriläisessä muodostuksessa saadaan oluenkäyte kahden tappelevan sian kuolasta. Savonpuolisessa Humalan synnyssä mainitaan, että käytteeksi on (KRH s. 517, 526):

Koottu kuola karjun suusta, kino porsahan kiasta.

Näistä saa selityksensä suomenkarjalainen Oluen synnyn säkeistö (KRH s. 522):

Keksi karhut tappelevan,
oroset ojentelevan;
valui vaahti karhun suusta,
orosen kino kiasta.

Karhut ja *oroset* ovat ilmeisesti väännöksiä sanoista *karjut* ja *oraiset* siat eli *orasat*. Vienan läänissä kohtaamme vielä samat *karhut* ja *oriit* (I 703):

Kussa karhut tappelevat,
orihit tasan panevat.

Mutta koska ne eivät toistensa kertosanoiksi sovellu, on usein pääsäkeeseen karhujen sijalle pantu *tammat* (I 772) taikka on sepitetty uusi kertosäe: *kontiot kovin elävät* (I 701).

Suomen Karjalassa on Kilpakosintaan liittynyt Kultaneidon taonta siten, että Ilmarinen, joka ansiotyöt suoritettuaan on saanut tytön, mutta kotimatkalla kyllästynyt hänen juonitteluunsa, muuttaa morsiamensa lokiksi ja rupeaa sitten takoman itselleen kullasta neitoa (KRH s: 316—8). Venäjän Karjalassa on tytön juonittelu ja lokiksi muuttaminen kadonnut, jolloin neidon saamiseen välittömästi liittyy Kultaneidon taonta. Silloin ei neidon saajalla enää ole aihetta neidon takomiseen, vaan on tehtävät täytynyt jakaa eri henkilöjen kesken. Milloin Ilmarinen on säilytetty ansiotöiden suorittajana, on hänen kilpakosijastaan Väinämöisestä saatu kultaneidon takoja. Päinvastoin taas, milloin Ilmarinen on pysynyt kultaneidon takojana, Väinämöinen suorittaa ansiotyöt ja saa tytön (I 491, 469).

Vienanpuolisessa Sampo-jaksossa on sen johdosta, että Pohjolaan ajelehtinut Väinämöinen pyrkii takaisin omille maille, hänen suuhunsa sovitettu poloisen pojan valitus, että on joutunut omilta mailta vieraille maille. Jatkona on toisinaan vielä sananlasku (I 15; vr. s. 59):

»Paremp' on omalla maalla
ropehesta vettä juua
ei kuin maalla vierahalla
tuopista olutta juoa».

Tästä mietelmästä Vuonnisen Vaassila Kieleväinen on ensimäisen säkeen säilyttänyt Väinämöisen vastauksessa, mutta viimeisen siirtänyt edelläkäyvään Pohjolan emännän puhutteluun (I 80):

»Onpa hyvä ollaksesi
Väinämöisen Pohjolassa,
juoa tuopista olutta».

Puhuttelun alkusäkeissä on taas mukaeltu Sammon taonnasta palaavan Ilmarisen vastausta Väinämöisen kysymykseen, miten

Pohjola elää (I 80): *Mi on Pohjolan eleä*, ynnä toisessa Vuonnisen kappaleessa samalla paikalla tavattavaa Ilmarisen huokausta (I 79):

»Ohoh vanha Väinämöinen, kun on Sampo Pohjosessa!»

Useassa Vuonnisen toisinnossa Pohjolan emäntä päinvastoin surkuttelee sitä, että Väinämöinen on joutunut pahoille paikoille (I 84 ym), mikä on hänen suuhunsa siirretty Väinämöisen valituksesta. Alkuosa Kieleväisen muodostamaa säkeistöä on siis tulos useasta toisiansa seuraavasta muunnoksesta: poloisen pojan valitus > Väinämöisen valitus > Pohjolan emännän surkuttelu > Pohjolan emännän lohduttelu.

Mitä useampiosainen on muunnosten sarja, sitä helpompi on päättää, mihin suuntaan kehitys on kulkenut; sillä kehitykselle on yleensä ominaista palautumattomuus.

Edellä esitetyt ajatuksen lait, jotka runotoisintojen muodostumisessa vaikuttavat, ovat aivan samat kuin ne, jotka kansansadun vaihtelevissa toisinnoissa ilmenevät ja joista Antti Aarne on saksankielisessä satututkimuksen oppaassa tehnyt selkoa (FFC 13).

Mutta kansanrunon vaihtelussa on vielä lukuun otettava runomitan, alkusoinnun ja kerron vaikutus, kuten jo edellisessä muutaman kerran on huomautettu.

---

6. Miten runon alkumuoto on määrättävä? II. Runomitan lait.

Useiden kansojen lauluissa, joissa on käytetty rakenteeltaan ja järjestykseltään vaihtelevia säkeitä, on eriävä runomitta esteenä säkeen tai säkeistön siirtymiselle laulusta toiseen. Tätä estettä ei vanha runoutemme ole tuntenut, sillä se ei käytä muuta kuin yhtä ainoata säettä, nelijalkaista trokeeta eli pitkälyhyttä, joka-ainoassa runossa, olipa se kertoma-, tunnelma- tai loitsuruno. Sama runomitta esiintyy myös sananlaskuissa ja arvoituksissa. Siitä syystä ovat kaikki nämä kansanrunoutemme lajit voineet vapaasti lainata toisiltaan säkeitä ja säkeistöjä.

Uusia säkeitä sepitettäessä ja entisiä muunnettaessa täytyi tietysti noudattaa vanhan runomitan sääntöjä. Ensimäisenä

rajoituksena oli säkeen lyhyys, johon piti mahduttaa täydellinen lause tai sovelluttaa määrättyjä lauseen osia. Yhä uudistuvan säkeenkerron vuoksi ei saanut mielinmäärin paloitella ajatusta ja jakaa sanoja eri säkeisiin.

Toiseksi oli sanojen tavuja asetettaessa runojalan nousuun ja laskuun otettava lukuun niiden pituuden eli laajuuden vaatimukset. Nämä tosin kohdistuvat yksistään sanan pääkorolliseen alkutavuun, joka pitkänä tai keskiarvoisena, s. o. pitkän tai kaksoisääntiön sisältävänä tai kerakkeen sulkemana, on asetettava nousuun ja lyhyenä, s. o. lyhyeen ääntiöön päättyvänä, on asetettava laskuun. Seuraavien sanantavujen suhteen on vain muistettava, ettei runokieli yleensä käytä pitkiä tavuja ensi tavua edempänä, vaan ainoastaan lyhyitä sekä keskiarvoisia, jotka korottomina liittyvät lyhyihin tavuihin samoinkuin korollisina pitkiin. Kirjakielen ja useampain nykyisten murteitten edempänä sanassa esiintyvä pitkä ääntiö on runokielen muodostuessa ollut jakautuneena kahteen lyhyeen, tavallisesti h-äänteen eroittamaan, eri tavuihin kuuluvaan ääntiöön. Sekä laajuuteen että korkoon, jopa tavujen lukumääräänkin nähden säännötön saa kuitenkin olla ensimäinen runojalka, josta on seurauksena, että vaihtelu alkuosassa säettä on kaikista suurin.

Kolmanneksi ei säkeen loppuun ollut lupa asettaa yksitavuista sanaa. Lopumpana on yleensä pitemmän sanan paikka. Nelitavuinen sana on asetettava säkeen jälkipuoleen, milloin ei ole erikoista syytä poikkeukseen, eikä se missään tapauksessa saa olla keskellä säettä. Väinämöisen ammunnan suomenkarjalaisissa toisinnoissa (KT II) vaihtelee alkusäkeen sanojen 1) *laiha*, 2) *poika* ja 3) *Lappalainen*, järjestys kaikilla mahdollisilla tavoilla, paitsi: 1 + 3 + 2 ja 2 + 3 + 1, jolloin Lappalainen olisi joutunut keskelle säettä.

1 + 2 + 3. Laiha poika Lappalainen i 47; j 16.
2 + 1 + 3. Poika laiha Lappalainen i 41; j 19.
3 + 2 + 1. Lappalainen poika laiha i 33, 37.
3 + 1 + 2. Lappalainen laiha poika i 22—4, 31, 35—6, 39, 40, 42, 46, 48, 50—2, 54; j 17—8, 20, 25, 30; q 54.

Laiha poika Lappalainen on runomitallisesti luontevampi kuin *Lappalainen laiha poika.* Jos jälkimäinen säkeenmuoto kuitenkin on yleisempi, niinkuin näemme, riippunee se osittain sisällyksellisestä korostamisesta osittain siitä, että säkeen alkuperäinen muoto

on: *Lappalainen kyyttösilmä*, jonka jälkiosa on väistynyt toisesta runosta lainatun mainesanan tieltä. Säkeessä: *Karilainen kaita poika*, on taas lyhyt alkutavu estänyt ensimäistä sanaa muulla tavoin sijoittumastakaan.

Runomitta on ollut runokielen paraana säilyttäjänä sekä runon paikallisesti siirtyessä murteesta toiseen että sen ajallisesti periytyessä polvesta polveen. Venäjänkarjalaista laulajaa on runomitta estänyt murteeseensa mukauttamasta säettä: *mitä itket Väinämöinen*, joka siitä syystä onkin useimmiten jäänyt muuntamatta. Sillä puhekielen mukaisessa säkeenmuodossa: *mitä itet Väinämöinen* (I 105), on selvästi rikottu laajuuden vaatimusta vastaan ja taas muodossa: *mitä itköy* (s. o. itkevi) *Väinämöinen* (I 120), ei ole ainoastaan lauserakenne huononnettu, vaan myös uudenaikuinen supistus vanhaan runoon poikkeuksellisesti sovitettu.

Rinnastettakoon muutamia Väinämöisen ammunnan vienanpuolisia toisintoja, joissa puhutaan mereen sortumisesta ei *sormin*, vaan *suin* (I 83, 89, 100):

A. Jo heän sortu suin merehe.
B. Siit' on sortu suim mereh.
C. Suin sortu sulah merehe.

Sananmuodon *mereh* (B) on laulaja voinut sanella nykyisen venäjänkarjalan-kielen mukaisesti, mutta laulaa on hänen täytynyt *merehe* (vr. C), mikä osoittaa, että tämä sana on vanhastaan säkeeseen kuulunut. Päinvastoin on myöhemmin säkeeseen lisätty sana *sulah*; sitä ei runomitan vuoksi ole voitu laulettaessakaan laajentaa: *sulahan*, joten se jää poikkeukselliseksi ilmiöksi runokielen *merehe(n)* muodon rinnalle.

Runokielen mukauttaminen puhekieleen olisi tietysti oikeutettua, jos sitä säännöllisesti koko runossa ja kaikissa runoissa olisi noudatettu. Mutta semmoiseen runokielen uudistukseen ei ole missään ryhdytty, vaan on myöhempiäkin runosepustuksia omasta murteesta välittämättä yleensä vanhan runokielen äänteellisille perustuksille rakennettu.

Runokieli ja puhekieli ovat siten alituisessa ristiriidassa keskenään, johon lisäksi tulee ristiriita runon lähtöpaikan murteen ja nykyisten laulupaikkojen kielenkäytön välillä. Mikäli voi sen tehdä runomittaa ja tämän edellyttämiä runokielen ominaisuuksia turmelematta, laulaja lakkaamatta pyrkii mukauttamaan runoa omalle murteelleen.

Säilyttääkseen säkeeseen kuuluvan tavujen luvun hän koettaa murteensa äänteelliset lyhennykset korvata täyteäänteillä, johtopäätteillä ja pikkusanoilla. Ad. Neoviuksen muistiinpanemista ja osittain julkaisemista »Parasken runoista» voi saada havainnollisen käsityksen lauletun ja sanellun runon äänteellisistä eroavaisuuksista (s. 39—42). Esitän ensin runokielen muodon kursivoituna, sitten Parasken saneleman muodon ja taas kursivoituna hänen laulamansa muodon.

kunniata — kunniaa — *kunniaane* l. *kunniaista.*
vakoan — va(k)koon — *vakoilen.*
ajavat — a(j)jaat — *a(j)jaata.*
ottelevat — otteloot — *otteloote* l. *-to.*
sotkeneri — sotkenoo — *sotkenoone.*
asua — a(s)suu — *asu'u* l. *asuune.*
laulamahan — laulamaa(n) — *laulamaane.*

Noudattaakseen sekä runomitan että kielimurteen lakeja laulaja voi muuntaa sanojen järjestystä tai vaihtaa sanan toiseen, joka sillä paikalla paremmin täyttää molempien vaatimuksia. Väinämöisen veneenveiston säe: *ei kirves kivehen koske*, joka on useimmiten säilynyt Vienan läänissäkin, vaikka siellä puhekielen muoto kuuluu *kose*, on välistä muunnettu: *ei kose kivehen kirves*, tai: *ei kirves kivehen käynyt* (I 307, vr. 308 a; 315).

Runomitalliset lait kielellisten kanssa taistellessaan aiheuttavat niinmuodoin alati muunnoksia. Mutta murteellinen pyrkimys voi viimein päästä voitolle runomitan säilyttämisen vaistosta, kuten itä-Karjalan ja Aunuksen rajalla on selvimmin havaittavana, ja silloin on vanhan runon elämä lopussa. Suorasanaisena satunakaan se ei jaksa alkaa uutta elämää, milloin on sitä tilapäisesti yrittänyt; uusia toisintoja ei sille enää ole syntynyt (ks. Suomen kansan satuja ja tarinoita I 1).

Mitä suurimmassa määrin säkeen muuntumiseen on vaikuttanut myös vanhan runon vaatiman alkusoinnun tavoittelu. Sanojen sanotaan olevan alkusoinnussa silloin, kun ne alkavat samalla kerakkeella. Kerakkeen veroiseksi on luettava myös sanaa alkavan ääntiön edellä käyvä alkuhenkonen. Useimmiten on vielä alkukeraketta seuraava ääntiö sama tai läheinen. Alkusointu rajoittuu tavallisesti yhteen säkeeseen, yhdistäen siinä kaksi, jopa kolmekin sanaa. Toisinaan se rajoittuu puoleen säkeeseen, jolloin

toisessa säkeen puolikkaassa sanat voivat olla erilaisessa alkusoinnussa, esim. *lepy lehto, kostu korpi!* Tavataan joskus kahteenkin säkeeseen ulottuva alkusointu, jolloin yhteen edellisen säkeen sanaan liittyy kaksi jälkimäisen säkeen sanaa (KT II 409—10, 415):

Lauloi *lääpän Joukamoisen*
lähtehesen läikkymähän. —
Lauloi *viitan* Joukamoisen
vitsikkohon viiltämähän. —
Lauloi Joukamon *heposen*
hylkeheksi hyppimähän.
Lauloi Joukamon *satulan*
sorsaksì sorajokehen;
Lauloi *ruoskan* Joukamoisen
ruovikkohon roiskamahan.

Alkusointu on ollut tärkeänä tekijänä sepitettävän runon sanoja valittaessa, mutta vielä enemmän se on ohjannut valintaa sanoja vaihdettaessa. Jos vaihdettava sana on alkusoinnussa saman säkeen toisen sanan kanssa, niin sijalle pantavan sanan pitää myös olla alkusoinnussa joko tämän toisen taikka kolmannen säkeessä olevan sanan kanssa. Siitä syystä säkeessä helpoimmin vaihtuvat ne sanat, jotka eivät ole alkusoinnussa. Otan esimerkiksi usein esitetyn säeparin (s. 46):

Kääntyi kämmenin merehen,
sormin sortui lainehesen.

Siinä ovat *meri* ja *laine* sana voineet vapaasti vaihtua sekä keskenään että merkityksellisesti vastaavaan *vetehen*, vieläpä haitatta runosta kadotakin. Mutta *kääntyi* on vaihtunut vain samanalkuiseen *kävi* (1 B) ja *sortui* joko sen ja *sormin* sanan kanssa alkusointuiseen *suistui* (2 E) taikka kolmannen säkeessä olevan *laine* sanan kanssa alkusointuiseen *lankei* (2 B). Samoin on *kääntyi kämmenin* muunnettu: *käsin kääntyi* (3 A), ja siitä edelleen: *käsin käypi* t. *laskih lainehisin* (3 B, D). Aivan poikkeuksellinen on alkusointunsa kadottanut säkeenmuoto: *käsin joutui lainehesen* (3 C). Vielä on yhdistelmä *kääntyi kämmenin* muuntunut: *koprin kääntyi*, *koprin kopsahti*, *kirposi* tai *lankei* (*laine* sanan seuratessa). Niinikään on *sormin* sortuminen vaihtunut *suin sortumiseen* (s. 69) ja sormin suistuminen *sylin suistumiseen* tai *syltämiseen* (I 87, 131). Siten on jo oikeastaan uusia säkeitä muodostunut.

Mitenkä sanoja lisättäessäkin alkusointu vaikuttaa valintaan näemme säkeen: *jo heän sortu suin merehe*, edelleen kehittämisestä: *suin sortu sulah merehe* (s. 69). Kun seuraava laulaja huomasi, etteivät *sula* ja *meri* molemmat yht'aikaa sopineet runomittaan, niin

hän jätti alkuperäisemmän soinnuttoman sanan pois ja säilytti myöhemmän alkusoinnullisen: *heänpä suin sulahe sortu* (I 78).

Alkusoinnun vaikutus on voimakkain silloin, kun joku käyttämätön tai tuntematon sana vääntyy muuksi. Neidon ja lohikäärmeen runoon kuuluvassa säkeessä: *jolla ylkä* l. *yrkä hirtetähän*, on sama länsisuomalainen sana, jonka näimme vaihdetun itäsuomalaiseen sanaan (s. 60), Inkerissä ja Karjalan kannaksella joutunut myös monien väännösten alaiseksi, jotka kaikki ovat *hirttää* sanan mukaisesti *h*-alkuisia: *hylkä*, *hyrkä*, *hylki*, *hylky*, *hirvi* ja *hirmu*[1]. Enimmän muuntuneita ovat ne, joissa on jotakin tunnetumpaa sanaa tavoiteltu.

Samoin esiintyy metsästystä suojelevan pyhimyksen Hubertuksen nimi, jota loitsurunoissamme muodot *Huitua*, *Huikurja* ja *Hyperä* lähinnä vastaavat, silloin kuin siihen liittyy mainesana »metsän *kuningas*», useimmiten *k*-alkuisena: *Kuitua*, *Kuihtana*, *Kuihkamo*, *Kuippana*, *Kulkia* ym. (SRU s. 185—7, SSL s. 207).

Molemmissa esimerkeissä on alkusoinnuton säe muuntunut alkusoinnulliseksi. Lönnrotkin on kansanrunoa tähän suuntaan edelleen korjaillut.

VK 13: 153.	Otti puikon lattialta.
UK 20: 198.	Poimi » »
VK 22: 161.	Kielet kierohon tulivat.
Uk 40: 307.	» » kävivät.

Kalevalaan siis soveltuu Ahlqvistin Suomalaisessa runoopissaan lausuma väite: »Aivan soinnuttomia säkeitä on hyvissä runoissa sangen vähä, nekin useammin runon tai runo-osan alussa ja ilman kerrotta, joka osoittaa, että semmoiset säkeet eivät oikeastaan kuulu runoon, mutta ovat paikallansa vaan ikäskuin siteinä» (Suomen kielen rakennus I s. 158). Kansanrunossa on alkusoinnuttomia säkeitä runsaammin ja alkusoinnuton säkeenmuoto on alkusoinnullista useammin alkuperäisempi kuin päinvastoin.

Unohduksia, lisäyksiä ja muunnoksia arvosteltaessa on vielä otettava huomioon suomalaisen runon kerto. Enimmillä runon

[1] Ahlqvist A 99; Europaeus J 421; Porkka I 404; Pajula 78; Reinholm XII 94; Slöör 2.

säkeillä on kertosäkeensä, jossa sama ajatus toisin sanoin ilmaistaan. Runon sisällys siis esitetään oikeastaan säepareissa. Alkumuodon määräämistä tämä seikka suuresti helpoittaa, koska toisen säkeen turmeltuessa on toinen voinut jäädä muuntumatta ja saadaan siis käyttää apuna toista alkumuotoonsa palautettaessa. Toiselta puolen sama seikka on syynä suomalaisen runon toisintojen vaihteluun, koska runon sisällyksen muistamiseksi on riittänyt jommankumman säkeen mieleen painuminen. Toisen on kansanlaulaja pystynyt itse muodostamaan kerrolle ominaisten lakien mukaan.

Suomalaisen runon kerrosta on Ahlqvist Suomalaisessa runo-opissaan, jonka v. 1862 julkaisi väitöskirjana (ja paikoin uudistettuna v. 1877 teoksessa Suomen kielen rakennus I), laajanlaisesti tehnyt selkoa Kalevalan perustuksella. Yksityiskohtainen tutkimus vaatii kuitenkin itse kansanrunojen tarkastamista, sillä juuri kerron käytännössä Kalevala tuntuvasti poikkeaa kansanlaulusta. Eri toisintoja yhdistellessään tuli Lönnrot liiallisestikin kertosäkeitä käyttäneeksi ja tehdessään lisäyksiään hän ei aina osannut oikein jäljitellä kansanomaista kertoa. Hyvin yksinkertaiselta tosin tuntuu vanha runomittamme, jolla miltei jokainen suomenkielen harrastaja on yrittänyt säkeitä sepustella. Kuitenkaan eivät edes taitavimmat runoniekkamme ole onnistuneet kuin verrattain lyhyitten säkeistöjen kokoonpanossa. Näennäisesti Kalevalan runomittaan puetuista Erkon näytelmistä on jätetty kerto pois, joten niiden runopuku on uutena luomana pidettävä. Eivätpä uudenaikuisemmat talonpoikaisetkaan runoniekat ole jaksaneet luoda joka kohdassa täysipainoisia kertosäkeitä. Jos vertaa heidän etevimmän edustajansa Paavo Korhosen runoja vanhoihin kansanrunoihin, niin juuri kerrossa paraiten huomaa runosuonen kalkkiutumisen. Kahdesti saman ajatuksen eri sanoin yhtä hyvin esittäminen kysyy luonnonraikasta mielikuvitusta ja luomiskykyistä kielenkäyttöä, jolle uuden sattuvan sanonnan keksiminen ei ole vaikeampaa kuin uuden yhtäläisen mielikuvan löytäminen.

Suomalaisessa kansanrunousseminarissa on johdollani kirjoitettu useampia tutkimuksia toisiaan vastaavista kertosanoista [1]. Hyviä kertoa koskevia huomioita sisältää v. 1894 ilmestynyt

[1] Nominien kerroista ovat kirjoittaneet V. Varmanen Ahlqvistin ilomantsilaisia kokoelmia, V. F. Kari Karjalan kannaksen suuren laulajan Larin Parasken runoja ja V. Piipponen länsi-inkeriläisten runojen ensi osaa (III 1) käyttämällä. Viimemainittujen aineksista on H. Haataja poiminut verbien eli teonsanojen kerrot.

O. Relanderin väitöskirja Kuvakielestä vanhemmassa suomalaisessa lyyrillisessä kansanrunoudessa.

Kertosäkeen arvosteleminen edellyttää niiden ajatuslakien tuntemista, jotka yhdistävät säkeen yksityiset sanat toisiinsa kertosanoina. Nämä lait ovat aivan samoja, kuin ne, jotka yksinäisessä mietiskelyssä tai seurallisessa keskustelussa ohjaavat ajatuksen siirtymistä asiasta toiseen. Koska kerron tarkoituksena on ilmaista yhtäläinen ajatus toisilla sanoilla, on yhtäläisyyden laki kertosanoissa vallitsevana.

Yhtäläisyys kertosanojen kesken voi olla niin täydellinen, että niillä ilmaistut käsitteet ovat identtisiä eli yhdellisiä. Joskus on uudistettu suorastaan sama sana joko eri johtomuotoa käyttämällä taikka yhtä sanavartalon äännettä muuntamalla (I 17; III 253; 57).

A. En tieä *poloinen* poika,
en poika *polon alainen.*
B. *Hirnahti* hepo kujalla,
varsa *hirnui* tanhualla.
C. *Kutkuttele* kultoasi,
katkuttele kaunoasi!

Samamerkityksisiä sanoja on kieleen tullut paljon aikojen kuluessa. Hyvin läheisten sanojen merkitykset ovat kadottaneet niitä alkuaan eroittaneen vivahduksen. Alkuperäisten nimitysten rinnalle on otettu vertauskuvallisia, joiden kuvannollisuus on aikojen kuluessa hämärtynyt. Nämä ja muutkin sananmerkityksen siirtymiset ovat eri murteissa tapahtuneet eri tavalla, ja murteitten toisiinsa vaikuttaessa on useampia rinnakkaissanoja saatu samalle käsitteelle. Lisäksi on naapurikielistä lainattu sanoja semmoisissakin tapauksissa, joissa vastaava omakielinen tai toisesta vieraasta kielestä lainattu sana on ollut olemassa.

V. Porkka Inkerin murteiden tutkimuksessaan (s. 20—3) luettelee joukon sanoja, joita eri murteissa käytetään toistensa asemella, kuten: *ovi* — *uksi; pirtti* — *tupa; pulmat* — *häät* (< *hädät*, siis kaksi kuvannollista sanaa); *tuohus* — *kynttilä* (vr. ruots. *kyndels-messa*); *uulitsa* (< ven. улица) — *katu* (< ruots. *gata*); *veräjä* (< ven. верея) — *portti* (< ruots. *port*). Samat sanat tavataan toistensa kertoina inkeriläisissä runoissa.

Pääsanaa täysin vastaava kerto voi myös olla edellistä selittävä yhdyssana tai sanojen yhtymä (III 468, 83, 100, 1007. 66): *tamma* — *emäheronen; kosjo* — *neion riejä; riuna* — *kymmenen kopeikkaa; valestaja* — *tyhjän jutun kantaja; kirjoitteli* — *saatteli sanat kokohon.* Välistä saattavat kaksi samaa käsitettä selittävää

sanayhtymää vastata toisiaan. Esim. kälystänsä laulaja käyttää toistensa kertoina nimityksiä: *vellon nainen* ja *isoni minjo* (III 961).

Yhtäläisyyden laki liittää toisiinsa myös l ä h e i s e t käsitteet. Mitä läheisempiä ne ovat, sitä paremmin niitä ilmaisevat sanat sopivat toisillensa kertosanoiksi. Neljä sanaa käsittävissä ryhmissä saattaa jo eroittaa kertoon soveltuvia ja soveltumattomia yhdistyksiä. Perhesuhteita esittävissä ryhmissä: *iso, emo, veli, sisar* ja *appi, anoppi, kyty, nato* voivat toisiansa vastata:

iso — emo, appi — anoppi; *emo — sisar, anoppi — nato;*
iso — veli, appi — kyty; *veli — sisar, kyty — nato;*

ynnä päinvastoin, koska niillä on lisäksi yhteistä joko sukupuoli tai ikä, mutta eivät:

iso — sisar, appi — nato, *emo — veli, anoppi — kyty.*

Suurempiin ryhmiin kuuluvilta käsitteiltä vaaditaan yleensä joku lisäyhtäläisyys. Esim. metalleista ei *kulta* eikä *hopea* ole *rautaan* yhdistettävissä, mutta kaikkiin näihin voi liittyä *raski*, jolla on ollut sekä rahallinen että käytännöllinen merkitys.

Yhtäläisyydeksi on luettava myös vastakohtaisuus; v a s t a k o h t a i s u u d e n l a k i on oikeastaan vain eri muoto yhtäläisyyden lakia. Ruumiinosista tavataan toistensa kertosanoina jalkaan kuuluvat *varvas* ja *kanta*, mutta voi myös *sormi varpaan* ja *nyrkki kannan* kera muodostaa kerron. Säeparissa: *onko hiittä helvetissä, Jumalata taivahassa*, näemme kaksi vastakohtaista kertosanaparia: *Hiisi — Jumala, helvetti — taivas.* Edelliset voi lukea yliluonnollisten olentojen, jälkimäiset kuolemanjälkeisten paikkain ryhmään, joten niitä huolimatta vastakohtaisuudestaan on pidettävä toisilleen läheisinä käsitteinä.

Samat käsitteet voivat kuulua useampaan eri ryhmään, riippuen siitä mikä on otettu ryhmityksen perusteeksi. Esim. *teeri* kuuluu tavallisesti pääryhmään: l i n n u t ja sen alaryhmään: m e t s ä n l i n n u t. Mutta jos mainittu alaryhmä laajennetaan pääryhmäksi: m e t s ä n e l ä i m e t, voi *teeri* saada kertosanakseen nelijalkaisen metsän eläimen: *revon* (III 581):

Vai lie tehnyt teeri tielle, repo tielle jättäellyt.

Niinikään nelijalkaisten ryhmään kuuluva *jänis* voi olla *teeren* kertosanana, kun on kysymys metsänriistasta ruokapöydällä (III 433).

Myös henkiset ja aineelliset (abstraktiset ja konkreettiset) käsitteet saattavat yhdessä muodostaa ryhmiä, joita edustavat sanat voivat olla toistensa kertoina. Semmoisia ovat esim. *mieli — sydän*, *pää — henki* sekä laulajan palkkana: *raha — kunnia*.

Runollinen mielikuvitus voi vielä luoda jonkun käsitteen ympärille ryhmän vertauskuvallisia sanoja, jotka voivat olla sekä pääsanan että toistensa kertona. Nuoren naisen: *tyttären*, *sisaren*, *morsiamen*, *miniän* tai laulajaneidon itsensä kertosanoina käytetään: *lintu*, *kala*, *kukka* ja *marja*, taikka joku erikoinen linnun, kalan tai kasvin nimitys. Suureksi osaksi samoja verrannollisia kertosanoja annetaan nuorelle miehelle: *pojalle*, *veljelle* tai *sulhaselle* (Relander, Kuvakielestä s. 108—13).

Usein vastaa pääsanan käsitettä joku ahtaampialainen käsite, joka siihen sisältyy, taikka laajempialainen käsite, johon pääsanan käsite lukeutuu. Milloin suhde on kvantitativinen eli suureellinen ilmaantuu se osan ja kokonaisuuden välisenä: *metsä* > *puu*, *pino* > *veistolastunen*, *käsi* > *sormi*, *virsi* > *sana*, *sana* < *lause*, *vuosi* > *kesä*, *viikko* < *kuu*.

Osan ja kokonaisuuden suhdetta lähellä on aineen ja tuotteen vastaavaisuus runokerrossa: *rauta* > *miekka*, *raha* < < *vaski*, *kulta* > *raha*, *kyntteli* < *vaha*.

Varsinaisesta yleisen ja yksityisen käsitteen suhteesta kerrossa mainittakoon esimerkkeinä: *lapsi* > *poika*, *tyttö* < *lapsi*, *hevonen* > *tamma*, *orit* < *hevonen*, *hevonen* > *varsa*, *puu* > *tammi*, *vesa* > *koivu*, *Viipuri* < *kaupunki*, *linna* > *Narva*, *juoda* > *lakkia*, *veistää* < *laatia*.

Kaksi käsitettä voivat myös osittain toinen toiseensa sisältyä Kertosana saattaa tuoda esiin yhden pääsanan ominaisuuksista, mutta semmoisen, joka ei ole pääsanalle yksinomainen. Laulajan äidilleen useimmin omistama mainesana on *kantaja*, mikä kuitenkaan ei ole inhimiselle *emolle* yksistään kuuluva ominaisuus. Tämä esiintyy milloin samassa säkeessä määresanana, milloin kertosäkeessä kertosanana (I 702; III 39).

Aa. Oi emoni kantajani!

Ab. Meni marjahan emoni,
karpalohon kantajani.

Esimerkkinä teonsanan määreen esiintymisestä myös kertona mainittakoon (I 589, 9 a):

Ba. Tuo vanha Väinämöinen —
Lauloa hyrehtelevi.

Bb. »Mit' et laula Väinämöinen.
hyrehi hyväntöläinen?»

Johonkin pääsanaan liittyvät mainesanat esiintyvät toistensa kertoina ilmankin, että yhdistävä pääsana on näkyvissä. Nuorelle neidolle annettuja mainesanoja, joita on kertosanoina käytetty, luettelee Relander tutkimuksessaan suuren joukon (s. 110—3): *valkopää*, *kultakutri*, *pitkäkassa*, *punaposki*, *helmikaula*, *solkirinta*, *sormuskäsi*, *vaskiryö* ym. Näitä rinnastetaan myös keskenänsä, esim. (III 1390):

Eihän tuota ennen ollut
solkirintoa soassa,
sormuskättä tappelossa.

Kertosäkeen muodostamisessa on ollut vaikuttavana vielä kosketuksen laki, jota ei kuitenkaan ole aina helppo eroittaa yleisemmästä yhtäläisyyden laista.

Paikallista kosketusta edustavat semmoiset kertosanaparit kuin: *kiri* — *kanto*, *pii* — *taula*, *aalto* — *vene*, *Viro* — *moisio* (III 70—1).

Ajallisesta kosketuksesta esimerkkeinä mainittakoon (XII 36; III 170):

A. *Joulu* joukossa tulevi,
tanssissa *Tapanin päivä*.

B. Vai lie varis *muninut*,
vai lie *hautonut* harakka.

Kausalisessa kosketuksessa eli syyn ja seurauksen suhteessa ovat toisiinsa: *koulu* > *oppi*, *sakko* > *häpeä*, *ilo* > *laulu*, *iloita* > *karata* (s. o. karkeloida).

Esitettyjä ajatuksen lakeja huomioon ottaen voimme arvostella kertoja ja olettaen, että kertosäkeet ovat ajatuksenmukaisesti syntyneitä, eroittaa alkuperäisistä muodoista myöhempiä turmeltuneita. Tämänkin seikan valaisemiseksi otettakoon esimerkki.

Sammon ryöstöretkellä takaa-ajajia tähystelevä luulee näkevänsä *havukoita haavat täynnä*, johon kertosäkeenä liittyy eri toisinnoissa:

A. Korvet kirjo kokkoloita.
B. » » koppeloita.
C. Koivut kirjo kokkoloja.
D. » » koppeloita.

Lönnrot on eri laitoksissaan käyttänyt A, D, C ja taaskin D muotoja: Väinämöisessä (säe 600) A:ta, Runokokouksessa Väinämöisestä (12: 209) D:tä, Vanhassa Kalevalassa (23: 249) C:tä ja Uudessa Kalevalassa (43: 60) jälleen D:tä. Merkillistä on, että Lönnrot Runokokouksessa, kuten Niemi on osoittanut (Kalevalan

kokoonpano I s. 378), on ominpäin muuntanut: *korvet* > *koivut*. Kansanrunossa tapaamme *koivut* vasta 1870-luvun kirjaanpanoissa kerran *kokkoloita* (C) ja kerran *koppeloita* (D) *täynnä*.

Jälkimäisen säkeenmuodon (D) on laulanut Jyrkinen Jeremie (I 93), jonka veli Jyrkinen Iivana (I 88) ja isä Ontreinen Jyrki (I 84) ovat esittäneet B-muodon. Tämän isä, kuuluisa Ontrei Malinen on esittänyt Lönnrotille (I 79 a) ensin B-muodon ja sitten nähtävästi oikaissut sen A-muodoksi, minkä aikaisemmin oli sanellut Sjögrenille (I 79). A-muodon alkuperäisyyttä vahvistaa sen esiintyminen myös Lonkan Martiska Karjalaisella (I 96).

Säkeenmuotojen historiallinen suhde on siis seuraava: *koivut kirjokoppeloita* < *korvet kirjokoppeloita* < *korvet kirjokokkoloita* ja erikseen toisaanne (I 83 b) > *koivut kirjokokkoloita*, eli: D < B < A > C.

Vaikkei tätä historiallista kehitystä voisi osoittaakaan, saisi kerron lakien perustalla päättää, että *haukan* kertosanana on *kokko* alkuperäinen ja *koppelo* erehdysmuoto. Mutta toiselta puolen on *haapa*-puulle *koivu* luonnollisempi kertosana kuin *korpi*. Kuitenkin on *korpi* osoittautunut alkuperäisemmäksi. Mitenkä tämä on selitettävissä? Siten, että väärä rinnakkaissana ei ole *korpi*, vaan *haapa*. Saman säepärin ilman haapaa tapaammekin Aunuksen puolella Kolmen kokon loitsussa (Karttunen 212):

Korvet täyet kokkoloita, haukkoja hatelot täyet.

R u n o n k e r t o e i o l e v ä l t t ä m ä t t ä s i d o t t u s ä e p a r i i n. Sama pääsäe voi saada useitakin kertosäkeitä. Sääksmäen Ritvalan Helkavirsien alkusanoissa laulajat pyytävät (Kant. tutk. I s. 19):

Annas mun käen kukata, Ruotsin ruokosen puhella,
merihelmen helkytellä, Turun urvun uikkaella,
Saksan pähkinän sanella, Väättyvasken vaikkaella.

Yleensä kuitenkin, milloin pääsäkeeseen liittyy useampi kuin yksi kertosäe, on syytä tarkoin tutkia, eikö ylimääräinen säe ole myöhempää lisäystä.

Toisinaan pää- ja kertosäe on supistunut kumpikin puoleen säkeeseen, mutta silloin tavallisesti seuraa vielä toinen koko säkeen pituinen kertosäe, joten kaikki yhteensä muodostavat säeparin, esim. (I 558):

Murti suuta, väänti päätä, murti mustoa haventa.

Joskus taas on säkeenkerto laajennut säeparinkerroksi, kuten Helkavirsien loppusanoissa (Kant. tutk. I s. 90):

Joka siitä oksan otti, joka siitä le[hvä]n leikkas,
se otti ikäisen onnen, se leikkas ikäisen lemmen.

Kertosäkeen ei tarvitse sisältää kertosanoja jokaiselle pääsäkeen sanalle. Sillä voi olla joku lauseenosa yhteinen pääsäkeen kanssa. Se voi myös sisältää uuden määreen, jolle ei ole vastinetta pääsäkeessä ja joka siis ei esitä entistä mielikuvaa uudessa muodossa, vaan lisää uuden, ajatuksenjuoksua edistävän mielikuvan.

Kertosäkeen asemella on toisinaan suoranainen j a t k o s ä e, jossa ajatus ei ollenkaan kertaudu, vaan kulkee eteenpäin. Jatkosäettä ei kuitenkaan ole aina helppo eroittaa kertosäkeestä. Jatkuvaa toimintaa esittävät epäilemättä seuraavat Mataleenan ja Tapanin virren säkeet (Kant. tutk. I s. 42, II s. 28):

A. Pesi Jeesuksen jala'at,
hiuksillansa kuivaeli.

B. Jo nyt luovun Ruotuksesta,
otan uskon Jeesuksesta.

Mutta edellisessä säeparissa voi sanan *kuivaeli* myös käsittää olevan kausalisessa kertosuhteessa *pesi* sanaan; tavallisestihan pestyä kuivataan. Jälkimäisessä taas *luovun* ja *otan uskon* vastakkaisina käsitteinä soveltuvat toistensa kertosanoiksi.

Koska kertosana vähän toisin esittää saman ajatuksen, ei kertona voi pitää saman sanan uudistumista, mikä jatkosäkeissä on varsin tavallinen (Kant. tutk. II s. 26, I s. 42, 40):

A. Tanssas toi taitava Tapani,
oven suusta pöydän päähän,
pöydän päästä oven suuhun.
B. Mataleena neito nuori
rupes vasta itkemähän,
itki vettä kiulun täyden.
C. Meni vettä lähtehestä
kultakiulunen kädessä,
kultakorva kiulusessa.

Useammat toisiaan seuraavat jatkosäkeet voivat järjestyä luetteloiksi, sarjoiksi, ketjuiksi, kofeloiksi ym. Otan esimerkit Neitsyt Maarian virrestä ynnä Pilvivene-runosta (I 1103 c, [1103]; Kant. tutk. I s. 91).

L u e t t e l o n t a p a i n e n:

Piiletteli poiuttansa —
alla leivän leivottavan,
alla seulan seulottavan,
alla korvon kannettavan,
alla kiven jauhottavan,
alla juoksevan jalaksen.

K e t j u n t a p a i n e n:

Heitti marjan helmoillehen,
[helmoiltahan vyönsä päälle,
vyönsä päältä rinnoillehen],
rinnoiltansa leuvoillehen,
leuvoiltansa huulillehen,
huuliltansa kielellehen.

Sarjantapainen:

Kantoi kuuta kaksi, kolme,
kolme kuuta, neljä kuuta,
neljä kuuta, viisi kuuta,
viisi kuuta, kuusi kuuta,
seitsemän, kaheksan kuuta,
ympäri yheksän kuuta,
kuuta puolen kymmenettä.

Kotelontapainen:

Kaari kaunis taivahalla,
kaaressa vesipisara,
pisarassa Luojan lampi,
lammissa vene punainen,
venehessä miestä kolme.

Myöskin jatkosäe saattaa laajeta säepariksi, kuten Annikaisen virressä (Kant. tutk. I s. 76):

Jo mun kerran Kesti petti —.
Minun pieni pellopaitan
tahtoi verkaista hametta;
minun verkainen hamehen
tahtoi vyötä kullatuista;
minun vyöni kullatuinen
tahtoi raskaita rahoja;
minun raskahat rahani,
tahtoi nuorta kauppamiestä.

Yksityisen runon alkumuotoa määrätäksemme on meidän siis tutustuttava kaikkiin sen eri toisinnoissa esiintyviin säkeisiin ja otettava selko säkeitten leviämisestä sekä tutkittavassa runossa että sen ulkopuolella, ennenkuin ryhdymme vertailemaan niiden vaihtelevia muotoja keskenänsä. Mutta säkeenmuotojen vertailu edellyttää myös tottumusta sovittamaan niitä yleisiä ajatuksen ja runomitan lakeja, jotka kansanlaulussa vallitsevat. Tämä tottumus on taas saavutettavissa vain yhä jatkettujen yksityiskohtaisten tutkimusten kautta. Onhan yleensä tieteellinen kokemus kokeilujen tulos. Tieteessä, joka kohdistuu kansan mielikuvitukseen ja jossa tutkijan mielikuvituksella on ollut hillitön vapaus, ei voi kyllin ankarasti teroittaa mieleen, että yleisten periaatteitten sovelluttaminen yksityistapaukseen on kokeilua. Tuskin yksikään edellä esitetyistä ohjeista on sitä laatua, että olisi jokaiseen tapaukseen koneellisesti sovellutettavissa.

Säkeenmuodon esiintyminen laajalle levinneenä lukuisissa toisinnoissa on tavallisesti paraana todistuksena sen alkuperäisyydestä. Mutta toiselta puolen voi yhden ainoan, runon syntypaikalla säilyneen toisinnon todistus painaa enemmän vaa'assa.

Niinikään on ajaltansa vanhempi kirjaanpano yleensä säilyttänyt alkuperäisemmän muodon kuin myöhemmin samassa paikassa muis-

tiinpantu toisinto. Mutta koska laulaja harvoin osaa yhdellä kertaa kaikkia säkeitä aivan tarkoin esittää, on otettava lukuun sekin mahdollisuus, että *myöhempi laulaja on jonkin kohdan paremmin muistanut*.

Unohduksen lakia mielessä pitäen saatamme katsoa *täyteläisempää runonmuodostusta alkuperäisemmäksi kuin suppeampaa*. Mutta huomioon ottaen lisäyksen lain voimme myös päinvastoin olettaa *täyteläisemmän runonmuodostuksen kehittyneen suppeammasta*. Molemmat näkökohdat ovat oikeutettuja itsessään, kysymys on vain siitä, kumpi esillä olevassa tapauksessa pitää paikkansa.

Muunnoksia arvosteltaessa on *ylimalkain annettava etusija vanhanaikaisemmalle käsitteelle uudenaikaisemman rinnalla*. Tämän periaatteen mukaisesti ei ole epäilty, että runon joissakin kirjaanpanoissa tavattava muinaistarullinen tai tarulliselta näyttävä nimi olisi siihen alkuansa kuulunut, vaikka toisessa runon kirjaanpanoissa esiintyisikin raamatullinen nimi. Runojemme tarkempi tutkimus on kuitenkin osoittanut, että *pakanallinen nimi on useammin siirttynyt kristillisen nimen sijalle kuin päinvasoin*.

Erillisenä pysynyt toisinto on helpommin säilyttänyt alkuperäiset piirteensä kuin toisiin runoihin yhdistynyt ja sekaantunut. Mutta silti voi jokin piirre, mihin sekaannus ei ole ulottunut, olla jälkimäisessä paremmin edustettuna.

Säkeenmuoto, joka täyttää runomitan vaalimukset, on pidettävä vajanaista ja virheellistä säkeenmuotoa alkuperäisempänä. Mutta muistettava on, ettei vaatimuksia saa kohdistaa nykyisen laulajan murteeseen, vaan vanhaan runokieleen. Vajavaisuutta ja virheellisyyttä ei ole säkeenmuodossa, joka runokieleen palauttamalla, sanojen järjestystä muuttamalla ja tilapäistä väärin lausumista tai kirjoittamista oikaisemalla on korjattavissa.

Alkusointu kuuluu niinikään vanhan runoutemme yleisiin vaatimuksiin. Mutta, kuten olemme nähneet, ei se ole vaikuttanut ainoastaan runoa sepitettäessä, vaan myös sitä muunnettaessa. *Alkusointu tarjoutuu milloin vanhemmuuden milloin myöhemmyyden todistajaksi*. Kumpaa

se todistaa, on tutkijan osattava kussakin tapauksessa erikseen ratkaista.

Myös kerron lait ovat hyvänä osviittana, mutta niitäkin sovellutettaessa on yksipuolisuutta varottava.

Kaikkia mainittuja ynnä muita mahdollisia näkökohtia on kansanrunojen tutkimuksessa yht'aikaa silmällä pidettävä kutakin tapausta yksityiskohtaisesti punniten ja molempiin suuntiin vaakaa koetteeksi kallistaen. Ainoastaan kokeilemalla ja harjoittelemalla on saavutettavissa yhä varmistuva arvostelukyky ja yhä tarkistuva silmä, joka näkee vaihtelevien toisintomuotojen läpi runon alkumuodon.

Ylinnä ohjeena on kansanrunouden tutkijalle luonnollisuuden periaate, se selviö, että kukin kansanruno on syntynyt eheänä ja luontevana kokonaisuutena. O. Relander tutkimuksessaan Kuvakielestä (s. 288—92) on huomauttanut »toisarvoisista» säkeistä, joita runon paikallisesti ja ajallisesti siirtyessä siihen lisätään. Mutta säkeitten alkuperäisyyden arvosteleminen yksistään kaunotieteellisen arvon kannalta saattaa myöskin viedä harhaan tutkijan, joka ei samalla ja oikeastaan ensinnä ole suorittanut tarkkaa toisintojen vertailua apunaan muita ulkokohtaisempia koettimia eli kriterioita.

Onko sitten runon alkumuoto aina ja täydelleen saavutettavissa? Loitsuihin ja lastenrunoihin nähden, joita länsi-Suomessakin yleisesti lauletaan, voimme useinkin päästä aivan lähelle alkuperäisintä muotoa. Mutta kertomarunoihin nähden, jotka ovat säilyneet parasta päästä itä-Suomessa ja rajan takana, on meidän, siinä tapauksessa että ovat länsi-Suomessa syntyneitä, mutta siellä unohtuneita, tyytyminen suhteelliseen alkumuotoon, siihen mihin käytettävinä olevien toisintojen avulla voimme päästä. Venäjän ja Suomen Karjalan sekä Inkerin laulutavat ovat siksi eroavia toisistansa, että niitä vertailemalla voimme monessa kohden saada esille näille laulutavoille yhteisen perusmuodon. Se tosin ei ole vielä sama kuin alkuperäisin muoto. Sillä on kuitenkin tutkimukselle yhtäläinen merkitys, kuin alkumuodolla on luotettavimpana lähtökohtana runon käyttämiselle muinaistieteellisenä todistuskappaleena.

Mutta on suomalaisia runoja, joiden alkumuoto ulottuu ulkopuolelle suomenkielen rajojen joko sukulaiskielen viron runoihin taikka naapurikansojen lauluihin. Jälkimäisessä tapauksessa on runollinen suomennos vieraasta kielestä siinä määrin itsenäisen työn

tulos, että sen suomalainen perusmuoto on asetettava samalle tasolle kuin kotiperäisen runon kantamuoto lähtökohtana oman muinaisuutemme tutkimukselle. Sitä vastoin edellisessä tapauksessa on Viroa läheisin suomalainen muodostus suoranaisena jatkona virolaisen runon koillisimmalle muodostukselle.

Tutkimuksen on siinä tapauksessa siirryttävä Viron puolelle etsimään virolaisten toisintojen alkumuotoa yhtäläisen maantieteellisen vertailun avulla. Sillä yksistään tämä runon alkumuoto on todistuskelpoinen entisiä oloja tiedusteltaessa.

---

7. Mitä virolaisten toisintojen suhteen on huomioon otettava?

»Suomen kansan vanhoihin runoihin» on aikomus painattaa myös vepsäläisten harvalukuiset runot, jotka läheisesti liittyvät Suomen rajalla keski-Aunuksessa laulettuihin, sekä vatjalaisten runot, jotka ovat yhtäläisiä kuin heitä ympäröivien inkerikkojen laulut.

Sitävastoin jäävät tämän julkaisusarjan ulkopuolelle virolaisten runot, joiden toisintojen määrä on vielä suurempi ja säeluku suunnilleen yhtä suuri kuin kaikilta suomalaisilta runoalueilta saatujen yhteensä. Niidenkin julkaisemisen on Suomalaisen Kirjallisuuden Seura aikoinaan pannut alulle, kuten edempänä mainitaan, ja on sen loppuun saattamista suomalaisen tutkimuksen kannalta syytä joudutaa. Sillä virolaisilla ja suomalaisilla runoilla on, paitsi yhteistä runopukua, niin paljon yhteisiä aineksia, että runojemme synnyn selvittäminen alinomaa kysyy virolaisten vastineitten tuntemista. Toistaiseksi on tutkijan käytettävänä Seuran arkistossa jokseenkin täydellinen kokoelma kopioita virolaisten runojen kirjaanpanoista, kaikkein uusimpia keräyksiä lukuunottamatta. Niistä löytyy myös tarkka sisällysluettelo, jonka Seuralle on laatinut rouva Hella Vuolijoki.

Vanhimmat virolaiset keräelmät ovat Tarton Oppineella virolaisella seuralla (*Gelehrte Ehstnische Gesellschaft*) ja Tallinnan Vironmaalaisella kirjallisuudenseuralla (*Ehstländische Literärische Gesellschaft*). Niistä on melkoinen osa painettuna, paitsi aikaisemmissa aikakautisissa julkaisuissa, H. Neusin vv. 1850—2 ilmestyneessä kokoelmassa *Ehstnische Volkslieder*. Niitä on myös Fr.

K r e u t z w a l d käyttänyt vv. 1857—61 julkaisemaansa *Kalevipoeg* runoelmaan, jonka pani kokoon esikuvanaan Lönnrotin Kalevala. Sitä ennen oli Kreutzwald yhdessä Neusin kanssa v. 1854 toimittanut painosta kokoelman virolaisten tarullisia ja loitsulauluja (*Mythische und magische Lieder der Ehsten*).

Näihin julkaisuihin nojautuen O t t o D o n n e r v. 1866 ensimäisenä ryhtyi vertailemaan virolaisia runoja suomalaisiin tutkimuksessaan »Kalevipoeg jumalaistarulliselta ja historialliselta kannalta» (Suomi II 5). Ne olivat myös J u l i u s K r o h n in lähteinä hänen kirjoittaessaan Kalevateokseensa lukua: »Kalevalan runot Vironmaalla». Muutamista uudemmista julkaisuista hän kuitenkin oli nähnyt, että v. 1871 perustettu Eesti Kirjameeste Selts J. H u r tin johdolla oli keräyttänyt suuren määrän kansanrunoutta, etupäässä vanhoja runoja. Näistä kopioituttamaan Kalevalanaineisia Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran suunnittelemaa »Kalevalan toisintojen» julkaisua varten lähetettiin minut kesällä 1883. Isävainajani oli mainitun virolaisen seuran Aastaraamatusta laskenut, että läpikäytäviä runoja olisi noin puolitoista tuhatta. Tultuani Tarttoon kävin ensin läpi vanhemmat kokoelmat, jotka sisälsivät lähes kaksituhatta numeroa, sekä M. Wesken keräelmät, joiden numeroluku kohosi yli tuhannen. Sen jälkeen vasta tapasin J. Hurtin, jonka hallussa oli seitsemättätuhatta numeroa. Yhteensä oli silloin virolaisia runotoisintoja koottuna lähemmäs 10,000. Mutta mainittu luku jäi vaan murto-osaksi sitä suunnatonta määrää, jonka J. Hurt v. 1888 aloittamansa yksityisen keräystyön kautta — virolainen seura oli vähää ennen lakkautettu — sai kootuksi kaikilta virolaisalueilta. Tuhannen virolaisen avustamana hän korjasi säilyyn paitsi muuta kansanrunoutta viidettäkymmentä tuhatta runotoisintoa. Toinen suuri kansanrunouden keräyttäjä Virossa on M. I. E i s e n, joka on tosin kiinnittänyt huomiota etupäässä satuihin, mutta samalla myös saanut tuhansia runotoisintoja talteen otetuksi. J. Hurtin kuoleman jälkeen on uudelleen eloon herännyt *Eesti Kirjanduse selts* jatkanut keräystyötä viime aikoihin asti. Myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on kustantanut muutamia keräysmatkoja Viroon.

Julkaissut on J. Hurt yksityisen kustannuksella vv. 1875—86 Põlvan ja Kolga-Jaanin pitäjäin laulut sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksissa vv. 1904—7 *Setukeste laulud*, Liivinmaan rajalla Pihkovan läänissä asuvain kreikanuskoisten virolaisten runot, kolmena nidoksena, jotka kooltaan vastaavat Suomen

kansan vanhojen runojen nidoksia, ja ovat alkuna yhtäläiseen Viron kansan vanhojen runojen täydelliseen sarjaan. Vielä ovat mainittavat M. Wesken julkaisemat kaksi vihkoa Eesti rahvalaulud (1879, 1883), jotka antavat jonkun verran käsitystä Varsinais-Viron laulutavasta, O. A. F. Mustosen (Lönnbohmin) vihkonen Virolaisia kansanrunoja Hiidenmaalta (1893, Suomi III 7) ynnä O. Kallas'en Lutsi maarahvas (1894, Suomi III 12) ja Kraasna maarahvas (1903, Suomi IV 10), jotka sisältävät Vitebskin läänin sekä sisemmäksi Pihkovan lääniin siirtyneitten virolaisten runoja.

Virolaisten runojen julkaisut ja käsikirjoituskokoelmat (vuoteen 1900) on O. Kallas tarkoin luetellut tutkimuksessaan toistolauluista virolaisessa kansanrunoudessa (Die Wiederholungslieder der estnischen Volkpoesie I, MSFOu XVI 1 s. 66—73).

Virolaisia runokokoelmia käytettäessä paikkojen määräykset eivät tuota sanottavia vaikeuksia. Muistiinpanoista aniharvoin puuttuu pitäjän ilmoitus. Puutteellisimmat tässä suhteessa ovat Kreutzwaldin kokoelmat. Hän antaa joskus aivan eksyttävänkin tiedon. Niinpä hän Virolaisten tarullisissa ja loitsulauluissa useamman runon kohdalla mainitsee muistiinpanopaikkana Kutšinan kylän Pihkovan läänissä; myös vastaavassa käsikirjoituksessa on sama paikanilmoitus. Todistettavasti nämä runot ovat kuitenkin koillisvirolaisia (ks. FUF I s. 151).

Pahempana haittana vanhoissa julkaisuissa ja käsikirjoituksissakin on niiden sekä muodollinen että sisällyksellinen epäluotettavaisuus. Kalevipoeg ei ole kansanomainen edes siinä merkityksessä kuin Kalevala, että se olisi pääasiallisesti kansanrunoista kokoonpantu. Suurimman osan runoelmaa täyttävät suorasanaiset tarinat, jotka Kreutzwald on itse vanhaan runomittaan pukenut osaamatta sitä kuitenkaan oikein käyttää. Runoihin perustuvat kohdat hän on koettanut merkitä eteen ja jälkeen asetetulla tähdellä, mutta nämä merkinnät eivät likimainkaan aina pidä paikkaansa. Kansanrunoja, milloin niitä on käyttänyt, hän on vapaasti muovaillut sovittaen säkeitten väliin runsaasti omia lisäyksiään. Muutamia kohtia hän on lainannut Kalevalasta, jota saksankielisenä käännöksenä oli lukenut (ks. U. Karttunen, Kalevipoegin kokoonpano s. 56—7). Kalevalan nimikin on pujahtanut hänen runoelmaansa (1: 62); sopihan Kalevisten

hyvin asua *Kalevallas*, minkä hän selittää johtuvan nimentömuodosta *Kalevald*[1].

Samalla tavoin toimitettuja ovat mainitut Kreutzwaldin Neusin kera julkaisemat tarulliset runot sekä Neusin muuten luotettavassa virolaisten kansanlaulujen kokoelmassa useat Kreutzwaldin käsikirjoituksista otetut näyttet. Erityisesti epäiltäviä ovat niissä monet kalevalaiset ja muut tarulliset nimet.

Koska tämä kysymys on tärkeä suomalaisten runojen tutkijalle, on syytä yksityiskohtaisemmin selvittää suomalaisten ja virolaisten nimien välillä tapahtunutta sekaannusta.

V. 1821 Chr. J. Peterson toimitti Gananderin suomalaisen mytologian saksaksi aineenmukaisesti järjestettynä ja virolaisilla aineksilla lisättynä, »koska suomalaisella mytologialla on niin paljon yhteistä virolaisen kanssa». Käsitys tästä yhteydestä pani virolaisia oppineita etsimään Petersonin julkaisussa esiintyviä suomalaisia nimiä Viron kansan keskuudesta. Semmoinen tiedustelu on yleensä vaarallinen, koska vastaus voi tulla kaiuntapainen. Kun kansanmieheltä tiukattiin *vanhan Väinämöisen* nimeä, niin hän tajusi, että oli kysymys jostakin vanhasta ja muinaisesta, ja tekaisi nimen *Vanemuine*. Samoin *Lemminkäistä* udeltaessa saatiin vastaukseksi väännös *Lämmeküüne*, jonka jälkimäisellä osalla on merkitys *-kynsi*. Nämä samoinkuin *Ilmarine* ja *Viboane* (< Vipunen) tulevat esille Kreutzwaldin edeltäjän, F. R. Fählmannin saksankielellä muistin mukaan kirjoittamissa suorasanaisissa tarinoissa (Verhandlungen der Gel. Ehstn Ges. I s. 42—44; II 2 s. 64—5; II 4 s. 72—5). Epäillä kuitenkin sopii, onko hän niitä edes tiedustellut kansalta. Vironkieleen mukautetun *Ilmarine* muodon ohella hän käyttää suomalaista, jossa loppu *-n* on säilynyt (omannossa *Ilmarinens*). Kertomus Vanemuisen soitosta saattaa perustua virolaiseen kansankertomukseen siitä, miten *Vana isa* jakeli ääniä ihmisille ja eläimille. Siihen on sekaantunut Petersonin saksannoksesta suomalaisen Kanteleen synnyn Väinämöinen ynnä kuvaus kyy-

[1] Tämä hupainen erehdys saa selityksensä virolaisen oikeinkirjoituksen uudistuksesta, jota Kreutzwald harrasti. Avoimen tavun lyhyt ääntiö ennen merkittiin seuraavaa keraketta kahdesti kirjoittamalla. Näin kirjoitetusta lyhyestä kerakkeesta oli mahdoton eroittaa samoin merkitty pitkä kerake. Esim. *kanna* voitiin lukea sekä *kana* että *kanna* (kirjoitettu *kana* luettiin *kaana*). *Kalevalas* oli vanhan tavan mukaan kirjoitettava *Kallevallas*. Alkuosan Kreutzwald muunsi uuteen oikeinkirjoitukseen *Kallev* > *Kalev* sanan mukaan, mutta jätti jatko-osan muuntamatta, nähtävästi siinä luulossa, että tässä oli sana *vald*, *valla*.

nelten vierimisestä läpi kuuden nutun ja seitsemän paidan. Myöhemmin tavataan parissa Kreutzwaldin kirjaanpanoista julkaistussa runossa Vanamuine eli Vanemuine väärin taivutettuna *Vanamuinest* eli *Vanemuinest*, mikä paraiten osoittaa, ettei nimi ole kansanomainen (Neus 51 B; MML 2 A, vr. 7).

Vedenhaltijan suomalaisen nimen *Ahti* kohtaamme sekä Kalevipoeg runoelmassa (16: 72) että Kreutzwaldin ja J. Kõrwin satukokoelmissa, mutta säkeet, joissa se ilmaantuu, ovat ilmeisesti julkaisijan omia sepittämiä [1].

Tapion ja *Mimerkin* luuli M. Weske löytäneensä miltei sadan säkeen pituisessa Metsän loitsussa, jonka julkaisi Eesti Kirjameeste Selts'in Aastaraamatussa 1886—7 (s. 1—18). Kirjaanpano oli hänelle lähetetty länsi-Virosta ja sisälsi nimet *Tabo* eli *Tabovane* ja *Mirmi*. Mutta se olikin kokoonpantu suomalaisten Metsän lukujen säkeistä, jotka Weske itse edellisessä aikakauskirjan osassa (1884—5 s. 1—21) oli virolaisen käännöksen kera painattanut tutkimukseensa: Vana Eestlaste palved metsajumalatele. Tässä tutkimuksessaan hän oli koettanut osoittaa, että virolaisilla on ollut yhtäläinen usko metsänjumaliin kuin suomalaisilla, ja pyytänyt lisätodisteita, joita sitten liiankin alttiisti annettiin (FUF I s. 171—3).

Agricolan mainitseman hämäläisten sodanjumalan *Turisaan* on jo Peterson omistanut virolaisille. »Kun (virolaiset) tutustuivat skandinaveihin, niin oppivat heiltä myös tuntemaan Thor jumalan. Siitä sai heidän ukkosjumalansa uuden nimityksen *Turis*. Virolaiset ovat tulleet Aasiasta. Sen, joka heidät johti nykyisille asuinsijoilleen, mainitaan olleen nimeltä *Ots*. Häntä on kuoleman jälkeen jumalana palvottu. Hänen nimensä sulautui *Turis*-nimeen, niin että siitä tuli *Turis-Ots*, joten molempia lopulta pidettiin yhtenä olentona» (s. 15). — »*Turista* pitivät virolaisetkin sodanjumalana suuressa kunniassa. Hänen nimensä viittaa edellä esitettyyn Turisnimiseen ukkosjumalaan. Molemmat tarkoittavat samaa olentoa. Rauhanjumalana hän sai uhriksi nautoja, lampaita ym. — Myös

---

[1] Eestirahva ennemuistesed jutud s. 6 ja Eestirahva muistejutud s. 40—52. Kõrw tutkimuksessaan: Meie esivanemate vee-usust ja vetjumalatest (Eesti Kirjameeste Seltsi Aastaraamat 1878 s. 49—54) esitjää etupäässä suomalaisia tietoja, pitäen tämän »veden-uskon» suomalaisille ea virolaisille yhteisenä. Uhriraunion nimityksessä *ahikotus* on tarpeetonta olettaa piilevän Ahdin nimen, kun se yksinkertaisesti voi merkitä samaa kuin *ahjukoht*, 'uuninpaikka' (ks. Eisen, Ahikotused. Eesti Üliõplaste seltsi album VI s. 96).

ihmisiä uhrattiin Turiselle lehdoissa.» (s. 62). Seuraa viittaus toiseen teokseen, jossa mainitaan ihmisuhreista esimerkkejä tavattavan Henrik Lättiläisen aikakirjassa.

Aikakauslehdessä Das Inland (1849 p. 801—8) Neus valittaa, ettei Peterson ole ilmoittanut tietojensa lähteitä, ja huomauttaa Henrik Lättiläisen mainitsemassa sotahuudossa *Tarapitha* piilevästä *Tara* jumalasta, jota Peterson ei näy huomanneen. Hän mainitsee äskettäin löytyneen *Turis-siko* (T. pukki) runon, jonka oli julkaissut runokokoelmassaan (Neus 16). Tämän runon, joka alkaa: *Turisele tuura andeks*, Kreutzwald ilmoittaa muistiinpanneensa setukaisilta. Runomitallisesti ja kielellisesti se on kuitenkin kansanlaulamaksi aivan mahdoton tekele. Onko sillä pohjana ollut joku suorasanainen uhrirukous, on vaikea sanoa, mutta runopuku ja tarulliset nimet ovat ilmeisesti Kreutzwaldista lähtöisin.

Samassa runossa esiintyvät myös säkeet: *sisikonnad Ukko kiuru* (sel. sisälmykset Ukon kivelle), ja: *Ukko õnnistust minijalle*, joilla on mielenkiintoinen kirjallinen historia takanansa.

Mainitussa aikakauslehdessä (Inland 1838 p. 133) Kreutzwald kertoi Alutagusessa lähinnä Inkerin rajaa usein kuulleensa puhuttavan *Ukko*-vakasta, mikä viittaisi tälle jumalalle annettuihin uhreihin. Virossa Maarian ilmestyspäivänä vietetty naisten juhla, jolloin juotiin n. s. Maarian punaa, oli hänen mielestään jälkikaikua Ukolle (*dem Ukkon!*) ja hänen *Rannj*(*!*) nimiselle puolisolleen pyhitetystä kevätjuhlasta, jolloin Agricolan kertomuksen mukaan sekä piian että akan oli juovuttava.

Toisessa kirjoituksessa, jossa niinikään mainitsi muutaman kerran kuulleensa nimityksen *Ukko-vak*, Kreutzwald ei sanonut tietävänsä, eroaako se oleellisesti *Tondi vak* nimisestä uhrivakasta (Verh der Gel. Ehstn. Ges. II 2 s. 59). Hyvin luultavaa on, että Kreutzwald tiedustellessaan suomalaista Ukon vakkaa on saanut tämän mahdollisesti inkeriläisiltä opitun nimityksen tontun vakalle, joka myöhemmissä muistiinpanoissa useimmiten esiintyy nimellä *Tõnni vak*, 'Antoniuksen vakka'. Huomattava näet on, että tähän vakkaan pannut uhrit on omistettu kodinhaltialle, eikä ukkosjumalalle (SRU s. 209—12).

Jatkettuaan tiedustelujaan Ukonpalvonnasta, jonka arveli olleen yleisen vielä 1810-luvulla Viron- ja Liivinmaalla, Kreutzwald kolmannessa tutkimuksessa ilmoitti saaneensa asiasta tarkemman selon eräältä Pihkovan virolaiselta. Juhlan aatto-iltana on aittaan katettu pöytä ja sille asetettu *Ukko-vak* ynnä ruokaa ja juomaa.

Tähän kuuluvassa runossa sanottiin muka: (Verh. d. Gel. Ehst. Ges. II 3 s. 45):

Ukko-vakkale vaoma,
ka[a]ne alla kerkimaie,
Vo[o]du (?) kaiso paisomaie.[1]

Viimemainitussa tiedonannossa herättävät epäilystä paikanilmoitus, Ukko-nimi ja ennen kaikkea runosäkeet, jotka eivät tunnu kansanomaisilta. Epäillä myöskin sopii, ovatko Ukolle pyhitettyjä olleet ne uhrikivet, joita Kreutzwald samassa tutkimuksessaan väittää olleen jokaisella kylällä, jopa yksityisellä talolla, ja joita hän sanoo nähneensä toisen Pihkovan rajan takana, toisen Viron maakunnassa. Myytillisten runojen julkaisussa sekä selityksissään J. C. W. Boeclerin taikakokoelmaan hän antaa niille nimen *Ukko-kivi* ja paikallistuttaa ne Varsinais-Viroon, siis Inkerin rajalle. Omituista vain on, että Kreutzwald senkin jälkeen, kuin on ruvennut käyttämään uutta oikeinkirjoitusta, säilyttää *Ukko* sanan suomalaisessa äänneasussa. Samoin vielä 1870-luvulla F. J. Wiedemann ja J. B. Holzmayer kirjoittavat *Ukko*-kivistä; vasta uudemmat tutkijat ovat antaneet nimelle virolaisen muodon *Uku*.[2]

Varmaa on, että kaikki *Ukko* nimen sisältävät runosäkeet Kalevipoeg-runoelmassa ynnä Kreutzwaldin julkaisemissa tarullisissa lauluissa, luvultaan kolmattakymmentä, ovat väärennettyjä. Muutamassa kohden, missä kansanruno on ollut perustuksena, voi osoittaakin, mitenkä *Ukko* ynnä kertosäkeeseen sovitettu *Rõugutaja*, jolla ei ole ukkosjumalan kanssa mitään tekemistä, on sijoitettu *Jeesuksen* ja *Maarian* asemelle (vr. Kalevipoeg 2: 501—92 ja Lapsensynnyttäjän runoa Neus 28).

Vielä vuonna 1900 kummittelee *Ukko* Tõnni-vakan luona luetussa uhrirukouksessa (JSFOu XVIII 3 s. 2):

Püha ja kallis Tõnnis
teida mu soovi,
peata mo palvet,
Ukko anetes ja taratalutes!

[1] Kreutzwald vertaa viimeistä säettä J. Gutzlaffin v. 1644 julkaiseman Pitkäiselle osoitetun rukouksen alkusanoihin: *Vo[o]da Picker*.

[2] Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten s. 444; Osiliana (Verh. d. Gel. Ehstn. Ges. VII 2) s. 34. J. Jung, Muinaisaja teadus Eestlaste maalt II s. 53 (Saarde: *ohvri või Uku-kivi*); vr. III s. 155 (Kadrina: *Uku-haud*) ja s. 175 (Viru-Jaagupi: sukunimi *Uku*). Eisen, Uku vakad, Jõululeht 1913 (J. Ploompuu 25. Rahva leht) s. 10—2. Yksityisessä kirjeessä Eisen mainitsee *Uku*-kiven tavattavan Kodaveressa ja muutenkin *Uku* sanan paikannimissä: *Uku-talu* (Puhja, Suur-Jaani, Rannu, Keila), *Uku-karjamõis* (Kadrina), *Ugu-rand ja mets* (Kuusalu), *Uko-metz* 1586 (Türi).

Muistiinpanija tohtori E. Jürgens ilmoittaa, ettei sanelija sanonut ymmärtävänsä viimeistä säettä. Julkaisija tri M. Buch sen selittää: »Ukon antaessa ja Taaran taluttaessa.»

Taara on kuitenkin virolaisessa kansanrunoudessa yhtä epäperäinen kuin Ukko. Nimi on johdettu Henrik Lättiläisen mainitsemasta virolaisten sotahuudosta *Tarapitha*, s. o. Tar avita. Yhteisen koron sanoja liittäessä on jälkimäisen sanan *a* ääntiö nähtävästi vaikuttanut edelliseen, jonka alkumuoto on voinut olla *Tor* (vr. liiviläistä maakunnannimeä *Toreida*). Mutta jos jakoi yhtymän toisin: *Tara-pitha* ja luki edellisen osan vanhan oikeinkirjoituksen mukaan, niin sukeutui muoto *Taara*, minkä Fählmann mainitsee *Vana isan* ja *vana taaton* erikoisnimenä (Verh. d. Gel. Ehstn. Gel. II 2 s. 63). *Taara* nimen on sitten Kreutzwald sovittanut muutamiin käsikirjoituksiin, jotka antoi Neusin julkaistaviksi (Neus 40 a. 50 A, 97 B), sekä toimittamiinsa tarullisiin ja loitsurunoihin ynnä Kalevipoeg runoelmaan. Jos otetaan lukuun myös johdannainen *Taaralane*, on hän tätä nimeä käyttänyt useamman kuin puolisataa kertaa [1]. Huvittavan esimerkin siitä, miten *Taara* on hyvällä tahdolla saatu kansanrunostakin esille, tarjoo Verensulkusanojen säe (MML 29): *tarreta*, *Taara*, *verena*, minkä Kreutzwald kääntää: »hyydytä Taara, että olisi verenä.» Tämä on runomitasta päättäen lausuttu: *tarreta tara verena*, joka on nähtävästi väännös helpommin ymmärrettävää: *tarreta veri tarena*, 'hyydytä veri sisällä' (ikäänkuin huoneessa). [2]

Viimeksi mainittakoon Kalevinpojan äidin nimi *Linda*, jonka Kreutzwald on irroittanut Tallinnan vanhasta nimestä *Lyndanisse* olettaen, että kaupungin korkeata mäkeä olisi alkuansa kuviteltu Linda nimisen vaimon nisäksi (Verh. d. Gel. Ehstn. Ges. III 1 s. 47). Viron oppineiden seuran käsikirjoituksista tavattavat kaksi runokatkelmaa, joissa tämä nimi esiintyy, ovat molemmat Kreutzwal-

[1] Kalevipoegista johtunee Taaran sovittaminen paikannimiin, kuten *Taari*-l. *Taaratammemägi* ja *Taaramäetagune*, muka entisiä pyhiä paikkoja Jürin pitäjässä (Jung, Muinaisajateadus III s. 54).

[2] Vr. edellä käyviä säkeitä: *tarreta vere tammesta, kivisoone kitsikussa*. 'hyydytä veri tammeksi, kivisuonen ahtaudessa'. Mitenkä siihen aikaan kaikessa koetettiin nähdä jotakin erinomaista, osoittaa samassa teoksessa Silmän luvun säe (MML 31): *Rongo kulmust kustutust*, jossa Rongo on selitetty vedenhaltiaksi ja verrattu Agricolan Rongoteusjumalaan. Käsikirjoituksessa on kuitenkin tällä kohdalla kysymysmerkki, joten voinee olettaa lausutun *ronga*, s. o. korpin. Säe on siis suomennettava: 'korpin kulmista sammutusta'; edellisessä säkeessä pyydetään ottamaan: 'kärpän näöstä selvennystä'.

din muodostelmia (Karttunen, Kalevipoeg s. XIV). Henrik Lättiläisen säilyttämästä nimestä on annettu kaksi tieteellistä selitystä. J. Mikkolan mukaan olisi *Linda* takaheiton kautta vääntynyt sanasta *lidna*, 'linna', (vr. *Somelinde*, 'Suomenlinna') ja *näsi* (< ruots. *näs*, 'niemi'), jolla vironkielessä on merkitys 'kallio, saari' (SMYA XIX s. 91). H. Ojansuun mukaan olisi nimitys skandinavilainen *Lindanäs*, 'kesantoniemi'. Sitä vastaisi Tammelinuksen Ajan Tiedossa v. 1658 mainitsema Tallinnan nimitys *Kesoi*, joka on voinut lyhentyä alkuperäisemmästä *Kesoiniemi*, samoin kuin Hanko, ennen Hankoniemi (H. Ojansuu, Hist. Aik. 1917 s. 20—2).

Mainitut esimerkit riittänevät osoittamaan, että Kreutzwaldin Kalevipoegia on mahdoton käyttää tieteellisenä lähdekirjana ja että myös Kreutzwaldin toisia julkaisuja, vieläpä muistiinpanoja on suurimmalla varovaisuudella pideltävä. Samoin on laita muutamain muiden vanhempain ja uudempainkin käsikirjoitusten. Jälkimäiset ovat kuitenkin mitätön murtoosa äärettömän rikkaasta kansanomaisesta aineistosta, jossa sataiset saman runon toisinnot tarjoovat tilaisuuden tarkistamaan kunkin yksityisen kirjaanpanon luotettavaisuutta.

Lisäksi on vaarin otettava, että vanhemmat keräilijät Virossa, vielä useammin kuin Suomessa, ovat kopioineet toinen toiseltaan, joten useammat kirjaanpanot ja tiedot monesti supistuvat yhteen ainoaan lähteeseen. Myöhemmät keräilijät ovat toisinaan lähettäneet samoja runokokoelmia sekä Hurtille että Eisenille. Uudemmalla ajalla on joskus uudestaan kirjaanpantu semmoista, minkä laulaja on sattunut oppimaan vanhemmista kansanlaulujen julkaisuista. Virossa on sitä paitsi ollut liikkeellä loitsulukujen käsikirjoituksia, koska eri paikoista maata on lähetetty sisällykseltään ja muodoltaan yksiä ja yhdellisiä kokoelmia.

Virolaisista runoista ovat suomalaiselle tutkimukselle tärkeimmät koillisessa eli Varsinais-Virossa maantieteellisesti Inkeriä lähimpänä muistiinpannut. Myös kieleltään, runomitaltaan ja muodostukseltaan ne ovat inkeriläisiä runoja lähinnä. Vanhemmista virolaisista on verrattomasti suurin A. F. J. Knüpferin keräelmä, oppineen virolaisen seuran perustamista aikaisempi, joka sisältää yli 600 etupäässä Varsinais-Virossa kirjaanpantua numeroa. Eesti Kirjameeste Seltsin kerääjistä on kielentutkija M. Weske erityisesti kohdistanut harrastuksensa varsinaisvirolaisiin runoihin, joita, kuten mainittu, on julkaissutkin. Hurtin keräyttämistä ovat kaikkein paraita O. Kalla-

sen ja M. Ostrowin kokoelmat vuodelta 1888, jotka on saatu koillisimmasta Alutagusen kolkasta. Täällä ovat vielä v. 1903 käyneet Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran lähetteinä virolaiset K. Haho ja A. Simm. Heidän jälkikorjuunsa kuitenkin osoittaa, että Hurtin keräyttämistyö tuli suoritetuksi yhdennellätoista hetkellä, viimeisten hyvien muistajien eläessä. Yksistään Varsinais-Viron runojen julkisuuteen saattaminen helpoittaisi suuressa määrin suomalaisten ja virolaisten runojen vertailua. Laatimalla sitten länsi-Inkerin ja koillis-Viron sekä runokielen että kansankielen sanastot voitaisiin saada vankka kielellinen perustus yksityiskohtaiselle molemminpuolisen vaikutuksen määräämiselle.

Että on ollut molemminpuolista vaikutusta, siitä ei voi olla vähintäkään epäilystä. Suomen ja viron kielet ovat toisistaan siksi eroavia, että useimmiten on mahdollista määrätä ja on lukuisissa tapauksissa määrättykin, kumpaisella kielellä jokin runo on alkuperäisesti sepitetty ja kumpaiselle se on käännetty. Käännökseen on näet tavallisesti jäänyt joitakin alkukielen sanoja, jotka vasta runon kauemmas virolais-suomalaiselta rajalta kulkeutuessa vaihdetaan käännöksenkieliseen.

Viimemainittu ilmiö osoittaa selvimmin, että ja miten runot kulkevat. Tavallisesti sen ajatellaan tapahtuvan yksityisten matkustajain, kauppiasten tai sotamiesten kautta. Semmoiset tapaukset ovat kuitenkin tilapäisiä ja aniharvoin on niillä mitään vaikutusta paikkakunnan vakinaiseen laulutapaan. Toista on, kun suuri osa väestöä muuttaa uusille asuinsijoille; silloin luonnollisesti seuraa henkinenkin omaisuus mukana. Siten ovat Inkerinmaalle vaeltaneet suomenpuoliset laulut 1600-luvulla n. s. äyrämöisten ja savakkojen mukana. Mutta Viron runojen esiintymistä Inkerissä ei voida tälläkään tavoin selittää. Virolaisia on vasta viime aikoina asettunut inkeriläisten keskuuteen; ennen orjuuden lakkauttamista oli heillä lupa liikkua vain oman »valtansa» piirissä. Niin ollen *itse runojen täytyi kulkea, ihmisten pysyessä paikallaan, kylästä kylään ja pitäjästä pitäjään.*

Yleensä, niinkuin on mainittu, runot pyrkivät mukautumaan kunkin laulualueen murteen mukaisiksi. Missä runon antajan ja vastaanottajan murteiden välinen eroitus on vähäinen, tapahtuu kielellinen siirto miltei huomaamatta. Mutta vironkielisen runon siirtäminen suomenkielelle ja päinvastoin on vaatinut jonkin verran ajatuksen vaivaamista. Vielä suurempaa henkistä ponnistusta ky-

syvää on ollut runollisen käännöksen suorittaminen aivan vieraasta kielestä eli n. s. ulkolaina, joka seuraavassa luvussa tulee käsiteltäväksi.

8 Onko runoissamme ulkolainoja?

Pian sen jälkeen, kuin vanhan Kalevalan ruotsinnos Castrénin suorittamana oli ilmestynyt (v. 1841), kuuluisa saksalainen kansanrunoudentutkija Jacob Grimm kiinnitti huomion yhtäläisyyksiin Kalevalan runoissa ja islantilaisten Edda-kokoelmain lauluissa ynnä taruissa. Suomalaisessa mytologiassaan Castrén esitti samoja sekä uusia vertailuja. Että hän käsitti suomalaisten lainanneen skandinaveilta eikä päinvastoin, selviää hänen sanoistaan: »Kenties ei ole suomalaiselle kansallisuudelle edullista, että tämä ajatus lausutaan ilmi, mutta tiede vaatii, että asia kerran otetaan puheiksi.» Varovasti hän lopettaa: »Näitä vertauksia en tahdo enää jatkaa, sillä tämä polku on niljakas ja johtaa helposti harhaan. Sitäpaitsi on muinaisskandinavilainen tarusto vielä vähän selvitetty, eikä suomalaista mytologiaa varten ole edes aineistokaan täydellisesti koottuna» (III s. 309, 324).

Sittemmin ovat monet sekä kotimaiset että ulkomaiset oppineet keksineet lisään yksityisiä yhtäläisyyksiä. Seikkaperäisen vertailun Kalevalan runojen ja skandinavilaisten taruaiheiden välillä suoritti Julius Krohn Kalevalantutkimuksessaan. Sitäpaitsi hän huolellisesti etsi vertauskohtia myös venäläisten ynnä liettualaisten ja lättiläisten kansanlauluista. Kokoelmastaan, joka on ollut suuren työn ja vaivan tuloksena, hän lausuu: »Sangen monesta yllä esiintuodusta yhtäläisyydestä on minulla se ajatus, että se vain on satunnainen. Olen kuitenkin arvellut vastaisille tutkijoille hyödylliseksi, jos kaikki huomaamani mahdollisesti verrattavat paikat koottaisiin yhteen paikkaan. Saattaisihan helposti tapahtua, että kaikenlaiset seikat, joita en minä tunne taikka en ole kyllin tarkannut, vaatisivat yhden ja toisen yhtäläisyyden uutta tutkimusta» (SKH I s. 342).

Kysymystä, kumpi on lainanottaja, hän sanoo jokaisessa eri tapauksessa vasta tarkemmin tutkivansa: »Mutta edeltäpäin tahdon tässä jo tunnustaa, että minun vakaumukseni mukaan Kalevalan ainekset suureksi osaksi ovat meille tulleet naapurikansoilta. Siinä näemme vain saman ilmiön, joka useimmilla muillakin sivistyksen

aloilla on huomattava, niinkuin monet [suomenkielen] lainasanat todistavat.»

Viitaten Castrénin lausuntoon tämän huomion epämiellyttävyydestä, hän jatkaa: »Siinä on Castrén epäilemättä aivan oikeassa, kun hän asettaa tieteen vaatimuksen kaikkein ylimmäiseksi. — Jos myönnytys, että suurin osa Kalevalan aineksista on ulkolainaa, riistäisikin Suomen kansalta kunnian tästä ikimainiosta teoksesta, niin se olisi kuitenkin velvollisuus lausua, vaikka tuntuisi kuinka katkeralta. Mutta hyväksi onneksi ei ole mitään syytä yhtyä Castrénin pelkoon, että Kalevalan ainesten todistaminen lainaksi tuottaisi suomalaiselle kansallisuudelle vahinkoa. Jos suomalaiset ovat muualta lainanneet ulkomaisia aineksia, niin he vain ovat tehneet, mitä kaikki muutkin kansat näkyvät tehneen jumalaistaruissaan ja kansanrunoudessaan.» — »Itse asiassa», hän selittää, »ei runoelmain ansio pääasiallisesti riipukaan a i n e e s t a. Oikea taiteellisuus osoittautuu a i n e e n k u v a a m i s e s s a, m u o d o s t a m i s e s s a, siinä runoilija vasta oikein näyttää neronsa ja samassa luonteensa itsenäisen omituisuuden. Eihän taiderunoudessakaan aine ole aina runoilijan omasta päästä taikka oikeammin sanoen, hänen huomionsa kautta ympärillä olevasta ulkonaisesta tahi sisällisestä elämästä otettu. Ammensihan Shakespearekin hyvin usein aineensa kaikenlaisista novelleista, aikakirjoista sekä kansantarinoista. Mutta kuka uskaltaisi sanoa, että hänen näytelmänsä eivät ole alkuperäistä runoutta? — Näin ei myös, mitä Kalevalaan tulee, ainesten lainaaminen, annas olla vaikka suurimmaksi osaksi, ollenkaan vaikuta sen arvoon alkuperäisenä, itseperäisenä runoteoksena.»

Niinkuin tulemme näkemään, ei lainojen lukumääräkään suomalaisissa runoissa ole niin peloittavan suuri, ettemme voisi täysin rauhallisin mielin ryhtyä tarkastamaan yhtäläisyyksiä niissä ja toisten kansojen lauluissa.

Onhan sitäpaitsi lainan olettamisen ohella toinenkin mahdollisuus selittää näitä yhtäläisyyksiä. N. s. anthropologinen koulukunta on kiinnittänyt päähuomionsa siihen, että ihmisen mielikuvitus kaikkialla on yhtä laatua ja sen liikkumispiiri yksinkertaisissa oloissa rajoitettu, joten yhtäläisten mielikuvain syntyminen toisistaan riippumatta eri kertoina ja eri paikoissa on hyvinkin mahdollinen. Tämä katsantokanta on osittain oikeutettu ja kansanrunoudentutkijankin alati huomioon otettava.

Pelkästään oman kansan runoja tutkittaessa voi jo välistä käydä vaikeaksi kahdesta kirjaanpanosta päättää, ovatko ne saman runon toisintoja vai eri sepitelmiä samoista seikoista. »Kalevalan toisinnoissa» on Kilpalaulantaan liitetty »turmeltuneita muodostuksia» kolme kappaletta (II 1: 340—2), joissa kaikissa esiintyy Väinämöinen ja Joukahainen. Kolmannessa mainitaan myös toistensa kohtaaminen ja lauluun kehoitus, joten sen saisi vielä lukea runon toisinnoksi. Toisessa taas ei ole mitään muuta Kilpalaulantaan kuuluvaa kuin nimet, joista on tilapäisesti sepitetty uusi runo. Vaikein arvosteltava on ensimäinen kappale, joka on kirjaanpantu jo 1700-luvulla. Siinä kerrotaan, mitenkä Väinämöisen veistäessä tulivenettä Joukahainen tulee ja lyöpi lattiaan laidan valmiilta veneeltä. Silloin Väinämöinen ottaa tulikodasta keihään, jonka:

Syöksi miestä syömen kautta, kautta kainalon vasemman.

Hätäytyneenä Joukahainen huudahtaa:

»Onko maalla maanhyviä, onko veellä veen hyviä?»

Viimemainitulla säkeellä on vastine kolmannessa kappaleessa: *onko veessä väkeä?* jne, mikä ei kuitenkaan kuulu Kilpalaulantaan, vaan on loitsua. Pikemmin on tämä kappale liitettävä Väinämöisen ammuntaan, jossa toisinaan Joukahainen on Väinämöisen ampujana. Siihen kuuluu vasemen kainalon kautta haavoittaminen; siinä tavataan välistä myös sydämen kautta syökseminen (I 74, 88, 92), jonka oikea paikka on kuitenkin Lemminkäisrunossa.

Suomalaisia ja virolaisia runoja vertaillessamme kohtaamme tapauksia, jolloin on vaikea päättää, onko edessämme saman runon toisintoja vai samasta aiheesta kahdella taholla itsenäisesti sepitettyjä runoja. Vienanpuolinen Vellamon neidon onginta perustuu mielikuvaan kalaksi muuttuneesta neidosta, joka pyydystettynä ilmaisee sukuperänsä. Samanaiheinen runo on tavattu etelä-Virossa. Mutta siinä ei kala leikattaessa pääse veneestä pois, niinkuin vienanpuolisessa runossa, vaan ryhdytään kalaa käsittelemään vasta kotona, jonne se jääkin pyydystäjän puolisoksi. Yhteistä vienanpuoliselle ja virolaiselle muodostukselle voi sanoa olevan juonen solmun kiinnittämisen, mutta ei sen purkamisen. Molempien yhtäpitäväisyyttä on kuitenkin edellytettävä, ennenkuin uskaltaa olettaa geneettistä eli syntyperäistä yhteyttä runojen välillä.

Uudemmassa kansanrunouden tutkimuksessa on yleensä vaadittu vähintään kahden piirteen identti-

syyttä eli yhdellisyyttä lainan olettamisen vakuudeksi. Sitäpaitsi tulee yhdellisten piirteiden olla molempien verrattavien juoneen varsinaisesti kuuluvia. Meillä täytyy olla suomalaisen runon alkumuoto selvillä, ennenkuin saamme sitä vertailla johonkin vieraaseen lauluun. Jos jälkimäisestä on tiedossamme useampia toisintoja, on niidenkin yhteisestä perusmuodosta vielä otettava selko, jollei voi osoittaa lainan tapahtuneen määrätystä, myöhemmin kehittyneestä toisinnosta. Varmana saa pitää lainan silloin, milloin verrattavat erikieliset laulut on pidettävä toistensa toisintoina yhtä suurella oikeudella kuin samankieliset kirjaanpanot. Suorasanaisten satujen alalla, joissa ei kieli ja muoto paljoa merkitse, voidaan yhtä hyvin puhua europpalaisista toisinnoista kuin suomalaisista.

Tavataan laulujakin, jotka ovat koko Europassa siksi yleisiä ja yhtäläisiä, ettei ole epäilystäkään niiden leviämisestä lainana toiselta kansalta toiselle. Lunastettavasta neidosta ovat laulaneet, paitsi suomalaiset ja virolaiset, myös skandinavilaiset, englantilaiset, espanjalaiset, italialaiset, saksalaiset, vendiläiset, liettualaiset, lättiläiset, venäläiset ynnä suomensukuiset permiläiset. Tämä laulu on voinut syntyä vain yhdellä mainituista kansoista taikka kansalla, jolla se ei ole säilynytkään;[1] muut kaikki ovat sen toisiltansa lainanneet. Olisivatko juuri suomalaiset tämä yksi kansa?

Merkillistä kyllä, on nimenomaan Lunastettavan neidon laulusta sitä väitetty. Professori C. G. Estlander on koettanut osoittaa, että mainittu laulu on Venäjän Karjalassa vanhalla runomitalla sepitetty ja sieltä levinnyt itä-Suomeen, josta se on toiselta puolelta runon muodossa vaeltanut Viroon, toiselta puolen uudemmalle runomitalle muunnettuna saapunut länsi-Suomeen. Täällä sen ovat muka suomalaisilta lainanneet Pohjanmaan ruotsalaiset ja välittäneet laulun siirtymistä Ruotsin puolelle, josta se on voinut levitä Tanskaan ja Saksaan (Finsk Tidskrift 1881 X).

Vaikea on sanoa, olisiko Estlander, jos myös espanjalaiset ja italialaiset toisinnot olisivat olleet hänelle tunnettuja, olettanut runon edelleen vaeltaneen etelä-Europpaan. Tietymätöntä myös on, olisiko hän käyttänyt hyväkseen permiläistä toisintoa todisteena runon syntymisestä Vienajoella, jossa aikoinaan asui karjalaisia permiläisten naapureina.

[1] Taikka, jos itäeuroppalaisen muodostuksen tahtoo eroittaa länsieuroppalaisesta, mahdollisesti kahdella taholla yhtäläisestä aiheesta lauluks muodostunut.

J u l i u s K r o h n on kysymystä uudelleen käsitellessään tullut siihen päätökseen, että Estlanderin väitteet, jotka perustuvat ylen harvoihin toisintoihin, ovat paikkaansa pitämättömiä (Vir. II s. 36—50). Että runo päinvastoin on kulkenut Venäjän Karjalaan itä-Suomesta, todistaa ryöstäjän nimittäminen *venäläiseksi* ja *karjalaiseksi* Vienan puolellakin (I 1091, 1093). Näitä nimityksiä ovat vain Ruotsin vallan alaiset suomalaiset voineet käyttää vihamielisessä merkityksessä. Itäsuomalainen Lunastettavan neidon runo ei kuitenkaan, niinkuin Julius Krohn olettaa, ole johtunut länsisuomalaisesta Lunastettavan neidon laulusta, joka olisi muuttanut runopukuansa, vaan on se vaeltanut länsi-Virosta saakka Inkerin ja Karjalan kannaksen kautta valmiina runona. Sekä länsivirolaisen runon että länsisuomalaisen laulun esikuvina ovat olleet ruotsalaiset toisinnot, jotka vuorostaan tanskalaisten välityksellä johtuvat länsieuroppalaisesta ritariballadista. Permiläinen toisinto taas, kuten Julius Krohn on huomauttanut, on venäläinen laina. Siinä on ryöstäjänä venäläisten laulujen perivihollinen *tatarilainen*. Lunastettavan neidon laulu on niinmuodoin noudattanut sivistysvirran yleistä kulkusuuntaa.

S u o m a l a i s t e n a s u m a - a l a o n o l l u t p ä ä t e k o h t a n a s e k ä l ä n t i s e l l e e t t ä i t ä i s e l l e k u l t t u u r i v i r t a u k s e l l e, ei läpikulkupaikkana, saatikka lähtökohtana. Suomalaisen kansanrunouden vaikutus ruotsalaiseen rajoittuu Suomen ruotsalaisiin ja supistuu harvoihin verrattain myöhäisiin tapauksiin.

Niin selviä runolainat eivät suinkaan aina ole, että esikuva ja jäljennös sekä pääjuoneen että jokaiseen yksityispiirteeseen nähden täysin vastaisivat toisiaan. Saattaa tapahtua, että lainanantajalla naapurikansalla on siksi vaillinaisesti ja muuten huonosti säilyneitä toisintoja, että niistä vertailemalla ei enää saa esikuvaa täydellisenä ja alkumuotoisena näkyviin. Silloin on vertailu ulotettava kolmannen kansan runouteen, josta mainittu lainanantaja kansa on vuorostaan voinut lainata. Voipa lähin esikuva olla kokonaankin kateissa. Niin on laita esim. Neitsyt Maarian etsintä-virren ruotsalaisen esikuvan, joten tätä suomalaista runoa on täytynyt verrata suorastaan tanskalaiseen vastineeseen (Kant. tutk. II s. 82). Y h t ä l ä i s y y s k a u k a i s e m p i e n m u o d o s t u k s i e n v ä l i l l ä o n l u o n n o l l i s e s t i v ä h ä i s e m p i j a v ä l i m u o d o n p u u t t u e s s a v a i k e a m p i v a r m e n t a a.

Mainittu tanskalainen vastine on kuitenkin ollut suoranaisena, vaikkei välittömänä, esikuvana suomalaiselle runolle. Toisin on laita

vanhojen islantilaisten laulujen, joita on verrattu suomalaisiin runoihin. Yhteisen aiheen suomalainen muodostus ei voi johtua välittömästi eikä välillisesti islantilaisesta, vaan edellyttävät ne yhteistä esikuvaa, jonka ovat välittäneet norjalaiset islantilaisille ja ruotsalaiset suomalaisille. Yhtäläisyys samasta alkumuodosta eri suuntiin haarautuneitten muodostusten välillä on tietysti vieläkin vaikeampi todentaa kuin toisistaan välillisestikin polveutuvien muodostusten kesken.

Lisäksi tuottaa vaikeuksia vertailulle suomalaisten runolainojen suhteellinen omintakeisuus. Ruotsalaisten lainatessa tanskalaisilta on kielten sukulaisuus ja yhteinen runomitta helpoittanut ajatuksen ja sananmuodonkin pysyttämistä. Mutta ruotsalaisen ja samoin venäläisen laulun siirtäminen suomenkielelle ja vanhaan runon mittaan on vaatinut itsenäistä runollista työtä, joka ei tunnu ainoastaan sanonnan, vaan jonkin verran myös sisällyksen muodostuksessa.

Jo suomennettaessa on voitu käyttää entisen runovaraston säkeitä. Siten on meneltelty venäläistä Ivan Godinovitšin laulua suomenkieleen siirrettäessä (KRH s. 321—331). Sille ja Iivana Kojosen pojan runolle yhteisiä piirteitä on, paitsi sankarin nimeä, useita peräkkäisiä: *neidon ryöstö lukitusta paikasta, kolmen eläimen jälkien näkeminen, taistelu* venäläisessä *miekoin* neidon entisen kosijan ja suomalaisessa *miekoin* tai tavallisemmin *mielin* itse neidon kera sekä *neidon silpominen*. Mukaelma on suoritettu vähemmässä määrin suorastaan sepitetyin kuin muista runoista lainatuin säkein. Jälkimäiset voisi mahdollisesti myös selittää myöhemmin sekaantuneen kadonneitten alkuperäisempäin säkeitten sijalle. Ne ovat kuitenkin siksi lukuisia ja yleisiä, että ainakin osan niistä on täytynyt tulla käytetyksi runoa suomeksi muodostettaessa. Niinpä venäläisen pajarin ratsain kiiruhtamista kosintapaikalle vastaa Virsien vetäjän runosta lainattu ajo reellä, joka kiireessä kolahtaa talon salvoimeen. Kosijan rajuliikkeinen tupaan tulo on esitetty säkein, jotka kuuluvat veljen kotiintulon kuvaukseen Tytärten surmaajan äidin runossa. Kieltäytyminen mitään maistamasta, ennenkuin neito on tuotu nähtäväksi, on kerrottu kosintarunoissa tavattavin säkein. Taistelun mainitseminen miekan mittelynä johtuu Kaukamoisen runon vaikutuksesta (KRH s. 325, 863).

Lainatuista piirteistä on välistä muodostettu uusi juonikin. Siitä on esimerkkinä skandina-

vilaisen laulun aineksista kokoonpantu Neidon ja lohikäärmeen runo (Kant. III 47; albumi Itä-Rajalta s. 69—78). Pyhän Yrjänän veisussa, jota ruotsalaisten tiedetään laulaneen Brunkebergin taistelussa v. 1471, kerrotaan lohikäärmeestä, jolle on täytynyt joka päivä antaa yksi neitonen nieltäväksi. Kun tulee kuninkaan tyttären vuoro, valittaa kuningas, ettei ole saanut naitetuksi tytärtään. Tämä nousee mäelle odottamaan nielijäänsä. Mutta Yrjänä ritari, joka saapuu hevosen selässä sekä keihäs ja miekka aseinaan, lannistaa lohikäärmeen ja sitoen vyön kaulaan kuljettaa sen vankinaan kaupunkiin, missä sen kaikkein nähden surmaa. — Vastaavan suomalaisen runon perusmuoto on ollut seuraavantapainen:

Nouskamme norolle nuoret,
kesäkempit kalliolle;
leikatkamme lehmus pitkä,
lehmus pitkä ja leveä;
kiskokamme niini pitkä,
niini pitkä ja sileä;
punokamme nuora pitkä,
nuora pitkä ja norea,
millä yrjän hirttelemme
tien suuhun, veräjän päähän,
ahon aidan kolkkasehen,
josta kulkevi kuningas,
vaeltavi valtaherra.
Kuningas kovin kysyvi,
linnan vanhin vannottavi:
»mintähden tämä sidottu,
vaimon poika vangitettu?»
— »Kun makasi nuoren neidon,
nuoren neidon, morsiamen;
neito parka tuomittihin
lohikäärmehen kitahan.»
Lohikäärme huokaisevi,
huokaisevi, henkäisevi:
»Ennen nielen nuoren miehen,
nuoren miehen miekkoinehen,
uron umpirautoinehen,
hevosen satuloinehen,
ennenkuin nielen nuoren neidon,
nuoren neidon, morsiamen;
neito poikia tekevi,
laivan seppiä latovi
tuohon suurehen sotahan,
Tanimarkin tappeluhun.»

Niinkuin näemme, on tässä suuri joukko yhteisiä piirteitä: *kuningas*, *lohikäärme ja nieltäväksi tuomittu neito*, jonka *kuoleminen naimatonna herättää sääliä;* lisäksi *yrkä*, jonka muoto *yrjän* muistuttaa ruotsalaista nimenmuotoa *Yrjan* eli *Örjan*, sekä ilmeisesti ritaria kuvaava *nuori mies* eli *uros miekkoinensa*, *umpirautoinensa*, *hevosinensa ja satuloinensa;* viimein vielä *kalliolle nouseminen* ynnä nuoran *kaulaan sitominen.*

Yhtäläisyyksien luku on liian suuri, että niitä voisi pitää satunnaisina. Mutta ruotsinkielisestä laulusta irti ratkottujen piirteiden uusi suomenkielinen kokoonpano on suoritettu niin omintakeisella tavalla, että sitä on vaikea enää samaksi lauluksi tuntea ja tunnustaa.

Jos tätä rinnastusta on jo lupa epäillä, niin on yhä suurempi syy pitää silmät auki, kun on kysymys piirteistä, joita *suomalaisella runolla on yhteisiä useiden eriaiheisten vieraskielisten laulujen kanssa.* Sen laatuisesta lainasta on esimerkkinä Suomen itä-Karjalassa laulettu Ogoin ja Hovatitsan, papinpojan, runo, jota *Julius Krohn* ja V. J. *Mansikka* ovat selostaneet (SKH I s. 347—50; FUF VI s. 40—65). Alkuosassa runoa on mukailtu yhtä venäläistä laulua, jälkiosa on kokoonpantu kahdesta muusta, nimittäin Hovatitsaa vastaavan Hoten Bludovitšin ja papinpojan Aljošan lauluista. Sitä paitsi on käytetty useitten suomalaisten runojen säkeitä. Lainan takuuna tässä tapauksessa on, että suomalaisessa runossa riittävä toisiansa seuraavien piirteitten luku vastaa kutakin venäläisistä esikuvista.

Vielä enemmin on oltava varoillaan, milloin vieraan laulun aineksilla näyttää olevan vastineita useammassa suomalaisessa runossa. Lainaus on kyllä pidettävä mahdollisena siinä tapauksessa, että lainanantaneella kansalla on tallella ainoastaan kokoonpano, jonka alkuperäiset osat ovat säilyneet lainanottaneella kansalla. Mutta silloin on edellistäkin käsiteltävä kahtena runona, jolta kumpaiseltakin on vaadittava sama määrä yhtäläisyyksiä suomalaiseen runoon nähden, kuin jos yksinään olisivat verrattavat.

Aivan vaarallista on poimia sieltä täältä toisen kansan runoudesta piirteitä ja rinnastaa ne toisen kansan runoudessa tavattavien hajanaisten piirteiden kanssa. Niin on suurimmassa määrin tehty Kalevalaa Eddalauluihin verrattaessa, josta syystä osoitetuista yhtäläisyyksistä enin osa on lähemmin tarkastaessa havaittu näennäisiksi.

Yhtäläisten piirteiden lukumäärää laskettaessa ei saa eri kohdiksi lukea semmoisia, jotka ovat toistensa edellytyksenä tai seurauksena ajatuksen lakien mukaan. Esim. runoa Väinämöisen soitosta ei ole lupa yhdistää kreikkalaistaruun Orpheyksen soitosta, vaikka molemmissa myös soiton vaikutusta kuvataan. Sillä soiton vaikutus tietysti edellyttää itse soiton, joten tätä ei ole luettava toiseksi verrattavaksi piirteeksi.

Yhtäläisten kohtien lukumäärän ja järjestyksen ohella on otettava huomioon myös yhtäläisyyksien laatu. Mitä ylimalkaisempi

se on, sitä heikompi on tietysti sen todistusvoima.

Esim. Untamon ja Kalervon pojan runoa on Julius Krohn verrannut useihin skandinavilaisiin kertomuksiin, joiden aiheena on verikosto (SKH I s. 275—9, 532—3) ja viimeksi E. N. Setälä Hamlet-tarinaan, jonka tanskalainen historioitsija Saxo Grammaticus 1200-luvulla on muistiin kirjoittanut (FUF III, VII, X). Mainitun tarinan pääjuoni on seuraava:

Hamletin setä on surmannut hänen isänsä ja nainut hänen äitinsä. Ainoana poikana Hamlet hautoo verikostoa, mutta välttääkseen epäluuloja hän tekeytyy mielipuoleksi. Kostoa kuitenkin aavistaen setä koettaa saada hänet hengiltä lähettämällä hänet Britannian kuninkaan luo mukana kirje, jossa pyydetään surmauttamaan sen tuoja. Muuttamalla kirjeen sisällyksen Hamlet välttyy kuolemasta ja pääsee kuninkaan vävyksi. Kotimaahan palattuaan hän täyttää kostonaikeensa.

»Mitä kertomuksen yleiseen kulkuun tulee», lausuu Setälä (FUF VII s. 219), »on huomattava, että molemmissa (Kalervon pojan ja Hamletin) tarinoissa 1) veli surmaa veljensä, 2) yksi poika jää jäljelle, 3) joka aikaiseen alkaa hautoa verikostoa ja 4) jota yritetään saada hengiltä, 5) mutta joka suorittaa kostonsa. Vaikka nämä pirteet itsessään ovat hyvin tärkeitä, eivät ne täydesti riitä todistamaan yhteistä alkuperää.» Setälä siitä syystä etsiikin todistelunsa perustaksi erikoisempia yhtäläisyyksiä.

Yhdyn Setälän lausuntoon sitä suuremmalla syyllä, kun lueteltujen vertauskohtien määrä on supistettava viidestä kolmeen tai kahteen. Surmaamiskäskyn sisältävän kirjeen lähettäminen vain onnistumattomana surmaamisyrityksenä, joka johtaa siihen että kirjeenviejä joutuu kirjeenlähettäjän vävyksi, muodostaa pääjuonen erikoisessa kansansadussa, josta se on sekaantunut Hamlet-tarinaan, kuten Aarne on osoittanut (FFC 23 s. 107, vr. Suomen kansan satuja ja tarinoita II 7: Antti Puuhaara). Neljäs kohta on niinmuodoin vertailusta poistettava. Toinen kohta: koston hautominen, joka on sen suorittamisen edellytyksenä, voitaisiin eroittaa viidennestä kohdasta vain siinä tapauksessa, että ajatuksen kypsymisen aika olisi sama. Kuitenkin on juuri ajallisessa suhteessa tuntuva juopa Kullervolapsen ja nuorukaisen Hamletin kostontuumien välillä. Että pojan ja etenkin ainoan pojan velvollisuutena on verikosto, on niin luonnollinen ajatus, että vain siitä poikkeaminen

määrätyllä tavalla toisi erikoisen lisäpiirteen yleiseen verikoston aiheeseen. Ainoa huomioon otettava lisäpiirre on niinmuodoin se, että verikosto kohdistuu surmatun sukulaiseen ja nimenomaan veljeen. Mutta yhtähyvin kuin tämä on voinut todellisuudessa tapahtua useamman kerran, yhtähyvin on sitä mahdollisuutta voitu eri kertoja itsenäisesti kuvitellakin.

Mutta kuinka ankarat vaatimukset asetettaneenkin lainan olettamiselle, kiellettävissä ei ole, että suomalaisissa runoissa on vieraita lainoja. Kysymys on vain siitä: minkä verran ja miltä tahoilta on runoissamme lainoja?

Selvimpiä vastineita on suomalaisilla kertomarunoilla kaikkien skandinavien, myös Suomen ruotsalaisten säilyttämissä, kertovaisissa kansanlauluissa, joiden aiheet on otettu osittain keskiaikaisesta ritarielämästä, osittain katolisesta pyhimystarustosta. Ritariballadeista mukailtuja ovat esim. Inkerin ja Lalmannin virsi ynnä runo Kullervon sisaresta. Hengellisten legendain pohjalle sepitetyistä lauluista johtuvat mm. Mataleenan ja Tapanin virret.

Näitä skandinavilaisia kansanlauluja on länsi-Suomessa uudemmalla ajalla lainattu runomittoineen ja sävelineen, mutta keskiajalla on niitä säännöllisesti siirretty vanhalle runomitalle. Välistä ilmaantuu sama ruotsalainen balladi kahtalaisella runomitalla, kuten Anteruksen Ylimönpojan runo ja laulu Morsiamen kuolosta (Kant. tutk. II s. 263—83). Jälkimäinen on jotensakin orjallinen käännös; edellinen sitävastoin on ruotsinkielisten säkeitten rakenteesta ja ryhmityksestä vapautunut ja sen johdosta sisällystäkin vapaammin noudattava mukaelma.

Yleisesti on Skandinaviassa käytetty myös niitä loitsulukuja, jotka Suomen ruotsalaisten välityksellä ovat tulleet länsi-Suomeen täällä usein pukeutuen vanhan runon muotoon.

Sitävastoin islantilaisten tarulliset aiheet ovat enimmiten erikoisesti länsiskandinavilaisia, osittain keltiläisestä tarustosta lainattuja, osittain keski-Europan keskiaikaisesta kansantietoudesta ja kirjallisuudestakin saatuja. Ruotsalaiset, joilta suomalaiset olisivat voineet lainata, jäivät edellisestä vaikutuksesta syrjemmälle ja tulivat jälkimäisestä osallisiksi vasta myöhemmin. Siitä syystä on todella yhteisiä Kalevalan ja Eddojen aineksissa vain vähäinen määrä. Niidenkin yhteys on, kuten mainittu, yhteisestä esikuvasta johtuva, joka eri aikoina eri teitä on Skandinavian kautta kulkenut Islantiin ja Suomeen.

Niinpä Lemminkäisen surma ei ole suoranainen mukaelma islantilaisesta Balder-tarusta, vaan samasta Kristuksen kuolemaa esittävästä legendasta, josta Balder-taru on Islannissa muodostettu. Tätä skandinavien pakanuudenaikaista muodostusta eivät ole tunteneet ruotsalaiset. Mutta he ovat suomalaisille välittäneet sen katolisaikuisen muodostuksen, jota runo Lemminkäisen eli Pätöisen pojan (s. o. Jumalalle otollisen pojan) surmasta edustaa.

Balder-tarun ovat islantilaiset esittäneet täydellisenä suorasanaisessa muodossa, lauluissa ainoastaan viitaten tarun eri kohtiin. Vastaavan legendan ovat ruotsalaisetkin voineet kertoa suorasanaisena tarinana, mille vasta suomalaiset ovat antaneet runopuvun. Muutenkin on yleiseuroppalaisia Ruotsin kautta kulkeutuneita suorasanaisia satuja ja tarinoita käytetty suomalaisiin runoihin ja loitsuihin.

Myös lastenrunoja on suomalaisille ja ruotsalaisille yhteisiä. Mutta ruotsalaisten lyyrilliset kansanlaulut ovat vasta uudemmalla ajalla loppusointuisine säkeineen siirtyneet suomalaisille; vanhat tunnelmarunomme eivät ole siltä taholta saaneet vaikutusta.

Vertailut venäläisten kertovaisiin lauluihin, n. s. bylinoihin, ovat tuottaneet muutamia harvoja tuloksia. Mainitut Iivana Kojosen pojan sekä Ogoin ja Hovatitsan, papinpojan, runot ovat varmasti venäläistä alkuperää. Myös venäläisistä saduista ja tarinoista on tullut joitakin piirteitä itäsuomalaisiin kertomarunoihin. Venäläisiä loitsuja on käännetty vepsän ja liygin murteille ja on niiden vaikutus ulottunut yli Aunuksen rajan Suomen itä-Karjalaan. Venäläisistä häävirsistä ja muista lyyrillisistä lauluista on toistaiseksi vain vähän ja ylimalkaisia vertauskohtia esitetty.

Ruotsalaisten ja venäläisten lainojen olemassaoloa ei kukaan ole voinut kieltää. Sitävastoin on Ahlqvist Julius Krohnin esittämistä yhtäläisyyksistä suomalaisten ja liettualaisten runoudessa lausunut, että ne hänen mielestään ovat varsin vähäiset ja katsottavat satunnaisiksi. »Lyhykäisesti sanoen, selvästi liettualaisia aineksia Kalevalassa ei löydy» (Kalev. karjal. s. 151—2).

Kalevalan runojen historiassa pidin lättiläis-liettualaisen eli balttilaisen vaikutuksen ilmeisenä kolmessa Kalevalan-aineisessa runossa. Yhden niistä, Kolmen käen kukunnan, arvelee kuitenkin A. R. Niemi kaipaavan seikkaperäisempää selvitystä. Toisesta, Humalan ja ohran keskustelusta, on Väinö Salmi-

nen esittänyt epäilyttävän seikan, joka vaatii oletetun yhtäläisyyden ottamista uuden tutkimuksen alaiseksi. Kolmannenkin yhteisen runoaiheen, Tammen kaadannan erilaisiksi tarvekaluiksi, voisi selittää eri tahoilla itsenäisesti runoksi muodostetun, jollei tarvekaluista tärkeimpänä esitettäisi nimenomaan sisaren kihlakirstua juuri lättiläisessä ja sitä lähinnä olevissa etelävirolaisissa toisinnoissa.

Vähiin olivat joka tapauksessa vertailun tulokset supistuneet, kun Niemi perinpohjin tutustuttuaan baltilaiseen kansanrunouteen uudestaan ryhtyi tähän tehtävään käsiksi. Esitelmässään Lättiläisistä ja liettualaisista kosketuksista suomalaisessa kansanrunoudessa (STAE 19²¹/₁11) hän on poiminut muutamia kymmeniä yhtäläisyyksiä vähäisempien kertovaisten ja tunnelmarunojen, häävirsien, työ- ja leikkilaulujen alalta kuitenkaan antautumatta yksityiskohtaiseen todisteluun. Näitä on siitä syystä mahdoton kaikkia yksityiskohtaisesti arvostella. Edempänä otamme muutamia merkitykseltään tärkeimpiä tarkastettaviksi, samalla kuin koetamme käsitellä kysymystä, ovatko mahdolliset baltilaiset lainat lättiläisiä vai liettualaisia. Kaikkia rinnastelujaan ei Niemi itsekään esitä varmoina. Myös huomauttaa hän siitä mahdollisuudesta, että lättiläis-liettualaisten lauluihin ja virolais-suomalaisten runoihin on sama aihe voinut tulla yhteisestä alkulähteestä, germanilaisesta kansanrunoudesta.

Mainitun mahdollisuuden Niemi ottaa lukuun myös verratessaan lättiläisiä loitsulukuja — liettualaisilla on näitä vain nimeksi — virolaisiin ja suomalaisiin loitsuihin (Vir. 1899 s. 53—7; 1914 s. 73—6). Vähäiset yhtäläisyydet suorasanaisten lättiläisten lukujen ja suomalaisien loitsurunouden välillä eivät olekaan sitä laatua, että edellyttäisivät suoranaista kosketusta.

Edellä esitetystä käy siis selville, että vieraita lainoja suomalaisessa ynnä virolaisessa kansanrunoudessa ei ole mikään masentava määrä. Päinvastoin voimme vertaamalla Kalevalan kertovaisia aiheita ja Eddojen taruja tässä suhteessa toisiinsa havaita, kuinka suuressa määrin omintakeinen on vanha kansanrunoutemme sisällykseltäänkin. Kalevalan aiheisten runojen synnyn selvittämiselle tuottaa enimmän vaivaa juuri vaikeus löytää toisten kansojen runoudesta varmoja vastineita, jotka olisivat paikallisina ja ajallisina tukikohtina tutkimukselle.

9. Ovatko runot vienankarjalaisten sepittämiä?

Sittenkuin on saatu selville runon leviäminen toisintoina suomalaisilla laulualueilla ja näiden toisintojen ynnä mahdollisesti ulkomaisten vastineitten avulla määrätty sen suomalainen alkumuoto, on aika ryhtyä ottamaan selkoa runon kotipaikasta ja syntymäajasta.

Runon kotipaikkaa määrättäessä on kaikkein ensinnä otettava huomioon ne alueet, joilla sitä lauletaan. Hyvin todennäköiseltä tuntuu olettamus, että runo olisi syntynyt jollakin sen laulualueista. Koska Kalevalan runot yleensä on saatu karjalaisen heimon asuma-aloilta, niin jo siihen aikaan, jolloin tutkimus perustui painettuun Kalevalaan, tehtiin se miltei selviöltä näyttävä johtopäätös, että ne ovat karjalaisten sepittämiäkin.

Kalevalan vanha laitos perustui etupäässä Vienan läänin runoihin, joten niihin kiintyi suurin huomio. Uuteen Kalevalaan Lönnrot sai käytettäväksi myös Suomen pohjois- ja itä-Karjalan runoja, mutta inkeriläisiä ainoasti pohjoiselta ja itäiseltä alueelta, joilla kertomarunous on huonommin säilynyttä. Hevaan, Soikkolan ja Narvusin rikkaat runoaarteet avautuivat vasta uuden laitoksen ilmestyttyä. Siitä syystä tämän esipuheessa Lönnrot saattoi vähäksyen lausua, että Inkerissä »vielä myös joita kuita Kalevalan runoja ehkä vajanaisesti muistellaan», ja panna kaiken painon karjalaisten pohjoisiin runoalueisiin, jotka ulottuvat Impilahdelta Vuokkiniemeen, mikä on »paras ja rikkain runokoti».

Kuitenkaan eivät Kalevalan karjalaisuuden kannattajat ole kuvitelleet runojen syntyneen Maanselän karuilla harjanteilla, joilla runolaulu on säilynyt meidän päiviimme. Lönnrot pitää niitä Bjarmien vallan aikana muodostuneina Vienan eli Valkean meren kaakkoisrannoilla taikka alueella, joka siitä ulottuu Uikujärven, Äänisjärven ja Laatokan seuduille. »Se osa suomalaisia Venäjän Karjalassa, joiden tykönä nämä runot ovat halki vuosisatojen säilyneet, näyttää kuin olisi vanhan, rikkaan, voimakkaan ja kuuluisan Permian kansan suoraa jälkisukua.» Toisin sanoen runot hänen mielestään eivät ole syntyneet niissä verrattain myöhään asutuissa sydänmaissa, joissa niitä meille tunnetut laulajat ovat säilyttäneet, vaan niillä rantamailla, joilta laulajain esivanhempain oletetaan siirtyneen.

Olettamuksen, että Vienan läänin runoalueen asukkaitten esivanhemmat olisivat tulleet Vienan meren rannoilta ja sieltä tuoneet runolaulun mukanaan, horjutti perinpohjin A. A. Boreniuksen (Lähteenkorvan) v. 1873 Suomen Kuvalehdessä (s. 269—74) julkaisema tutkimus: »Missä Kalevala on syntynyt?» Hän todensi ensinnäkin, että »ei runoja lauleta koko Venäjän Karjalassa, vaan ainoastaan kaitaisella alalla pitkin Suomen rajaa.» Toiseksi hän osoitti, että runoseutujen kieli eroaa rannempana asuvain runotaidottomain karjalaisten kielestä, mikä johtuu siitä, että asukkaat runoseuduilla ovat osittain tulleet Suomen puolelta[1]: »Mutten runokerääjää tällä alalla aina viitataan Suomeen, jossa runojen kotimaa sanotaan olevan.»

Lisäksi hän huomautti lukuisista runoissa tavattavista ruotsalaisista lainasanoista, jotka eivät ole voineet tulla ympäri Turjanniemen skandinavilaisten ja bjarmilaisten kauppaliikkeen välittäminä, koska suurimmaksi osaksi ovat rannempana asuville karjalaisille vieraat: »Mutta suureksi osaksi ne ovat itse runoalueenkin puhekielelle oudot, selvä todistus, että runot ovat tänne tulleet lännestä, jota myöskin lukuisat puheessa käyttämättömät Suomen läntisten murretten sanat ja sananmuodot vahvistavat.»

Jälkimäisistä tapaamme lukuisia esimerkkejä Boreniuksen runokopioihin liittämissä muistutuksissa. Todistavimmat ovat ne tapaukset, joissa laulajat ovat heille outoa sanaa väärin käyttäneet. Seuraavissa Lemminkäisrunojen säkeissä ovat sanat *raimo* ja *raino*, jotka molemmat ovat puhekielessä käyttämättömiä, toisiinsa muuntavasti vaikuttaneet; edellisessä näytteessä on sitäpaitsi *sopa* sana vaihtunut tutumpaan *soma* sanaan (I 766, 742):

A. Oi emoni, vaimo kaunis,
tuo mulle soti*somani*,
kanna *raimo* vaatteheni!

B. Maamoseni, *raino* vanha,
emo, nainen kantajani,
tuo mulle sotisopani,
kanna vainovaatteheni!

Sanan käyttämättömyydestä johtuvia vääriä taivutusmuotoja ovat esim. *susin* ja *susit* (I 570, 748).

Vielä tärkeämmät olivat ne todistukset, jotka Borenius runojen sisällyksestä toi esille. Jo ennen vanhan Kalevalan ilmesty-

[1] Borenius on erityisesti kerännyt tietoja laulajasukujen alkuperästä. Esim. Latvajärven Perttuset ja Vuonnisen Maliset sanovat 'ulleensa, edelliset viisi, jälkimäiset kuusi miespolvea sitten Oulunjoen varsilta.

mistä oli tämänsuuntaisen havainnon tehnyt vanhempi Sakari Topelius. Runojulkaisunsa toisen vihkon esipuheessa hän näet lausui: »Muutamista keksitään myös etelämpi sekä runoin että kansan syntymämaja, koska esimerkiksi Lapin maan rajoilla Runo mainitsee *tammipuusta*, joka ei luonnan kasva koko Pohjanmaalla.» Tämä vähäinen totuuden siemen oli jäänyt myöhemmältä tutkimukselta tien oheen, niin että keksintö oli Boreniuksen uudistettava omien runonkeräystensä perustuksella. Hän kuuli häärunoissa laulettavan *sikojen silittämistä* ja *porsaitten polkemista teistä*, mutta tällaisia pihoja hän ei tavannut Venäjän Karjalassa muualla kuin sen eteläisemmissä osissa, joissa »venäläisten esimerkin mukaan nykyisimmin jossakussa on ruvettu sikoja pitämään.»

Tosin ei *sian*, enempää kuin *tammen* tuntemattomuus olisi vielä pakoittanut muuhun kuin siirtämään runon alkukotia etelämmäs karjalaisten omalla alueella. Borenius kuitenkin pani merkille seikkoja, jotka osoittivat runojen kulkeneen verrattain myöhäisellä ajalla Ruotsin vallan alaisuuteen ja roomalaiskatolisen kirkon vaikutuspiiriin joutuneesta Suomesta. Vienanpuolisissa Karhunpeijaisrunoissa esitetään veitsi, jolla karhu nyljetään, tuoduksi suolalaivassa *Tukulmista*, s. o. Tukholmasta. Käärmeen synnyssä ilmaantuu Vienan puolella ruotsinkielen välittämä raamatullinen nimi *Pietari*, eikä sen karjalainen, venäjänkielestä lainattu muoto *Petri*. Siinä on Pietarilla vielä latinainen määresana *santta*, »pyhä». Roomalaiskatolisesta käsityksestä johtuu niinikään Maarian mainesana *neitsyt*, joksi ei venäjänkarjalainen puheessaan koskaan sano »Jumalan emää» (< ven. *Bogoroditsa*).

»Historialliset ja kielelliset olot Venäjän Karjalassa», lausuu Borenius lopuksi, »oikein pakottamalla pakottavat siihen päätökseen, että runo Venäjän Karjalaan on tullut lännestäpäin, Suomesta, eikä päinvastoin sieltä ole levinnyt yli Suomen niemen.»

Boreniuksen esiintuomaa ajatusta, että Vienan läänin runojen kotipaikka on Suomen puolelta etsittävä, on Julius Krohn Kalevalantutkimuksessaan tukenut uusilla todisteilla. Ahlqvistin tekemien vastaväitteiden johdosta hän on ennen mainitussa jälkeenjättämässään tutkimuksessa ottanut kysymyksen vielä laajemmalti pohtiakseen.

Julius Krohn on verrannut Ahlqvistin toimituttamaa Kaleva-

lansanastoa Genetzin julkaisemaan Venäjän Karjalan kielen sanakirjaan, jota oli toimitettu kolmessa eri paikassa käymällä läpi venäläinen sanakirja. Tästä vertailusta kävi selville, että ainoastaan 3/5 Kalevalan sanoista on Venäjän Karjalan puhekieleen kuuluvaa ja niistäkin osa (noin 300) yksistään Vuokkiniemen ja Uhtuen pitäjissä käytettyjä, joten varmasti puolia sanoista ei käytetä ulkopuolella Suomessa kuljeksivien laukkukauppiasten kotiseutua.

Koska kuitenkin vertaus Kalevalan sanastoon, johon suomenpuolisetkin runot ynnä itse kokoonpanija ovat lisiä antaneet, ei ole kyllin todistava, alkoi Julius Krohn, kuten on mainittu (s. 34), yhdessä oppilaittensa kanssa runojen käsikirjoituksista valmistaa sanakirjaa poimimalla sanat Vienan läänin kertovaisista runoista. Aivan loppuun hän ei saanut tätä työtä suoritetuksi ennen kuolemaansa, mutta saattoi jo arvioida, että ainakin kolmas osa Vienan läänin runojen sanoista on puhekielessä käyttämättömiä ja monet vallan tuntemattomia.

Runojen sanoja, joita ei Venäjän Karjalassa nykyään käytetä, on hän merkinnyt muiden muassa seuraavia, mainiten useimmiten myös puhekielisen vastineen:[1]

aamu (huomen), *auvo*, *eukko* (akka), *haaksi* (karapli), *hapsi* (hivus), *hetki* (kotva), *hurme* (veri), *kalja* (vaassa), *karhu* (kontio), *kypäri*, *lakki* (saapka), *leivo* (kiuru), *länsi* (luode), *nuoli* (vasama), *orpana* (serkku), *permanto* (lattia), *pi[d]ot* (piirut), *pöytä* (stola), *sauna* (kylpy), *sima*, *susi* (hukka), *sysi*, *vaimo* (nainen), *vuo[d]e* (krovatti, tila), *vuori* (vaara).

iso (suuri), *lieto*, *punainen* (ruskea), *sorea* (soma).

anoa (pakita), *hakea* (etsiä), *kokea* (oppia), *lakaista* (pyyhkiä), *luulla* (toivoa), *lähettää* (työntää), *riisua* (jaksaa), *pelätä* (varoa), *taitaa* (malttaa), *vaeltaa* (matkata).

heti (terävään), *jos* (kuin), *kanssa* (kera), *kauvan* (viikon), *kuitenkin* (yhelläan), *liiatenkin* (varsinkin), *liki* (lähi), *paljo* (äijä), *sekä*, *sisässä* (syämessä), *tykö* (luoksi).

Vielä on Julius Krohn huomauttanut runokielen sanoista, joilla puhekielessä on toinen muoto, kuten *akkuna* — *ikkuna*, tai toinen merkitys:

kettu, rk. 'repo', pk. 'kesi'.

tarha, rk. 'aituus', pk. 'yliset, saraja'.

[1] Tarkistettaessa on käytetty K. F. Karjalaisen laajempaa sanakokoelmaa, joka on tehty Lönnrotin sanakirjan pohjalla.

tuhma, rk. 'typerä', pk. 'ruma'.
tuima, rk. 'ankara', pk. 'suolaton'.
havaita, rk. 'huomata', pk. 'herätä'.
puhua, rk. 'pakista', pk. 'puhaltaa'.
toivoa, rk. 'toivoa', pk. 'luulla'.

Erityisesti hän on pitänyt silmällä germanilaisia lainasanoja tarkastaakseen, olisiko niitä voinut tulla Vienanmeren rannikolla, jopa sisämaassakin asuville karjalaisille norjalaisten retkeilijäin kautta [1]. Venäjän Karjalan kielessä ei kuitenkaan ole ainoatakaan lainasanaa, joka viittaisi tähän yhteyteen. Siitä on kyllä löydettävissä suuri määrä germanilaisperäisiä sanoja, mutta samat tavataan myös Suomen ja Viron kielissä, joten ne ovat enimmäkseen alkusuomalaisena aikana lainattuja, vähempi osa on suomenpuolisten murteiden välittämiä. Niiden lisäksi käyttävät Vuokkiniemen ja Uhtuen pitäjäläiset, jotka kuten mainittu ovat osittain Suomesta siirtyneet sekä siellä kauvan kaupankäyntiä harjoittaneet, viidettäkymmentä skandinavilaista lainasanaa. Mutta Vienan läänin runoista merkitsi Julius Krohn vielä erikseen toiset viisikymmentä sanaa, joista vain vähempi osa on vanhempia germanilaisia lainoja. Suurempi osa on myöhäisempiä skandinavilaisia ja erikoisesti ruotsalaisia lainoja, kuten: *harppu, hattu, kellari, kissa, kumppali, laki, leiriskä, muori, penkki, penninki, portti, rakki, sali, sänky, säterinen, tali, talli, tappi, tasku, tunti, tuoli, tuoppi, tynnyri, tyyräellä, uuni, vati, velli, vihki, viltti, väsky*.

Vielä on Julius Krohn verrannut Vienan läänin runoissa ilmaantuvia äänne- ja muoto-opillisia seikkoja Genetzin Venäjän Karjalan kielioppiin. Tietysti runot kaikkialla pyrkivät mukautumaan paikkakunnan murteeseen. Mahdotontahan olisi pitää runokieltä kokonaan erillään puhekielestä. Se seikka, että runot pääasiallisesti noudattavat kunkin paikkakunnan murretta, ei todista mitään niiden synnystä, sillä siihen vedoten voisi väittää saman runon syntyneen erikseen kullakin laulualueella. Muuallakin syntyneet runot ovat aikojen kuluessa voineet saada yhä täydellisemmin murteenmukaisen muodon. Siitä on historiallisena todistuksena semmoinen tunnetulla seudulla ja ajalla sepitetty runo kuin Rautalammin Paavo Korhosen »Väinämöisen

[1] Toisesta olettamuksesta, että näiden karjalaisten alue olisi ulottunut Pohjanlahdelle, ja että he kainulaisnimisinä olisivat eläneet skandinavien naapureina, tulee myöhemmin puhe. Lainasanojen todistukseen se ei sanottavasti vaikuta.

veljenpoika», joka kuten mainittu (s. 26) on hevosensalvajan loitsuna levinnyt Venäjän Karjalaan asti.

Mutta aivan toinen merkitys on sillä seikalla, että runoissa ei esiinny yksistään paikkakunnan puhekielen mukaisia muotoja, vaan toisiakin, jotka ovat sille vieraita ja siihen soveltumattomia. Nämä poikkeavaisuudet, mikäli niitä ei voi selittää paikkakunnalla ennen käytetyiksi, vanhentuneiksi kielimuodoiksi, todistavat kieltämättömästi, ettei runo ole paikkakunnalla syntynyt, vaan sinne muualta siirtynyt. Niin on laita Vienan läänin runojen.

Edellä on huomautettu eri toisinnoissa esiintyvistä säkeenmuodoista (s. 69):

A. Mitä *itket* Väinämöinen? B. Mitä *itet* Väinämöinen?

Samassakin kappaleessa voimme tavata murteeseen mukautuneen kielimuodon rinnalla mukautumattoman, minkä runomitta on vaatinut pysytettäväksi (I 722):

Mene tuonne kunne *käsken!* — *Kosess'* on tulinen koivu.

Jos vielä äänneyhtymät *tk* ja *sk* suljetussa tavussa voitaisiin Venäjän Karjalan murteen kannalta selittää vanhemmiksi kielimuodoiksi, niin ei ainakaan muotojen *teyri* ja *nauris* (esim. I 710: 97; 702: 172) esiintyminen alkuperäisempien ja murteenmukaisten *tetri* ja *nakris* muotojen asemesta niinkin idässä kuin Kellovaaralla ja paikallaan pysyvien naisten laulussa ole käsitettävä muuten kuin todisteena runon kulkeutumisesta toiselta murrealueelta. Eittämättömästi vieraaseen murteeseen viittaa sana *vatta* (< *vatsa*) ja sen väännösmuoto *vattalolla* (< vatsallehen) (I L 949, I R 617):

A. Tääll' on piika pinnehissä (!),
vaimo *vatta*vääntehissä,

B. Veäkse vesikivellä,
vattalolla vaivoakse.

Muoto-opillisiin seikkoihin siirtyessämme kohtaamme murteelle outoja monikon omantomuotoja *miesten*, *urosten*, joiden kaltaisia ovat vielä *nuorten*, *Hiitten*, *lämminten* (I 123; vr. I 765 a, 617, 1):

A. *Miesten* syöpähän kylähän, *urosten* upottavahan.

Tätä säepäriä on yritetty murteeseen mukauttaa kahdellakin tavalla yht'aikaa (I 58):

B. *Miehien* syöjähän kylähän, *urohon* upottajahan.

Kertosanan omantomuoto, kuten näemme, on muunnettu yksilölli-

seksi ja pääsana pantu murteen omaan monikolliseen muotoon. Mutta koska tämä ei mahdu runomittaan, niin on pääsana myös muunnettu yksilölliseksi *miehen* taikka annettu sen jäädä alkuperäiseen muotoonsa *miesten* (I 64; 121).

C. *Miehen* syöpässä kylässä, *urohon* upettajassa.

D. *Miesten* syövähän kylähän, *urohon* upottajahan.

Että *miesten*, kuten Borenius on huomauttanut, on ymmärretty yksilölliseksi, osoittavat semmoiset säkeet kuin (I 88; 958):

E. Köyhän *miesten* pää menevi.
F. *Miesten* köyhän, kerjäläisen.

Muodossa *miesten* on vartaloksi käsitetty *mieste*, josta on vielä voitu muodostaa monikollinen nimentö: *miestet* (I L 1081).

Venäjän Karjalan murteelle outoja ovat niinikään muodot *miessä* ja *urossa* (I 154):

Olinpa se miekin siellä,
olin miessä kuuentena
seitsemäntenä urossa.

Vuonnisen Ontrei esitti tämän kohdan Kilpalaulantaa eri tavalla Sjögrenille ja Lönnrotille (I 185, 185 a):

A. Olin miekin miessä siellä,
urohona kolmantena,
seitsemäntenä *urossa.*

B. Olin miessä kuuentena,
seitsemäntenä *uroossa.*

Edellisessä näemme rinnakkain murteellisen muodon *urohona* ja runollisen *urossa*, jonka laulaja on toisella kertaa lausunut *uroossa* ilmeisesti käsittäen nämä muodot *uro* ja *uros* sanojen inessiveiksi.

Samanlaisia muotoja tapaamme kuvauksessa ammutun Väinämöisen ajelehtimisesta (I 2 ym):

A. Kulki *kuusissa* hakona, *petäjäissä* pölkynpäänä.

Kuten Borenius on huomauttanut, on yksikön essivin *kuusissa* (< *kuusisna) laulaja käsittänyt monikon inessiviksi ja siinä mielessä toisinaan muuntanut yksiköllliseksi: *kuusessa.* Tämän käsityksen mukaisesti on sen kertosana *petäjäissä* toisinaan korjattu *petäjissä* tai *petäjässä* taikka vaihdettu sanaan *mäntylöissä* (I 49; 91—2):

B. Kulki *kuusessa* hakoina,
petäjässä pölkynpäinä.

C. Kulki kuusissa hakona,
petäjässä päänä pölkyn
t. *mäntylöissä* pölkynpäänä.

Vieras Venäjän Karjalan murteelle on teonsanan monikon kolmannen personan pääte *-vat*, *-vät*, jonka sijalla käytetään personatonta muotoa. Näitä on siitä syystä voitu rinnastaa ja varustaa samaan sijaan asetetulla kohteella, kuten Borenius on osoittanut viitaten seuraavaan säepariin (I 703):

Vetä*vät venonen* maalle, pursi kuiville kumottih.

Niinikään yksilöllinen *-p* pääte on ylipäänsä vain runokieleen kuuluva, jonka vuoksi sitä toisinaan sovitetaan väärin paikkoihin. Borenius mainitsee muutamia kuvaavia esimerkkejä (I 286; 4; 702):

A. Ajua *suruttelembi* (n-pi)
hyvän toizeni keralla.

B. On miun syydä itkiekseni,
vaivua *valittovoabi*.

C. Kuled teidä *pikkuzembi*.

Säkeessä: *lähteäksehen käkesi* (I 4), ilmaantuva I infinitivin muoto on puhekielessä tuntematon ja imperfektin muotoa vastaa siinä tavallisemmin *käkei*. Edellistä on joskus sananjaon kautta koetettu saada ymmärrettävämmäksi (I 123): *läksi heän, kehen käkesi*.

Puhekielelle vieraita ovat vielä seuraavat Kilpalaulannassa esiintyvät IV ja III infinitivin muodot (I 186):

Sen on tiellä *seisominen* —
sen on tieltä *siirtyminen* —.
Omat on koikot *kuokkimani*,
kalahauat *kaivamani*,
syveret *syventämäni*,
vuoret *luomani* kokohon.

Aktivin *-pa* eli *-va* päätteinen I partisipi ei esiinny muussa sijassa kuin instruktivissa (*näki syövän*). Attributina, varsinaisena adjektivimuotona käytetään sen asemella johtopäätettä *-ja*. Runoissakin on tämä vähitellen tunkenut pois edellisen, jonka tuntemattomuutta myös todistaa väärin taivutettu muoto *syöpässä* (s. 111). Mitenkä tämä syrjäyttäminen on tapahtunut, näkyy edelläesitetyn säeparin toisinnoista, joissa murteenmukainen pääte on ensin tunkeutunut kertosäkeeseen ja siitä myös pääsäkeeseen: *syöpä—upottava*, *syöpä* eli *syövä—upottaja*, *syöjä—upottaja* (s. 110—1). Puhekielessä käyttämättömiä ovat myös semmoiset personattomat II partisipin muodot kuin (I 17; 58):

A. Tien hyvän *käveltyösi*,
hyvän Sammon *saatuosi*.

B. Pohjolah on *mäntyöhe*.

Erityistä huomiota on Julius Krohn pannut Venäjän Karjalan runoissa esiintyviin p a i k a n n i m i i n. »Luulisi luonnolli-

seksi», hän lausuu (SKH I s. 363), »jos runot olisivat Venäjän Karjalassa saaneet alkunsa, että niihin olisi runsaasti sekaantunut senpuolisia paikannimiä. Mutta semmoisia tapaamme juuri harvoin.» Purren itkussa kerran valitetaan muitten pursien käyvän kolmasti (kesässä) Valkeanmeren rannalle perustetussa *Kemin* kaupungissa tuoden täytensä eloa (I 637). Yhdessä Kullervon sisaren runon ynnä yhdessä Kuolonsanomain toisinnossa mainitaan Äänisjärven rannalla sijaitsevan *Sungun suuri katu* (I 980, 995). Myöhäisessä Ison tammen runon liitteessä (Franssila s. 425) ilmaantuu *Kannanlahti* sekä *Vienan neitonen*, joksi myös Aino-runossa Anni tyttöä tilapäisesti nimitetään (I 236). Yhdessä Sotaan vietyä veljeänsä itkevän neidon runon toisinnossa on Lönnrotin kirjaanpanon mukaan laulettu: *viety on Vienaan veikkoseni;* mutta samassa kylässä laulettiin Cajanille: *viel' on vienon l. vieno veikkoseni* (I 1213—4). Vienanpuolisissa häärunoissa saapuvat sulhaset useammasti *Vienan päälliltä* tai *väljiltä vesiltä*, toisinaan myös *Lieksan väljiltä* tai *liioilta vesiltä* (I L 1581, 1573), jota vastaa ilomantsilainen Oljamissa käynnin säe (Ahlqvist B 333): *Lieksanjärven liepeheltä.* Säkeenmuoto: *Vienan* eli *vienon väljiltä vesiltä*, on kuitenkin yhdistettävä: *Väinän* eli *Väinön väljähän vetehen*, kuten Setälä on huomauttanut. Että tässä tutumpi paikka *Viena* on tullut käsittämättömän *Väinän* sijaan, osoittaa hän viitaten pääsäkeessä usein edellä käyvään *Saksan salmilta syviltä* (JSFOu XXXV 13 s. 9).

Aivan toisella tavoin ovat Suomen maantieteelliset nimet edustettuina Venäjän Karjalan runoissa. Kuinka kotoiselta niissä kuulostaa itse nimi *Suomi!* Häärunoissa yleinen nimitys on *Suomen sulho.* Suomesta joskus väännetty *Summin* (I 433) osoittaa, ettei sitä ole aina ymmärretty; Suomea osoittamaan on näet puhekielessä käytetty nimitystä *Ruotsi.*

Vuonnisen Ontrein Sampojaksossa tapaamme *Pohjanmaan* ja *Suomen* rinnastettuina (I 79 a):

Kun on neito Pohjolassa —	Tänne vilja kaikenlainen
kiitti puoli Pohjanmaata,	poloiselle Pohjanmaalle,
ikävöitsi Suomen sulhot. —	Suomen suurille tiloille!

Toisten laulajain mukaan Pohjolan neitoa kiitteli paitsi puoli Pohjanmaata: *sakara Saron rajoa* (I 491). Yhdessä Kilpalaulannan kappaleessa Joukahainen sanoo tuntevansa: *sakarin Saron rajoa;* yksityisiä paikkoja Savossa hän toisen kerran tietää mainita *Pisamäen* ja *Hornan kallion* (I 156, 158).

Pohjanmaan paikannimistä tavataan Ison härän runossa *Tornio* ja *Kemijoki* (I 892 ym). Samassa runossa ilmaantuvat myös *Häme* sekä *Suomi* Varsinais-Suomen merkityksessä. Kilpakosintaan lähtevälle Ilmariselle annetaan joskus *Turusta* tuotu turkki ja *Savosta* saatu saapka eli lakki; ori jonka hän saa, on tuotu *Oulusta* ja varsa *Valamosta* (I 459). *Turun korolla* ja *Turun kosken korvasella* istuvan neidon kuvauksella alkaa runo Meren kosijasta (I 1141): tämän kuvauksen sepittäjän on täytynyt tuntea Koroisten Turku. Toiselta puolen osoittaa väännös: *Turulan neito* (I 448), että Turku sana on ollut Vienan läänin laulajille tuntematon.

Omituinen on *Karjala* sanan käyttö rinnastettuna *Venäjän* kanssa. Vienanpuolinen Kullervojakso alkaa kuvauksella, kuinka Kalevan poika (I 945 ym):

Kaupattihin Karjalahan, Vienahan Venäjän maalle.

Lunastettava neito, kuten on mainittu (s: 97), venäjänkarjalaistenkin runoissa esitetään itkevänä vihollisen (I 1093 ym):

Venäläisen venehessä, karjalaisen karpasossa.

Suomen Karjalan merkittävistä paikoista ilmaantuu vienanpuolisissa Raudan luvuissa Laatokan Variskiven rajapyykki (vuodelta 1617), nimellä *rajakivi* eli *valakivi* sijaitsevana *Karjalan kivikarilla* eli *kalavcellä* (Levón s. 218, 221). Useammissa runoissa mainitaan *Vuoksi* ynnä *Imatra*, joiden maantieteellisestä asemasta vienanpuoliset laulajat eivät kuitenkaan näy olleen selvillä. Imatra on näet sekoitettu Imantrojärven kanssa, josta muodostettu *Imantrola* tavataan Pohjolan kertosanana (I 456). Tästä sekaannuksesta johtuu myös *Manalan* kosken nimi *Imantre* (I 504). Vielä kuvaillaan Vienan läänin runoissa *Viipurin vinkurat veräjät* ja tämän *Suomen linnan sillat* (I 1189).

Inkeriläisistä paikannimistä esiintyy *Kontu* (*Konnun*) Kojosen pojan kosinnassa vääntyneenä muotoon *Kommi* (I 554 ym). Virosta mainitaan *Tallinna* muodossa *Tanikan* eli *Tanilan linna* (I 1189—90) Viipurin ja *Uudenlinnan* (Nyenskansin vai Novgorodin?) ohella. Itse *Viro* sana esiintyy usein Venäjän Karjalan runoissa. Etteivät runojen laulajat tätä maata ole tunteneet, osoittavat Taivaankappalten kosinnassa nimenväännökset: *Viiro* ja *Viirola* (FUF IV s. 43).

Juutinraumaa tarkoittava *Suolasalmi* eli *Saksansalmi*, joihin myös *Väinä*(joe)*n väljä vesi* liittyy, on ennen mainittu (s. 11, 113)

Historiallinen runo Iivanan retkestä Viipuriin on säilyttänyt kysymyksen: *onko linnassa lihoa eli voita Volmarissa* (I 1054 ym). Tämä kuuluu Karjalan kannaksella laulettuun runoon Pontuksen retkestä Riikaan Liivinmaalle, jossa myös on Volmari niminen kaupunki. Mutta todistavin kaikista paikannimistä on useissa vienanpuolisissa ja nimenomaan Kalevalan-aineisissa runoissa esiintyvä *Vuojola*, s. o. Voiola eli Voionmaa (SRU s. 310), joka muinoisin oli Itämeren rannoilla asuville suomalaisille hyvin tunnettu kauppapaikka, mutta josta Vienan läänin asukkaat eivät ole milloinkaan mitään tienneet.

Yhtäläisiä kielellisiä havaintoja voimme tehdä, jos Venäjän Karjalan kielialueelta siirrymme Aunuksen kielen alueelle, jonka alamurretta myös Salmin kihlakunnassa Suomen itä-Karjalassa puhutaan. Genetzin aunukselaisessa sanakirjassa on merkitty koko joukko sanoja yksistään runokieleen kuuluviksi, osittain samoja, joita edellä on lueteltu: *karhu*, *koittaa* (= yrittää), *nuoli; lagi* (= oikeus), *penkki*, *ruutta* (= puku < ruots. *skrud*), *talli* ym. Muoto-opillisista seikoista riittää mainita, että konsonanttivartaloiset yksikön essivit *kuusissa* ja *petäjäissä* on Salmin puolellakin väärin käsitetty monikon inessiveiksi ja jälkimäinen sana samoin kuin Vienan läänissä muunnettu muotoon *petäjissä* (KT II 29).

Suomen itä-Karjalan runoissa kohtaamme samoja länteen ja etelään viittaavia paikannimiä kuin Venäjän Karjalassa ja lisäksi vielä muita, kuten *Narva* ja *Riika* (Europaeus G 326, Lönnrot Q 381, molemmissa rinnalla *Turku*). Lunastettavan neidon runossa on *Nehvonniemi* ilomantsilaisen paikannimen mukaan muuntunut alkuperäisemmästä *Nevanniemestä* (Kant. tutk. II s. 333).

Kysymys Kalevalan runojen karjalaisuudesta ei kuitenkaan rajoitu pohjoisiin karjalaisiin runoalueisiin. Myös Karjalan kannas ja Varsinais-Inkeri ovat rikkaita runoalueita, joita ei ilman muuta voi syrjäyttää. Useat luonnontieteelliset ja kansatieteelliset epäilykset hälviävät, jos oletamme runojen syntyneen eteläisemmillä karjalaisten runoalueilla. Tutkimuksessaan »Kalevalan kotiperästä» (Suomi III 4) on Ad. Neovius osoittanut, että moni Ahlqvistin esiintuomista todistuskappaleista Kalevalan karjalaisuuden hyväksi soveltuu yhtä hyvin ja paremminkin Vuoksen virran laskupaikkoihin. Mutta toiselta puolen hän huo-

mauttaa löytyvän »sellaistakin, joka etelä-Karjalassa ei oikein hyvästi sovellu Kalevalaan.» Kielellisistä seikoista hän mainitsee, että laatokanpuolisen etelä-Karjalan murteessa käytetään yksinomaan muotoja *miehiin*, *naisiin*, jotavastoin joskus runoissa esiintyy *miesten*, *naisten* (s. 103).

Inkerissä on edustettuna, paitsi vanhemman asujamiston jäännösten vatjalaisten kieli, neljä itäsuomalaista murretta: 1100:n tienoilla sinne saapuneitten inkerikkojen sekä 1600-luvulla Suomen puolelta siirtyneitten äyrämöisten, savakkojen ja Narvusin »suomalaisten». Äyrämöiset ovat tulleet etupäässä Äyräpään kihlakunnasta, johon v. 1539 luettiin paitsi Muolan, Kivennavan ja Uudenkirkon pitäjiä vielä Jääski, Viipuri ja Koivisto ulkosaarineen. Savakko nimi on yhdistettävä Savoon, jonne myös viittaavat 1696 vuoden henkikirjoituksessa sukunimet: Savolainen, Puumalainen, Juvalainen ja Joroinen. Narvusin puolen suomalaisten muistellaan olleen Ruotsin rosvoiniekkojen jälkeläisiä. Niiden kielimurteen lähin vastine tavataan itäosassa Virolahtea [1]. Siirtyminen sieltä on voinut tapahtua Lavansaaren kautta, jonka asukkaat vieläkin solmivat avioliittoja virolahtelaisten kanssa.

Vaikka siis inkeriläiset puhuvat niin monta eri murretta, poikkeaa kuitenkin niistä kaikista heidän yhteisten runojensa kieli useassa kohden, kuten V. Porkka on näitä murteita käsittelevässä tutkimuksessaan huomauttanut (s. 62, 90). Semmoisia muotoja kuin *miesten*, *miessä* tavataan Inkerin puolellakin ainoastaan runokielessä, samoin teonsanan IV infinitivi (*-minen*) pakkoa ilmaisevana ynnä III infinitivin käytäntö partisipin asemesta (esim. *saamiaan* — *saatujaan*).

Inkerin karjalaismurteista ei ole vielä sanakirjoja yritetty laatia enempää kuin Inkerin runoistakaan, joten puhe- ja runokieltä ei voida toisiinsa verrata sanastollisessa suhteessa. Mutta H. Streng on kansanrunousseminaria varten poiminut tähän saakka ilmestyneistä länsi-Inkerin runoista (III 1—2) ne ruotsalaiset lainasanat,

[1] Nimisanojen monikon merkki *-loi-* (esim. *pappilois*) tavataan muilla Inkerin karjalaisilla, paitsi Narvusin suomalaisilla (*pappiis*), ja Suomessa vielä Säkkijärvellä, mutta ei Virolahdella. Päinvastoin teonsanojen monikon 3 personan pääte *-vat* ilmaantuu Narvusin suomalaisilla (esim. *tulivat*), mutta ei muilla Inkerin karjalaisilla (*tulliit*), sekä Virolahdella, mutta ei Säkkijärvellä. Huomattakoon myös muodot *maaon*, *kääen* (Säkkij. ja Äyräm.) eli *moavon*. *keäjen* (Savak.) ja *maon*, *käen* (Virol., Narv. suomal. ynnä inkerikoilla) sekä *maron*, *kären* (Virolahdesta länteen Vehkalahdella).

jotka eivät ennen 1300-lukua ole voineet suomenkieleen tulla ja löytänyt niitä koko joukon. Inkeriläisten puhekieleen on suurin osa niitä saattanut tulla vasta 1600-luvulla Suomen puolelta saapuneitten siirtolaisten mukana. Porkka huomauttaakin tutkimuksessaan (s. 20) luterilaisten Inkerinmaan asukkaiden ynnä kreikanuskoisten inkerikkojen puhekielessä tavattavista sanastollisista eroavaisuuksista (vr. s. 74), jotka myös kohdistuvat mainittuihin lainasanoihin. Mutta runoissa esiintyy ruotsalaisia lainasanoja, joita ei voi olettaa luterilaistenkaan puhekielessä säilyneen. Semmoinen sana on Leinon lesken kolmen pojan kuvauksessa *likatti* (< ruots. *legat*,' paavin lähettiläs', III 61):

Yks on Ruotsissa rovasti,
toinen piispa pappilassa,
kolmas linnassa likatti.

Luterilaisilta on katolisaikuista kirkollista arvoa osoittavan sanan täytynyt unohtua, josta syystä se runossakin on toisinaan vaihdettu tunnetumpaan sanaan, esim. *lihottu* (III 2553). Koska heillä ei Inkerissä ole enää *piispaakaan*, vaan superintendentti, kirkollisten asiain johdossa, niin ei ole ihmeteltävää, että tämäkin lainasana tavataan runossa vääntyneenä: *piisma* (III 1445), tai vaihtuneena: *pitkä* (III 485).

Paitsi suomenpuolisia sanoja on inkeriläisissä runoissa vielä virolaisperäisiä sanoja. Osa niistä mahdollisesti löydettäneen myös läntisimmän Inkerin puhekielestä, mutta toisten outous on helppo havaita niiden vääntämisestä ja väärin ymmärtämisestä[1]. Yksityisiä esimerkkejä voi kyllin poimia tähän asti ilmestyneistä runotutkimuksista[2].

Kaiken edellä esitetyn oikeaksi myöntäen kysynee kuitenkin lukija, seuraako siitä muuta, kuin että ne karjalaisten laulajain runoista, joissa mainitut kielelliset ja muut seikat ilmenevät, ovat toisaalta tuotuja? Tämä kysymys on aivan paikallansa, mutta samalla on Kalevalan karjalaisuuden teoria alkuperäisessä muo-

[1] Luettelon länsi-Inkerin runoissa ilmaantuvista virolaisuuksista on laatinut L. Kettunen seminarityönä.

[2] Virolaisista paikannimistä inkeriläisessä Ison Tammen runossa ovat huomauttaneet Julius Krohn (SKH I s. 406) ja K. A. Franssila (s. 144—5); niistä *Rakkavuori*, virolaisessa runossa *Rakkevere* eli *Rakavere*, vielä saattaisi olla inkeriläisellekin laulajalle tunnettu paikka, mutta *Ihalmoin linnaksi* vääntynyt *Lihulan linna* Viron länsirannikolla ei ole selitettävissä muuten kuin virolaisen runon mukana vaeltaneena.

dossaan kumoutunut. Tähän teoriaan näet sisältyi se väite, ettei toisella Suomen heimolla, hämäläisellä, ole ollut runollisuutta, joka olisi karjalaisten runollisuuteen verrattavissakaan.

Ahlqvist, joka tämän väitteen on esittänyt selonteossa Viron nykyisemmästä kirjallisuudesta (Suomi 1855 s. 101—3), olettaa eroituksen johtuvan alkusuomalaiselta ajalta, n. s. jäämien luonteesta, joihin lukee myös vepsäläiset, vatjalaiset, vieläpä virolaiset.

Ahlqvistin aikaan oli Virossa varsin vähän kerätty runoja. Nekin oli muistiin pantu monessa suhteessa puutteellisesti ja vanhanaikuisella oikeinkirjoituksella, joka teki runomuodon vielä virheellisemmän näköiseksi. Mutta uudemmat J. Hurtin keräykset ovat osoittaneet, että Ahlqvistin käsitys oli täydellinen harhaluulo. Miltei jokaisesta Viron sadasta pitäjästä on saatu runoja, yhteen laskien yli puolensadan tuhannen toisinnon. Pihkovan läänissä asuvain setukaisten laulut kilpailevat pituuteenkin nähden pisimpien vienanpuolisten kanssa. Koillis-Viron runot taas mitallisessa suhteessa noudattavat aivan yhtä ankaria vaatimuksia kuin suomalaiset.

Myös puhe hämäläisten ja yleensä länsisuomalaisten runottomuudesta osottautuu perusteettomaksi, jos lähemmin tarkastaa Sääksmäellä säilyneitä kauniita Helka-virsiä tai Vesilahdella laulettua Elinan surma-virttä, jolla esityksen draamallisuudessa tuskin lienee vertaistansa ja jonka oletetut muodolliset puutteet supistuvat vähiin, sen jälkeen kuin Lönnrotin lisäykset H. Ojansuun tutkimuksen kautta on saatu eroitetuiksi (Satakunta IV s. 99). Onpa yhtä runolajia, nimittäin loitsuja, saatu uudemmalla ajalla länsimurteen alalta kirjaanpannuksi tuhansia toisintoja. Länsisuomalainen kansanrunous ei siis laadultaan eikä runsaudeltaan ole halveksittava nykyisenkään tietomme kannalta arvostellen.

Toiselta puolen ei runojen rikkaus ole ominaista kaikille karjalaisille. On jo mainittu, että Vienan läänin runoalueen itäpuolella elää karjalaisia, jotka eivät tästä runoudesta tiedä mitään. Jos niiden vielä voisikin selittää unohtaneen runonsa venäläisen naapuriston vaikutuksesta, niin tämä selitys on mahdoton sovittaa saman runoalueen pohjoispuolella olevaan runottomaan karjalaisasutukseen. Sitäpaitsi Vienan karjalaisten runorikkaus, kuten saamme todeta, rajoittuu etupäässä kertovaisen runouden lajiin eikä siinäkään lajissa käsitä likimainkaan kaikkia suomalaisen runon kertovaisia aiheita.

Pohjois-Aunuksessa on runoalue vieläkin kapeampi kuin Vienan läänissä, rajoittuen Suomen rajaa lähinnä oleviin Repolan ja Himolan pitäjiin. Näissäkään eivät runot ole runsaita. Moni laulaja sanoo esi-isänsä olleen kotoisin Ruotsin Lapista, jolla tarkoitetaan Ilomantsin pitäjää, tai itse käyneensä Suomen puolella runoja oppimassa (ks. Borenius I 5, 9, 16).

Että myös Suomen itä-Karjalaan runot ovat lännempää tulleet, osoittaa rajan takana keski-Aunuksessa tavattujen runojen vähäinen luku ja vaillinainen muoto sekä paraasta päästä Laatokan rannoilta Tverin ja Novgorodin lääneihin 1600-luvulla muuttaneitten karjalaisten runollinen köyhyys[1]. Jälkimäisessä tapauksessa ei riitä selitykseksi runojen unohtuminen poismuuttaneessa siirtokunnassa, koska paljoa pienemmät ja hajanaisemmat siirtolaisjoukot, jotka Savosta vähäistä aikaisemmin muuttivat kauemmas Ruotsin ja Norjan rajaisiin metsiin, ovat säilyttäneet useampia runoistamme.

Se mikä on tuotu esiin Kalevalan karjalaisuuden puolesta, lausuu Borenius, on myös s a v o l a i s i i n sovellutettavissa. Monet runojen karjalaisuutta vastaan tehdyt muistutukset taas poistuvat, jos tulee kysymys niiden savolaisuudesta; semmoinen muoto kuin *miesten* esiintyy savolaismurteissa *miehien* muodon rinnalla. Toiset kuitenkin edelleen pitävät paikkansa, vaikka karjalaisuusteorian sijalle asettaisi yhtä ylimalkaisen savolaisuus-teorian. Kielellisen todisteen runon siirtymisestä Hämeen puolelta Savon puolelle tarjoo Niukahdusluvun säe: *Jeesus* t. *Maaria maahan ratsahilta*, minkä viimeinen sana on Hämeessä lausuttu *rattahilta* (tt ~ ts). Kun viimemainitun muodon tapaamme usein myös savolaisissa toisinnoissa, niin ei syynä saata olla muu, kuin että runon vaeltaessa länsi-Suomesta itä-Suomeen mainittu hämäläinen muoto on saanut pysyä paikoillaan väärin käsitettynä *rattaita* eli *kärryjä* tarkoittavaksi (SSL s. 18). Samoin savolainen Käärmeen luvun säe: *hampahat Tuonen oraasta*, joka on runomitallisesti virheellinen, saa selityksensä, jos sen korjaa: *hampahat orasta Tuonen*, ja muistaa, että *orasta* voi olla hämäläinen muoto alkuperäistä: *odasta*, mikä tarkoittaa raamatullista »kuoleman otaa» (SSL s. 46).

Ennen kaikkea kuitenkin runojemme skandinavilaisperäiset aiheet, joita eivät Kalevalan itäsuomalaisuuden puoltajatkaan ole

[1] **Heillä tavatut harvat kertoma- ja loitsurunot liittyvät muodoltaan lähinnä Salmin kihlakunnan runoihin.**

tahtoneet kieltää, vastustavat ylimalkaista savolaisteoriaa, koska niiden välittömälle siirtymiselle sisä-Suomeen ei ole keinotekoistakaan selitystä tarjona.

Toiselta puolen kertovaisten runojen katoaminen Savosta, joka on tapahtunut melkein silmiemme edessä 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa, viittaa siihen mahdollisuuteen, että myös länsi-Suomessa kertomarunojen niukkuuden selittäisi niiden aikaisemmin tapahtunut käytännöstä pois joutuminen. Syynä muinaisen kertomarunouden syrjäyttämiseen Suomessa ei ole voinut olla yksistään protestanttinen kansanvalistus, koska luterilaisessa Virossa on vanha kansanrunous säilynyt vähäistä kauvemminkin kuin kreikanuskoisessa Suomen Karjalassa. Syrjäyttäjänä on ollut uudempi riimillinen eli loppusointuinen kansanlaulu, joka on Suomessa ylen runsaasti, Viron puolella sitä vastoin hyvin heikosti edustettuna.

Mutta mikä on länsisuomalaisten ja virolaisten ainesten keskenäinen suhde? Runoaiheet Virossa ja länsi-Suomessa, mikäli täällä säilyneistä kappaleista taikka länsisuomalaisen alkuperänsä ilmaisevista itäsuomalaisista toisinnoista voimme päättää, ovat niin harvoin edes näennäisesti yhtäläisiä, että on aivan mahdotonta olettaa kaikki länsisuomalainen runous Virosta johtuvaksi taikka päinvastoin. Tuntuvin eroitus on siinä, ettei Virossa ole kuin vähäinen määrä runomuotoisia loitsuja, joiden paraat löytöpaikat ovat lähellä Inkeriä ja joissa on väärinkäsitettyjä tai käsittämättömiksi väännettyjä suomenkielen sanoja. Kukaan ei ole asettunutkaan puoltamaan runojemme yksinomaista länsisuomalaisuutta tai virolaisuutta.

Vielä saattaisi ajatella runojen yhteissuomalaisuutta, s. o. niiden alkuperää suomalaisten heimojen yhteisestä kodista. Mutta koska tähän teoriaan liittyy kysymys runojemme syntymäajasta, on se vasta myöhemmässä luvussa otettava esille. Sen verran kuitenkin jokainen runostoomme vähänkin tutustunut myöntänee, etteivät kaikki runot ole niin aikaisia.

Toisin sanoen: ei ole ainoatakaan teoriaa runojemme kotiperästä, jolle voisi vaatia yksinomaista huomioonottamista. Eri runot voivat olla eri paikoilla syntyneitä. Jokainen runo on erikseen tutkittava ja sitä tutkittaessa saadaan muista runoista

tehtyjä havaintoja kyllä käyttää tielle johtavina osviittoina, mutta ei sitovina todistuksina.

Yksityisten runojen tutkimukselle on Julius Krohn laskenut perustuksen, joka ei mitenkään ole ollut yksipuolinen. Esim. Sammon taonnan hän selittää muodostuneeksi Venäjän Karjalassa; venäläisperäisen Iivana Kojosen pojan runon hän päättää saaneen suomalaisen asunsa Suomen Karjalassa; Kilpalaulannan hän arvelee olevan lähtöisin Inkeristä; Ainorunon kotipaikan hän asettaa Viroon; Väinämöisen polvenhaavan hän johtaa länsi-Suomesta; Luomisrunon hän pitää yhteissuomalaisena ja aiheeltaan suomalais-ugrilaisena. Usein on hän jättänyt avoimeksi kysymyksen runon kotiperästä, etenkin kun oli valittavana länsi-Suomi tai Viro, joihin skandinavilaiset aiheet yhtähyvin ja yht'aikaakin ovat saattaneet saapua.

Virolaisten runoainesten eroittamiseen oli mahdollista ryhtyä vasta sitten, kun J. Hurtin toimeenpanema uusi kansanrunouden keräys oli muutamassa vuodessa lisännyt virolaisten toisintojen luvun moninkertaiseksi, joten runojen vaihtelua ja kehitystä Virossa saattoi seurata miltei pitäjästä pitäjään. Tämän kehityksen suunta useimmissa tapauksissa osoittaa runon kulkua läntiseltä merenrannikolta Peipusjärveä ja Narvajokea kohti. Saman runon kulkua ja kehitystä voi vielä seurata toisellekin puolen Narvajokea länsi-Inkerin kolmelle niemekkeelle: Narvusin, Soikkolan ja Hevaan, joilta samoihin aikoihin suomalaisten runojen runsaimmat toisintomäärät koottiin.

Sisällyksellisistä ynnä kielellisistä (s. 117) muunnoksista on voitu jotensakin varmasti päättää, mitkä Inkerin runot ovat virolaisperäisiä, ja myöskin, mitkä eivät ole. Sillä runoja, joilla ei ole virolaisia vastineita, ei ilman erikoisen painavia syitä saa olettaa unohtuneiksi Virossa, missä kansanlaulu on niin kauvan säilynyt ja niin tarkoin talteen korjattu.

Virolaisperäisten runojen ohella lauletaan Inkerissä toisia, jotka ovat todistettavasti länsi-Suomesta peräisin. Semmoisia, joiden alkumuodot ovat vielä tallella länsi-Suomessa, mainittakoon Anteruksen Ylimön pojan, Annikan Turun tytön ja uskollisen

Inkeri-neidon runot sekä Luojan virsiin kuuluva Tapanin laulu. Muista Luojan virsistä voimme tehdä yhtäläisen johtopäätöksen sen nojalla, että niiden aiheet tavataan samassa länsimaisessa legendarunoudessa, josta Tapanin laulukin on lähtöisin.

Tarkastaessani näiden länsisuomalaisten runojen leviämistä Varsinais-Inkerissä, tulin havaitsemaan, että ne ovat hyvin edustettuina itäisimmällä Hevaan niemekkeellä, osittain myös Soikkolassa, mutta Narvusissa vain katkelmina taikka ei ollenkaan. Sitä vastoin virolaisperäiset runot ovat Narvusissa paraiten edustettuina perusmuotoon katsoen, Soikkolassa paremmin kuin Hevaalla, jossa poisjättöjen ja lisäysten kautta ovat yhä tuntuvammassa määrin muuntuneet. Mainittu erilaisuus ei voi johtua muusta, kuin että Varsinais-Inkerin runoista jälkimäistä laatua olevat runot ovat kulkeneet lännestä itään: Narvasta Pietaria kohti, ja edelliset alkuperältään länsisuomalaiset Karjalan kannaksen kautta saapuen päinvastaista suuntaa: Pietarista länttä kohti. Tästä voimme tehdä sen johtopäätöksen, että n e r u n o t, j o t k a o v a t p a r a i t e n H e v a a l l a j a h u o n o i m m i n t a i e i o l l e n k a a n N a r v u s i s s a e d u s t e t t u i n a j a j o i d e n v a s t i n e i t a e i o l e V i r o s s a, s a a t t a v a t o l l a S u o m e n p u o l e l t a, l ä n s i - S u o m e s t a k i n a s t i s a a p u n e i t a.

Vaikeampaa on ollut suomenpuolisten ja omaperäisten inkeriläisten runojen eroittaminen toisistansa. Että inkeriläiset ovat vielä 1700-luvulla pystyneet omintakeiseen runoiluun, osoittavat runot Soikkolan tappelusta ja Rekryytinotosta, jotka eivät ole Inkeriä ulommaksi levinneetkään. Niistä kertovaisista runoista, joilla on Suomen puolella vastineensa, olin kauvan taipuvainen olettamaan inkeriläissyntyisiksi Lemminkäisen, Ahdin sekä Kaukamoisen runoja ynnä Untamon ja Kalervon riitaa, kuten Kalevalan runojen historiasta voidaan nähdä. Vasta vähitellen tulin siihen loppupäätökseen, että nekin ovat länsisuomalaista alkuperää, joten siihen en mistään ennakkoluuloista johtunut. Inkeriläissyntyisinä teokseni lopussa saatoin mainita vain kaksi Kalevalanaineista runoa, joista toisen, Itkun tiedustelun, suhteen olen myöhemmin muuttanut mielipiteeni. Tämä Kullervojaksoon liittynyt runo ei ole Inkerissä vasta 1700-luvun lopulla muodostunut, vaan on mahdollisesti vanhempaa ja siinä tapauksessa suomenpuolista alkuperää. Toisen taas, venäläisperäisen Iivana Kojosen pojan runon, kuten on mainittu, Julius Krohn arvelee saaneen suomalaisen muotonsa itä-Suomessa, ja on seikkoja, jotka sitäkin oletta-

musta näyttävät puoltavan. Loitsurunous, joka on Inkerissä hyvin heikosti edustettuna, on sinne Suomen puolelta saapunut. Häärunoissa, kuten käy selville Väinö Salmisen tutkimuksesta »Länsi-Inkerin häärunot», voi eroittaa sekä virolaisten että suomenpuolisten vastineita ynnä omaperäisiä sepitelmiä. Kysymys, onko viimemainituissa erikoisesti vatjalaissyntyisiä, tulee edempänä puheeksi. Että tunnelmarunoissakin on virolaisilta lainattuja, Suomen puolelta saapuneita ja itse Inkerissä syntyneitä, joita aivan yksityiskohtaisesti täytyy toisistaan eroittaa, käy selville tähän asti toimeenpannuista, tosin vielä harvoista tutkimuksista, joita suomalaisessa kansanrunousseminarissa on suoritettu ja muutamia sen julkaisuissakin ilmestynyt (ks. Suomi IV 6, 11).

Siirtyessämme Inkerin puolelta Suomen Karjalaan, tapaamme sen itä- ja pohjoisalueilla useita kertomarunoja, joita ei etelämpänä tunneta. Länsisuomalaisiksi niistä ensinnä todensin Lemminkäisrunoihin sulautuneen Pätöisen pojan surman sekä Väinämöisen polvenhaavan, jotka ovat keskiaikaisia legendoja, sittemmin myös Väinämöisen ammunnan ynnä Hiiden hirven hiihdännän, ja viimein Sammon ryöstön, jonka aikaisemmin oli selittänyt Suomen Karjalassa kehittyneeksi Päivän päästön ja Laivaretken yhdistelmästä. Myöskin Kilpakosinnan kehittymisen Inkerin puolelta levinneestä Ansiotyökosinnasta olen hylännyt, mutta en ole vielä löytänyt tyydyttävää selitystä runon syntymiselle. Suomen itä-Karjalassa muodostunut on ennenmainittu (s. 100) venäläisperäinen Ogoin ja Hovatitsan runo, jota ei muualla lauletakaan. Löytyykö Kalevalan-ainesten ulkopuolelta vielä muutama muukin kertomarunoˌ joka olisi Suomen Karjalassa muodostunut, on jatkuva tutkimus osoittava. Tunnelmarunous, joka Karjalan kannaksella on paraiten säilynyt, on pohjoispuolella Laatokkaa jo niukemmin edustettuna. Sitä vastoin on loitsurunous laihaa vielä Karjalan kannaksella, runsaampaa itä-Karjalassa, mutta kaikkein rikkaimpana ja täyteläisimpänä se esiintyy pohjois-Karjalassa Pielisen ympärillä, jossa savolainen ja karjalainen kansanaines ovat toisiinsa sulautuneet.

I t ä s u o m a l a i s t e n l o i t s u r u n o j e n v e r r a t e n k e h i t t y n y t m u o t o o n e n i m m ä k s i o s a k s i s a v o l a i s t e n a n s i o t a. Syntyloitsuja on voitu osoittaa useita savolaisalueella sepitetyiksi kansantarinoista, jotka suorasanaisina tai vain osaksi runomitallisina on saatu länsi-Suomesta.

Venäjän Karjalan runoista ovat Vienan läänin kertomarunot jo kaikki julkaistuina, joten niistä voimme tehdä tarkkaa selkoa.

Ensin toteamme, että huomattava määrä etelämpänä tavattavia kertovaisia aiheita Vienan puolelta puuttuu kokonaan. Kalevalan-aineisista 23 numerosta tosin muutamat tunnetaan täydellisinä miltei yksistään Vienan läänistä, kuten Vellamon neidon onginta, Tuonelassa käynti, Nimettömät taudit ja Väinämöisen tuomio. Mutta nämä olen vähitellen osittain Kalevalan runojen historiassa ja sen loppuliitteissä, osittain myöhemmin osoittanut alkuperältään länsisuomalaisiksi. Muista kertovaisista runoista, joita on neljättäkymmentä, ovat useimmat niiden suomenkarjalaisten ja inkeriläisten runojen toisintoja, jotka ovat alkuperältään länsisuomalaisia tai virolaisia taikka molemmilta tahoilta tulleista säkeistöistä kokoonpantuja. Muutamat ovat karjalaissyntyisiä, kuten esim. Vaassilei kuningas ja Pahan sulhon saanut eli Immen itku. Nämä molemmat tunnetaan myös Suomen itä-Karjalassa ynnä Tverin Karjalassa, edellinen lisäksi vepsälaisillä, jälkimäinen vielä Karjalan kannaksella ynnä Inkerissä. Edellisen nimi viittaa venäläiseen vaikutukseen, joka on varmemmin Suomen itä-Karjalassa kuin Vienan Karjalassa todettavissa. Jälkimäinen on Vienan läänissä vaillinaisesti säilynyt; sen alkuperäinen muoto tavataan Karjalan kannaksella [1]. Niin kaukana kuin Vienan läänissä ei ole voinut tulla sepitetyksi Viipurin linnan hävitystä kuvaileva Iivanan virsi, joka Suomen itä-Karjalassa lauletaan Petrin virtenä. Sama päätelmä on tehtävä Pietaria vastaan suunniteltua yritystä esittävän Kaarlon sotaan nähden, vaikkei sitä enää muualla muistella. Semmoinenkin runo kuin Rajasota, joka koskee venäjän karjalaisia itseään, on ilmeisesti Suomen puolella sepitetty, koska siinä toivotetaan rauhaa *Suomelle* (I 1174). Itse ovat Vienan läänin asukkaat sepittäneet suorasanaisen Vornan tarinan, jossa on vain muutamia runosäkeitä. Niissäkin harvoissa on huomattava runolaina (I 1257 ym):

Ei ole Vornan voittanutta, päälle Pällin päässyttä.

Tämän säeparin tarkoituksena on kuvata, että yksin Vorna jaksoi sauvoa ylös Pällin koskea. Tarkemmin katsoen ei edellinen säe ole muuta kuin onnistumaton mukailu Suomen etelä-Karjalassa muodostunutta säettä: *ei ole Vuoksen voittanutta*, jonka alkuperäisenä kertosäkeenä on: *ylikäynyttä Imatran;* Imatran sijalle on Oulun läänissä *Vuoksen* kertosanaksi voitu ottaa paikkakunnallinen *Pälli*.

[1] Kuten Ida Mikkonen seminaritutkimuksessaan on selvittänyt.

joka viimein on saanut pääsanakseen *Vornan* tämän kerskailua esittävän säeparin johdosta (esim. I 1262)[1]:

Kun ei voine Vorna nousta, päästä päälle Pällingista.

Vienanpuolinen loitsurunous ei monipuolisuudessa eikä kehityksessä vedä vertoja suomenpuoliselle. Syntyloitsuista on muutama harva myöhäinen sepustus venäjänkarjalaisille yksinomainen (SSL s. 250). Niistäkin on varmaan Suomen puolella muodostunut Pyssyn synty, päättäen kertosanasta *vänkki-* eli *vänttirauta*, jonka edellinen osa on uudempi ruotsalainen lainasana (< *fäng*). Karhunpeijaisrunot Vienan läänissä, jossa ei karhun lihaa uskonnollisista syistä syödä, ovat itse pitotilaisuudesta, missä niitä Suomen puolella pääasiallisesti lauletaan, siirretyt laulettaviksi karhua tapettaessa ja kotiin kuljetettaessa. Tästä siirrosta syntyneet ristiriitaisuudet sekä semmoiset paikannimet kuin *Tukholma* ja *Viro* ynnä ruotsalaiset lainasanat, kuten *säteri*, 'satiini', selvästi osoittavat, että venäjänkarjalaiset eivät ole olleet Karhunpeijaisrunojen sepittäjiä (SRU s. 161—2).

Tunnelmarunot ovat Vienan läänissä perin niukasti edustettuina, nim. 200 toisinnolla, joista $^{2}/_{5}$ on Laulajan alku- ja loppusanoja (I 1273—1355, toisista 1356—1488 on vielä vähennettävä muutama uudempimittainen laulu). Tämän puutteen oli jo Lönnrot pannut merkille, kun Kantelettaren esipuheessa lausui (s. VII): »Se on Suomen Karjalassa, jossa näitä lauluja nykyaikoina enimmästi lauletaan ja mainittavimpia siinä kohdassa ovat Lieksan, Ilomantsin, Kiteen, Tohmajärven, Sortavalan, Jaakkiman ja Kurkijoen pitäjät.» Eteläisemmät, näitäkin runsaammat tunnelmarunojen alueet olivat hänelle v. 1840 vielä tuntemattomat.

Ainoastaan häärunoja on Venäjän Karjalassa käytäntö kauvemmin ja paremmin säilyttänyt kuin Suomen Karjalassa. Mutta kuten Borenius on osoittanut (s. 107), edellyttää niissä, samoinkuin Karhunpeijaisrunoissa, kuvattu sikojen ja porsasten polkema pihamaa eteläisempää kotiperää. Julius Krohn on pannut merkille asuinrakennusta kuvaavan piirteen, joka viittaa samaan suuntaan. Kun morsianta varoitetaan anopista, joka on *karhuna karsinassa* (I 1691), niin ei sillä ole tarkoitettu venäjänkarjalaista *karsinaa*,

[1] Vr. myös I 1259: *Ei ole Vornan voittajoa, Vuokon päälle pääsijöä.*

joka on pirtin lattian alla, 2—3 kyynärää korkea pimeä huone, vaan sitä pirtin osaa, joka on uunin ja peräseinän välissä.

Tässä yhteydessä mainittakoon toinen Julius Krohnin huomauttama kohta häärunoissa, joka kuitenkin lienee siihen sekaantunut Lemminkäisrunoista. Vävyn virressä joskus käsketään orjaa (I 1573, vr. 702):

Tuo sie tuopilla olutta, kanna kaksikorvaisella!

Kaksikorvainen tuoppi tunnetaan Savosta; etelä-Karjalassakin käytetään vain yksikorvaista kappaa. *Tuoppi* on kuten mainittu (s. 109) myöhempi ruotsalainen lainasana, joka vain runokielessä esiintyy, siinäkin joskus väännettynä muotoon *touppi* (I 809). *Olutta* ei Vienan läänissä muistella valmistetun. Siihen tarvittava *humala* tunnetaan vain *päihtymyksen* merkityksessä. Siis mainitussa säeparissa esiintyvistä nimisanoista jokainen viittaa Suomen puolelle.

Teoria runojemme vienankarjalaisesta alkuperästä on ollut siinä määrin todellista perustusta vailla, että se yksityistutkimuksen valossa supistuu harvoihin myöhäisiin sepitelmiin, joiden leviäminen rajoittuu omaan runoalueeseen. Liikanainen ei ole vaatimus, että edes yksi ainoa muuallakin tavattava runo todistetaan vienankarjalaiseksi, ennenkuin tämä teoria saa tulla mahdollisuutenakaan uudelleen lukuun otettavaksi.

Kalevalan karjalaisuudesta ja nimenomaan sen vienankarjalaisuudesta voimme tietystikin edelleen puhua siinä merkityksessä, että Kalevala kirjallisena runoteoksena on kokoonpantu karjalaisten ja etupäässä venäjänkarjalaisten säilyttämistä lauluista.

---

10. Missä määrin ovat karjalaiset runoja kehittäneet?

Mikä on siis karjalaisten osuus Kalevalan runoissa? Tähän kysymykseen olen viimeksi vastannut v. 1910 »Karjalan kirjassa» (II s. 126). »Jos tarkastamme samanaineisia virolaisia ja inkeriläisiä runoja vierekkäin taikka länsisuomalaisia ja itäsuomalaisia loitsuja rinnakkain, niin havaitsemme heti, kuinka suuressa määrässä

jälkimäiset ovat laajentuneet uusien kertosäkeitten ja lisäpiirteitten avulla. Sitä paitsi huomaamme, miten eri runot ja niiden osat usein pyrkivät yhdistymään keskenään. Nämä taipumukset tapaamme enimmän kehittyneinä varsinaisesti karjalaisilla alueilla kahden puolen Suomen itärajaa, missä Savon kautta kulkeneet läntiset ja Inkeristä päin tulleet eteläiset virtaukset yhtyvät. Muista runoista lainatut tai tilapäisesti keksityt lisäpiirteet jäävät säännöllisesti runoon kuuluviksi, runojen yhdistykset muuttuvat vakinaisiksi runojaksoiksi. Runojen yhdistyessä yleistyvät muutamat henkilönnimet: Väinämöinen, Ilmarinen, Lemminkäinen ja Kullervo, jotka vuorostansa aiheuttavat yhä lähempää yhteyttä heistä kertovien laulujen välillä. Eri runojen aiheet ja piirteet sulautuvat siinä määrin toisiinsa, että syntyy aivan uuden veroisia hengentuotteita. Näihin kuuluvat useimmat niistä vienanpuolisista runojaksoista, joista Kalevala paraasta päästä on kokoonpantu. Vaikkeivät niiden eri ainekset olekaan karjalaisten alkuisin luomia, niin ovat ne miltei kaikki karjalaisten uudestaan luomia.»

»Uudestaan luomisella» tarkoitin jotakin enempää kuin yleistä ajatuksen ja runomitan lakien vaikutusta, jotka kaikkialla alati muuntelevat runon alkumuotoa. Pidin mahdollisena, että, paitsi tavallista aiheiden yhdistelemistä ja sekoittelemista, on karjalaisten runoalueilla tapahtunut tarkoituksellinen aiheiden jatkaminen ja kehittäminen uuden juonen aikaansaamiseksi.

Edellyttäen Vienan läänin runojen tulleen Suomen puolelta tekee Julius Krohn sen johtopäätöksen, että yksistään siellä tavattavat uudet muodostukset ovat kaikki myöhempiä, vasta siellä syntyneitä. Saman päätelmän hän ulottaa myös Suomen itä-Karjalan ynnä Ilomantsin runoihin ja säkeistöihin, joita ei lännempänä eikä etelämpänä tavata; Suomen Karjalassa muodostuneina ovat ne useimmiten myös Venäjän Karjalaan levinneet.

Niinpä hän olettaa Suomen itä-Karjalassa Lemminkäisen surma-runosta muodostetun Väinämöisen ammunnan johdannoksi Luomisrunolle ja Venäjän Karjalassa Kilpakosinnasta muovaillun Luomisrunon ja Sammonryöstön välisen liitteen, joka kuvailee Väinämöisen joutumista Pohjolaan ja Sammon lunnaiksi lupaamista ynnä Ilmarisen Sammontaontaa. J. Hurtin kokoelmista havaittuani, että lukuisat suomalaiset runot voivat olla virolaista alkuperää, ja todettuani, että runoalue Inkerissä ja etelä-Karjalassa kulkee ahtaana uomana ensin Suomen lahden etelärantaa, sitten Laatokan länsirantaa ja edelleen pitkin maamme itärajaa aluksi vähän laa-

jenneena Suomen puolella, sen jälkeen aivan kapeana Aunuksen puolella ja viimein Vienan läänissä avartuneena säiliönä (ks. karttaa KRH s. 24 ja Oma maa I s. 736), tein sen luonnollisen päätelmän, että virolaiset runot ovat virranneet mainittua uomaa pitkin saaden matkalla yhä uusia lisiä muista runolähteistä. Usein saatoin osoittaa, miten länsivirolaisesta alkumuodosta lähtenyt koillisvirolainen toisennus oli ollut esikuvana länsi-inkeriläiselle, miten tästä oli kehittynyt keski-inkeriläinen ja edelleen pohjois-inkeriläinen ynnä eteläkarjalainen ja siitä taas itäkarjalainen, pohjoiskarjalainen, pohjois-aunukselainen ja viimein vienanpuolinen muodostus. Välistä tämä kehitys tuntui rajoittuneen yksityisten säkeitten muodosteluun, kuten Viron orjan virressä (Kant. tutk. II s. 225—41). Toisinaan taas oli havaittavissa, miten mukana kulkeneet tai vastaantulevat runot sekaantumisellaan ovat synnyttäneet muunnoksia runon juonessakin. Esimerkiksi Virosta kulkeutuneeseen Lunastettavan neidon runoon on länsi-Inkerissä yhdistynyt ja vaikuttanut niinikään virolaisperäinen Myödyn neidon runo (Kant. tutk. II. s. 326—8). Virolaiseen Venepuun etsintään on taas keski-Inkerissä sekaantunut ja sulautunut länsi-Suomesta tullut runo Kirkon tarvisaineiden etsinnästä (KHR s. 429—33).

Mutta eräissä tapauksissa en saattanut nähdä muuta, kuin että virolainen runo Inkerissä oli vapaasti muodostettu. Inkeriläisessä Luomisrunossa ei niinkuin virolaisessa pääskynen haudo muniaan pojiksi, jotka sitten lennättää taivaalle auringoksi, kuuksi ja tähdeksi, vaan syntyvät mainitut taivaankappaleet särkyneitten munien eri aineksista. Niinikään Kultaneidon taonta näyttää Inkerissä laajentuneen uusin Virossa tuntemattomin piirtein. Useita lisäpiirteitä nähdään myös inkeriläisessä Kanteleen synnyssä sitä virolaiseen verrattaessa: soittajan sokeus sekä soiton erilainen vaikutus eri sukupuoliin ja ikäluokkiin ynnä eläintenkin esiintyminen kuulijoina. Kahden viimemainitun runon suhteen panin kuitenkin jo Kalevalan runojen historian loppukatsauksessa kysymykseen, täytyisikö olettaa kahta alkuansa erillistä Kultaneidon taontaa ja Kanteleen soittoa.

Luomisrunon selitin Suomen itä-Karjalassa edelleen kehitetyn siten, että pääskynen oli muunnettu vesilinnuksi ja taivaankappaleitten lisäksi kuvailtu munan kuorista syntyneen taivaan ja maan, jotapaitsi Väinämöisen ammunnan liittyessä johdannoksi oli pesimäpaikaksi sovitettu Väinämöisen polvi. Oletinpa täällä myös Kilpakosinnan kehittyneen erilaisten runoainesten lisäilyn ja vapaan

muodostelun kautta eteläisemmästä Ansiotyökosinnasta, samoin Ilomantsin puolella Laivaretken ja Päivän päästön yhteen sulautuessa syntyneen uuden runon Sammon ryöstöstä.

Kilpakosinnasta johdin, kuten isävainajani, Sammon taonnan kokoonpanon Vienan läänissä, jossa myös arvelin Marjatan lapsen tuomiota jatketun lisään keksityllä Väinämöisen poislähdöllä.

Kilpakosinnasta muistan vielä johtaneeni Väinämöisen ja Tuonelan neidon keskustelun, jonka yhtäläisyyden Väinämöisen ja Annikin keskustelun kanssa jo isävainajani oli pannut merkille selittäen kuitenkin suhteen päinvastaiseksi. Muillekin Tuonelassa käynnin säkeistöille luulin löytäneeni esikuvia, joita mukaillen tämä runo olisi kokoonpantu Vienan läänissä. Olin juuri luennolleni lähdössä, kun sain käsiini kappaleen Tuonelassa käyntiä keskeltä suomenkarjalaista Suden syntyä. Käsitykseni, että yksistään Venäjän Karjalassa laulettuun Tuonelassa käyntiin olisi sekä Venäjän että Suomen Karjalassa tunnettu Kilpakosinta antanut aiheen, alkoi horjua. Luentoni lopulla täytyi minun ilmoittaa, että sitä, mitä olin esittänyt, itse jo epäilin. Olin miltei harmistunut kiusalliseen todistuskappaleeseen, jota sitten sain kiittää asianlaidan selviämisestä; siinä näet on Tuonelan veneen pyytäjänä Jeesus. Tuonelassa käynti, kuten seuraavalla luennolla saatoin selittää, ei olekaan myöhäsyntyinen vienanpuolinen kokoonpano, vaan katolisaikuinen länsisuomalainen legendaruno, jonka aiheena on raamatullinen kertomus Vapahtajan Haadeksessa käynnistä (vr. KRH s. 305 ja 449).

Kalevalan runojen historian »oikaisuissa» esitin Väinämöisen ammunnalle uuden selityksen, joten sen sain itsenäisenä sepitelmänä lopullisesti erilleen Lemminkäisen surma-runosta. Erikoisissa luvuissa tulen osoittamaan, etteivät myöskään Sammon taonta ja Sammon ryöstö ole toisten runojen aineksista yhteen sulatettuja. Näiden kolmen muodostama Sampojakso ei ole myöhäsyntyinen vienanpuolinen kokoonpano, vaan alkuperäinen kokonaisuus, jonka kotiperä on länsi-Suomessa. Siihen vielä liittynyt Luomisruno ei myöskään ole kehittynyt virolaisesta Luomisrunosta inkeriläisten sekä suomen- ja venäjänkarjalaisten perätysten muodostamana, vaan on valmiina runona länsi-Suomesta kulkeutunut itä-Suomeen ja rajan taakse sekä Inkerissä sekaantunut Virosta vastaan tulevaan yhtäläiseen runoon. Ei edes Väinämöisen poislähtö ole Vienan läänissä muodostettu jatkoksi Virosta levinneeseen Marketan runoon, vaan on se kuulunut toiseen runoon lapsen tuomiosta, joka on länsisuomalaista alkuperää.

Siten tutkimusteni edistyessä teoria runoaiheiden vapaasta kehittämisestä ja uudestaan luomisesta karjalaisilla laulualueilla on vähitellen väistynyt oikeamman käsityksen tieltä, joka on johtanut alkuperäisesti uusien runojen löytämiseen ja määräämiseen. Muinoinen kertomarunoutemme, olkoonpa länsisuomalainen, astuu nyt esiin melkoisesti rikastuneena aiheiltansa. Myöhemmät muodostukset rajoittuvat yhä ahtaammin mekanisempien ajatuksen ja runomitan lakien puitteisiin. Samalla käy ymmärrettäväksi, miksi eivät nykyiset runolaulajat ole onnistuneet omintakeisesti runoja sepittäessään. Heillä on ollut suurikin kyky muistivarastostaan valikoida ja kokoonpanna sekä yksityiskohtia ominkin sanoin koristella, mutta varsinaisesti uutta luova aika oli ohitse, kun runot saapuivat Suomen ja Venäjän Karjalan rajamaille.

Mitenkä sitten on kansanrunouden luomisaikoina menetelty? Ovatko suomalaiset vapaasti kehittäneet lainaamiaan vieraita aineksia? Että erirakenteinen kieli ja toisenlainen runomitta ovat edistäneet omintakeisuutta muodollisessa esityksessä ja että samalla sisällyskin on ollut suuremmassa määrin alttiina muunnoksille, on jo edellä selvitetty. Olemme myös nähneet, miten vierasta laulua suomenkieleen siirrettäessä on käytetty apuna entisten runojen säkeistöjä, jotka tietysti ovat jonkun verran muuntaneet runon juonta. Mutta kysymys on, missä määrin vierasta aihetta on varsinaisesti uusin piirtein jatkettu tai muuten laajennettu.

Siinä mielessä Julius Krohn yhdistää runon Väinämöisen ja Joukahaisen Kilpalaulannasta venäläiseen tarinaan Volot Volotovitšin keskustelusta Taavetti Jessenpojan kanssa. »Lainattu näkyy kuitenkin olevan ainoastaan perusajatus: keskustelu maailman alkua koskevista asioista. Itse keskustelun sisällys on itsenäisesti suoritettu ja vielä enemmän itsenäinen on runon koko myöhempi kehitys» (SKH I s. 539—40). Hän olettaa suomalaisten lainaamaansa alkuaiheeseen lisänneen piirteen toisensa jälkeen vähitellen: ensin suohon laulamisen, sitten sisaren tarjoomisen ja viimein sen edellä käyvät lunnasehdoitukset. Mainitut runon eri muodostukset eivät ole pelkkiä mielikuvitelmia, jommoisia ulkomaalaiset tutkijat toisinaan omin päin rakentelevat. Kukin niistä perustuu kansan suusta kirjaanpantuihin toisintoihin.

Kysymys on tässä todellisten runomuodostusten keskenäisestä suhteesta. Jos ne ovat toisistansa syntyneet itsenäisen ja jatkuvan

kehityksen tuloksena, pitänee myöntää vielä vapaamman kehityksen mahdollisuus vieraskielistä aihetta mukailtaessa. Vastaus tulee annettavaksi Kilpalaulantaa yksityiskohtaisesti selostavassa luvussa. Tulemme havaitsemaan, että täydellinen muodostus on alkuperäinen ja toiset siitä typistelmiä ja katkelmia. Tässä siis ei ole tapahtunut vähittäistä kehitystä vieraasta aiheesta, joka muuten on todistettavasti iältänsä nuorempi ja jonka yhtäläisyyskin on epäiltävää laatua.

Neidon ja lohikäärmeen runossa, jos sen esikuvana on ollut ruotsalainen Yrjänän veisu (s. 99), olisi meillä kenties esimerkki, miten vieraan esikuvan piirteistä on purkamalla ja uudestaan kokoonpanemalla saatu aivan uusi juoni. Suomalainen kokoonpano ei kuitenkaan ole suoritettu vähitellen, vaan kerrallaan yhdellä luomisella samoinkuin aivan uutta aihetta runoiltaessa.

Onko yleensä kansanrunoudessa tapahtuneen vapaan kehityksen kautta saavutettu jotakin oleellisesti uutta? Jos tutkimme kansansatuja, jotka ovat levinneet yli koko vanhan maailman, tulemme säännöllisesti siihen tulokseen, että sadun alkumuoto ei ole ollut iduntapainen, joka vähitellen olisi kasvanut, vaan kaikissa piirteissään valmis ja johdonmukainen kokonaisuus, joka kertojalta kuulijalle siirtyessään on yhä joutunut ajatuksenlakien ja toisten satujen vaikutuksen alaiseksi, silti pysyen perusjuoneltaan tunnettavana. Kukin sadunaihe on kerran ja kerrallaan luotu. Luovia aikoja voimme osoittaa olleen useammalla taholla. Karhun ja ketun seikkoja karhunhännän jäätymisestä päättäen on sepitetty pohjoismailla. N. s. kuninkaallisten satujen kotipaikkana on useassa tapauksessa todistettu olleen Intian. Mutta ainakin muutamien lähtökohtana on nähtävästi ollut keskiaikainen länsi-Europpa. Täällä ja tällöin on voitu sadunaihetta luotaessa käyttää yksityistä piirrettä, joka opitusta intialaisperäisestä sadusta on juolahtanut mieleen, kuten Fortunatus-sadussa mahdollisesti jokin kolmesta taikaesineestä, taikka on voitu itämaisen sadun yleistä ajatusta uusin henkilöin ja piirteinkin esittää, kuten sadussa Eläimet yötilalla (Aarne MSFOu XXV ja FFC 11). Mutta kumpaisessakin tapauksessa on sadun kokoonpano tapahtunut yhdellä kerralla eikä vähittäisen muodostelun kautta.

Sadussa miehen pelastamasta lohikäärmeestä, joka uhkaa hänet niellä, väittäen että kiittämättömyys on maailman palkka, oletin tuomarina alkuansa esiintyneen yksin ketun ja vasta myöhemmin

puun ja lehmän edeltäviksi tuomareiksi lisätyn (Suomi III 2 s. 261—2). Amerikalainen Kenneth McKenzie on kuitenkin todistanut erehtyneeni näinkin vähäistä vapaata kehitystä olettaessani (Modern Philology 1904 n:o 4).

Tämän jälkeen olen kansansatujen alalla luopunut vapaan kehityksen teoriasta. Mutta suomalaisiin runoihin nähden pidin siitä vielä kauvan kiinni uskoen karjalaisen mielikuvituksen erikoiseen laatuun. Samoinkuin aikaisemmin olin olettanut mainitun sadun kehittyneen, selitin virolaisen Kultaneidon taonnan Inkerissä laajentuneen siten, että ennen kultaneittä ahjosta ilmestyvät lehmä ja hepo. Mutta jos lisäpiirre onkin tullut erikoisen länsisuomalaisen runon sekaantumisesta, kuten edellä on huomautettu ((s. 128), niin ei tässä ole tapahtunut mitään poikkeuksellista muuhun kansanrunouteen verraten.

Voimme edellä kuvattua rajoitettua uomaa kulkeneissa virolaisperäisissä runoissa helpostikin havaita peräkkäisiä toisintomuotoja. Voimme myös karjalaisissa runoissa panna merkille tavallista suurempaa vaihtelemisen ja yhdistelemisen halua ynnä taipumusta laajempaan ja vilkkaampaan muodolliseen esitykseen. Mutta *milloin oleellisesti uutta tulee eteemme, silloin on tarkoin punnittava, onko se lisäksi luotua vai entistä säilytettyä.*

Karjalaiset laulajat ovat vastaanottamiaan runoja kaunistelleet ja yhdistelleet niin paljon kuin yleensä kansanlaulussa on mahdollista. Karjalaisuuden harrastajaa, joka ei tätä tunnustusta pidä riittävänä, pyytäisin ajattelemaan asiaa yleissuomalaiselta kannalta. Olisiko se runous, mikä karjalaisilla laulajilla on tarjottavana yli sen mitä muualla muistellaan, arvokkaampaa, jos tämä olisi heidän omaa lisäilemäänsä? Vai emmekö ole vielä suuremmassa kiitollisuuden velassa heille, jos ovat uskollisessa muistissaan säilyttäneet muinaisaikaisempaa runouttamme?

Olemme niinmuodoin tulleet kysymykseen suomalaisten runojen iästä. Mutta ennenkuin siihen yritämme vastata, on meidän tarkastettava vatjalaisten runoutta, joka on äskettäin vedetty tämän kysymyksen yhteyteen.

11. Onko vatjalaisilla omintakeista runoutta?

Runoja voisi olettaa karjalaisten saaneen, paitsi länsisuomalaisilta itä-Suomen ja virolaisilta Inkerinmaan rajalla, myös muilta heimolaisiltaan: vatjalaisilta Inkerinmaalla ja vepsäläisiltä Aunuksessa. Jälkimäisiä ei kuitenkaan kukaan liene ajatellutkaan runojen antajiksi. Niin peräti vähän on heillä vanhan runon säkeitä tavattu, että saattaa panna kysymyksenalaiseksi, ovatko vepsäläiset milloinkaan vanhaa runomittaa käyttäneet[1].

E. N. Setälän on onnistunut Ojatin vepsäläisiltä muistiinpanna kertovainen laulu, joka on kokoonpano karjalaisilla yleisesti tunnettua Veneeseen pyrkivän neidon laulua (Kant. I 187), mikä ei noudata vanhaa runomittaa, ja Virosta Inkerin kautta Suomen itä-Karjalaan levinnyttä Taivaanvalojen kosintaa eli n. s. Salmerunoa. Laulajaneito kuvailee juoksevansa jokea myöten ja näkevänsä ylhäällä päivän paistavan, mikä on aiheuttanut yhdistyksen päivän kosintaan, ja taas alhaalla veneen kulkevan. Saatuaan tietää, että vene on taaton, hän pyrkii siihen, mutta isä vastaa, ettei veneessä ole tilaa, ja ilmoittaa antavansa tyttönsä päivälle, kuulle, tähdelle. Näille ei kuitenkaan laulaja sano menevänsä, vaan talonpoikaiselle miehelle.

Painettakoon jälkimäisestä osasta ynnä sen lähimmästä Aunuksen Veskelyksessä tavatusta esikuvasta neidon vastaukset näytteeksi, miten runon muoto vepsän- ja liyginkielisten laulaessa on peräti turmeltunut (FUF III s. 41—2):

A. »En mäne minä päivöin taga
pitkikš päivikš paštmaha.»
»En mäne minä kudmoin taga
pitkikš üikš kuštmaha,
viluiks zorikš kištmaha.»
»En mäne minä tähthöin taga
pitkikš zorikš pilkištumaha.»

B. »En minä mene päivän poial
pitkiks päiviä paistamah.»
»En minä mene kuutaman poial
pitkiks yölöiks kuussottamah.»
»En minä mene tähden poial
pitkiks yölöiks pilkettämäh.»

---

[1] Runosäkeitä on syytä etsiä myös heidän sananlaskuistaan ja arvoituksistaan. Muutamissa Lönnrotin väitöskirjassaan (Om det Nord-Tschudiska språket) v. 1853 julkaisemissa sananlaskuissa näyttää olevan runomitta, esim: *Anda Jumal aigad mänta, päivad kuldaised kuluda* (J. Krohnin huomautus), mutta nämä on Lönnrot ilmeisesti itse kääntynyt vepsänkielelle Suomen kansan sananlaskuista (vr. n:o 113, samoin 107 seuraavaan vepsäläiseen).

Saman Taivaanvalojen kosinnan on L. Kettunen äskettäin löytänyt vielä eteläisemmältä vepsäläisalueelta. Mutta siellä on johdantona kehoitus siskolle lähtemään »kultaisia kujosia, rahaisia rantasia» myöten kenenkään kuulematta. Maamo kuitenkin kuulee lypsäessään ja lohduttelee tyttöä, joka on ottanut pääskyn sulat ja lentänyt hänen luokseen: »älä itkeä volise, en minä sinua anna». Siitä huolimatta äiti:

1. Andab, andab päivoon taga.
»Ala anda päivoon taga
pitkiil päiväžil paštmha».
1 b. Andab, andab pilvoon taga:
»En mä mäne pilvoon taga
pimediid öid pimitamha».

2. »En mä mäne kudmoon taga
pitkiid öid kuštmha».
3. »En mä mene tähtöižen taga
pitkiid öid pilkistamha.»
3 b. »En mä mene zoroon taga
pitkiid homontsuziid zorotamha».

Aamuruskossa pilkistelevä *tähti* on tässä jakautunut kahtia: yöllä pilkisteleväksi *tähdeksi* ja huomeneksella ruskottavaksi *aamuruskoksi*. Lisäksi on tullut *pilvi*, joka ei yöllä valaise, vaan pimittää. Lopuksi laulaja selittää, ettei mene kenellekään vaimoksi; ilman on hänen oltava. Lopullinen miehellemeno on runon kulkeutuessa alueensa loppupäähän pois karissut.

Tämä miltei ainokainen näyte vepsäläisestä laulusta, joka tavoittelee vanhaa runomittaa, siis enemmän vastustaa kuin puoltaa vepsäläisten osallisuutta suomalaiseen runouteen. Edempänä on syy heidän runottomuuteensa otettava puheeksi.

Toisin on laita vatjalaisten, joiden rippeet, kuten tiedämme, asuvat länsi-Inkerissä Narvusin suomalaisten ja Soikkolan inkerikkojen välisellä ja takaisella alueella. Heiltä kirjaanpantuja runoja, etupäässä häävirsiä, on toista sataa toisintoa. Näiden säkeille on Lahja Reponen seminarikirjoituksessaan etsinyt vastineita länsi-Inkerin karjalaisten ynnä likeisimpien virolaisten runoista. Lopputuloksenaan hän lausuu: »Vatjalainen kansanlaulu on pääasiallisesti samoista aiheista muodostunut kuin lähimpien naapurien runous, joskin siinä siellä täällä ilmaantuu pienempiä omintakeisilta näyttäviä piirteitä. Etenkin on inkeri[kkojen] vaikutus ollut voimakas ja selviä jälkiä on jättänyt virolainenkin kosketus. Samat runovirrat, jotka ovat kulkeneet pitkin Suomenlahden eteläpuolista ranta-aluetta idästä länteen ja päinvastoin, ovat näin ollen ulottuneet myös vatjalaistenkin keskuuteen ja kielelliset seikat siis eivät ole niiden kulkua estäneet.»

Väitöskirjassaan Länsi-Inkerin häärunoista on Väinö Salminen tullut näiden suhteen toiseen lopputulokseen (s. 415): »Inkerikot, jotka asuivat muinen vatjalaisten kansoittamissa kylissä, laulavat samankaltaisia runoja kuin vatjalaiset, runoja, joita ei siinä muodossa tunneta etäämpänä olevissa inkerikkokylissä. Tästä voi tehdä jokseenkin varman päätelmän: että vatjalaisten naapuruksissa asuvat inkerikot ovat saaneet tuntuvaa vaikutusta näiden häärunoista. Silti ei tietysti käy kieltäminen, että myöskin on tapahtunut päinvastoin.»

Ansiokas on Salmisen yritys ottaa huomioon Inkerin eri heimoja silloinkin, kuin niiden yhteisillä asuinsijoilla rehoittaa yhteinen runous. Länsi-Inkerissä elää paitsi vanhimpia asukkaita, kreikkanuskoisia vatjalaisia, niinikään kreikanuskoisia inkerikkoja ja luterilaisia suomalaisia, joiden siirtymisien välillä on, kuten mainittu, ainakin puolentuhannen vuoden aika. Miten on heidän yhteinen häärunoutensa selitettävä, on mielenkiintoinen kysymys. Ovatko häärunot vanhimpain asukkaitten sepittämiä, joilta tulokkaat ovat ne oppineet, sitä myöten kuin ovat maahan tulleet, vai jommankumman näistä mukanaan tuomia? Vai onko ne muualta kuljettanut runovirta, mikä taas on voinut tulla eri tahoilta ja eri asutusvaiheilla? Mahdollisuuksia on siis monta, joita vertailevan runotutkimuksen on kussakin yksityistapauksessa pidettävä silmällä. Jossakin määrin niitä kuitenkin voi rajoittaa, koska Virolahden puolelta myöhään siirtyneet luterilaiset eivät ole voineet tuoda häärunoja mukanaan. Pääkysymykseksi tulee vatjalaisten ja inkerikkojen keskenäinen suhde sekä länsi-Inkerille ominaisiin että muualta tulleisiin runoihin nähden.

Länsi-Inkerin häärunot, kuten Salmisen väitöskirjasta selviää, ovat ilmeisesti olleet yhteydessä sekä Viron että Suomen Karjalan häärunojen kanssa. Virolaisten ja karjalaisten häärunot eroavat siinä määrin toisistansa, että saattaa panna kysymykseen, onko ainoatakaan heille todella yhteistä runoa. Sulhaselle tehty kysymys, mistä hän tunsi tulla, tavataan tosin kumpaisessakin, mutta melkoisesti eriävänä, kuten Salminen huomauttaa (s. 231). Kehoitus saattamaan sulhasen hevonen suojaan, Itkettämis- ja Hunnuttamisvirret ynnä Vävyn opetus esittävät kyllä yhtäläisiä aiheita, jotka itse häämenoista luonnollisesti johtuvat, mutta niin vähän yhtäpitävin piirtein, ettei niiden nojalle voine todellista yhteyttä perustaa (vr. s. 216, 311, 352, 395—6). Merkillistä

on, ettei edes Morsiamen neuvokkivirsien monien neuvojen joukossa tapaa virolaisille ja suomenkarjalaisille yhteisiä. Suurta osaa Suomen ja Venäjän Karjalan häärunojen aiheista ei Inkerissäkään tunneta.

Mikäli länsi-Inkerin häärunoissa on suomenkarjalaista vaikutusta, on se tietysti inkerikkojen välittämää. Sitävastoin voi ajatella virolaisen vaikutuksen aikoinaan suoranaisestikin kohdistuneen vatjalaisiin. Salminen kuitenkin on sitä mieltä, että vatjalaiset ovat sangen vähän oppineet runoja virolaisilta (s. 415). Enimmäkseen virolaiset runolainat ovat tosin Narvusin inkeriläisten vastaanottamia ja heidän välittämiään vatjalaisille.

Mutta karjalais- ja virolaisperäisten häärunojen ohella on, kuten sanottu, erikoisesti inkeriläisiä, joita osittain yksistään inkerikot ja heiltä oppineet Narvusin suomalaiset, osittain myös vatjalaiset laulavat. Edustavatko nämä jälkimäiset tai osa näistä alkuperäistä vatjalaista häärunoutta, voidaan ainoasti yksityiskohtaisen vertailun avulla ratkaista [1]. Se seikka, että jotakin häärunoa lauletaan ainoastaan länsi-Inkerissä, jossa vatjalaisetkin asuvat, ynnä sitä lähimmällä Hevaan alueella, ei vielä todista muuta kuin että se on joko vatjalaisten taikka inkerikkojen sepittämä.

Ratkaisun näiden kahden mahdollisuuden välillä voimme saada sekä sisällystä että muotoa vertailemalla. Tunnelmarunot tarjoovat kuitenkin yleensä vähän kiinnekohtia sisällyksen vaihtelun tutkimukselle. Pelkällä pituuden mittaamisella ei vielä pitkälle päästä, sillä kuten mainittu (s. 81), lyhyemmyys voi olla yhtähyvin typistyneisyyden kuin alkuperäisyyden merkkinä.

Otan esimerkiksi kappaleen vatjalaista Sulhasen kylvetysrunoa (Alava 5, [4]; vr. Salminen s. 62):

Čylpee veellä čymmenellä,
kasiu kahõssamalla:
meriveellä meelevässi,
Laukazveellä laaskavassi,
kaivoveellä kauniissi,
õjaveellä õnnõvassi,
läheveellä läyččevässi
[t. jõževeellä jõutavassi]!

Samaa runoa laulavat Narvusin inkeriläiset seuraavaan laatuun (III 2493, [Ruotsalainen 529]; vr. Salminen s. 52—3):

[1] Salminen luettelee kymmenkunnan häärunoa, jotka voisivat olla vatjalaista alkuperää tai heillä vanhemmassa muodossa säilyneitä (s. 416). Näihin on etupäässä kiinnitetty huomiota.

Valai viiellä veellä:
yhellä meriveellä,
toisella Lauvasveellä,
kolmannella jokiveellä,
neljännellä kaivoveellä,
viiennellä ojaveellä!
Kun valait meriveellä,
tulet muista mielevämpi;
kun valait Lauvasveellä,
tulet muista laatuisampi;
kun valait jokiveellä,
lienet muista joutuisampi [t. joutevampi];
kun valait ojaveellä,
lienet muista onnekkaampi;
kun valait kaivoveellä,
lienet muista kavalampi [t. kaunoisempi.

Jokiveden tai ojaveden asemella mainitaan toisinaan *lähdevesi* (III 1844, [1847]):

Valai veellä läheveellä,
siis liet muista lähevempi [t. lämpöisempi]!

Molemmissa muodostuksissa on lueteltu tarkalleen samat vesilajit. Sisällys ei ole toisessa lyhyempi kuin toisessakaan. Ainoastaan esitystapa on vatjalaisessa suppeampi, narvusilaisessa täyteläisempi. Jälkimäistä ei ainakaan ole ollut vaikeampi supistaa, kuin edellistä laajentaa. Supistumisen puolesta puhuu se seikka, että vatjalaiset ovat toisinaan katsoneet tarpeelliseksi lisätä kuvauksen vesien tuojista (Alava 8, vr. Salminen s. 62):

Mehed tóbvat meressä vettä,
naisõd Narvašuu jõgõssa,
tyttäred Jugaa jõgõssa.
Meriveellä meelevässi jne.

Tämä lisäys on saatu eri runosta, jota lauletaan Narvusissa ynnä Viron puolella ja jossa kuvataan laivaretkellä vedenhätään joutuneitten pelastamista (III 965, [964]; vr. Salminen s. 69 ja KRH s. 94):

Veetään miehet merestä,
naiset Narvan Nällissösta [t. joesta],
pojat pienet Peipiöstä,
tyttäret Juan joesta.[1]

Vielä on huomattava, että narvusilaisessa muodostuksessa on puhe *viidestä* vedestä, mutta vatjalaisessa *kymmenestä* ja *kahdeksasta*, vaikka siinäkin luetellaan korkeintaan *viisi* vesilajia, mikä

[1] Jos Vatjalaisten nykyisiä asuma-aloja ottaa huomioon, eivät he ole voineet laulaa *Peipusjärvestä*, *Narvanjoesta* eivätkä sen läheisestä *Juanjoesta*. Ei edes vedenhakupaikkana mainittu *Laukaanjoki* virtaa heidän asutuksensa läpi. Jos tästä todistuksesta tahtoisi päästä, olisi runon syntymäaika asetettava hyvin varhaiseksi. Laivaretkirunon suhteen se kuitenkin on vaikeata, koska siinä rinnastetaan *Viro* ja *Saksa* sekä mainitaan *Narvan* kaupunki.

eroitus ei myöskään puhu vatjalaisen runomuodostuksen alkuperäisyyden puolesta.

Yleensä ovat vatjalaiset runot siinä määrin muiden länsi-inkeriläisten kaltaisia, että eroitus on useimmiten pelkästään kielellinen. Siitä syystä vertailu on etupäässä kielelliseltä kannalta suoritettava.

Esitetyssä Kylvetysrunossa vastaa vatjalaista *laaskava* suomalainen *laatuisa*. Edellinen on venäläinen lainasana (**ласковый**, 'lempeä'), joka on myös vienanpuolisesa runossa Väinämöisen ammunnasta tilapäisesti tunkeutunut jälkimäisen sijalle (I 7, vr. 47) *laulu ois maalla laaskavempi* (< *laatuisampi*).

Toisessa vatjalaisessa häärunossa esiintyy virolaista sananmuotoa *ladus* vastaava *ladusa* (Groundstroem 16 s. 224), mutta mikäli L. Kettusen sanastosta voi päättää, on se puhekielessä käyttämätön. Vaikka se olisi vatjalaisille tunnettukin, ei se mainitussa äänteellisessä muodossa runomitan vuoksi sovi *laatuisa* sanan paikalle Kylvetysrunoon. Kun ei ole voitu laulaa: *Laukasveellä ladusassi*, niin on se vaihdettu runomitan vaatimukset täyttävään sanaan *laaskava* [1]. Tämäkin kohta siis panee epäilemään runon vatjalaista syntyperää.

Sitävastoin *lähdeveden* vaikutuksen kuvauksessa tuntuu vatjalainen *läyččevä*, 'läikkyvä', luonnollisemmalta kuin *lämpöinen* ja selittämätön *lähevä*. Mutta koska sana *läikkyvä* on suomenkielessäkin käytetty, ei siitä voi päättää muuta, kuin että vatjalainen muodostus on säilyttänyt alkuperäisemmän sanan, joka on aikoinaan ollut myös narvusilaisessa.

Joenperällä tavataan näet Humalan ja ohran keskusteluun sovellettuna kysymyksessä oleva säkeistö. Vesien vaikutusta kuvaavista laatusanoista on muodostettu teonsanoja, joista *läykähteli* lähdeveden yhteydessä edellyttää vatjalaisentapaista säkeenmuotoa inkeriläisessä häärunossa (III 1714, vr. Salminen s. 34):

Merivesi mieltä teki,
lähevesi läykähteli,
ojavesi onnitteli.

Jokiveden vaikutusta kuvaavista narvusilaisista sanoista: *joutuisa* ja *joutava* vaatii etusijan jälkimäinen, jota myös puoltaa vatjalainen muodostus *jõutava*. Mutta onko tämä virolaiseen *jõud*, 'voima', yhdistettävä sana tunnettu vatjalaisten vai inkerikkojen vai

[1] Vatjalaisessa kiikkulaulussa (Lönnrot 20) esiintyy säe: *laulab laatukka sanoja*, myös muodossa: *l. laaskoja sanoja.*

molempien puhekielessä, ei toistaiseksi ole todettavissa. Sillä, kuten mainittu (s. 116), on sanastollisten apuneuvojen vaillinaisuus tällä mielenkiintoisella alueella haittana tutkimukselle.

Muutamissa tapauksissa on kuitenkin jo nykyisin mahdollista päättää, kumpi kielimuoto, vatjalaisenko vai inkeriläisen runon on alkuperäinen. Lahjanpyyntövirren vatjalaisessa muodostuksessa, jonka Salminen arvelee olevan eittämättömästi vanhemmalla kannalla (s. 111), rukoillaan omaisia avustamaan (Ahlqvist 4; Alava 11):

A. Čen sõnala, čen sõvala,
kumba vassela vanala,
kullala kulunuela.
B. Čen sõvalla, čen sõnalla;
eb˜sõvalla, eb sõnalla,
vaitõs (= vain) mielellä üvällä,
kullalla kulunnuulla.

Vastaava säepari esitetään Narvusin puolella muodossa (Granö 4; III 1724):

Ken so[v]alla, ken solella
t. ken solella, ken sovalla,
ken vait vaskisormuksella.

Suomalaisen runon ajatus on aivan selvä. Lahjoiksi ovat kelvanneet vaatekappaleet (*sopa*) ja metalliesineet (*solki*, *sormus*). Soljen paikka on ollut edellisen säkeen jälkiosassa lähinnä sormusta. *Solella* muodon vastine olisi vatjassa *solgella*, mutta runomittaa rikkovana ja ainakin raskauttavana se on hyljätty ja pantu sen sijaan ajatuksen puolesta vähemmän sopiva *sana*.

Sovan ja *soljen* yhteen kuulumista alkuperäisessä säkeenmuodostuksessa vahvistaa länsi-inkeriläisessä Morsiamen tervehdyksessä tavattava yhtäläinen säe: *terve sopa*, *terve solki* (Granö 15).

Sanan tultua *soljen* paikalle on laulaja toisinaan ruvennut ajattelemaan sen sopimattomuutta lahjaksi ja kääntänyt lauseen kielteiseksi, vaikka samalla vaatteetkin saavat hylkäystuomion.

Toisessa häärunossa, jonka vatjalaista muodostusta Salminen pitää alkuperäisempänä (s. 155—6) ja jossa sulhasta kehoitetaan ajamaan kovemmin, esiintyy säe (Lönnrot 6, III 8):

(Vatj.) Aja ingestis ikee!
(Ink.) Aja hengesti hikehen.

(H)ingesti, *hengesti* l. *hingisti* johtuu keskiajan ruotsalaisesta *hengist*, *hingist* (nyk. *hingst*), kuten Setälä on osoittanut (FUF XIII s. 319). Sitä eivät vatjalaiset ole voineet suorastansa ruotsinkielestä lainata, vaan on se heille tullut suomenkielen ja tässä tapauksessa suomalaisen runon välityksellä.

Samassa vatjalaisessa runossa on vielä huomattava ajelemista merkitsevä sana *kangarittaa*. Tämä edellyttää inkeriläisissä runoissa *hengistin* rinnalla ilmaantuvaa sanaa *kankari*, joka johtuu keskiajan ruotsalaisesta *gangare* (nyk. *gångare*, 'konkari'), kuten Setälä edellisen yhteydessä on huomauttanut.

Vastaavassa inkeriläisessä runossa kuvataan vielä hevosen hien vaikutus (III 50):

Ujuta utuinen hursti, liota linalakana!

Lakana hurstin kera tavataan myös vatjalaisissa runoissa. Niinpä Kehoituksessa saattamaan sulhon hevonen suojaan räntäsateelta selittävät sekä inkeriläiset että vatjalaiset (III 402; Lönnrot 6; vr. Salminen s. 211, 224, vr. 183):

A. Ujuttaa utuisen hurstin,
liottaa liinaisen lakanan.

B. Kasab se utuset urstit,
laukojeiseni lakanat.

Laukojan, s. o. 'pesijän', *lakana* mainitaan muissakin vatjalaisissa häärunoissa, joten tämä uudempi ruotsalainen lainasana ei ole niissä vain tilapäinen, kerran esiintyvä lisäkoriste (Ahlqvist 12, 7, 3 ym., vr. Salminen 63, 84, 156).

S a n a s t o l l i s t e n s e i k k o j e n o h e l l a o n s y y t ä o t t a a h u o m i o o n m y ö s m u o t o-o p i l l i s i a. Eräässä vatjalaisperäiseksi oletetussa häärunossa huomattakoon säkeistö (Ahlqvist 14; III 1663; vr. Salminen s. 410—1, 159):

(Vatj.) Kui se vesi veerätteleb,
sõmerpõhja sõutelossa,
liivapõhja lippelossa.

(Ink.) Ku vesi vipaelloo,
liivikko lipaelloo,
somerpohja soutelloo.

Suomenkieliset säkeet muunnettuina runokieleen sopeutuvat hyvin runomittaan: *vipaelevi*, *lipaelevi*, *soutelevi*. Vatjankielisistä ensimmäinen säe on siellä muodostunut vasta sitten, kun *-pi* päätteestä on loppuääntiö kadonnut. Vanhalle runokielelle ei säe ole siirrettävissä runomittaa rikkomatta:

Kuin vesi vierittelevi t. Kuin se vesi vierittävi.

Kolmannessa säkeessä muoto *lippelossa* l. *lippoilesse* (Lönnrot 13) edellyttää kaikissa inkerinmurteissa yleistä, mutta vatjankielessä vain rajaseuduilla tavattavaa kerakkeen pitennystä (***lipaelloo*** > ***lippailloo***). Sanan toisen ja kolmannen tavun yhtyessä oli pitkänarvoiseksi tullut ensi tavu siirrettävä toisen runojalan laskusta

kolmannen nousuun. Silloin taas oli sen edellä käyvä sana *liivikko* pitennettävä, joka tapahtui siten, että edellisen säkeen sanalta *somerpohja* lainattiin jälkiosa.

Kysymystä vatjalaisten häärunojen alkuperästä valaisee myös muitten niihin sekaantuneitten tai niistä erillisten runojen tutkimus. Kaikilla on vastineita Inkerissä ja enimmäkseen myös joko Virossa tai länsi-Suomessa, kuten Lahja Reponen on osoittanut. Usein on vatjalainen laulaja sekoittanyt yhteen kappaleita eri runoista. Hän voi alkaa esim. länsisuomalaisella lorulla Metsään menevästä hiirestä ja sen keskeltä siirtyä Virossa tavattuun runoon kelvottomasta Lapsen- ja kodin-katsonnasta (Ahlqvist 21). Sekä virolaisperäiset että Suomesta kotoisin olevat runot ovat vatjalaisille yleensä tulleet länsi-inkeriläisten ja etenkin narvusilaisten kehittämässä muodossa.

Myös länsi-Inkeriin rajoittuvissa runoissa voi havaita vatjalaisen toisinnon riippuvaisuuden runon Narvusin puolella tapahtuneesta muodostuksesta. Runokatkelmassa, jonka vatjalaiset ovat sovittaneet häärunoihin, sulhaselle lausuttuuun muistutukseen lapsen velvollisuudesta, kuvaillaan, miten pojan syntyessä isä on saunan ovelta kysynyt ja äiti sisältä vastannut (Ahlqvist 5; vr. Lönnrot 15):

»Min sille Jumala anto,
mine anto armollinen?»

— »Anto Looja atračättä,
lõi Looja lohikaloja(!)»

Runon länsi-inkeriläisissä toisinnoissa [1], on yleisesti puhe tyttären syntymisestä. Isä saunan ikkunasta tiedustelee, onko syntynyt poika, ja äiti vastaa kieltävästi (esim. III 172):

»Minen loi Jumala meille,
minen antoi Armollinen,
loiko Luoja luotinkättä,
Armollinen atrakättä?»

— »Ei luonut Luoja luotinkättä,
Armollinen atrakättä;
Luoja loi tuvan pesijän,
antoi astian pesijän.»

Isä suuttuu ja kutsuu koolle suvun, joka tuomitsee tyttölapsen surmattavaksi. Mutta äiti, jonka sydän ei sitä salli, vie tyttären tupaan kätkyeeseen.

Eräässä Narvusin toisinnossa, joka on morsiamelle laulettuun häärunoon sovitettu, äidin suruisena vastatessa isä ei vihastukaan, vaan kiiruhtaa aittaan, missä (III 1754):

[1] Niistä on kirjoittanut seminariharjoitelman T. Seitsonen.

Viilsi vinkuvan lihoa,
lohkaisi lohen kaloa,
saattoi saunahan emolle.

Toisessakin, häärunoihin liittymättömässä kappaleessa isä kiiruhtaa aittaan herkkuja hakemaan; mutta siinä ei äiti ole sanonut totuutta (III 891):

Emyt petteli isyttä,
sanoi poian syntyvännä.

Kun sitten pitkäkieli, pettelikkö kätilö ilmaisee asian oikean laidan, niin isä pahastuneena antaa suvulle tiedon ja runo päättyy alkuperäisellä tavalla.

Kolmas kirjaanpano Narvusin ja Soikkolan väliseltä Joenperältä esittää runon jälleen häävirtenä ja samoinkuin vatjalaisessa runossa sulhasen syntymistä kuvailevana (III 1679; vr. myös Granö 3). Siinä kylännainen ensin tuo valhesanoman tytön syntymisestä. Mutta isä menee itse tiedustelemaan saunan ikkunasta tai ovesta. Äiti ilmoittaa surukkaalla (!) suulla pojan syntyneen, josta taas isä hyvillään juoksee aittaan leikkaamaan sianlihaa ja lohkaisemaan palasen lohta.

Tätä myöhäisintä kokoonpanoa on vatjalainen laulaja kuullut toisinnon, jossa äiti on isälle nimenomaan lausunut:

»Antoi Luoja atrakättä,
loi Luoja luotinkättä.»

Kun *luotinkäsi* oli hänelle nähtävästi käsittämätön, niin hän sen sijalle sovitti ainoan loppuosasta muistissa säilyneen sanan *lohikaloja.* Siten syntyi mainittu ajatukseen sopimaton kertosäe. Mahdollisesti hän tunsi vielä toisen länsi-inkeriläisen runon, jossa kysytään, mitä myrsky tuo maalle, ja vastataan: *loi Luoja lohikalasen* (III 1119).

Eräässä länsi- ja keski-Inkeriin rajoittuvassa kokoonpanossa, jonka johdantona on rakeitten sataminen Uudenlinnan kadulle ja jatkona neljän neidon ilmestyminen leikkimään kiekolla ynnä kiekon vieriminen veljen haudalle,[1] n ä y t t ä ä vatjalaisilla loppu säilyneen vanhemmassa muodossa. Siinä näet pyydetään veljeä nousemaan ja antamaan kääpästä, s. o. haudasta, kättä, mihin veli vastaa (Ahlqvist 22, [Lönnrot 26]):

[1] Siitä on kirjoittanut seminarissa säetutkielman Elsa Soini.

»En või nõissa, en ületä.
Oi sõza, emäni lahsi,
mene kuo, ole kotona,
čihuta [l. čeehuta] pata munõja,
vaali vakka piiragoita,
too munat mullaa pääle,
piiragaiset čääpää pääle,
nimetä minuu nimeni,
arvaa minuu aigoeni!
[Mi panna minuu nimessi?
Ivana minun nimessi].»

Narvusilaisissa toisinnoissa sitävastoin haudasta havahtunut veli pyytää (esim. III 2232):

»Oi siso, emäni lapsi,
elä riko ristiäni,
katko kattolautojani!
Ei ole tehnyt teiän seppä. —
Tuon on tehnyt Tuonen seppä, -
Tuonen kirves kilkutellut.»

Ristin pystyttäminen haudalle on tietysti myöhempi tapa kuin *munien* ja *piirakaisten* vieminen haudalle, joka tapa nimittämisineen (*Iivana*) lienee venäläistä alkuperää. Mutta jälkimäinen pakanallinen meno on edellisen kristillisen rinnalla säilynyt viime vuosisadalle saakka.

Näiden säkeistöjen alkuperäisemmyyden tällä kohdalla ratkaisee se, että kiekon vierimiseen luontevammin liittyy varoitus ristin rikkomisesta. Inkeriläisen muodostuksen vanhemmuutta vielä vahvistavat soikkolanpuoliset toisinnot, joissa ristin sijalla mainitaan haudan ovi (esim. III 1602):

»Elä säre uksiani,
poroittele pieliäni!»

Yhtäläinen säepari tavataan myös parissa Narvusin kappaleessa, joissa jälkiosa kyseessä olevaa kokoonpanoa esiintyy erillisenä runona (III 103, 1032). Siinä laulajaneito menee leikkimään kiekolla, joka vierii veljen haudalle, ja veli, puhutellen häntä sisarekseen, varoittaa rikkomasta ovia. Että tämä muodostus on alkuperäisin, näkyy siitä, että neljän neidonkin ilmaantuessa haudalle veli varoituksellaan kääntyy miltei säännöllisesti *yhden* henkilön puoleen, jota usein nimenomaan puhuttelee *sisarekseen*.

Tämä vatjalainen runo on siis myöhempää inkeriläistä kokoonpanoa vielä myöhempi muunnos.

Mutta voihan ajatella, että mainittu vatjalainen lisäys olisi kuulunut toiseen runoon, joka olisi vatjalaisperäinen. Säkeistöjä ja yksityisiä säkeitä, joilla ei ole vastineita muualla, on jokin määrä poimittavissa vatjalaistenkin lauluista. Niitä on kuitenkin siksi vähän, että niistä on vaikea päättää vanhan erikois-vatjalaisen runouden olemassaolo. Osittain ne voivat olla myöhempää tilapäärunoilua,

samoinkuin Salminen pitää muutamain inkeriläisten runokappalten suhteen improvisoidun kokoonpanon todennäköisenä (s. 365, 371). On myös mahdollista, että vastaavat säkeet ovat unohtuneet inkerikoilta.

Mutta toiselta puolen on vielä otettava lukuun se mahdollisuus, että inkerikkojen lauluissa olisi säilynyt säkeitä ja kenties kokonaisia runojakin, joita, jos niillä ei ole vastineita muualla, voisi kuvitella aikoinaan opitun vatjalaisilta ja tämän kuolevaisen kansan muistista sittemmin häipyneen. Mutta olettaisi silloin jääneen edes kielellistä jälkeä niiden alkuperäisestä vatjalaisuudesta, joten tutkimus tässäkin tapauksessa olisi pääasiallisesti kielellisin apuneuvoin suoritettava.

Jos tällä tutkimuksella olisi tarkoituksena saada määrätyksi jokin runoista ja erityisesti häärunoista aikaisemmaksi inkerikkojen saapumista Varsinais-Inkeriin, olisi kuitenkin ensinnä otettava selko, voidaanko niissä löytää muistoja edes siitä pakanuudesta, joka vallitsi Inkerissä useita vuosisatoja vielä inkerikkojen saapumisen jälkeen. Silloin kelpaisivat todistuskappaleiksi rinnatusten vatjalaiset ja muut inkeriläiset häälaulut.

Jos tarkastamme Salmisen esittämiä inkeriläisten ynnä vatjalaisten häärunojen säeluetteloita, niin havaitsemme, kuinka monet kymmenet runot sisältävät kristillisiä nimityksiä ja käsitteitä. Tietysti on näitä lupa väittää myöhemmin runoon lisätyiksi, mutta toiselta puolen saa myös vaatia todistettavaksi, että ne ovat runoon kuulumattomia ja siinä tarpeettomia. Onpa välistä päinvastoin todettavissa, että kristillinen nimitys ei voi olla inkerikkojen myöhemmin lisäämä.

Häälauluun on kerran sovitettu kuvaus mausteen lisäämisestä olueeseen, tilapäisesti omistettuna ristimänimellä puhutellulle isännälle, joka tulee kousalla maistelemaan keittoansa. Hänen lisättyään »liploja», tuo vielä mehiläinen mettä (III 1714, vr. Salminen s. 33—7). Useammin tämä kuvaus esitetään Praasnikkavirressä: mehiläisen kannettua mettä tulee Jumala tulelle, Maariainen maltaiselle maistelemaan kousalla olutta ja lisäämään siihen liploa eli karkeaista (III 1568). Ettei Maaria ole ainakaan inkeriläinen lisäkoriste, näkyy suomenkarjalaiseen Raudan syntyyn liittyneistä Voiteen luvuista, joissa *Jeesus* ynnä *Maaria* maistelevat mehiläisen tuomia voiteita tai karkaisuvesiä (SSL s. 84). Että suomenkarjalaisen loitsun *Jeesukseen* on yhdistettävä inkeriläisen juhlarunon *Jumala*, osoittaa tämän sijalla toisissa kappaleissa ilmaantuva *Ju-*

malan aino poika (III 73, 1565). Siihen, että puheena oleva säkeistö on ruotsinpuolisesta Suomesta peräisin, viittaa myös sana *kousa*, joka Mikkolan ja Setälän mukaan on uudempi ruotsalainen, eikä venäläinen lainasana. Jos Maaria on runossa lisäkoriste, niin on se lisätty jo roomalaiskatolisena aikana Suomen puolella ja runon mukana kulkeutunut kreikanuskoisille inkerikoille. Mutta ei ole vähintäkään aihetta epäillä Maarian kuuluvaisuutta runoon, jossa esiintyy hären lempieläimensä *mehiläinen* (SRU s. 222).

Kristillisten ainesten eroittamisella häärunoista ei kuitenkaan päästäisi muihin kuin kieltoperäisiin tuloksiin. Tämän eroittamisen yhteydessä olisi vielä osoitettava piirteitä, jotka varmasti viittaisivat kristillisen ajan takaiseen pakanuuteen.

Sekä vatjalaisessa että narvusilaisessa Saunastatulovirressä kehoitetaan *ristirahvasta* nousemaan ja väistymään kahden puolen *saarueksi* tai *sarvinaksi*, s. o. tsaariksi tai tsarevnaksi, nimitetyn sulhasen tai morsiamen tieltä. Sitten jatketaan (esim. III 1761, vr. Salminen s. 71—7):

Kun tulet tuulehen Jumalan,
teekkä risti rinnallesi,
kahen puolen kaulallesi!
Tee etehen emosi risti,
taattas risti rinnallesi,
kuun risti kukkuloille,
päivän risti päälaelle!

Ristin tekemisen sijalla [1], johon muissakin häärunoissa kehoitetaan (Salminen s. 147, 149, 175), tavataan kerran kumartaminen (III 2138):

Tulloo tuulen Jumalan,
ahavaisen Armollise.
Kumarrakko, kultueni,
maahan asti marjueni!
Painuttele päivän puolee,
kumarra kuun puolee!

Kumartaminen ilmaantuu tällä paikalla myös vastaavassa vatjalaisessa runossa (Sjögren Ingrica, Salminen s. 73—4):

Terve tuuloo Jumala,
ahavaise Armollinen!
Kumartaakka kultooni,
maha asse marjooni!
Tuuti kuudrat kuivaa.

Samoin on laita ainoassa soikkolanpuolisessa kappaleessa, jota on nähtävästi laulettu orvolle morsiamelle hänen tullessaan saunasta ulos kadulle (III 2270):

[1] Myös sen ohella kerran (Ruotsalainen 500): *kumartele kurjillesi, painuttele pahoillesi*, mikä on muodostettu Morsiamen neuvokkivirsien säkeistä: *kumartele kurjillekin, painuttele pahoillekin* (ks. Salminen s. 382, vr. 386).

Tulet tuulehen Jumalan,
ahavahan Armollisen,
kumartai pilvyelle!
Luoja pilviä haroitti,
Jumalainen hattaroja
laski ismarun isosi,
laski ehtoisan emosi,
laski viitron velvyesi,
laski siityisän sisosi
laatuloja laatimahan,
asioja arvoimahan.
Laski Maarjan mammasesi,
hän siivoin siunajaa,
ja paremmin blaslavoittaa,
ojentaa osan paremman.

Että nimitys *ristirahvas* ja *ristin tekemisen* tapa ovat venäläistä ja kristillistä lainaa, on aivan selvää. Mutta miten on kumartamisen laita? *Maahan asti painuminen* on tunnusomainen kreikanuskoisten rukoukselle, mikä on lähinnä huomioon otettava, vaikka meillä olisikin tietoa yhtäläisestä pakanuudenaikuisesta palvonta-asennosta. Saunasta tulleen kumarrus kohdistuu vatjalaisessa runossa nähtävästi ulkoilmaan eli *tuuleen*, jota hän tervehtii Jumalalle kuuluvana; Jumalan mainesanaa *armollinen* on turha hakea kauempaa kuin raamatusta. Soikkolan kappaleessa saa kumarruksen *pilvi*, jonka takaisesta taivaasta Luojaksi käsitetty Jumala laskee morsiamen kuolleet omaiset ynnä Neitsyt Maarian, niinkuin laulaja on selittänyt: »maahan maajalalle», »tekemään pulmia» eli häitä. Tämä kuvaus on kauttaaltaan myöhäperäinen; käsitys pilvenpäällisestä kuolleitten olinsijasta ei ole ainakaan suomalaisilla alkuperäinen.

Narvusin toisinnossa kumarrus tapahtuu *päivän* ja *kuun* puoleen. Senkin voi käsittää yleensä ulkoilmaa tarkoittavaksi. Mutta Salminen (s. 72) on sitä verrannut ristintekoa kuvailevan narvusinpuolisen häärunon jatkoon, jota runomitasta päättäen on laulettu itkuvirtenä:

Kumarrakka päivä-nousulla,
» » lounalla,
» » laskulla!
Ehkä antaa armollinen Jumala
paremman onnen, paremman osan.
Ehkä oikaelee suuri Luoja,
olova Luoja paremman onnen.
Käykkä Pohulla polvin,
maahan Maarian etehen!

Saadaksemme tämän säkeistön pakanuudenaikuiseksi, olisi meidän ensin eroitettava loppusäkeet, joissa venäläinen Jumala-nimitys (*Boh*) ja *Maaria* esiintyvät [1]. Sitten olisi oletettava, että muinaissuomalaisilla on ollut käsitys Jumalasta Luojana. Sen jälkeen olisi osoitettava, että pakanallisissa uhritoimituksissa on ku-

[1]) Polvistuminen *Pohulle* tai *Pojulle* ja *Maarialle* ynnä *Ristuksen eteen* tavataan useammassakin inkeriläisessä häärunossa (Salminen s. 47, 54).

marreltu eri ilmansuuntiin. Jos vielä kumartamisessa päivän puoleen tahtoisi nähdä auringonpalvontaa, niin olisi ennen kaikkea asetettava kysymys, ovatko suomalaiset yleensä palvoneet aurinkoa.

Tätä on kuitenkin täysi syy epäillä (SRU s. 115—6). Kumarrukset eri ilmansuuntiin voivat hyvin olla myöhäistä lainaa venäläisiltä. Koko Saunastatulovirsi edellyttää häämenoja, joita V. Hämäläisen mukaan ovat noudattaneet ainoastaan ne suomalais-ugrilaiset kansat ja niillä seuduin, missä yleensä voimakasta venäläistä vaikutusta on havaittavissa (JSFOu XXIX s. 227).

Mutta inkeriläisissä häärunoissa on merkille pantava muutamia mairittelunimityksiä, jotka todennäköisesti viittaavat pakanuuden aikaan. Isällä on nimityksenä *Ismara* (III 2436) eli tavallisemmin *Ismaro*, ja veljellä *Veträ* (Ruotsalainen 348) eli yleisemmin *Vetro*, myös *Vietra* (Europaeus J 479) eli *Vietro*. *Ainoksi* tai *velloksi* puhutellun sulhasen kertosanana ilmaantuu välistä *Aatsalainen* (III 1629) eli *Atsalainen* (III 8)[1].

Puhemiestä kunnioitetaan usein mainesanoin: *päämies pojut Kalervon* (III 1628 ym) ja vielä useammin saa sulhanen maine- tai kertosanakseen *Kalervon* eli *Kalevan*. Esim. morsiamen kodin luo tultaessa varoitetaan sulhasta pahalta katseelta, joka: *ottaa verta veljeltäni* eli *vellostani*, *kaanua*, 'muotoa' *Kalervoltani* tai *kauvetta Kalervostani* eli *Kalevastani* (III 1689, 52, Granö 9, vr. Salminen s. 168—9).

Sama säepari tavataan vatjalaisillakin (Lönnrot 6, vr. 4; Ahlqvist 6; Alava 25; 24):

Võtab vertä velleltäni,	t. kauneutta Kaloeltani,
kaavehta Kalvoltani,	t. kauniutta kalaltani,
	t. kalaltani kauniutta.

Vatjalaisille on *Kaleva* sana nähtävästi ollut tuntematon, koska he ovat sen ensin käsittämättömäksi vääntäneet ja sitten vaihtaneet sanaan *kala*, jonka vielä runomitta on vaatinut siirrettäväksi säkeen alkuun.[2]

Myös inkeriläiset ovat Kalevan eli Kalervon toisinaan muuntaneet sanaksi *kala* tai *kanerva*. Verrattakoon esim.[3]

[1] Kk. *Otsalainen* on väärin kirjoitettu.

[2] Muodot *kalvoltani* ja *kaloeltani* voisi myös pitää väännöksinä muodosta *kaluoltani* (< *kalueltani*, *kalut*' = pieni kala); vr. Lönnrot 10 ja 4: *Kaluoni kaasuoni* ja *Kaloeni k.*

[3] A = III 1689, 52, Porkka I 26; B = III 1764, 1738, 2147, Ruotsalainen 476; vr. Salminen s. 168, 170, 236).

A. Veretön on velvyeni,
kaanuton Kalervueni
t. kavetoin kalani kaunis,
ja: La on vello verevä.
Kalervo kaunikkainen.

B. Mihin viipyi teiän vello,
kauvastui hyvä Kalervo,
t. » hyvä kalanne [1]
t. » teiän Kalerva,
t. » teiän kanerva?

Kalevasta vääntyneen *Kaloin* eli *Kaloen* yhteydessä tavataan sekä inkerikoilla että vatjalaisilla *Osmo* eli *Osmut* (III 593; Ahlqvist 6):

A. Päämies pojut Kalervoi,
Osmoi kannen otsallinen,
Kaloi (sel. 'miehen nimi') kannen
kolkallinen.

B. Löö oveza Ozmueni —
kummartaakka kultoeni,
kahee poolee Kaloeni!

Ilman Kalevaa käytetään useammasti vatjalaisissa häärunoissa sulhon nimityksenä *Osmut*, *Osmo*, *Osmolainen* eli *Osmulainen* (Lönnrot 6, 15, 18, Alava 12). *Minä Osmut* sanoo naislaulaja välistä itsestänsäkin (Ahlqvist 16).

Kalera nimen väännökset ja vaihdokset vatjalaisissa ja osittain inkeriläisssä runoissa panevat kuitenkin epäilemään, todistavatko mainitut, kuten saamme nähdä, pakanuudenaikuiset nimet heidän häärunojensa pakanallisuutta. Sekä *Kalera* että *Osmo* esiintyvät myös suomenkarjalaisissa häärunoissa (SRU s. 305—6), joten on luultavinta, että ne ovat myöhemmällä ajalla häärunojen mukana saapuneet Inkerin puolelle [2]. Sillä *Kalera* nimi ei ole edes itäsuomalainen, vaan länsisuomalainen päättäen paikannimistä ynnä Agricolan tiedonannosta, että Kalevanpojat olivat »hämäläisten jumalia» (Setälä FUF VII s. 226, 232, 240).

Mainitut nimet eivät missään tapauksessa auta meitä varmasti pääsemään kauemmas taaksepäin kuin inkerikkojen saapumisen aikaan. Mutta vielä paljoa syvemmälle muinaisuuteen on pyritty siirtämään häärunojemme syntyä.

A. R. Niemi huomauttaa muutamista pilkkanimityksistä inkeriläisissä häärunoissa, joilla ei ole vastinetta virolaisissa, mutta sen sijaan liettualaisissa, tullen siihen johtopäätökseen että ne ovat yhteissuomalaisena aikana lainatut (STAE 1911 I s. 17—8, 23). Länsi-Inkerissä joskus sanotaan morsiamen olevan *terrapuolikon pitui-*

[1] Myös vatjalaisilla: *kaugasud yvä kalani* (Alava 16).

[2] *Osmo* nimen saattaisi myös ajatella virolaisten häärunojen mukana (SRU s. 306) tulleen vatjalaisille, joilla se esiintyy yleisemmin kuin inkeriläisillä.

sen[1] (Ruotsalainen 263); Liettuassa taas kuvataan morsianta *kynnyksen korkuiseksi, jalallisen vahvuiseksi.* Keski-Inkerissä saa puhemies välistä mainesanan *kielikoira* (Salminen s. 317), samoin Länsi-Inkerissä kerran *koirankieli* ja niinikään vatjalaisilla kerran *koiračeeli* (Lönnrot 16; III 427). Siihen liittyvät vatjalaisessa kirjaanpanossa *rasvačeeli* tai *pettelikko*, ja länsi-inkeriläisessä: *pitkäkieli, pettelikko*, mitkä ilmaantuvat itsekseenkin toisessa inkeriläisessä kappaleessa (III 1704). Erikoisessa kertosäkeessä puhemiestä vielä nimitetään: *vana elikko*, s. o. *vannõilikko* (vatj., vr. III 1704: *vanne vyöllä*) tai *valehtelija* (III 427). Liettualaisissa häälauluissa moititaan puhemiestä koirankielen tai pitkän kielen pitämisestä ynnä yleensä tytön pettämisestä ja saa hän määresanoikseenkin: *koirankieli, pitkäkieli, valehtelija* (Juškévič, Hääl. 811, 913; Niemi-Sabaliausko 761 ym).

Edellisen kohdan yhtäläisyys on kuitenkin aivan epäiltävä. Jälkimäisen suhteen on otettava huomioon se näkökohta, että yksi yhtäläinen piirre on hyvin voinut tulla kahdessa eri paikassa keksityksi. Liehakoivasta puheesta vertauskuvana käytetty koiran pitkä kieli muodostaa vain yhden kokonaispiirteen. Lisäksi on otettava lukuun, että inkerikkojen ynnä vatjalaisten häärunoissa annetaan mainesanat *pitkäkieli* ja *pettelikko*, paitsi puhemiehelle, myös kylän naisille (Salminen s. 380, 386, 404). Samat nimitykset saa vielä kätilö runossa tytön syntymisestä (ks. s. 142). Samantapaisia koiran ruumiinosista muodostettuja halveksivia nimityksiä käytetään puhekielessäkin, esim. *koiranleuka* irvihampaasta, ja voivat ne olla missä ja milloin hyvänsä syntyneitä. Täytyy siis jäädä odottamaan yksityiskohtaisempaa vertailua liettualaisten ja suomalaisten puhemiehen moitesanojen välillä, ennenkuin niitä voi käyttää todisteina vatjalaisten häärunojen ikivanhuudesta.

Niinkuin näemme, on Salmisen tutkimus länsi-Inkerin häärunoista herättänyt joukon mielenkiintoisia kysymyksiä. Vaikka hänen yrityksensä osoittaa alkuperäistä vatjalaista häärunoutta ei veisikään toivotuille perille, on huomion kiinnittäminen tähän runouteen maksanut vaivan. Vatjalaisen runouden edelleen tutkiminen yksityiskohtia myöten on epäilemättä valaiseva runolaulun elä-

[1] Niemi lisää: *kerinkannan korkuisen*, viitaten itäkarjalaiseen kirjaanpanoon, joka ei kuitenkaan näytä olevan häärunoa (I. Härkönen 269): »Veikoi vesikalane, kägei tuuva kägösen, toi torakukkosen, lautšan al lapiškoks, sillan al siniškőks, kerinkannan korgevuon, vastanvitsan valgevuon.»

mää — ja kuolemaa. Jos onkin havaintoja, joita laajemmalla alalla voi varmemmin tehdä, on taas toisia, joita on edullisempi tehdä suppeammalla, helpommin hallittavalla alalla. Vatjalainen alue sattuu vielä sille kohdalle, missä suomalainen ja virolainen runous ovat joutuneet kosketuksiin. Täällä voi toiselta puolen tarkastaa, mitä kielelliset eroavaisuudet merkitsevät. Mutta toiselta puolen saa todeta, miten runon muodostukset ovat vähemmän riippuvaisia laulajan kielimurteesta kuin laulupaikan maantieteellisestä asemasta.

---

12. Onko ollut mordvalais-suomalaista runoutta?

Vielä saattaisi ajatella karjalaisten säilyttäneen alkusuomalaisesta pesästä periytyneitä runoja, jolloin heillä olisi ainakin yhtäläinen omistusoikeus niihin kuin muilla Itämeren heimoilla. Alkusuomalaisen runouden todentamiseksi on etsitty vastineita lähimmän volgalaisen heimon, mordvalaisten, runoudesta. Selvää on, että tämä runous olisi epäämättömästi todistettu, jos saataisiin osoitetuksi yksikin mordvalais-suomalainen runo, joka olisi alkusuomen takaista yhteistä omaisuutta.

Jo v. 1857 Ahlqvist huomautti suomalaiseen runoon »vähän vivahtavasta» mordvalaisesta laulusta, jossa humala tuulen puhaltamana oluenkeittohuoneeseen sammion laidalle alkaa puhella rukiin kanssa (Suomi 1857 s. 10).

Mainitun puhelun on myöhemmin H. Paasonen kirjaanpannut täydellisemmässä muodossa, joka O. Mannisen suomentamana kuuluu (Valv. 1897 s. 137):

Miss' on syntynyt humala,
valtakasvi kasvanunna?
Tuolla Volgan tuolla puolla,
Sura-virran viertehellä,
notkossa noroperässä,
pajuniitussa pahassa.
Siellä kasvoi kaunihiksi,
pajun ympäri yleni.
Paidaksi pajulle kasvoi,
virvet kaulavitjasiksi,
kukat kultanappisiksi,
lehdet soljiksi somiksi,
heloiksi hopeisiksi.
Nousipa puhurin puuska,
tuli tuuli, kauas kantoi
vainion rajavakohon,
suuren tien on tienehille.
Ersa poika pellollansa,
vainiolla mies varakas
olutta osaelevi.

tehojuomoa tekevi.
Virkkoi viljalle humala:
»suostu vilja, suo sovinto,
yhdy vilja ystäväksi!»
Vilja varsin vastaeli:
»mie vilja, väkevä vilja,
syöttäjä, sydämen voima!»

— »Mie humala, karvas kasvi,
päihdyttäjä pään vihava!
Sopuisat sotahan saamme,
riidattomat riitasille,
lauluttomat laulatamme,
tanssittomat tanssitamme.»

Paasosen tekisi melkein mieli sanoa mordvalaista runoa suomalaisen toisinnoksi. »Oletusta, että mordvan ja suomen runo olisivat vanhaa yhteisperua näyttää kuitenkin vastustavan se seikka, että humalan ja oluen nimitykset ovat sekä mordvalaisilla että suomalaisilla vierailta kansoilta myöhemmin lainatut, edellisillä turkkilaiskansoilta (ja venäläisiltä), jälkimäisillä germaneilta ja liettualaisilta.»

Julius Krohn on esittänyt, paitsi virolaista toisintoa, muutamia liettualaisia ja lättiläisiä vastineita. Suomalaisille ja mordvalaisille yhteisen runon hän arvelee olevan ikivanhan yhteisen lainan liettualaisilta. »Lainaamisen todistaa se seikka, että itäisten suomalaisten olut vieläkin pannaan ilman humalatta» (SKH I s. 503).

Myös A. R. Niemi on pitänyt lainaa ikivanhana, jos laina on kysymyksessä. Sitä ei aikaisemmin ollut pitänyt varmana (Vir. 1899 s. 60). Myöhemmin kuitenkin hänestä näytti epäilemättömältä, että virolais-suomalainen runo on yhdistettävä liettualaiseen (STAE 1911 I s. 19).

Tutkittuani lukuisia virolaisia ja suomalaisia toisintoja tulin siihen päätökseen, että suomalaiset olivat saaneet runon verrattain myöhäisenä aikana virolaisilta, joille se on milloin hyvänsä voinut kulkeutua lättiläisten välittämänä liettualaisilta. Liettualaisen ja mordvalaisen yhteyden selitin mahdolliseksi myös uudempana aikana venäläisten välityksellä. »Suuri osa mordvalaisia lauluja on selvästi venäläistä alkuperää, ja niin saattaa olla tässäkin tapauksessa, koska venäläisillä on lauluja, joissa humala yksinpuhelussa kerskailee vaikutuksestaan.» Täysin todistavaa vastinetta, jossa esiintyisi humalan ja ohran kaksinpuhelu, en kuitenkaan voinut osoittaa (FUF I 57—67).

Sittemmin on saksalainen F. Tetzner (Globus LXXX s. 234) huomauttanut, että suomalainen humalan nimitys ei ole sukua liettualaiselle. »Tietymätöntä on, milloin yleensä eri kansoissa on ruvettu käyttämään humalaa oluen valmistuksessa. Saksalaiset sen tavan omistivat noin 1000 vuotta sitten, liettualaiset vielä myöhemmin; Heynen mukaan ilmaantuu humalamauste gallialaisissa

luostareissa 8:nnella tai 9:nnellä vuosisadalla.» Kysymys humalalaulujen suhteesta on siis hänen mielestään ilman muuta selvä. Myöhempää lainaa Liettuasta, jossa on aiheen alkukoti, hän pitää epäilemättömänä.

Viimeksi on V ä i n ö S a l m i n e n ottanut kysymyksen esille häärunotutkimuksissaan (s. 38—46). Hän arvelee humalaa käytetyn mausteeksi jo ennen, kuin sitä ruvettiin viljelemään, ja virolaisissa lauluissa tavattavan viittauksia villihumalaan. Lättiläisen laulun humalasta hän eroittaa kokonaan pois, joten ei jäisi mitään välimuotoa liettualaisen ja virolaisen välille. Suomalainen runo hänen mielestään ei ole voinut kulkeutua Virosta Inkerin läpi ainakaan 1600-luvun jälkeen, koska sitä on tavattu vain inkerikoilta Narvusista alkaen Tyrön Kankaan kylään ja sitten taas pohjois-Inkeristä Vuolleelta ja Lempaalasta, mutta ei välillä olevalta äyrämöis- ynnä savakkoalueelta.

Kysymys niinmuodoin hyvin ansaitsee uutta pohtimista. Liettualaisista toisinnoista suomennettakoon täydellisenä seuraava (F. & H. Tetzner, Dainos, s. 93, Reclams Universalbibliothek 3694):

Kerran kehuili ohra lyhteessä:
»min' oon sisukas, uljas, väkevä!»
Kohos seipäältään heti humala:
»minä yksin oon viekas, taitava!»
Hiiva ammeestaan virkki vaahdoten:
»heikot ootte, jos minä auta en.»
Kolmin huusivat: »kannun pohjalla
yhtykäämme siis veljessovussa!
Vanhat pyörikäät, rikkaat kehukaat,
nuoret lempikäät, vahvat rohjetkaat!»

Toisessa yhtäläisessä kappaleessa *ohralle*, *humalalle* ja *hiivalle* tekee aitassa oleva *ruis* ehdotuksen, että yhdessä täyttäisivät kannun. Kolmannessa laulaja kääntyy humalan puoleen moittien »viheriää hiipijää», joka yksin ollessaan ei tuottanut mitään häiriötä, vaan ohraan yhtyneenä on saanut aikaan loppumatonta riitaa. Neljännessä toisinnossa selitetään taas ohran vasta humalan vaikutuksesta tulleen väkeväksi (FUF I s. 64—5; Tetzner, Dainos s. 92, Globus LXXX s. 233). Esitetäänpä *humala* myös *yksin* puhuvana. Puutarhan maasta, jossa se kasvaa, humala pyrkii seipäälle, tynnöriin, kattilaan, kannuun ja lasiin. Siitä kaikki juovat: tytöt, pojat, akat, ukot ja pienet lapset, alkaen liikkua ja laulaa (Júškévič I 147).

Lättiläinen laulu ohrasta ja humalasta, jolla on kahdeksan tavuinen runomitta, kuuluu suomennettuna vanhan runomme muotoon (FUF I s. 65; [Tetzner, Dainos s. 93]):

Mäen taakse kylvin ohran,
ettei huomaisi humala;
mutta viekas on humala,
nousi puuhun vaanimahan
(t. ja sen huomas).

Voi humala, pää kähärä,
mit' oot tehnyt miesparalle!
Mies käy tiellä hoiperrellen,
lakkiansa heilutellen.

Toisessa lättiläisessä laulussa puhutaan yksistään humalasta; tämä kiipee puuhun munimaan ja hautoo astiassa munansa, joka sitten katajaiseen kannuun joutuneena liikkuu edestakaisin huoneessa (Tetzner, Dainos, s. 92).

Kaikissa Viron maakunnissa, paitsi kaakkoisimmassa Vöruu kolkassa, tunnetaan Humalan yksinpuhelu, jonka muoto ainoastaan yksityisiä säkeitä tai sanoja myöten vaihtelee. Esitän senkin suomennoksena (ks. FUF I 61—2, [vr. 59—60; Eisen s. 8269, Rosenplänter, Beiträge VII s. 79; Hurt II 58 s. 796]):

Humala pajussa huusi,
käpy kirkui pensahassa:
»Tule tänne nuori miesi,
kanna pussilla kotihin,
[seinän vierehen säkillä,]
pane parren äären päälle,
[keitä sitten kattilassa,
vielä saata sammiohon!]
Sieltä tungen tynnyrihin,
pujottaudun puolikkohon.
Otan mielen miesten päästä,
pojiltakin puolen mieltä,
[pikkaraisen naisten päästä,
vähän verran tyttäriltä.]
Miehet melskavat lakitta,
naiset tanssivat tanutta,
pojat puolisaappahitta,
[tytöt aivan ilman vyöttä]».

Muutamissa etelävirolaisissa kirjaanpanoissa kiitetään oluenseppiä, jotka ovat panneet kokoon kolmet: vetelän *veden*, makeat *maltaat* ja vihaiset *humalat*, ja kuvataan sitten niiden vaikutus ihmisiin yhtäläisin säkein. Keskivirolaisessa toisinnossa luetellaan neljä ja vähävirolaisessa kuusi ainesta, jolloin edellämainittujen lisäksi tulevat *kataja* tai *tuli*, *petäjänkuori* ja *hiiva*. Tarttolaisessa muunnoksessa kerrotaan viljanuinpuolisen õisunkylän miehen tehneen olutta ja siihen panneen Pärnumaan miehen *hiiraa*, Virumaan (Varsinais-Viron) miehen vihaiset *humalat* ja Järvamaan miehen karkeat jauhot (FUF I s. 60—1).

Yhdessä Pärnumaan kappaleessa kauralle selittää *ohra*, miten maltaiksi valmistettuna on joutuva samaan astiaan *humalan* kera, jonka jälkeen yhdessä saattavat ihmiset järjiltään (FUF I s. 62).

H u m a l a n, o h r a n y n n ä v e d e n k e s k u s t e l u a on saatu lounais-Virosta Pärnumaalta kaksi kirjaanpanoa (FUF I s. 59—60):

Humal uikasi orunna,
kesu keeruti mäele,
vesi lauli laine'ella t. lätte'enna:
»kuna me kolmi kokku saame —.»

Toisessa seuraa tynnöriin tunkeutuminen ja vaikutus ihmiseen, niinkuin Humalan yksinpuhelussa, toisessa pelkästään vastaus:

Sellel suurel jõulupühal,
siis me kolmi kokku saame,
kolmi kokku kukkumaie,
nellä ütte laulamaie.

Edellistä muodostusta noudattaa myös yksi tartonpuolinen kappale. Jälkimäisestä on pari aivan yhtäläistä kirjaanpanoa Lääne- ja Järvamaalta, joista ainakin edellinen on kirjallinen kopio.

Vielä on mainittava erikoinen toisinto Inkerin rajamaakunnasta Virumaalta. Siinäkin vastataan kysymykseen yhteentuloajasta, mutta tavalla, joka johtaa oluen vaikutuksen kuvaukseen (Weske, Eesti rahvalaulud I 47):

Odrapea hüiab or[u]sta,
käbi kerkib piste'essa,[1]
vesi laksub laine'essa:
millal kolmed kokku saavad?
Küpsetusel, keedetusel.

Seuraa sitten ankkuriin ja kannuun joutuminen ynnä vaikutus ihmisiin.

Varsinaisvirolaisen toisinnon toinen säe, jossa ilmaantuu humalan kertosana *käbi* ('käpy'), on otettu Humalan yksinpuhelusta. Tämän johdosta on humala ensimäisessä säkeessä väistynyt ohran tieltä[2].

Jos nyt vertaamme toisiinsa liettualaisia, lättiläisiä ja virolaisia toisintoja, niin havaitsemme, että humalaoluen valmistamisesta ja sen vaikutuksesta on sepitetty useammanlaatuisia lauluja. Että tästä aiheesta eri kansoissa on voitu itsenäisesti runoilla, näyttää myös selvältä. Humalan yksinpuhelua on liettulaisilla ja virolaisilla pääpiirteissään yhtäläisesti esitetty. Mutta oluen valmistuksen eri asteiden perätysten luetteleminen, samoinkuin oluenjuojain sukupuolten ja ikäkausien eritteleminen ei ole voinut olla johtamatta yhtäläiseen kuvaukseen, vaikka tämä useammassa paikassa olisi erikseen suoritettu.

Kysymys on niinmuodoin lisäpiirteestä, joka tekee lainan olettamisen todennäköiseksi. Olisiko sinä pidettävä o h r a n y h-

[1] Rivinalaisessa: *humal kerkib teiba'assa* ('seipäässä').

[2] Vr. myös alkusäkeitä järvamaalaisessa Humalan yksinpuhelussa (Eisen s. 7710): *Odrapea hüiab orussa, käbi kärkib põesassa.*

tyminen humalaan? Tämä piirre yhdistää liettualaiset, toisen lättiläisen ja muutamat virolaiset laulut toisiinsa. Salminen ei pidä sitä riittävänä kieltäessään lättiläiseltä oikeuden tulla lukuunotettavaksi vertailussa. Koska oluenkeittoon tarvitaan sekä ohraa että humalaa, niin on tosin tästäkin yksinkertaisesta tosiasiasta voitu runoilla eri paikoin toisistaan riippumatta. Jos sille kannalle asettuu, vähenee tietysti lättiläisten välittämän uudemman lainan mahdollisuus. Mutta mikä lisäpiirre silloin jäisi tukemaan liettualaisen Humalan keskustelun ja vastaavan virolaisen runon yhteyttä? Yksistään keskustelun muoto. Lainan olettamisen riippuvaisuus näin muodollisesta seikasta käy sitä epäilyttävämmäksi, kun kolmas lisäaines ei ole sama liettualaisessa ja virolaisessa aiheen muodostuksessa, vaan on edellisessä *hiiva* ja jälkimäisessä *vesi*.

Vanhemman, välittömän liettualaisen lainan olettamiseen liittyy myös se väite, että tässä olisi kysymys villinä kasvavasta, eikä viljellystä humalasta. Liettualaisessa laulussa kuitenkin kuvataan humala nimenomaan seipäällä tai telineellä kasvavaksi. Seiväs ilmaantuu myös muutamassa kaakkoisvirolaisessa yksinpuhelun toisinnossa (Neus 101 J) sekä esitetyssä koillisvirolaisessa kolmipuhelun kappaleessa. Mutta viittaisiko keskustelunmuodossa muuten esiintyvä *oru*, 'notko', sekä yksinpuhelussa yleiset *paju* ja *pensas* villihumalaan (Salminen s. 45)? Edellisessä *notko* ei ole käsitettävä muuna kuin vastakohtana *mäelle*, jolla ohra ilmeisesti viljeltynä kasvaa, ja silloin se ei viittaa muuhun kuin humalan viljelemiseen alavammalla ja kosteammalla maalla. Jälkimäisessä kannetaan humalan käpyjä kotiin säkittäin kuten varsinaisesta istutuksesta. Kysymyksen alaista on sekin, kasvaako humala Virossa muuten kuin viljeltynä tai tilapäisesti villiytyneenä.

Mordvalaisen laulun johdannossa kerrotaan humalan kasvamisesta kosteassa *notkossa* pajujen ympärillä. Sieltä se ei kuitenkaan ala keskustelua viljan kanssa, vaan vasta molempien jouduttua *oluentekoastiaan*, eikä viljana mainita *ohra*, vaan *ruis*; kolmannelle keskustelijalle: *hiivalle* liettualaisessa ja *vedelle* virolaisessa laulussa, ei ole mordvalaisessa mitään vastinetta. Yhteiset piirteet niidenkin välillä voisi siis aivan hyvin selittää johtuviksi siitä tosiasiasta, että humalaa ja viljaa tarvitaan olueeseen ja että tämä ihmisiin vaikuttaa. Pelkkä keskustelun muoto, joka ei liettualaisessa eikä virolaisessa laulussa ole yksinomainen, ei riitä lainan olettamisen tueksi. Toistaiseksi on siis varminta pitää mordva-

lainen, liettualainen ja virolainen runo toisistaan erillään itsenäisinä yhtäläisen aiheen muodostuksina.

Sitävastoin on suomalaisten toisintojen johtuminen virolaisesta kolminpuhelu-muodostuksesta todettavissa. Esitän nämä maantieteellisessä järjestyksessä läntisimmästä Inkeristä pohjoisimpaan osaan Vienan lääniä:

u 1. (Narvusista III 684):
Humala pehosta huusi,
[o]hra mullasta myrähti:
»konsa me kokohon saamme,
siis me miehet miellytämme,
naiset naastiksi te'emme,
tyttäret verellisiksi,
pojat puolimielellisiks.

u 2. (Joenperästä III 1714):
Ohrat paukit pahmahassa,
humala tapossa huusi,
(kolmet vedet ks. s. 138),
kivet kilkit rauniossa:
»konsa me yhtehen yhymme —.»
(Keittäjä vastaa aikoinaan
ne yhdistävänsä).

l 1—3. (Hevaalta, Medussista
ja Tyröstä Porkka I 162—3,
Europaeus III 3: 75).
Humala tapusta huusi,
ohra pellon pientaresta:
»konsa me yhtehen yhymme,
siitä miehen juovutamme
ja miehen ilolla piämme,
t. siitä naiset toruttelevi,
miehet tappeloittelevi,
t. hullut tappeloittelevi,
viisahat toruttelevi.

s 1—3. (Vuoleelta ja Lempaalasta. Saxbäck 215 b, 266
ja Reinholm XI 346).
Humala taposta huusi,
ohra pellon rintehestä (t. pientarelta 3),
vesi kaivosta (t. päivästä 2) syvästä:
»konsa me yhtehen yhymme?«
— »Joulun pitkinä pyhinä,
pääpyhinä pääsiäisnä (1, 2, 3).
Sitten leikki lyötänehen,
tanssi tallaeltanehen» (2).

h 1—3. (Sakkulasta. Neovius-Paraske 235; vr. 234 ja 236
järj. vv. 6—7, 4—5).
Humala taposta huusi,
ohra pellon pientarelta,
vesi kaivosta syvästä:
»kuin me yhtehen yhymme,
kuin me pääsemme parihin,
konsa me sisot yhessä,
konsa siukut suu[t]asuksin,
silloin leikki lyötänehen
ja ilo isettänehen,
tantsu tallaeltanehen.»

f 1. (Savitaipaleelta. Jäkälä 46).
Humala puusta huusi,
ohra haastoi haasialta:
»milloin me yhtehen tullahan?»
— »Joulun pitkinä pyhinä,
pyhäpäivin pääsiäisin.

p 1—2. (Latvajärveltä ja
Lonkasta I 816, 1038).
Humala huhusi puusta,
vesi Juortanin joesta (t. kaivosta syvästä 2),
ohra pellon pientaresta:
»konsa me ko'olle saamme,
milloin yhtehen yhymme (1. 2),
sen torumme, tappelemme,
elämme soan tavalla,
viholaisen vintiällä» (2).

p 3—4. (Uhtuelta ja ? I 1244,
1039).
Huusipa humala maasta, (t. nk.
ed. 4),
ohra pellon pientaresta,
vesi kaivosta syvästä:
»konsa me ko'olle saamme (3, 4),
ystävät vihollisiksi» (3),

Jos suomalaisia toisintoja tarkastamme, niin havaitsemme, että niillä ovat virolaisen kolminpuhelun kanssa yhteisinä kaikki kolme keskustelijaa: *humala*, *ohra*, *vesi*. Tosin *vesi* puuttuu toisesta länsi-inkeriläisestä (u 1) ja kaikista keski-inkeriläisistä (t 1—3) ynnä eteläsavolaisesta kappaleesta (f 1), mutta se tavataan toisessa länsi-inkeriläisessä kappaleessa (u 2) toisen runon vaikutuksesta kolmeksi vedeksi monistuneena, ja sitten säännöllisesti pohjois-Inkeristä Vienan lääniin asti, joten sen on täytynyt väliltä unohtua. Neljäntenä tilapäisesti ilmaantuvat *kivet* on antanut lainaksi runo rikasta näyttelevästä kosijasta, jonka: *kivet kilkit kormanossa* (s. o. taskussa III 75). Veden paikkana vastaa virolaista *lähdettä* suomalainen *kaivo*, jonka sijalle on Vienan läänissä loitsurunoista kerran tunkeutunut *Jordanin joki* (p 1).

Ohra puhelee vielä kasvaessaan *mullassa* (u 1) eli *pellolla* (yl.), jota myös virolainen *mäki* tarkoittaa; kerran se on korjattuna *haasialla* (f 1), kerran myös survottavana *pahmaassa* edelläkäyvän talvenkuvauksen johdosta (u 2).

Läntisimmässä Narvusin toisinnossa *humala* huutaa *pehkosta* (u 1), mikä vastaa virolaisen yksinpuhelun *pensasta*. Mutta jo Joenperällä sekä keski-Inkerissä ja Karjalan kannaksella on säännöllisesti puhe humalan *taposta* eli *tapusta*; joka Savon puolella on väärinkuuleman johdosta väännetty sanaksi *puusta*. Tämä väännös esiintyy myös Vienan läänissä, jossa sitä edelleen on muunneltu sanaksi *maasta*, kun siellä ei humalakasvia tunneta.

Oluen vaikutuksen kuvauksessa on läntisin inkeriläinen toisinto säilyttänyt *poikain puolen mielen* sekä *miesten mielen* muunnettuna *miesten miellyttämiseksi* (u 1). Säe: *tyttäret verellisiksi*, on lainattu Sämpsä Pellervoisen runosta, jossa kesäpoikaa kiitetään mainitun vaikutuksen aikaansaamisesta (KRH s. 756).

Keski-Inkerissä toisinaan vielä virolaiseen tapaan esitetään oluen vaikutus erikseen *miehiin* ja *naisiin* (t 2, vr. 1). Karjalan kannaksella tulee sen sijalle toisesta runosta, jossa on kysymys laulajaneitojen yhtymisestä, leikin lyöminen ja tanssiminen (s 2, h 1—3). Mutta Vienan Karjalassa kuvataan jälleen oluen pahaa vaikutusta, ihmisiä kuitenkaan ryhmittämättä (p 2, 3).

Voimme siis piirre piirteeltä seurata, miten se virolainen kolminpuhelu, jota seuraa oluen vaikutuksen kuvaus, vaeltaa Viron rajalta kautta Inkerin ja Karjalan kannaksen Vienan lääniin saakka. Tyrön ja Vuoleen välinen alue, jolta runoa ei ole muistiinpantu, on niin vähäinen ja runoutta hävittävän Pietarin vaikutuksen

alainen, että tämän, kuten monen muun todistettavasti historiallisena aikana syntyneen ja läpikulkeneen runon, unohtuminen siellä ei ole ihmeteltävä. Tätä pikku runoa ei kerääjä ole pitänyt tiedustelemisen eikä laulaja erikoisesti esittämisen arvoisena, joten se on harvoin, tilapäisesti tai muihin runoihin sekaantuneena tullut kirjaanpannuksi. Siitä saa myös selityksensä se paljoa tuntuvampi aukko, joka ulottuu Sakkulasta ja Savitaipaleelta Vuokkiniemen Latvajärven kylään asti. Ei ole kuitenkaan vähintäkään epäilystä siitä, että venäjänkarjalaiset, jotka eivät olutta keitä, eivät tunne humalan tappua eivätkä edes *humala*-sanaa muussa kuin päihtymyksen merkityksessä, ovat mainitun säkeistön lainanneet suomenkarjalaisilta.

Runon vaellukselle voitaisiin saada tarkka ajanmääräyskin, jos toisessa virolaisessa muodostuksessa esiintyvästä vastauksesta: *sellel suurel joulupühal*, saisi johtaa pohjois-inkeriläisen ynnä savonpuolisen (s 1—3, vr. f 1):

Joulun pitkinä pyhinä, pääpyhinä pääsiäisnä.

Nämä pyhäpäiväin nimitykset kreikanuskoisten laulussa edellyttävät, että 1600-luvulla saapuneet luterilaiset siirtolaiset ovat ottaneet osaa runon suomalaisen muodon kehittämiseen. Mutta mainittu virolainen säe, joka rajoittunee yhteen kirjaanpanoon, saattaa myös olla tilapäinen lisäys. Vastaava suomalainen säepari on siitä riippumatta voitu muodostaa. Molemmissa Vuoleen kirjaanpanoissa liittyy runoon vielä laulajan selitys (s 2, vr. 1):

Join mie jouluna olutta, tuo oli päässä pääsiäissä,
tuolta lauloin laskiaissa, helluntaina heitin pois.

Virolaisesta riippumattomanakin pohjois-inkeriläinen ynnä eteläsavolainen muodostus olisi 1600-lukua myöhempi. Mutta ennen mainitun säeparin lisäystä on pohjois-Inkerin kautta täytynyt kulkea sen muodostuksen, jota toiselta puolelta keski-inkeriläiset toiselta puolen venäjänkarjalaiset toisinnot edustavat. Tämä on voinut tapahtua kuitenkin vasta sen jälkeen, kuin humalaa on tapussa viljelty. Siinä tapauksessa ei ainakaan suomalainen runo Humalasta ulotu liettualais-suomalaisten kosketusten, saatikka mordvalais-suomalaisen yhteyden aikaan. Se ei ole edes länsisuomalaisten ja virolaisten yhteisaikaan luettava, vaan on paljoa myöhemmin Inkerin kautta Venäjän Karjalaan asti kulkeutunut virolainen laina.

Mutta pohjois-Savossa ja pohjois-Karjalassa on tavattu erikoinen Humalan synty, jota on verrattu mordvalaisen laulun alkuosaan (FUF I s. 67; [SSL s. 246]):

Humalainen huppeloinen
[t. Remusen poika],
kyinä maahan kylvettihin
[t. kynnettihin],
viholaisna viskottihin
Osman pellon penkerehen,
Karjalan niityn kantehen
(korjattava: n. k. Kalevan).
Tuolta nousi nuora vöinä,
kasvoi köysi kainalossa,
kuusissa kuvattelekse,
närehissä näyttelekse.

Tällä syntyrunolla ei kuitenkaan ole muuta yhteistä mordvalaisen laulun kanssa kuin ylimalkainen kasvaminen puun ympärillä, joka toisessa on *kuusi*, toisessa *paju*. Se ei myöskään ole johdantona Humalan keskustelulle, vaan neitsyt Maarian oluenkeitolle tai on se sekaantunut muihin oluenvalmistusta kuvaileviin säkeistöihin. Sen alkuperä on etsittävä lännempää ja etelämpää Suomesta, joten se paikallisestikin on eroitettava Viron puolelta itä-Suomeen vaeltaneesta Humalan ja ohran keskustelusta.

Esitetty mordvalainen laulu ei siis ole missään syntyperäisessä eikä yleensä suoranaisessa yhteydessä virolais-suomalaisen runon kanssa. Mutta niissä on, paitsi yhtäläistä aihetta, myös yhtäläinen runomitta, jossa jaksottomasti toistuu kahdeksantavuinen säe. Tästäkin muodollisesta yhtäläisyydestä on Paasonen huomauttanut ja käyttänyt sitä todistuksena mordvalaisille ja suomalaisille yhteisen runouden olemassa olosta (Valv. 1897 s. 75—7). Jos hänen johtopäätöksestään voisi pitää kiinni, niin uskaltaisi kenties ulottaa tutkimusta pitemmällekin ja pyrkiä osoittamaan, että runomittamme on suomalais-ugrilainen tai sitäkin vanhempi, kuten sen kaunistuskeinot: alkusointu ja kerto, todennäköisesti ovat.

Mutta myöhemmin on Paasonen tullut siihen havaintoon, että mordvalaisten kahdeksantuvuinen säe, samoin kuin muutkin heidän runoissaan käytetyt lukuisat mitat, on lainattu venäläisiltä. Lainan ajankin hän on määrännyt 1600-luvuksi. Silloin vähävenäläisten edellisellä vuosisadalla kehittämä tarkasti tavuja laskeva, n. s. syllabinen, runorakenne levisi mordvalaisten naapureina asuville isovenäläisille, joiden laulut sitä ennen olivat ja suurimmalta osalta vielä nytkin ovat tavujen lukuun nähden venyväisiä (FUF X s. 153—92).

Toiselta puolen on N i e m i äskettäin koettanut todistaa, että suomalainen runomitta on lähtenyt lättiläisestä (Suomi IV 17). Lättiläinen kansanruno on tavallisesti yhdistelmä neljästä nelijalkaisesta, pitkälyhyestä säkeestä, joka taas on kokoonpantu kahdesta dipodiasta eli jalkaparista:

⊥ ⏑ — ⏑ ¦ ⊥ ⏑ — ⏑

Kun jälkimäista jalkaa voi edustaa yksikin tavu, saamme siitä muunnokset:

⊥ ⏑ └ ¦ ⊥ ⏑ — ⏑
´ ⏑ — ⏑ | ⊥ ⏑ — └
⊥ ⏑ └ | ⊥ ⏑ └

Lätinkielessä on puhekorko, samoinkuin suomenkielessä, aina sanan ensimäisellä tavulla. Mutta laulussa korko poljetaan, eikä laajuudestakaan pidetä lukua kuin sen verran, että viimeinen tavu jalkaparissa, jos se on nelitavuinen, ei saa olla pitkä, ja jos se on kolmitavuinen, ei saa olla lyhyt. Panen näytteeksi lätinkielisen runon ja sitä runomitallisesti tarkoin noudattavan suomennoksen (ks. Niemi, Tutkimuksia liettualaisten kansanlaulujen alalta I s. 271):

Teiz dseesminu, sehrdeenite,
tu dseesminu dauds sinaji;
ne tev tehva, ne mahminas,
dseesminâs remdejees.

Oi laulaos, orpolapsi,
sa lauluja kyll' osoat;
poiss' on isä, poiss' äitikin,
laulullais rauhoittau.

Samalla tavoin näyttää suomalainenkin runosäe jakautuvan kahtia, kun se on kokoonpantu sanoista, joissa on tasaluku tavuja. Selvimmin ilmenee siinä kahtiajaon tavoittelu, silloinkuin jälkimäinen jalkapari muodostaa oman lauseensa, joka on edellisen kertona ja jolla on toisinaan oma alkusointunsa:

A. Sanan lausui, noin nimesi. B. Lepy lehto, kostu korpi!

Jos suomalainen runosäe on lättiläisestä kehittynyt, olisi siinä kuitenkin tapahtunut useita muutoksia. M o l e m m a t j a l k a p a r i t o v a t s u l a u t u n e e t y h t e e n, niin ettei

sananjaon enää tarvitse tulla aina toisen ja kolmannen runojalan väliin, vaan voidaan se sijoittaa myös joko toisen tai kolmannen runojalan keskelle taikka näihin molempiin paikkoihin yht'aikaa. Suomenkielisten sanojen pitemmyys olisi luonnollisesti tähän muutokseen johtanut.

A. Aivoni | ajattelevi.
B. Lauloaksemme | hyviä.
C. Mieleni | minun | tekevi.

Jalkaparien yhteen sulautumisesta seuraisi vielä, että jälkimäisessä osassa säettä on ruvettu tarkemmin ottamaan huomioon koron ja laajuuden suhdetta. Lyhyt pääkorollinen tavu saa hyvin olla ensimäisen ja hätätilassa vielä toisen runojalan nousussa, mutta ei enää koimannen eikä mitenkään neljännen runojalan nousussa. Samoin saa pitkä tai keskiarvoinen pääkorollinen tavu olla ainoastaan ensimäisen runojalan laskussa. Runokorvamme heti eroittaa säkeet:

1 A. *Sa*vu saarella palavi.
B. Saarella palavi *sa*vu.

2 A. Jo *tai*si tuhoni tulla.
B. Tulla jo *tai*si tuhoni.

Vielä olisi suomalainen runo vapautunut nelisäkeisyyden puitteista. Lisäksi se käyttää alkusointua ja kertoa, joilla lättiläinen laulu vain tilapäisesti koristautuu, aivan säännöllisinä kaunistuskeinoina. Samoinkuin suomalaista runoa, niin myös lättiläistä laulua esitettäessä yksi laulaa edeltä säkeen ja toiset loppusäveleeseen yhtyen sen kertaavat. Tästä toistamisesta saattaisi kuvitella ajatuksellisen kerron kehittyneen. Alkusoinnun ahkera käytäntö voisi saada selityksensä siitä, että suomenkieli, jossa on yleensä vähän kerakkeita, ei käytä niitäkään kaikkia eikä yht'aikaa kahta soinnutettavan korollisen ensitavun alussa.

Kysymyksen, onko suomalainen runosäe todella kehittynyt lättiläisestä, tulee ratkaisemaan virolaisen runomitan tutkimus. Kantelettaren tutkimuksissa olen selostanut Suomen vanhan runomitan syntyä ja huomauttanut siitä eroavaisuudesta, joka ilmenee eteläviroiaisten ja pohjoisvirolaisten runomitan käytössä (II s. 344—6). Varsinais-Viron runoissa on noudatettu yhtä ankaria vaatimuksia pääkorollisen tavun laajuuteen nähden kuin suomalaisissa. Mutta etelävirolaisissa runoissa on pääkorollisenkin lyhyen tavun käyttäminen runojalan nousussa hyvin yleistä, eikä myöskään pitkän tai keskiarvoi-
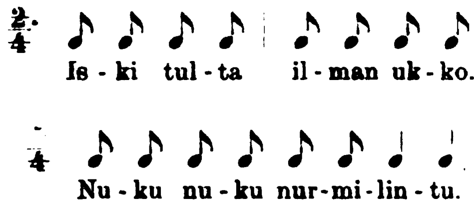
sen pääkorollisen tavun esiintyminen runojalan laskussa ole tavatonta. Sitäpaitsi näyttää siltä kuin etelä-Virossa runosäe paljoa useammin jakautuisi keskeltä kahteen jalkapariin.

Lättiläisen laulun säkeestä mahdollisesti kehittyneen runosäkeen ovat länsisuomalaiset Suomeen siirtyessään voineet viedä mukanansa. Karjalaisille se on saattanut tulla, samoinkuin runoaiheetkin, sekä länsi-Suomesta päin että Virosta Inkerin kautta. Se seikka, ettei pohjoisimmilla eikä itäisimmillä Venäjän karjalaisilla ole ollenkaan runoja ja että niitä Aunuksen liygiläisillä ja vepsäläisillä on vain harvoja Suomen puolelta kulkeutuneita ja runomitaltaan turmeltuneita, saisi silloin yksinkertaisen selityksensä. Itäisimmät yhteissuomen heimot, karjalais-vepsäläiset eivät olisi säännöllisesti tavuja mittaavaa runoutta viljelleet, ennenkuin se länsisuomalaisten ja virolaisten runojen kautta tuli heille tunnetuksi.

Mutta ovatko sitten karjalaiset olleet aivan lauluttomat? Eivät suinkaan. Juuri pohjoisimmilla karjalaisilla, pohjoispuolella Kalevalanrunojen viimeisten tyyssijojen, Pääjärven ja Tuoppajärven tienoilla elää karjalainen joikulaulu, jonka A. O. Väisänen on ilmoille tuonut (Aika 1917 s. 87—100). Tästä laulutavasta puuttuu säännöllinen säerakenne, mutta siinä on johdonmukaisesti käytetty sekä alkusointua että kertoa. Että se on riippumaton lappalaisesta joikulaulusta, joka ei tunne alkusointua ja muutenkin siitä eroaa, ja että se on yhteissuomalainen, on Väisänen väittänyt laudatuurikirjoituksessaan. Koska hänen on aikomus tätä väitettänsä tarkemmin perustella laajemmassa tutkimuksessa, viittaan vain tähän mahdollisuuteen.

Vanha suomalainen runolaulu voisi niinmuodoin olla etelä-Virossa yhteissuomalaisten mitattomasta, mutta alkusointuisesta ja kerrollisesta sekä lättiläisten naapurein runomittaisesta laulusta yhdistämällä muodostettu ja siitä edelleen kehitetty koron ja laajuuden suhteita lukuunottavaksi. Tämä olisi tapahtunut ennenkuin suoranainen yhteys länsi-Suomen ja Viron välillä katkesi, mutta vasta sen jälkeen kuin karjalaiset ja vepsäläiset olivat joutuneet erilleen läntisemmistä heimolaisistaan. Tietysti tämä kaikki on toistaiseksi teoriaa.

Runomittaa tutkittaessa on luonnollisesti otettava lukuun myös runosävelmien rytmi eli poljento. Tämä vaihtelee eri paikoin ja eri lauluissa. Esitän vain kaksi huomattavinta rytmityyppiä. Toinen on nelitahtinen ja tasatahtinen, toinen on viisitahtinen, jossa nelijalkaisen säkeen kahdelle viimeiselle tavulle sattuvaa säveltä on venytetty.



Saksankielisessä tutkimuksessaan virolais-suomalaisten runosävelmäin laadusta, synnystä ja leviämisestä A. Launis tulee edelliseen tyyppiin nähden, jota pitää kaikista alkuperäisimpänä, seuraavaan päätökseen[1]: »Koska siitä tapaa selviä jälkiä vain lounaisilla slaavilaisilla, kaukana virolais-suomalaiselta alueelta, samoin kuin muutamia esimerkkejä mordvalaisilla ja tsheremisseillä, niin on hyvin luultavaa, että tämä tyyppi on ollut suomalaisille heimoille tunnettu jo yhteissuomalaisena aikana, jolloin suomalaiset heimot asuivat yhdessä ryhmässä nykyisen suomalais-virolaisen alueen eteläpuolella. Edellytettävä olisi silloin molemminpuolinen kosketus heidän ja lounaisslaavilaisten välillä» (MSFOu XXXI s. 113). Edellä on hän kuitenkin huomauttanut muutamista samaan tyyppiin luettavista liettualaisista ja lättiläisistä sävelmistä (s. 100), joten asiata olisi vielä tutkittava, etenkin sen jälkeen kuin suomalaista runomittaa on yritetty johtaa lättiläisestä. Sitäpaitsi, niinkuin Niemi lausuu: »trokeinen nelimitta on musiikilliselta kannalta luonnollisin, ja kuvaavaa on, että se tavataan useimmilla, jollei kaikilla Europan kansoilla» (Suomi IV 17 s. 7). Tasatahtisuus on luonnollisesti myös kaikkialla alkuperäisin. Ilmari Krohn on yksityisesti huomauttanut färsaarelaisten ja ranskalaisten tasatahtisista sävelmistä. Yksinkertaisimman runosävelmätyypin olettamista lainatuksi juuri lounaisslaavilaisilta, vieläpä välittömästi,

[1] Tosin toistaiseksi ehdollisesti: »Kysymystä, milloin runosävelmien eri tyypit ovat muodostuneet virolais-suomalaisella alueella tai milloin ne ovat linne lainana naapurikansoilta kulkeutuneet, ei voida lopullisesti eikä edes sikipitäen ratkaista, ennenkuin vastaavien tyyppien kehittyminen ja leviäminen naapurikansojen alueilla on tutkittu.»

ja yksistään tämän nojalla tyypin määräämistä yhteissuomalaiseksi saanee siis pitää vielä ennenaikaisena.

Jälkimäisen tyypin, joka on Virossa harvinainen, vaan länsi-Suomessa yleinen, Launis arvelee kehittyneen mahdollisesti skandinavilaisen vaikutuksen alaisena ja länsi-Suomesta levinneen itä-Suomen kautta toiselta puolen Venäjän Karjalaan, toiselta puolen Inkeriin. Inkerissä se on runsaimmin edustettuna pohjoisessa, niukemmin keskisessä sekä vähimmin ja huonoimmin läntisessä osassa maakuntaa, — aivan samoin kuin länsi-Suomesta Karjalan kannaksen kautta kulkeutuneet runoaiheet.[1]

Kysymys, onko ollut mordvalais-suomalaista runoutta tai edes yhteissuomalaista runoutta, ei ole yhteydessä ainoastaan paikallisen karjalaisuuskiistan kanssa, vaan vielä läheisemmin se liittyy kysymykseen: milloin runomme ovat syntyneet, jota seuraavassa luvussa on koetettava selvitellä.

13. Milloin runot ovat syntyneet?

Afrikan puolelta tuli kerran Helsinkiin matkustaja, jota vein katsomaan Seurasaaren ulkomuseota merkillisimpänä ulkomaalaiselle näytettävänä. Tarkastellessamme Niemelän torppaa lausuin hänelle, että siinä hän saa nähdä jotakin primitivistä eli alkuoloista. Mutta hän vastasi, että hänen silmissään sen jokainen rakennus ja esine oli kulttuurin tuote, joka todisti ihmisen kekseliäisyyttä Pohjolan karussa luonnossa; alkuoloisuutta oli tavattavissa vain etelässä, jossa luonto itse antaa sekä asumuksen että elatuksen.

Tämä sattuva huomautus muistuu aina mieleeni lukiessani kansatieteellisiä, etenkin sosiologisia teoksia, joissa miltei kaikesta, mikä on nykyaikaisen kulttuuri-ihmisen käsityskannalta poikkeavaa, käytetään nimitystä p r i m i t i v i n e n. Siinä ajatustavassa kuvastuu »moderni» europpalainen turisti, joka korkealta tasol-

[1] Jälkimäisessä tyypissä, jossa säkeen kaksi viimeistä tavua tulevat venytetyiksi ja voimakkain paino siirtyy neljännelle jalalle, sen yksistään vastatessa toista ja kolmatta jalkaa aikamäärältään, jää ensimäinen runojalka ikäänkuin ylimääräiseksi alkutahdiksi. Sekin osaltaan selittänee suomalaisen runomitan vaatimusten ankaruuden säkeen viimeisissä ja höllyyden, tavujen lukuunkin nähden, ensimäisessä runojalassa.

tansa arvostelee primitiviseksi kaikki, mitä tapaa alhaisempina pitämillään kansoilla tai oman kansansa n. s. alemmissa kerroksissa. Kuitenkin voi hänen näkemänsä työase olla pitkän ajan vaatineen kokeilun tulos tai pitkän matkan päästä edistyneemmältä paikkakunnalta tuotu kauppakalu. Niinikään voi hänen kuulemansa taru tai taika olla ylempäin luokkain aikaisemman sivistysasteen jäte taikka edistyneemmän kansan välittämä kulttuurilaina.

Ei siis ole ihmeteltävä, jos Reinhold v. Becker, joka Turun Viikkosanomissa v. 1820 ensimäisenä yritti liittää yhteen runoja Väinämöisestä, arveli näiden runojen kuvaavan aikoja, jolloin ihmiset Europan ja Aasian pohjoispäissä asuivat vuorten luolissa ja maakuopissa. Vasta Väinämöinen olisi heille opettanut kaikenlaiset tiedot ja taidot.

Myöhemmin on tietysti pidetty selviönä, että runojen synty edellyttää jonkinlaista sivistystasoa. Tätä kulttuuria on nykyisen kristillisen kulttuurin vastakohtana nimitetty pakanalliseksi, jolloin on käsitetty yhtenäisiksi kokonaisuuksiksi ajat sekä jälkeen että ennen 1100-lukua. Ilman muuta on leimattu kansanrunous vastakohtana taiderunoudelle aikaisempaan ajanjaksoon kuuluvaksi, mikäli se ei esittänyt selvästi raamatullisia aiheita tai myöhempiä historiallisesti tunnettuja tapauksia. Runon pakanuudenaikuisuutta ei katsottu tarpeelliseksi mitenkään todistella ja »pakanuuden aikaa» pidettiin luvallisena siirtää epämääräiseen muinaisuuteen ennen 1100-lukua.

Toisinaan on ilmennyt se käsitys, että Kalevalan karjalaisuuden ja nimenomaan vienalaisuuden puoltajat myöskin olisivat sen ikivanhuuden varsinaisia kannattajia[1]. Tässä on kuitenkin ajattelemattomuudesta johtunut erehdys. Lönnrot on päinvastoin ensimäinen, joka on asettanut aikaisimman rajan runojen muodostumiselle, olettaessaan niiden syntyneen »Permian vallan aikana» (UK esipuhe § 8, vr. Mehil. 1839 s. 17—9). Ne siis eivät olisi voineet syntyä, ennenkuin karjalainen heimo erkani muista yhteissuomalaisista ja ennenkuin yksi sen haaroista joutui niin kauas yhteissuomalaisesta alkukodista kuin Vienajoen suulle, siellä saavuttaen valtaa ja rikkautta, jonka norjalaisten ryöstöretket, ennen muita Thorer Hundin ja hänen toverinsa hyökkäys Jumalan kuvan pyhäkköön v. 1026, tekivät länsimailla kuuluksi.

[1] Viimeksi Historiallisessa Aikakauskirjassa 1917 s. 144

Kirjeessä Kalevalan ranskantajalle Léouzon Leduc'ille Lönnrot selittää runoja aljetun sepittää mahdollisesti jo silloin, kuin bjarmilaiset siirtyivät Vienajoen suulle, minkä hän arvelee tapahtuneen 6:nnella tai 7:nnellä vuosisadalla meidän ajanlaskuamme. Hän ei kuitenkaan oleta silloin vielä kaikkien runojen syntyneen, vaan yrittää niitä ryhmittää ikään nähden. Vanhimmiksi hän asettaa Luomis- ja Samporunot ynnä Kilpalaulannan, niitä ajassa lähimmiksi runot Lemminkäisestä ja Kullervosta, sitten kosinta- ja häärunot, näiden jälkeen vasta loitsurunot ja kaikista nuorimmaksi viimeisen Kalevalan runon, joka tuskin voinee olla 1300-lukua aikaisempi (Svenska Skrifter II s. 522).

Ahlqvist, jolla oli se harhaluulo, ettei inkerikoilla ole tavattu runoja, väittää nimenomaan heidän esi-isäinsä eronneen karjalaisten pääheimosta »jo ennen, kuin runonlaulu tämän keskuudessa oli syntynyt» (Kalev. Karjal. s. 73). Kalevaisen runouden synnyn hän asettaa skandinavilaisen kosketuksen yhteyteen. Tämän hän kuitenkin kuvittelee tapahtuneen, paitsi meritse Bjarmanretkien kautta, myös Pohjanlahden perukassa ja sieltä poikkimaisin Vienanmerelle kulkevan kaupan välityksellä. Vienankarjalaisten alkuperäisen runouden hän selittää olleen resitativintapaista vakasäännötöntä loitsulaulua, joka muuttui runomitalliseksi ja alkusoinnulliseksi vasta sen jälkeen, kuin he saivat kuulla skandinavein loitsivan runomuodossa ja alkusoinnulla (s. 144—5).

Kalevalan vienankarjalaisuuden viimeinen puoltaja D. Comparetti määrää ajan, jolloin suomalainen runomitta[1] muodostui skandinavilaisen vaikutuksen alaisena, viikinkiretkien eli vuosien 800 ja 1000 väliseksi ajaksi. Hän arvelee vienankarjalaisten silloin saaneen skandinaveilta, jotka uskoivat tiedon voimaan, myös aiheen kertovaisten, n. s. syntyloitsujen muodostamiseen, joista sitten varsinainen kertomarunous kehittyi. Tämä jälkimäinen olisi Comparettin mukaan vasta vuoden 1000 jälkeen ilmaantunut (II Kalevala s. 175, 180, 183).

Toiselta puolen on Kalevalan aiheiden syntymäajan mahdollisimman kauas taaksepäin siirtänyt Kalevalan karjalaisuuden ensimäinen epäilijä Castrén (VI s. 117). »Jos Kalevalan runot olisivat syntyneet vasta bjarmien vallan aikoina», hän lausuu,

[1] Alkusoinnun suhteen on hän eri mieltä kuin Ahlqvist, kannattaen unkarilaisen P. Hunfalvyn ajatusta sen omaperäisyydestä, koska se samoin kuin kerto, on yhteinen useitten suomalais-ugrilaisten, jopa ural-altaisten kansojen runoudelle (II Kalevala s, 31)

»niin on vaikea ymmärtää, miten ne sittemmin eivät ainoastaan olisi levinneet yli koko Suomen, vaan myös siirtyneet virolaisille, jotka vuosisatoja ovat eläneet aivan erillään suomalaisista sukulaisistaan. Eikä siinä kyllin. Yhtäläisiä lauluja tavataan ostjakeilla, samojedeilla, tatareilla ynnä muilla Aasiassa asuvilla heimoilla. Ei ole hevin ajateltavissa, että nekin olisivat käyneet laulunopissa karjalaisten luona, vaan on ehdottomasti oletettava, että Kalevalan runous on suuremmalta tai pienemmältä osalta ollut sekä suomalaisten että muiden suomensukuisten yhteisomaisuutta.»

Suomalais-ugrilaisia, jopa ural-altailaisia perintätarinoita Castrén luuli löytäneensä Luomisrunossa, Kosintarunoissa ynnä Kanteleensoitossa. Sitävastoin hän niihin runoihin, jotka epäilemättä ovat syntyneet vasta suomalaisella maaperällä, luki ensi sijassa Kullervojakson. Sampojaksoon nähden hän oli epäröivällä kannalla.

Castrén on jo oikealla tolalla siinä suhteessa, ettei käsittele Kalevalaa yhteen menoon muodostuneena runostona, vaan jokaista sen osaa aivan erikseen. Sen periaatteen, että tutkimuksen on yhtä hyvin syntymäaikaa kuin kotipaikkaa määrättäessä kohdistuttava yksitellen itsekuhunkin runoon, on johdonmukaisesti perille vienyt Julius Krohn. Hän ei ajanmääräyksissäänkään ole ollut yksipuolinen. Tosin on hänen mielipiteensä, että täyteläisimmät runojen muodostukset Vienan läänin Vuokkiniemen ja Uhtuen pitäjissä, jonka laulutaitoinen väestö todennäköisesti on muuttanut Suomesta Ison Vihan aikoina, »ovat kaikki syntyneet vasta kahden viimeinkuluneen vuosisadan ajalla». Mutta toiselta puolen hän menee yhtä kauas muinaisuuteen kuin Castrén: »Ikivanhaa aasianperäistä viimein, jonka ikä tietysti seisoo kaikkein laskuin ulkopuolella, on tuo koko ural-altailaiselle sukukunnalle yhteinen luomistaru» (SKH I s. 550, 567).

Välillä olevaa aikaa jaksoihin jakaessaan hän on yrittänyt sovittaa runotutkimukseen kielitieteen tuloksia lainasanojen ikää määriteltäessä. Germanilaisen vaikutuksen alkuaikoihin viittaavaa on löytynyt perin vähä ja sekin epävarmaa. Sitävastoin on hänen mielestään tullut runsaasti aiheita runoihimme vanhempia skandinavilaisia lainasanoja vastaavalta ajalta (400—1000 j. Kr.), joka hänestä näyttää olevan jaettavissa kahteenkin jaksoon. Niinikään hän arvelee useimpien oletettamainsa liettualaisten tarulainain kuuluvan sananlainain kolmanteen, 400-luvun jälkeiseen jaksoon, vanhimpaan ainoastaan muutamain harvain (SKH I s. 564—6).

Runoissa on eroitettava niiden muodollinen puoli eli runopuku ja niiden sisällyksellinen puoli eli runonaihe. Runopuku ja runonaihe saattavat olla samalla kertaa syntyneitä. Mutta kansanrunossa on tavallisesti uusi aihe sovitettu ennestään käytettyyn runomittaan. Niin on säännöllisesti laita vanhassa suomalaisessa kansanrunoudessa, jolla on yksi ainoa runomitta. Sekin on tietysti jonkin runon yhteydessä aikoinaan luotu. Mutta tämä ensimäinen runo tai yleensä vanhin runous on voinut aikoja sitten unohtua. Runomitan iän tutkimus voi siis ainoastaan antaa meille sen rajan, jota aikaisempia sillä sepitetyt runot eivät voi olla.

Kuten edellisessä luvussa on osoitettu, emme vanhasta runomitastamme voi toistaiseksi muuta varmasti lausua, kuin että se on virolaisille ja länsisuomalaisille yhteinen. Tästä päättäen on suomalaista runoutta ollut olemassa, ennenkuin toiselta puolen ruotsalaisen, toiselta saksalaisen valloituksen kautta suoranainen yhteys länsi-Suomen ja Viron välillä katkesi, eli viimeistään pakanuuden ajan loppupuolella.

Siitä, että runomittamme on virolais-suomalainen, ei kuitenkaan vielä seuraa, että meidän aikaamme olisi säilynyt virolaisille ja suomalaisille alkuperäisesti yhteisiä runoja. Yhteistä runoutta on hyvinkin runsaasti virolaisilla ja itäsuomalaisilla, mutta tämä yhteys on myöhempää inkeriläisten välittämää ja etupäässä virolaisten antamista, harvemmin vastaanottamista runolainoista johtunutta. Meidän olisi löydettävä virolaisille ja Virosta saapuneille länsisuomalaisille yhteisiä runoja, sellaisia, jotka eivät, niinkuin todistettavasti Niukahdusluku ynnä muutamat muut loitsut ja lorut, ole länsi-Suomesta itä-Suomen ja Inkerin kautta vaeltaneet itä-Viroon (SSL s. 21—3; FUF I s. 147—81; Ant. Vip. 1909 s. 3).

Päinvastainen runon kiertäminen ympäri Suomenlahden Virosta länsi-Suomeen on tietysti myöskin lukuun otettava. Esimerkkinä virolaisen runon leviämisestä länsisuomalaisellekin alueelle on kuitenkin tähän asti esitetty vain yksi Eräjärveltä Satakunnasta tavattu toisinto Myödyn neidon runoa (ks. Kant. tutk. II 315—24). Tämä ainoa on todennäköisemmin toisin selitettävissä.

Yleisessä ja alkuperäisessä virolaisessa muodostuksessa karjaa kaitsevan tytön luo tulee veli ilmoittamaan, että hänet on kotona myöty miehelään. Tavallisesti on hänestä maksettu isälle kyntö-

härkiä pari, äidille lypsylehmä, veljelle ratsuhevonen ja sisarelle suuri solki, toisinaan vielä veljen vaimolle käpeät kengät. Loukattuna tuunossaan, nähtävästi maksua vähäksyen, tyttö toivottaa, että hänestä saadut tavarat häviäisivät. Myöhemmässä pohjoiseen ja itäiseen osaan Viroa rajoittuvassa muodostuksessa on johdannoksi sovitettu runo Sinen kitkennästä, jossa työssä sulhanen tytön yllättää ilmoittaen kotona tehdyn kaupat.

Myöhempi virolainen muodostus on levinnyt Inkeriin. Mutta koko itä-Suomessa ynnä Venäjän Karjalassa on runolla taas toinen johdanto, jossa samoin kuin alkuperäisessä virolaisessa muodostuksessa, vaikka eri tavalla kuvataan, kuinka neito paimenessa ollessaan saa tiedon siitä, että hänet on kotona myöty. Tätä muodostusta on mainittu satakuntalainen toisinto (XII 17):

Menin Viroon karjalaiseks,
akanan maalle paimenaiseks.
Tuli ylkä mun tyköni,
istuihen tyvelle puuta.
Minä lapsi latvemmalle. —
»Tuletkos kotoni kautta?»
— »Tulinkin kotosi kautta.»
— »Mitä meiltä annettihin?»
— »Sinä teiltä annettihin.»
— »Mitäs isälleni annoit?»
— »Isälles isot hevoset —
äitilleskin ison lehmän —
siukulleskin siniuukin —
veikolleskin vetohärjät —
miniälle ison soljen,
. paksun pauvan.»
Nousin mä kirokivelle,
kirosin kiroa viisi jne.

Että sana *ylkä*, joka esiintyy yleisesti myös itäsuomalaisissa toisinnoissa, viittaa johdannon länsisuomalaiseen syntyperään, siitä olin jo aikaisemmin selvillä. Mutta oletin sen itä-Suomessa liittyneen jostakin kadonneesta länsisuomalaisesta runosta Myödyn neidon runoon ja siinä yhteydessä palautuneen länsi-Suomeen. Lisäksi oli minun oletettava, että johdantoon itä-Suomessa yleisesti liittyvä tiedustelu kodin tuntomerkeistä ja niiden kuvaus, joka on lainattu länsisuomalaisesta Tuomaan runosta (ks. Ant. Vip. 1908 s. 7), oli johdannon palautuessa Myödyn neidon runon mukana länsi-Suomeen siitä jälleen kadonnut. Sitäpaitsi täytyi minun selittää virolaisten ja läntisimpäin inkeriläisten toisintojen *kyntöhärkien* uudelleen esiintyminen länsi-Suomessa siten, että runo oli tänne palautunut, ennenkuin ne idempänä Inkerissä ja itä-Suomessa katosivat *kyntöhevosen* tieltä.

Mutta luonnollisempaa on ajatella, että länsi-Suomessa on ollut virolaisenkaltainen runo Myödystä neidosta, joka itä-Suomeen kulkeutuessaan on saanut lisäksi säkeistön länsi-suomalaisesta Tuomaan runosta ja jossa veljen *vetohärät* ovat vaihtuneet

ensin *vetävään ruunaan*, vaikka isälläkin jo on hevonen, ja sitten vaihtelun vuoksi *punaiseen veneeseen*.

Toiselta puolen on virolainen Myödyn neidon runo Lunastettavan neidon runoon yhdistyneenä levinnyt Inkeriin, jossa samoin isän *kyntöhärät* vaihdettiin *kyntöruunaan*, sitten vielä *rahaiseen ratsuun* ja viimein *kiviseen kirkkoon*. Täällä sillä oli nähtävästi vastassa suomenpuolinen muodostus, jonka se muuten syrjäytti, mutta josta se jo läntisimmässä Inkerissä omisti *sinervän uuhen suuren soljen* asemelle sisaren saamaksi kauppahinnaksi. Myödyn neidon runon länsisuomalaista alkuperää vahvistavat vielä muutamat etelä-Hämeestä löydetyt katkelmat (ks. IX I R 11, 26, 42).

Satakuntalaisen toisinnon alkusäkeet kuuluvat Viron orjan virteen. Tätä runoa on paitsi Inkerissä, Suomen ja Venäjän Karjalassa ynnä Savossa tavattu myös pohjois-Hämeessä, missä se on säilynyt lasten nukutuslauluna ja alkaa (IX 2 R 13):

Olin orjana Virossa,
paimenna pakanan maassa.
Tulipa lupa orja r[a]ukan
joululle kotia mennä
nukkuveralla nutulla,
hamehella hamppuisella.
Kuolipa tielle orja r[a]ukka,
vietiin sielu portin päälle.
Kysyi Kiesus Pietarilta:
»Kenen sielu portin päällä?»
Pietari vastasi vakainen:
»Siell' on sielu orja raukan.»
— »Tuokoa sielua sisälle,
muitten sielujen sekahan!»

Runo jatkuu kertomuksella, miten orjalle tuodaan kultatuoli ja kultatuoppi sekä hänen sittemmin kuolleelle isännälleen tulinen tuoli ja tuoppi.

Aivan yhtäläinen jatko on vastaavalla virolaisella runolla. Sillä on kaksi johdantoa, joista toisessa, eteläisemmässä, suolle nukahtanut orja viedään taivaaseen, toisessa, pohjoisemmassa, jouluna lomalle päässyt orja korjataan kuolleena tieltä (Kant. tutk. II s. 209—13). Jälkimäisessä on *joulu* todella huomioon otettava, suomalaisen runon kanssa yhteinen piirre. Mutta sen tunnusmerkillisinä kertosanoina ovat Viron puolella joulun edelliset *Martin* ja *Katrinan* päivät, Suomen puolella joulun jälkeinen *pääsiäinen*. Molemmissa virolaisissa muodostuksissa ottaa orjan vastaan Jumalan ohella *Maaria*, jolla ei varsinais-Inkerissä ole mitään ijaista. Maaria ei siis ole voinut vaihtua läntisemmissä suomenpuolisissa toisinnoissa *Pietariksi*, vaan on tämä joko tullut lisäksi tunnettuna taivaan portinvartiana taikka alkuansa ollut erikoisessa suomalaisessa runon muodostuksessa. Orjan puvulle, sielukäsitykselle ynnä mainituille alkusäkeille ei virolaisissa runon muo-

dostuksissa ole mitään verrattavaa, joten on hyvinkin mahdollista, että länsi-Suomessa on ollut erikoinen runon muodostus, joka on levinnyt itä-Suomeen ja Inkeriin ja johon vastaantuleva pohjoisvirolainen muodostus on yhtynyt ja sekaantunut.

Jos näin on asianlaita, olisi meillä Viron orjan virressä ja Myödyn neidon runossa kaksi esimerkkiä Virolle ja länsi-Suomelle yhteisistä runoista. Viron orjan virsi, jolla on perustana raamatullinen aihe Latsaruksesta ja rikkaasta miehestä, kuitenkin osoittaisi selvästi, ettei kahta saman aiheen yhtäläistä muodostusta ole välttämättä johdettava suomalais-virolaiselta yhteisajalta. Myödyn neidon runon aihe ei itsessään estäisi sitä siirtämästä pakanalliseen muinaisuuteen, mutta sen syntymäaikaa määrättäessä on otettava huomioon rakenteeltaan ja piirteiltään yhdensuuntainen Lunastettavan neidon runo, joka on myöhemmällä ajalla ruotsalaisen esikuvan mukaan muodostunut erikseen Virossa vanhalla alkusoinnullisella ja erikseen länsi-Suomessa uudemmalla loppusoinnullisella runomitalla (Kant. tutk. II s. 335—6).

Ikivanhoja baltilaisia lainoja etsiessään on Niemi rinnastanut muutamia länsisuomalaisia ja virolaisia lastenloruja (Suomi IV 17 s. 41; STAE 1911 I s. 8, 14). Eräs kuvaa *eläinten toimittamaa hautausta*. Siitä on yksin etelä-Hämeestä puolisataa kirjaanpanoa, joiden yleistä muotoa hyvin edustaa seuraava toisinto (IX 1 R 3203, vr. [3207]):

Miu mau Mikko kuoli,
kissa kellot soitteli.
harakka haudan kaivoi,
varis maahan [t. virren] lauloi,
kukko puuron keitti,
kana kastin [t. maidon] lämmitti,
pikkulintu lusikat pesi.

Niemen osoittama virolainen vastine kuuluu (Hurt II 31 s. 575 Otepäästä Tartonmaalta, vr. III 21 s. 637):

Karja karjus (paimen) ära koolu,
lammas tahu lauda,
kits (vuohi) tegi kirstu,
rästas (rastas) ragu risti,
tsiga (sika) tsong hauda,
vares vala viina,
kägu (käki) löö kellä,
peni (koira) puhk pilli,
kass (kissa) löö kannelt.

Jos näitä muodostuksia keskenänsä vertaa, niin huomaa, ettei niissä ole muuta yhteistä toimintaa kuin *haudan kaivaminen* ja *kellon soittaminen*, eikä muuta yhteistä eläintä kuin *kissa*, sekin eri toimessa. Vielä pistää silmään, että kumpaisessakin hautaus toimitetaan kristillisin menoin kirkon *kelloja soittamalla*, hämä-

läisessä sitä paitsi *virttä laulamalla* ja virolaisessa haudalle *ristiä pystyttämällä*. Kun ei ole minkäänlaista syytä näitä piirteitä runoon kuulumattomina poistaa, eivät mainitut lorut, joilla ei ole vanhan runomitan asuakaan, ole voineet syntyä virolais-suomalaisen yhteyden aikana ja siirtolaisten mukana kulkea länsi-Suomeen. Ne on sepitetty paljoa myöhemmin joko itsenäisesti taikka vieraitten esikuvain mukaan, mutta jälkimäisessäkin tapauksessa erikseen ja riippumatta toisistaan.

Toinen lastenloru, jota on pidetty yhteisenä Virolle ja länsi-Suomelle, mutta joka ei ole voinut Virosta länsi-Suomeen Inkerin ja itä-Suomen kautta eikä päinvastoin länsi-Suomesta Viroon itä-Suomen ja Inkerin kautta myöhemmin levitä, vaikka semmoinen näillä välialueillakin tavataan, on toivotus pilven poistumisesta. Niemi viittaa muutamaan kaakkois-virolaiseen ja yhteen varsinais-suomalaiseen toisintoon (Hurt II 30 s. 665, vr. s. 758 ym; XI 969, [970]):

A. Tule, tuuli, meie maale,
vii vihma Vennemaale,
aja hoogu Harjumaale!
Vennemaal sääl vili kuivap,
Harjumaal sääl hain närtsip
(heinä kuihtuu).

B. Poies pilvi Pimilähän [tav. Pirkkalahan],
silläpä vettä tarvitahan,
herran hevosia juotetahan,
morsiamen päitä kastellahan!

Epäillä kuitenkin täytyy, onko näillä ollenkaan tekemistä toistensa kanssa. Edellisessä rukoillaan *tuulta viemään sadetta*, jälkimäisessä pyydetään itse *pilveä poistumaan*, karkoituspaikka on erilainen ja samoin tarkoitus, jona toisessa mainitaan kuihtuvan viljan ja heinän hätä, toisessa hevosten juomisen ja ihmisten päänkastelun tarve. Muuta yhteistä niillä ei ole kuin ylimalkainen sateentorjumisen ajatus, joten ne aivan hyvin voivat olla toisistaan riippumatta sepitettyjä.

Tavataanpa Varsinais-Suomessa edellä esitetyn (B) ohella pari muutakin pilvelle lausuttua toivotusta, jotka ovat siitä eroitettavia, vaikka ovat samalla alueella syntyneitä (XII L 973, [972]; 971):

C. Huis pilvet [t. Mene pilvi] Pietolahan,
siellä vettä tarvitahan!
Siell' on kaivot kuivunehet,
lähtehet läkähtynehet,
siell' on lapset ristimättä,
kastamatta kaikki tyyni
[t. siell' on käymättä oluet]!

D. Pois pilvi päivän päältä,
anna päivän paistaa,
Herran kynttilän heloittaa
ja auringonkin loistaa!

Tilapäisesti on D-muodostukseen jatkoksi liitetty B-muodostus (XII L 970).

Samat kolme toivotusta ovat myös etelä-Hämeen runoissa edustettuina. D- ja B-muodostukset on siellä usein yhdistetty, mutta silloin on harvoin pysytetty paikannimi *Pirkkala* (IX 3 L 1776, vr. 1863). Tavallisesti se on vaihdettu *Venäjänmaahan*, samalla kuin jo käytetty lausetapa: *pois pilvi*, on muunnettu: *vie vettä* (IX 3 L 1761, [1782]):

Pois pilvi päivän päältä,
anna päivän paistaa,
auringon loistaa,
[Herran kynttilän heloittaa]!

Vie vettä Venäjä[n maa]lle,
siellä sitä [l. vettä] tarvitahan,
herrain hevosia juotetahan,
morsiamen päitä kastetahan!

Tässä kokoonpanossa on yhteistä virolaisen runon kanssa paikanmääre *Venäjänmaa*. Mutta virolaisessakin (A) se näyttää olevan myöhempi sijainen päättäen kertosanasta *Harjumaa*, joka on Tallinnaa ympäröivän maakunnan nimitys ja jonka pääsanana on alkuansa täytynyt olla sen rajamaakunta *Virumaa*. Venäjä-nimityksen esiintyminen hämäläisessä kokoonpanossa voinee johtua itäsuomalais-inkeriläisestä sateenpoistamisen toivotuksesta, joka on kerran itäosassa etelä-Hämettäkin muistiinpantu; siinä kuitenkin *Venäjänmaa* on *Pirkkalan* vaikutuksesta muuntunut *Pilkanmaaksi* (E = IX 3 L 1888 Iitistä; F = Reinholm XII 97 b Sakkolasta).[1]

E. Tuo Herra heleä pouta,
paukahuta päiväpaiste!
Vie pilvet Pilkanmaalle,
siellä vettä tarvitahan,
siell' on poika pohtimessa,
vähä laps' on lautasella,
jok' ei ole vettä nähnyt,
eikä koskaan kylvetetty.

F. Herkeä hyvä Jumala,
satamasta, tuulemasta,
pitämästä pilvisäitä!
Vie pilvi Venäenmaalle,
kanna kaaret Karjalahan;
siell' on yksiöinen poika, —
ei ole vielä vettä nähnyt.

Jättäen sikseen kysymyksen itäsuomalaisen runon suhteesta virolaiseen ja länsisuomalaisiin toteamme, että länsi-Suomessa on muodostunut kolme toisistaan eroitettavaa toivotusta pilven poistumisesta, jotka ovat ainakin virolaisesta riippumattomia. Ahdasalaiset paikanmääräykset *Pirkkala* (B) ja *Pietola* (C), joita keskenään aniharvoin sekoitetaan (IX 3 L 1870, 1873), *herrain* hevoset (B) ja

---

[1] Vr. vielä välimuotoa Anjalasta itäiseltä Uudeltamaalta (Tyyskä I 15): Poro poro poutaa, paista paista päivää! Vie pilvet Pilkanmaalle, venäläisen vehnän päälle, karjalaisen kauranmaalle, savolaisen saunan päälle!

Herran kynttilä (D) sekä lasten *ristiminen* (C) viittaavat kaikki sangen myöhäiseen, kristilliseen syntymäaikaan.

Mutta eikö voisi löytää semmoista virolaisille ja länsi-suomalaisille yhteistä runonaihetta, jota ei tarvitsisi epäillä erikseen keksityksi tai lainatuksi vasta myöhemmällä ajalla? Esimerkin alkuperäisestä ja vanhastaan yhteisestä runonaiheesta todennäköisesti tarjoo meille Kultaneidon taonta. Kautta koko virolaisen runoalueen lauletaan ylen viisaasta sepästä, joka kokoilee omaistensa kullat ja hopeat, niistä takoakseen itsellensä morsiamen. Taotun kultasensa hän kuitenkin havaitsee liian kylmäksi. Hän vie sen sitten kyläläisten katseltavaksi tiedustellen, mitä se vielä on vajaa. Nämä selittävät, että siltä puuttuu suuhun kieltä, päähän mieltä, rinnan alle sydäntä ja sydämeen henkeä.

Virolainen runo on kulkeutunut myös Inkerin puolelle. Mutta siellä on sitä kohdannut ja siihen sekaantunut suomalainen runo, jossa kerrotaan Saarenmaalle asettuneesta sepästä. Tämä heittää kultia ahjoon ja panee orjat lietsomaan. Ahjosta tulee esille ensin kultaharja hepo ja kultasarvi lehmä, joihin muut ihastuvat, mutta ei itse seppo. Vasta kolmannella kerralla ilmestyy tulesta kultakassa neito.

Että jälkimäinen runo on länsisuomalainen ja pakanuudenaikuinen, osoittavat sepän nimitykset *Ismaro* ja *Atsarlainen* (ks. s. 147 ja edempänä). Myös virolaisen runon ikää arvosteltaessa ovat siinä toisinaan ilmaantuvat nimet *Kuller Kalevi poega* ja *Lemming poega* otettavat huomioon (KRH s. 251—2).

Mielikuva Kultaneidon takomisesta voitaneen siis siirtää niihin aikoihin, jolloin virolaisten ja Virosta siirtyneitten länsisuomalaisten välillä oli vielä suoranaista yhteyttä. Aihe soveltuukin, kuten saamme nähdä, paraiten viikinkiretkien aikaan, jolloin muinaislöydöistä päättäen tuotiin pohjoismaihin tavattomasti kultaa ja hopeaa.

Mutta merkille pantavaa on, että virolaiselle ja suomalaiselle Kultaneidon taonnalle on yhteistä yksistään pääaihe: puolison takominen kullasta, ja lisäksi enintään neidon kylmyyden toteaminen, jollei tämä itä-Suomeen ja Venäjän Karjalaan ulottuva piirre ole virolaisen runon sekaannuksesta johtunut. Muuten on aiheen käsittely aivan itsenäinen, joten se on voinut saada runollisen muodostuksensa erikseen Virossa ja erikseen länsi-Suomessa.

Länsisuomalaisten Virosta mukanaan tuomaa valmista runoa ei toistaiseksi ole onnis-

tuttu todentamaan. Mutta maksaa vaivan vielä etsiä. Alkuperäisesti yhteisten aiheidenkin löytäminen on runojemme tutkimukselle tärkeätä.

Aiheen avulla runon ikää määrättäessä on siis pidettävä mielessä, että itse aihe saattaa olla vanhempi sen pukeutumista suomalaisen runon asuun. Niin on säännöllisesti asianlaita, jos se on toiselta kansalta lainattu. Ennen mainitut (s. 103) lainat venäläisistä sankarilauluista, jotka ovat syntyneet etupäässä Kievin tienoilla sen ollessa Venäjän valtakunnan keskuksena, on tietysti saatu vasta sitten, kun nämä laulut ovat siirtolaisten mukana kulkeutuneet pohjois-Venäjälle.

Aihe, joka itsessään voi olla ikivanha, on usein monen välittäjän kautta myöhään saapunut suomalaisille. Se on toisinaan vielä Suomessakin elänyt ja vaeltanut suorasanaisena tarinana jonkun aikaa ennen pukeutumistaan runoasuun. Esimerkkinä mainittakoon Käärmeen synty Jeesuksen ja Pietarin tiellä löytämästä paholaisen kuolasta. Virossa se tavataan suorasanaisena tarinana, joka välistä esitetään Käärmeen manauksen yhteydessä, ja länsi-Suomessa syntyloitsuna, joka on vain osittain runosäkeisiin sovitettu. Vasta Itä-Suomessa on koko kertomus tehty runoksi (SSL s. 27—32). Julius Krohn arvelee venäläisten aiheiden, jotka liittyivät Inkerissä ja itä-Karjalassa Stolbovan rauhanteon jälkeen Suomen puolelta levinneisiin runoihin, olleen siihen asti suorasanaisina muistelmina (SKH I s. 556).

Venäläisten lainojen avulla emme missään tapauksessa pääse kauas taaksepäin ajassa. Julius Krohnin toivo saada vanhemmat skandinavilaiset lainat siirretyksi vuosien 400 ja 1,000 väliselle ajalle ja niissä vielä eroitetuksi varhaisempi kerros ei ole toteutunut. Mikäli Edda-tarut ovat suomalaisiin runoaiheisiin yhdistettävissä, on yhteys ollut välillinen ja riippuvainen yhteisestä pohjoismaisen kansantarinan lähteestä, joka useimmiten on johdettavissa yleiseuroppalaisesta sadusta tai katolisesta legendasta (ks. s. 102). Itse Edda-taruihin näyttää uudemman tutkimuksen valossa jäävän hyvin vähän aiheita, joissa ei tuntuisi maailman rantoja retkeilevien viikinkien välittämän kristillisen kulttuurin kosketus.

Jollei voida osoittaa muinaisskandinavilaisia lainasanoja vastaavia runolainoja suomalaisilla, niin on vielä vähemmän toiveita

vanhempiin germanilaisiin sanalainoihin liittyvien runolainojen todentamisesta. Niemi tosin pitää mahdollisena, että suomalaisen loitsurunouden kehitys olisi tapahtunut sen voimakkaan germanilaisen vaikutuksen kestäessä, jonka alaisena yhteissuomen heimot olivat Kristuksen syntymän aikana (Vir. 1914 s. 74). Tämä olettamus on kuitenkin pelkkää teoriaa, niin kauvan kuin ei ole varmuutta, että germanilaiset ovat ollenkaan käyttäneet loitsukaavoja pakanuuden aikana (SSL s. 257).

Sama huomautus koskee sitä kymmenkuntaa lastenlorua, joita Niemi olettaa germanilaisiksi lainoiksi. Hän pitää kyllä selvänä, etteivät kaikki ole lainattuja samaan aikaan, mutta katsoo ainakin muutamia, joita lauletaan sekä länsi-Suomessa että Virossa, saaduiksi siltä germanilaiselta kansalta, joka eli Itämeren maakunnissa kahden puolen Kristuksen syntymän aikoja. Hänen mielestään ei voi ajatella Viron saarien ruotsalaista väestöä lainanantajaksi, se kun on elänyt eristetyssä asemassa ja ollut verrattain vähälukuinenkin. Länsi-Suomeen, jossa mainitut laulut tavataan yhtä alkuperäisessä ja kuitenkin erilaisessa muodossa kuin Virossa, hän olettaa niiden siirtyneen Virosta suomalaisen asutuksen mukana, aivan samoin kuin arvellaan pohjois-Saksan lastenlaulujen siirtyneen Englantiin anglien ja saksien mukana 5:nnellä vuosisadalla.

Niemi viittaa J. Nordlanderin ruotsalaisten lastenlaulujen ja lorujen kokoelmaan (Svenska barnvisor och barnrim 1886), jonka esipuheessa lausutaan: »Kysymykseen näiden laulujen syntymäajasta emme tässä kajoo; huomautamme vain, että se on yleensä asetettava hyvin kauas muinaisuuteen. Tämä selviää lastenlaulujen yhtäpitäväisyydestä toiselta puolen Skandinaviassa toiselta puolen Saksassa. Myös englantilaiset lastenlorut ovat ilmeisesti pohjois-Saksassa laulettujen kaltaisia, josta syystä tutkijat arvelevatkin, että Englantiin siirtyneet germanit ovat ne tuoneet mukanaan kotimaastaan.»

Nordlanderin nimittämistä tutkijoista E. Meyer, joka mainitun väitteen on ensiksi esiintuonut, lausuu v. 1851 julkaisemansa saksalaisten lastenlorujen ja -leikkien kokoelman esipuheessa (Deutsche Kinderreime und Kinderspiele s. VI—VII): »Siitä huomattavasta tosiasiasta, että nämä yksinkertaiset lorut ovat kaikissa saksalaisissa maissa miltei yhtäpitäviä usein vain vähäisin eroavaisuuksin, voi päättää, että niistä melkoisen osan täytyy vielä kuulua kansamme lapsuuden aikaan, saksalaisen historian varhaisimpiin vuosisatoihin. Tämän todistaa ratkaisevasti se merkittävä seikka, että

Englanti ja Skotlanti, jotka 5:nnestä vuosisadasta ovat olleet saksalaisten heimojen valloittamia ja kansoittamia, omistavat useita omituisimpia ja huomattavimpia näistä lastenloruista yhteisesti meidän kanssamme. Myöhempää siirtymistä ei ole ajatteleminenkaan näille vähäpätöisille sepitelmille, joita vasta viime aikoina on ruvettu pitämään vaarinoton ja muistiinpanon arvoisina. Päinvastoin ne ovat meidän esi-isäimme jo heidän Englantiin saapuessaan vanhempain kodista mukana otettu perintö ja ulottuvat siis osittain esikristillisiin aikoihin. Siitä syystä niissä tapaa usein vielä täysin tarullisia piirteitä.»

Esimerkit, jotka Meyer tuo mielipiteensä tueksi, sisältävät omituista kyllä kristillisiä nimityksiä, jotka hän sitten selittää pakanallisten myöhemmiksi sijaisiksi. Niin olisivat kolmet kehräävät Maariat käsitettävät kohtaloa määrääviksi Norniksi. Nimellä »Rouvankoppiainen» (*Frauenkäfer*)[1] mainittu leppäkerttu olisi alkuansa ollut Freyja jumalattaren lemmikki, niinikään Herrajumalan lintuna (*Herrgottsvogel*) esitetty kurki jonkin pakanallisen miesjumalan pyhä eläin. Kun sateenluvussa pyydetään Vapahtajaa avaamaan oveansa ja laskemaan ulos aurinkoa, niin olisi hän ukkosjumalan Donarin paikalle pantu.

E. Meyer edustaa vielä Jacob Grimmin kantaa, joka kaikkea saksalaissukuisten kansojen runoutta piti alkuperäisenä ja alkugermanilaisena, ottamatta huomioon että germanilaisetkin kansat ovat voineet sekä muualta että toisiltaan lainata. Lastenluvuista esim. ketjulaulut ovat kansansatujen tapaisia siihen nähden, että ovat suureksi osaksi yleiseuroppalaista kulkutavaraa, joka kaiken aikaa on ollut liikkeessä. Englantiin on lastenlaulujakin saattanut tulla myöhemmällä ajalla esim. Hollannista päin, samoin Skandinavian maihin pohjois-Saksasta. Alasaksalaiset ovat niitä voineet pitkin historiallista aikaa tuoda lättiläisille ja virolaisille. Että myös ruotsalaiset ovat olleet kansanrunouden välittäjinä Virossa, siitä on epäilemättömänä esimerkkinä Lunastettavan neidon runo (Kant. tutk. II s. 296). Länsisuomalaisten lastenlorujen eriävä muoto saa, kun on kysymys lainasta, yksinkertaisimman selityksensä, jos olettaa lainan tapahtuneen erikseen Virossa ja erikseen länsi-Suomessa.

Yleisiltä näkökannoilta katsoen k y s y m y s l a s t e n l o r u j e n i ä s t ä o n v i e l ä a i v a n a v o i n. Senkin ratkaisee

[1] Vr. ruotsalaista *Jungfru Maria nyckelpiga*, 'Neitsyt Maarian avainpiika'.

ainoastaan yksityiskohtainen tutkimus. Toistaiseksi on siis odotettava edes yhden tapauksen täysin kestävin todistuksin kiinni naulaamista.

Enimmän on viime aikoina pantu toiveita mahdollisiin baltilaisiin lainoihin (ks. s. 104). Jos voitaisiin osoittaa, että niitä ei ole yksistään myöhemmältä virolais-lättiläisten, vaan myös aikaisemmalta yhteissuomalais-liettualaisten kosketusten kaudelta, niin päästäisiin kylläkin lähelle ajanlaskumme alkua.

Todistusvoimaltaan ovat aikamäärään nähden luonnollisesti heikoimmat ne liettualaisille ja suomalaisille yhteiset runot, jotka tavataan myös virolaisilla ja heidän naapureillaan lättiläisillä, koska ne ovat voineet minä aikana hyvänsä siirtyä kielestä toiseen. Sen jälkeen tulevat ne, joiden tarvitsee olettaa kadonneen vain lättiläisiltä ja joiden virolaisista muodoista voidaan osoittaa suomalaiset johtuneiksi; sama mahdollisuus on lukuunotettava niissä tapauksissa, jolloin runo on yhteinen ainoastaan virolaisille ja liettualaisille. Suurin todistusvoima on tietysti niillä, joita ei tavata lättiläisillä eikä virolaisilla, vaan yksistään liettualaisilla ja inkeriläisillä tai suomenkarjalaisilla. Semmoisina Niemi mainitsee kolme hää- ja kaksi tanssilaulua (STAE 1911 I s. 23, 15—8, n:ot 18, 19, 21, 9, 10).

Häälauluista on kaksi esitetty aikaisemmin vatjalaista häärunoutta käsittelevässä luvussa (s. 149). Kolmas on pilkkalaulu, jota on tavattu toiselta puolen liettualaisilla toiselta puolen suomen- ja vienankarjalaisilla. Liettualaisissa häissä moititaan sulhasen saattomiestä siitä, että syö *sian sukineen* ynnä joko hanhen höyhenineen tai lehmän sarvineen ja lampaan sorkkineen (Niemi-Sabaliausko 816, 818, 820; Juškévič Hääl. 757). Suomen itä-Karjalassa ja Vienan läänissä moititaan samoin saajannaista (Härkönen 197; 123; I 1692, 1739):

A. Syö siat sukahinehen,
koirat korvarenkainehen.
B. Syöpi koirat korvinehen,
mustan uuhen vuoninehen,
siat silmikarvoinehen.

C. Syö sian sukahinehen,
mustan koiran karvoinehen,
kissan kirjakynsinehen,
t. ruskean koiran rukoinehen.

Yhteinen liettualaisille ja suomalaisille häälauluille on ajatus semmoisesta ahneudesta, että syö eläimen karvoineen kaikkineen. Mutta eläimistä vain yksi on niille yhteinen, nimittäin *sika*. Toiset eläimet vielä eroittaa sekin, että *koira* ja *kissa* suomalaisissa eivät

ole ruuaksi kelpaavia, jota vastoin liettualaisissa ovat kaikki syötäviä eläimiä. Itsenäinen keksintö kumpaisellakin taholla on siis tässäkin tapauksessa hyvin mahdollinen.

Rinnastetuista tanssilauluista toinen kuvailee pellavan valmistusta. Inkeriläisissä toisinnoissa kysytään yhä uudestaan, mitä neitonen tekee, ja esitetään jokaisessa vastauksessa vain yksi kohta jatkuvaa toimintaa (esim. Törneroos 55): Neito pesee silmiään — ristii Jumalaa — hijoo kassaria — metsään menee — hakkaa kaskea — kydöttää kaskea — kuokkii kydötystä — levittää tuhkia — luo ropiloita — kylvää pellavaista — nyhtää — levittää — nostaa — ahtaa — kuivaa — loukuttaa — lipsuu — vitvoo — häklää pellavaista — tekee kuontaloja — kehrää pellavaista — kerii rihmojaan — luopi kangastaan — käärii kangastaan — niisiin panee — pirtaan pistelee — kutoo kangastaan — valkaisee — leikkaa — huuhtoo — sotkee kangastaan — paitoja ompelee — päälleen panee — miehelle menee.

Liettualaisissa kirjaanpanoissa laulaja kertoo, miten hän itse on kylvänyt pellavan tai mennyt pellavan luo isänsä peltoon ja kuvailee pellavan valmistusta nyhtämisestä myömiseen asti (Juškévič I 137, 73).

Kun runollinen kehä on erilainen, kun liettualaisen laulun sisällys vastaa vain inkeriläisen luettelon keskiosaa, kun peräkkäiset pellavan valmistuksessa esiintyvät menettelyt eivät voi vaihdella käytännöllisessä elämässä ja kun siis näiden luettelo on pidettävä yhtenä jatkuvana piirteenä, niin tämän ainoan piirteen nojalle tuskin voi perustaa lainan olettamusta.

Toisen liettualaisille ja inkeriläisille yhteiseksi oletetun tanssilaulun suhteen, joka on lyyrillisempää laatua, on vielä odotettava tarkempaa esitystä sekä länsisuomalaisiin ja virolaisiin runoihin tehtyjen viittausten seikkaperäistä selvitystä, samoinkuin yleensä Niemen huomauttamista vertauskohdista liettualais-lättiläisen ja virolais-suomalaisen runouden välillä.

Mitä verrattavaan tunnelmarunouteen tulee, johon enin osa näitä mahdollisia kosketuksia kuuluu ja jossa usein on vaikea saada käsin pideltävää kiinnekohtaa, niin voi tosin asettaa sen kysymyksen: eikö todistukseksi riittäisi yhdenkin piirteen yhtäpitäväisyys kylliksi monessa samaan ryhmään kuuluvassa tapauksessa? Lyyrillisiä runoja on vielä niin vähän tutkittu, että tämäkin näkökohta ansaitsee huomiota.

Erikoisesti häärunoja tutkittaessa ovat lisäksi lukuun otettavat niihin liittyvät häämenot. Jos liettualaisten ja suomalaisten häätavoissa voitaisiin osoittaa kielellisen kosketuksen aikuista suoranaista yhteyttä, niin kävisi samanaikuisten runolainojen mahdollisuus todennäköisemmäksi. Toistaiseksi on olemassa vain L. v. Schroederin aivan vaillinaisiin suomalaisiin aineksiin perustuva saksankielinen teos (Die Hochzeitsgebräuche der Ehsten) vuodelta 1888. Mutta parast'aikaa valmistelee J. Lukkarinen uutta perinpohjaista tutkimusta, jota varten on kerännyt ja keräyttänyt runsaasti uusia tietoja kaikilta suomalaisen asutuksen aloilta. Hänen mielestään on kyllä iso osa häätavoistamme vierasta alkuperää, mutta sitä kansainvälistä omaisuutta, jota tavataan hyvin monina samoina detaljeina yli Europan. Sitä on voinut tulla Suomeen usealta taholta monena eri aikana.

Viimeksi olisivat myös liettualais-lättiläisen runouden omat ikäkerrokset selville saatavat. Lättiläinen tutkija J. Lautenbach on venäjänkielisessä Katsauksessaan liettualais-lättiläisen kansanrunouden historiaan (1896) yrittänyt osoittaa liettualaisille ja lättiläisille yhteistä perua etupäässä kertovaisten laulujen alalta. Niemi tämän teoksen arvostelussa, jonka on liittänyt Tutkimuksiinsa liettualaisten kansanlaulujen alalta (I s. 295—327), asettuu niiden suhteen aivan toiselle peruskannalle. Lautenbachin vertaamista lauluista hän pitää useimpia jommassakummassa kansassa erikseen syntyneinä ja lainoina naapurilta toiselle siirtyneinä, »edellyttäen että kaikkein aikaisinta liettualais-lättiläistä laulua on kuvastanut lyhyt nelisäkeinen runous».

Mainittu nelisäkeinen runous olisi tietysti myös ajan puolesta ryhmitettävä. Siinä saattaa olla hyvinkin myöhäisiä sepitelmiä. Niemi viittaa toisessa paikassa (Suomi IV 17 s. 27) Herderin 1700-luvulla tekemään havaintoon, että, lukuunottamatta erityisissä juhlatiloissa esitettyjä lauluja, lättiläiset sepittävät runonsa valmistamatta. Liettualaisista lauluista huomauttaa Humalan runojen yhteydessä F. Tetzner, että ne Saksan puolella ovat suurimmaksi osaksi päivänperhoja ja pysyvät semmoisina. »Niitä improvisoidaan; kenties joku määrä säkeitä säilyy pitemmän aikaa toisten poiskaristessa, jotka eivät ole välttämättömän tarpeellisia; sitten tulee uusia yhtä lyhytaikaisia ja niistä vain tilapäisesti muutamat pysyvät kauvemmin» (Globus LXXX s. 234).

Aivan yhtäläisen ilmiön voimme todeta uudemmassa nelisäkeisessä kansanlaulussamme, joka samoin kuin lättiläinen liittyy

kaikkialla Europassa ja ulkopuolellakin Europpaa tavattavaan yksisäkeistöiseen lyriikkaan (R. Steffen, Enstrofig nordisk lyrik s. 6).

Niin ansiokas ja tärkeä kuin liettualais-lättiläisten aiheiden vertaaminen suomalaisiin on ollut, ei vielä ole saatu käsiin ainoatakaan täysin varmaa runolainaa, joka olisi liettualaisilta tullut suorastaan suomalaisille vanhain baltilaisten sanalainojen aikana.

Runon ajan määräämiseksi voimme saada tukikohdan, paitsi silloin kuin sen aihe on toiselta kansalta lainattu, myös silloin kuin se päinvastoin on lainattu toiselle kansalle. Suomalaisilta odottaisi kansanrunoutta lainanneen ainakin lappalaisten, jotka kieleensäkin ovat saaneet paljo lisiä suomalaisilta. Heillä säilyneiksi on kuitenkin tähän asti osoitettu vain muutamia myöhemmällä ajalla opittuja suomalaisperäisiä Raudan lukuja, joita voidaan käyttää vastaavien suomalaisten loitsujen tutkimuksessa (SSL s. 2). Sitävastoin lappalaiset kertomarunoelmat: 'Päivän lapset' ja 'Pishan, Pashan poika', jotka O. Donner on julkaissut kokoelmassa Lappalaisia lauluja (Suomi II 11), on lappalaissyntyinen pastori A. Fjellner vapaasti muodostanut suorasanaisten kansantarinain pohjalla, joten ei niistä ole suomalaisiin kertomarunoihin verrattaviksi.

Vielä suurempi etu ajanmääräykselle olisi, jos kansanrunoudentutkimuksessa, samoinkuin kielitieteessä, onnistuttaisiin osoittamaan yhteistä perua suomalaisten ja kaukaisempain sukulaiskansojen välillä. Yritys saada mordvalaisen laulun avulla yhteissuomalaisen ajan taakse siirretyksi runo Humalan ja ohran keskustelusta on edellisessä luvussa selostettu (s. 150). Sen mukana ovat toistaiseksi rauenneet toiveet runojen löytämisestä, joita olisi laulettu suomalaismordvalaisella tai jollakin vielä varhaisemmalla suomalaisugrilaisella aikakaudella.

Ne suorasanaiset suomensukuisten kansojen tarut, joiden aiheita on verrattu suomalaisten runojen aiheisiin, eivät voi todistaa siitä ajasta, milloin nämä aiheet pukeutuivat suomalaisen runon muotoon, mutta epäiltävää on, löytyykö yhtään suomalais-ugrilaista aihettakaan. Ei edes useimmille suomalais-ugrilaisille kansoille yhteinen Luomistaru ole heidän oma luomansa. Kuten venäläinen tutkija A. N. Vese-

lovskij on osoittanut, on se kirjallista alkuperää ja kotoisin Bulgariasta. Siellä 10:nnellä vuosisadalla syntynyt bogomilien lahkokunta muodosteli Raamatun kertomuksista legendoja, jotka tämän uskonnollisen liikkeen mukana levisivät Venäjälle. Suomensukuisille kansoille niitä sittemmin välittivät n. s. vanhauskolaiset vainoa pakoon vetäytyessään pohjois-Venäjän ja Siperian syrjäseutuihin (KRH s. 190—1). Mainitusta Luomistarusta aivan erikseen on suomalainen Luomisruno muodostunut.

Sama on asianlaita, milloin suomalainen runo on lainannut jonkun piirteen kansansadusta, jota on tavattu paitsi suomalaisilla, myös muilla suomensukuisilla kansoilla. Kansansadut voivat kyllä itsessään olla ikivanhoja, mutta ne ovat vaeltaneet kansalta kansalle kielestä riippumatta. Suomi on ollut viimeinen maa, johon länsi-Europasta Ruotsin kautta kulkeneet ja itä-Europasta Venäjän halki vaeltaneet sadut ovat saapuneet. Verrattain myöhään ovat kansansatujen aiheet tulleet suomalaisten käsiin ja vielä myöhemmin on niistä piirteitä sovitettu suomalaisiin runoihin.

Yhtä vähän apua runon syntymäajan selvittämiselle on yhtäläisen perusaiheen löytämisestä joltakin kaukaiselta raakalaiskansalta. U. Holmberg on huomauttanut, että pohjois-Amerikan luoteisrannan intianeilla on tavattu suomalaisen Tulen synnyn yhtä peruspiirrettä muistuttava taru tulen saannista punaisen lohen sisästä (Aika 1918 s. 31). Lohen punainen väri on tietysti herättänyt ajatuksen kalan sisällä olevasta tulikipinästä. Mutta tämä on voinut tapahtua aivan itsenäisesti pohjois-Amerikassa ja pohjois-Europassa, missä paikoissa yleensä lohi on ollut hyvin tunnettuna pyydyskalana. Sitävastoin suomalainen syntyruno ei ole voinut muodostua riippumatta islantilaisesta loheksi muuttautuneen tulenjumalan Lokin tarusta, jolla on sen kanssa useampia yhteisiä piirteitä. Molemmat on johdettava yhteisestä skandinavilaisesta katolisaikuisesta legendasta, kuten olen osoittanut Suomalaisten syntyloitsujen tutkimuksessa (s. 125—7).

Vertailut muiden kansojen runouteen eivät siis ainakaan vielä ole vieneet varmuuteen minkään yksityisen kansanrunon olemassaolosta pakanuuden aikana.

Jäljellä on mahdollisuus määrätä runon ikä sen omasta sisällyksestä. Runossa esiintyy sanoja ja

mielikuvia, joiden varhaisimman tai myöhäisimmän aikarajan taikka myös molemmat hyvin tunnemme. *Pyssyn* syntyä esittävä loitsu ei tietystikään ole aikaisempi ruudin keksintöä. Neidon ja lohikäärmeen runossa *uros umpirautoinehen* (Törneroos 126) todistaa, ettei runo ole myöhempi rautahaarniskojen katoomista ampuma-aseiden vaikutuksesta. Leinon lesken runossa mainittu paavillisen legaatin nimitys *likatti* (s. 117) osoittaa, ettei runo voi olla aikaisempi eikä myöhempi katolista keskiaikaa.

Runoissamme ja loitsuissamme ilmaantuu niin runsaasti pyhimysten nimiä, että melkoinen määrä on voitu aivan varmasti todeta katolisella ajalla syntyneeksi. Kun tiedämme, että muutamien pyhimysten palvonta on vasta myöhemmällä keskiajalla pohjoismaihin levinnyt, kuten pyhän Annan 1400-luvulla, niin saamme vielä tarkemman määräyksen. Runojemme ylimalkaisen pakanallisuuden puoltajat ovat tosin luulleet pääsevänsä näitä todisteita huomioon ottamasta olettamalla, kuten muuallakin on tehty (s. 177), että kansanlaulussa esiintyvät kristilliset nimet ovat pakanallisten myöhempiä sijaisia. Siten Lönnrot jo Vanhan Kalevalan esipuheessa selittää puhuessaan runojen turmeltumisesta (s. V). »Tämä lienee osaksi vähintäkin nimissä jo tapahtunutki. Mitä ennen vanhaan muisteltavista urohista ja vaimoista omilla nimillänsä lienee kerrottu, taisi Kristin opin maahan levitessä muuntauta, jotta urosten siaan usein pantiin Kiesus, Santta Pietari, Ruotus (Herodes), Juutas j. m., vaimojen Neitsy Maaria emonen.»

Huomautus, että runossa esiintyvä sana tai mielikuva saattaa olla siihen alkuansa kuulumaton, on itsessään oikea. Sitä varten on kaikkein ensiksi runon alkumuoto sen toisintoja keskenään vertailemalla selville saatava. Vanhempain tutkijain mieleen ei kuitenkaan juolahtanut, että heidän olisi pitänyt todistaa väitettään sekä yleensä että kulloinkin kysymyksenalaisessa runossa. He pitivät selviönä, että kristillisiä nimiä on tullut runoihimme pakanallisten sijalle, niinkuin oli tapahtunut vanhaan aikaan, jolloin Kreikan ja Rooman pakanalliset jumalat väistyivät kristillisten pyhimysten tieltä.

Pohjoismaillakin tosin voidaan osoittaa, miten joku pakanalliselle jumalalle pyhitetty paikka tai uhri on siirtynyt pyhimyksen nimelle. Silloin on tämä nimi myös uhrimenoon liittyvässä rukouksessa voinut tulla pakanallisen jumalannimen sijalle. Semmoinen on inkeriläisessä Ukko-juhlassa laulettu rukous, jonka toisinnoissa vaihtelevat *Ukko* ja *Ilja* ynnä *Petri*. Mutta kertovaisista runois-

tamme ei ole löydetty kuin joku harva tapaus, jossa pakanallinen nimi on tilapäisesti väistynyt kristillisen tieltä.

Jos tahtoo olla tasapuolinen, niin täytyy ottaa lukuun myös päinvastainen mahdollisuus, että pakanallinen tai pakanalliselta näyttävä nimi runossa on siihen alkuansa kuulumattomana tullut kristillisen nimen sijalle. Tämä ei ole enää pelkkä teoria, vaan lukuisissa tapauksissa selvästi nähtävä tosiasia. Mainittakoon ainoasti Lemminkäisen eli Pätöisen pojan surma, Väinämöisen eli Pätöisen pojan polven haava, Väinämöisen tai Jumalan pojan päivänpäästö, Väinämöisen tai Jeesuksen Tuonelassa käynti, Ilmarisen tai Jumalan raudantaonta, Sämpsä Pellervoisen tai Jeesuksen puittenkylvö ynnä Kalevan käyttäminen Jumalan sekä kertosanana että sijaisena (KRH s. 576, 425, 41, 133, 444; SSL s. 81, 54; SRU s. 305).

Ei siis saa niitä selvästi kristillisiä aineksia, joita on monenmonessa runossa, runoon muka kuulumattomina poistaa ilman yksityiskohtaista todistelua. Eikä myöskään saa niitä runoja, jotka eivät sisällä kristillisiä käsitteitä, ilman muuta pitää pakanuudenaikuisina. Ei edes ole lupa kansanrunon toisinnoissa tavattavia pakanuudenaikuisia nimiä ja käsityksiä käyttää todistuskappaleina ilman vertailevaa tutkimusta.

Kansanrunoudentutkimuksen on ajanmääräyksissään noudatettava sitä historiallista tutkimustapaa, joka käyttämilleen dokumenteille eli asiakirjoille ei umpimähkään myönnä mahdollisimman suurta ikää ja luotettavaisuutta. Historioitsija lähtee lähimmästä ajasta, jolloin kysymyksessä oleva asiakirja on kätköstään löydetty. Sitten hän tarkastaa sen paperia ja käsialaa määrätäkseen ajan, jolloin se todennäköisesti on kirjoitettu. Sille varalle, että se olisi kopio vanhemmasta käsikirjoituksesta, hän tutkii sen oikeinkirjoitusta ja kieliasua saadakseen selville, milloinka sen originaali eli alkukirjoitus on voitu kirjoittaa. Vielä hän koettaa päästä selville niiden lähteitten iästä, joita alkuperäisen tekstin kokoonpanija on käyttänyt. Siten hän viimein saa määrätyksi myöhäisimmän aikarajan sille, mitä kysymyksenalaisessa todistuskappaleessa kerrotaan. Aikaisimman rajan hän taas voi löytää kerrotun sisällyksestä vertaamalla sitä ajan puolesta ennen määrättyihin tapahtumiin ja oloi-

hin. Sitä ennen hän tietysti tarkastaa, että kertomuksessa on kaikki yhteen kuuluvaa ja luotettavaa.

Nykyistä runotutkimusta on moitittu ylen varovaiseksi aikamääräyksissään. Mutta tieteenä ensi askeleitaan astuva kansanrunoudentutkimus ei voi olla kyllin varovainen. Pyrkiessään historioitsijain tavoin ajassa taaksepäin on sen täytynyt ankarasti karsia mahdollisia myöhempiä aineksia ja lienee joskus liiankin ankarasti karsinut. Mutta ainoastaan tätä vaivaloista tietä se on päässyt siihen tulokseen, että nyt voi yksityiskohtaisesti määräten eikä ylimalkaisesti haaveillen puhua pakanuudenaikuisista suomalaisista runoista. Tämä kerrostuma ei olisi myöhempien alta paljastunut, jollei jälkimäisiä olisi mahdollisimman tarkasti päältä poistettu. Jos on jossakin kohdin liikaa otettu, on se helposti paikoilleen palautettavissa, kun itse kerrostuma on saatu todetuksi ja määritellyksi.

»Kalevalan runojen historian» viimeisessä osassa saatoin jo todistaa pakanuudenaikaisiksi useita etupäässä Lemminkäis- ja Kullervo-jaksoihin kuuluvia runoja, joissa kuvastuvat suomalaisten kauppavälit voionmaalaisten eli gotlantilaisten kanssa, ryöstöretket Itämerellä ynnä vihollisct suhteet länsi-Suomen ruotsalaisen ja suomalaisen väestön välillä (KRH s. 832). Sittemmin olen niihin liittänyt vielä useampia runoja Väinämöisestä ja Ilmarisesta, jotka saatoin osoittaa samanlaisiksi sankareiksi kuin Lemminkäisen, Ahdin, Kaukamoisen ja Kalevan.

Nämä runot ovat myös tarkemmin määriteltävissä myöhempään rautakauteen kuuluviksi, jolloin suomalainen asutus oli länsi-Suomessa vakaantunut ja vallalle päässyt, mutta suhteet Viroon, josta se oli lähtenyt, eivät vielä olleet lakanneet. Edempänä kuvailen tätä aikaa lähemmin runojen perustalla.

Edellisessä luvussa olen huomauttanut, että inkeriläisissä ja itä-suomalaisissa h ä ä r u n o i s s a käytetään kunnioittavassa merkityksessä samoja länsisuomalaisia sankarinnimiä (s. 147). Saa siis panna kysymyksenalaiseksi: ovatko nämä nimet itä-Suomessa kertomarunoista siirtyneet mairittelunimityksiksi häärunoihin, vai ovatko ne itä-Suomeen tulleet häärunojen mukana länsi-Suomesta, samoin kuin itä-Suomesta Inkeriin?

Länsi-Suomessa ei häärunous ole säilynyt, mutta samoin on laita mainittuihin nimiin liittyvän kertomarunouden, joka kielellisillä ja asiallisilla todistuksilla on voitu osoittaa länsisuomalaiseksi. Jos virolainen häärunous on aikaisempi kuin viimeisten länsisuoma-

laisten siirtyminen Virosta Suomeen, niin ovat hekin laulaneet häärunoja. Kysymys on vain siitä, tulivatko he niin pienissä ryhmissä tai hajautuivatko he niin yksinäisiin asutuksiin, ettei muka häätilaisuuksiinkaan olisi saatu kylliksi kokoontumaan väkeä joukkolaulun esittämistä ja kuuntelemista varten, kuten Väinö Salminen Häärunotutkimuksissaan olettaa (s. 419). Hämäläisten taipumus asua suurissa kylissä ei kuitenkaan puhu semmoisen erakkoasutuksen puolesta, jonka savolaiset myöhemmin suorittivat ja jolla oli erikoiset historialliset edellytyksensä. Todennäköisempää on, että Virosta tulleet länsisuomalaiset ovat vielä Suomessa laulaneet häärunoja, niitä koristaen kertomarunojen nimillä suuremmassa määrin kuin Virossa, ja unohtaneet ne vasta sen jälkeen, kuin itäsuomalaiset olivat ne heiltä oppineet.

Samoinkuin kertomarunoista voitaneen mahdollisesti häärunoistakin eroittaa joitakin jälkiä länsi-Suomen keskiaikaisessa runoudessa. Elinan surma-runon alussa kohtaamme ilmeisesti kosintamenoihin kuuluvia kysymyksiä ja vastauksia, joilla on vastineita inkeriläisessä Konnulta kosinnassa ja ilomantsilaisessa Lemminkäisrunossa (Satakunta IV s. 99; Kant. tutk. I s. 167; KRH s. 559—60):

»Onko teillä neittä myydä,
mulle piikasta pidetty?»
— »Ei neittä mäellä myydä,
kaupitella kartanolla.
Tupa meill' on yljän tulla,
toinen tulla, toinen mennä.
Talli on hevoset panna,
naula laskea satulat,
vaja varsat valjutella.»

H. Ojansuu on esittänyt sen ajatuksen, että ne olisivat länsisuomalaisten häärunojen säkeitä (Satakunta IV s. 105). Kosinnassa käytetyt lauseparret eivät kuitenkaan vielä vakuuta häärunojen olemassaolosta.

Huomattava on myös Mataleenan virressä Jeesuksen vedenpyyntöön annettu vastaus, jossa Mataleena ei tyydy ilmoittamaan, ettei hänellä ole astiata käsillä (muuta kuin kultakiulu lähteestä ammentamista varten), vaan selittää, ettei hänellä ole kannunsa kotonakaan:

»Pikarit pinona vierit,
kannut halkoina kalisit.»

Yhtäläisin säkein kuvataan inkeriläisissä pito- ja häälauluissa ynnä vatjalaisessa syksyvirressä juoma-astioiden runsautta (Kant. tutk. I s. 51, Salminen s. 397—8, 401):

Pikarit pinoina vierit,
tuopit ropjona romisit.

Niinikään vienanpuolisissa Lemminkäisrunoissa selitetään kutsumattomalle kuokkavieraalle, että jo on syöty syömät, juotu juomat (I 758, 816):

A. »Pikarit pinoihin pantu,
kannut kannettu kokohon.»

B. »Pikarit pinoihin luotu,
tuopit roukkoihin rovittu.»

Pikari, *kannu* ja *tuoppi* ovat järjestään myöhäisempiä skandinavilaisia lainasanoja, joten mainitun säeparin on täytynyt muodostua Suomen puolella ja sieltä levitä sekä Vienan Karjalaan että Inkeriin. Onko sitä pitolaulua, josta se on Mataleenan virteen otettu, nimenomaan häissä laulettu, jää kuitenkin epätietoiseksi. Sen sovittaminen häälauluihin Inkerissä, niinkuin monen muun näihin alkuansa kuulumattoman runon, ei riitä todistukseksi.[1]

Toistaiseksi ovat itäsuomalaisten häärunojen henkilöistä käytetyt sankarinnimet selvimpänä viittauksena niiden länsisuomalaisuuteen. Mahdollisesti onnistuu kielellisen tarkastuksen häärunoissa todeta myös yksinomaan länsimurteeseen kuuluvia sanoja ja muotoja.

Mutta eivätkö runomme paitsi historiallisia aineksia sisällä myös tarullisia, joita vain pakanuuden aika on voinut synnyttää? Onhan esim. germanilaisesta kansanrunoudesta ahkerasti etsitty n. s. luonnontaruja, jotka kertovassa muodossa kuvailisivat luonnonilmiöitä. Tämän selitystavan on suomalaisiin runoihin sovittanut muiden muassa Eliel Aspelin-Haapkylä Kalevalan tutkimuksissaan (I 1882), joilla on se suuri ansio, että ovat ensimäiset pääasiallisesti painamattomiin runotoisintoihin perustuvat. Niissä koetetaan osoittaa, että Kalevala eli Päivölä ja Pohjola eli Pimentola edustaisivat pimeän talven ja valoisan kesän vastakohtaa, ja että Väinämöisen taonta Vipusen vatsassa kuvailisi jyrinää ukkospilvessä. Myös Julius Krohn olettaa useissa runoissa piilevän luonnontaruja, vaikka pitää näitä yleensä lainattuina naapurikansoilta, koska ei heimokansoilla ole samoja taruja tavattu. Myöhemmät tutkimukset ovat kuitenkin johtaneet epäilemään tämän selitystavan oikeutta suomalaiseen kansanrunouteen ja samoin myös germanilaiseen nähden.

[1] Niemi on tutkimuksessaan vanhan suomalaisen runon synnystä (Suomi IV 17 s. 42) huomauttanut Hämeessä ja Satakunnassa muistiinpanusta pilkkalaulusta, jota pitää häärunona ja vanhana liettualaisena lainana (IX 1 R 3170, XII 365). Tämä tuntuu kuitenkin aivan uudenaikuiselta tekeleeltä: huono runomitta; nimi *Matti; niinkuin tähän aikaan; piippu hampaissa.*

Runoistamme ei edes Päivän päästö Pohjolasta ole osoittautunut pakanalliseksi luonnontaruksi, vaan katoliseksi legendaksi, jossa Pohjola on käytetty keskiaikaisessa helvetin merkityksessä ja alkuperäisenä päästäjänä on Jumalan ainoa poika (KRH s. 40—59)[1]. En tiedä enää ainoatakaan tapausta, jossa luonnontaru-teoria olisi kestänyt yksityiskohtaisen erittelyn. Viimeinen E. N. Setälän yritys selittää Väinämöisen ja Joukahaisen kilpalaulanta veden ja jään jumalan väliseksi kamppailuksi vaatii tämän runon uudelleen tarkastamista erikoisessa luvussa.

Nykyänsä on luonnontarullista selitystapaa koetettu korvata toisella; jonka mukaan kansantaru voisi kuvailla jotakin pakanallista pyhää menoa. Tämmöistä rituaali-tarua edustaa runoissamme Sämpsä Pellervoisen noudanta, jota varten ensin Talvipoika ja sitten Suvipoika lähtee liikkeelle. Siinä olen olettanut esitettävän skandinavilaisen viljavuuden jumalan Freyn palvelusmenoja. Tanskalainen A. Olrik kuitenkin tahtoisi sen pikemmin asettaa keskieuroppalaisten kansanleikkien yhteyteen (KRH s. 763—7).

Kun ei pakanallisen menon kuvaileminen runossa vielä tee itse runon pakanuuden-aikuisuutta vastaansanomattoman varmaksi, niin voi hyvin ajatella kansan mielivuvituksessa säilyneistä pakanallisista jumalista ja haltioista runoillun vielä keskiajalla. Esimerkkinä mainittakoon Ison sian runo, jossa kerrotaan, mitenkä *Ukko, Virokannas* ja *Ryönikkä* (= Ukon puoliso Rauni) ynnä *muut jumalat* tulevat tappamaan sikaa, mutta kun tämä vain vähän liikah-

[1] Päivän päästäjänä on *Jumalan poika* keski-Inkerissä, Karjalan kannaksella ja Suomen Karjalassa. Länsi-Inkerissä esiintyvät välistä toisista runoista lainatut *Turo* (III 166, 743, 747) ja *Päivän poika* (1157, 2328), tavallisesti kuitenkin: *sepon tyttö, selvä tyttö* (1150); *sepon neito, selvä neito* (1153); *sepon tyttö* l. *neito* l. *selvä neitsykäinen* (1158, 1156, 1936); *sepon piika* l. *tyttö pikkarainen* (167, 746). Tällä on harvoin kertosäkeenä: *tuo tarkka takojan neito* (1150, 1152, 1161), joten on mahdollista, että *sepon* olisi luettava *sep' on* ja että selvä neitsykäinen, pikkarainen tytti eli piika tarkoittaisi *Maariaa*, joka länsi-Inkerissä joskus tällä paikalla ilmaantuukin (1155, vr. 1154). Viittauksia päivänpäästöön tavataan myös loitsurunoissa ja mainitaan niissä päästäjänä *Maaria* vielä yleisemmin kuin *Jeesus, Luoja* eli *Jumala* (KRH s. 56—7), Muutamassa Sampojaksoon sekaantuneessa itäsuomalaisessa ja vienanpuolisessa katkelmassa toimii *Väinämöinen* tai *Ilmarinen* tilapäisesti päivänpäästäjänä (KRH s. 133—5, I 679). — Keski-Inkerissä ilmaantuu Jumalan pojan ohella myös Isä-Jumala hevosenantajana. Runon loppuponnessa esitetty rikasten ja köyhäin suhde on täysin legendamainen.

taa, pelästyksissään pakenevat puihin (KRH s. 768). Moinen pilanteko tietysti edellyttää uskon vanhoihin jumaliin koko lailla höltyneen uuden opin vaikutuksesta.

Samoin on pakanuudenaikuisia sankarinnimiä myöhemminkin voitu käyttää runoja sepitettäessä, toisinaan rinnan kristillisten nimien kanssa. Esim. Vetrikan verevän pojan kerrotaan kanteleen ja viimapillin, s. o. säkkipillin soitolla, nukuttaneen talonväen ja pyrkineen sitten kauniin Katrinan kammariin, joka tunkeilijan surmaa. Melusta heräävät Antti veli ja hänen vaimonsa Anni, joille Katrina selittää häpeän päältään torjuneensa (esim. III 1339—44).

Erityisesti on pidetty pakanuudenaikuisena l o i t s u r u n o u t t a m m e, jonka on arveltu edustavan suomalaisten alkuperäistä noitauskontoa. Mutta loitsurunouden puute lappalaisilla, joilla noitauskonnon pääharjoitus, loveen lankeaminen, on 1800-luvulle asti säilynyt, osoittaa uskon määrättyjen sanakaavojen voimaan myöhemmäksi asteeksi. Tätä astetta ei näy pohjoismailla itsenäisesti saavutetun. Länsisuomalaisten loitsujen riippuvaisuus katolisista ruotsalaisista ja itäsuomalaisten länsisuomalaisista sekä virolaisten osittain Inkerin kautta kulkeutuneista itä-suomalaisista osittain suoraan germanilaisista viittaa myöhäiseen leviämiseen ja kehittymiseen. Mikäli loitsurunouttamme on tähän saakka yksityiskohtaisesti tutkittu (ks. SSL s. 255—6), ovat sen aiheet useimmiten osoittautuneet selvästi kristillisaikuisiksi tai muuten myöhäperäisiksi.

. Niin on suomalaisille ominaisten syntyloitsujen laita. Rukousloitsuissa taas ovat puhuteltujen olentojen ominaisnimet enimmäkseen pyhimysten nimistä tai mainesanoista muodosteltuja. Niissä esiintyviä pakanallisten jumalain nimiä on käytetty myöhemmässä kristillisen Jumalan tai paholaisen merkityksessä. Muinaisten sankarien nimitykset ovat loitsurunoihin siirtyneet kertomarunoista. Mitä pitemmälle tutkimus on edistynyt, sitä enemmän on kuvitellun vanhemman kerroksen löytäminen käynyt epäiltäväksi. Sama epäilys kohdistuu myös germanilaisten, slaavilaisten ja baltilaisten loitsuihin. Ei siis ole mitään perustusta olettaa pakanuudenaikuisiksi epämääräisiä loitsuja, joissa ei ole puoleen tai toiseen viittaavia tunnusmerkkejä, ennenkuin yhden ainoan loitsurunon pakanallisuus on tullut sitovasti todistetuksi.

Loitsulukujen ikivanhuutta on arveltu voitavan puoltaa myös niihin liittyvien t a i k a t e m p p u j e n avulla. Mutta suomalaisten taikojen kerrostumia ei ole vielä yritettykään eritellä. Huomattava on, että heimokansallamme tapaa taikoja sitä vähemmän, mitä

alkuperäisemmällä kannalla ne ovat säilyneet. Suomen itä-Karjalan kreikanuskoisella väestöllä on taikoja merkillisen niukasti, jotavastoin niitä on ylen runsaasti muun Suomen luterilaisen väestön keskuudessa kaikkialla. Varsinaiset taikakonstit kuuluvat enimmäkseen skandinavilaisten välittämään roomalais-katoliseen kansankulttuuriin, joka taas pääasiallisesti perustuu muinaisklassilliseen pakanuuteen. Minkä verran niissä on pohjoismaisen ja erikoisesti suomalaisen pakanuuden jätteitä, on vertailevan tutkimuksen selvitettävä.[1] Loitsulukujen ikään nähden on siihen yhdistetyn käsitempun tutkimuksella kuitenkin merkitystä vain silloin, kun jälkimäinen esittää toiminnalla aivan samaa kuin edellinen sanoilla.

Eivät edes loitsurunoille sukua olevat karhunpeijaislaulut, joihin liittyvissä menoissa on paljon pakanuuden ajalta säilynyttä, ole tältä ajalta periytyneitä, vaan kaikesta päättäen vasta keskiajalla runoasuun puettuja. Siinä on meillä ilmeisin esimerkki runoaiheen ja runomuodon eriaikuisuudesta.

Entistä ylimalkaista käsitystä Kalevalasta, että siinä on kaikki pakanuudenaikuista, lukuun-ottamatta viimeistä runoa, joka muka

[1] Mitenkä vertaileva tutkimustapa voidaan taikoihinkin menestyksellä sovelluttaa, osoittaa Antti Valveen seminarityö Hammastaudin kansanomaisia parannustapoja Suomessa (Suomen Hammaslääkäriseuran toimituksia IX). Ukkosen iskemän puun sälön taikka ruumisarkun sälön tai naulan käyttämistä hammastikkuna oli aikaisemmin R. Karsten (Hembygden 1910 s. 51) arvellut saavansa ilman muuta sielutieteellisesti selitetyksi. Sälö on osa puuta, joka on hävitetty, tai kirstua, joka viedään maahan mätänemään; häviölle pyhitettynä esineenä se n. s. sympaattisen eli myötätuntoisen magian voimalla vaikuttaa hävittävästi siihen pahaan, hammaskipuun, jonka yhteyteen se joutuu. — Valve, joka tutkimukseensa on käyttänyt kolmatta sataa toisintoa, on järjestämällä ja seulomalla tätä runsasta aineistoa päässyt todellisen asianlaidan perille (s. 8—12, 28—30). *Puinen* hampaankaivin ei ole ainoastaan ukkosen pirstomasta puusta tehty, vaan vielä pirstomattomasta puusta, joka silloin useimmiten on *pihlajainen.* Pihlaja on Ukon puolison Raunin puu. Siitä tehdyn kaivimen parantavaa vaikutusta hammaskipuun ei voi muuten selittää kuin tämän haltian voimasta lähteneeksi. Samoin *ukkosen* pirstoman puun sälö vaikuttaa kipua karkoittavasti ukkosjumalan voimalla. Puinen kaivin mainitaan vain pari kertaa otetun ruumisarkusta ja silloinkin ennen maahan hautaamista, muutaman kerran myös hautarististä, mutta yleisemmin (15 kertaa) ruumislaudasta, joka ei ainakaan joudu maahan mätänemään. *Metallinen* kaivin taas on harvoin ruumiskirstun naula, tavallisemmin se on neula, jota on vähän aikaa pidetty ruumiin ihossa ennen hautaamista. Näissä tapauksissa on kaivimeen tullut *vainajan* voima, joka karkoittaa taudinhengen.

kuvaa pakanuuden väistymistä kristinuskon tieltä, ja että loitsurunot edustavat vanhinta kerrostumaa, on yksityiskohtaisen tutkimuksen täytynyt perinpohjin järkyttää. Sillä Kalevalassa ovat monet kertomarunot ja kaikki loitsurunot myöhäisempiä. Mutta sen sijaan voidaan nyt varmuudella pitää kiinni siitä, että Kalevalassa on pakanuudenaikuisia aineksia ja että niihin kuuluvat sen kokoonpanolle tärkeimmät kertomarunot, niiden joukossa myös runo Väinämöisen tuomiosta.

Suomalaisia runoja on siis sepitetty ainakin tuhannen vuoden aikana. Sen, joka tätä aikamääräystä vähäksyy, on otettava huomioon, miten pitkä ja vaivaloinen polku on tämänkin ajanmääräyksen takana. Kantelettaren tutkimuksia julkaistessani en voinut vielä muuta sanoa kuin, että »1300-luku on aikaisin, mihin toistaiseksi millään varmuudella päästään» (I s. 114). Vertauksen vuoksi huomautin, mitä kuuluisa ranskalainen Gaston Paris lausuu muualla Europassa muistin varalla eläneistä kansanrunoista. Osoitettuaan, että Ranskan kansanlauluilla (*chansons*), joihin myös Katalonian (*cansons*) ja pohjois-Italian (*canzoni*) läheisesti liittyvät, on vielä vastineensa Varsinais-Espanjassa (*romances*), Bretagnessa (*gwerziou*), Englannissa ja Skotlannissa (*ballads*), skandinavisissa maissa (*kämpeviser*), Alankomailla ja Saksassa (*Volkslieder*) sekä Kreikassa ynnä slaavilaisilla alueilla hän lisää: »Minä tahdon vain muistuttaa, ettei mikäli tiedän ainoakaan mainituista runoryhmistä ajan puolesta huomattavasti eriä siitä, minkä olen luullut voivani ranskalaiselle määrätä; kritiikki on niiden ajanmääräyksiä vienyt vähitellen likemmäksi meidän aikaamme. Lukuunottamatta yksityisiä poikkeuksia, joista on varmat todistukset vaadittava, sopii sanoa, että koko tämä lyyrillis-eepillisen runouden erinomainen kukoistus puhkesi ilmi Europan eri maissa melkein samoihin aikoihin, s. o. 15:nnellä tai aikaisintaan 14:nnellä vuosisadalla.» Tähän runouteen läheisesti liittyy myös suomenkielinen kansanrunous keskiajallamme.

Toisen verran ajassa taaksepäin on sen jälkeen vähitellen työntynyt melkoinen määrä Kalevalan sankareista kertovia runoja. Samaan tulokseen on venäläisten sankarilaulujen suhteen tullut Stan. Rožniecki, niinkuin saamme nähdä, yhtäläisten kielellisten ja asiallisten todistusten nojalla. Molemmat ovat yhdenaikuisia skandinavilaisen skaldirunouden kanssa, joka viikinkiretkien kaudella kukoisti ja jota on meille säilynyt vanhoissa kirjallisissa muis-

tiinpanoissa. Että meillä todella on näin vanhaa sankarirunoutta, koetan vielä seuraavissa luvuissa tarkemmin perustella.

---

14. Onko Kalevalassa historiallisia aiheita?
I. Epäilykset.

Tuntemattoman tekijän 1600-luvun keskivaiheilla kirjoittamassa latinankielisessä Suomen kronikassa, joka käsittelee suomalaisten vaiheita kristinuskon tuomiseen asti, ilmoitetaan lähteinä käytetyn historiallisia runoja. »Jäljellä on itse Suomessa muutamia vanhoja lauluja, joita kutsutaan runoiksi (*runae*) ja jotka vastaavat pohjoismaiden muiden kansojen skaldeja (!)[1], sekä melkoisessa määrin valaisevat meidän historiaamme.» Samoihin aikoihin Juhana Cajanus kertomuksessaan Paltamon pitäjästä mainitsee *Calava* nimisellä jättiläisellä olleen 12 poikaa, niiden joukossa *Väinämöisen* ja *Ilmarisen*, lisäten: »Calavan poikien kera on Suomen kuningas valloittanut koko Venäjän, niinkuin vielä siitä vanhat suomalaiset laulavat.»

Näihin tietoihin ei kuitenkaan luottanut historiantutkimuksemme perustaja Porthan, joka vuosisataa myöhemmin kirjoitti esityksessään suomalaisesta runoudesta (De poësi Fennica § X, Tutkimuksia suom. E. Rein s. 74): »Historiallisia, kansan vanhimpia vaiheita alusta alkaen kertovia runoja, semmoisia, joita voisi verrata goottilaisten y. m. muistomerkkeihin, ei nykyään enää ole ollenkaan jäljellä. Ainakaan en minä, huolimatta uutterista tutkimuksistani, ole löytänyt mitään uskonpuhdistuksen vuosisataa vanhempia ja epäilen suuresti, oliko enää tunnetun *Chronicon Finlandiae* tekijän aikana ainakaan erityisen vanhoja runoja olemassa. Tästä ei kuitenkaan voi sitä johtopäätöstä tehdä, että tapa lauluissa ylistellä urotöitä ei olisi muinoin jo ollut kansalle tuttu, jos kohta ne vähitellen ovat muistista hälvenneet, kun kirjallisuus ei avuksi tullut. Ja se on helposti voinut tapahtua syystä, että esi-isämme eivät näy maailman näyttämöllä esittäneen niin loistavaa (vai sanonko muille kansoille ja etupäässä naapureilleen turmiollista ja onnetonta?) osaa, että, kuten laita on ollut monen muun

[1] *Skald* merkitsee runoilijaa, mikä on myös *runo* sanan merkitys kansanlaulussa. Mitenkä *runo* kirjallisuudessamme on saanut runolaulun merkityksen, ks. FUF IV s. 79—90.

kansan, olisi kertynyt tarpeeksi innostavia muistoja perinnöksi lapsille ja kaukaisille jälkeläisille.» Suomen kronikan mainitsemista historiallisista runoista hän vielä muistutuksessa huomauttaa: »Joka on lukenut läpi tämän islantilaisten ja ruotsalaisten muistomerkeistä taitamattomasti paikatun teoksen, huomaa helposti hänen liian vähän tätä lähdettä käyttäneen.»[1]

Cajanuksen kertomuksen johdosta lausuu Porthanin oppilas Lencqvist vanhojen suomalaisten taikauskoa käsittelevässä väitöskirjassaan (Porthan, Tutk. s. 131): »Me puolestamme emme ole mitään sellaisia runoja nähneet tai kuulleet.» Hän kuitenkin panee huomiota siihen tiedonantoon, että Kalevan poikiin kuuluivat myös Väinämöinen ja Ilmarinen, jotka Agricolan mukaan olivat suomalaisten muinaisia jumalia. »Voi siis olettaa niiden kuoltuaan koroitetun jumalien joukkoon.»

Porthanin varovaisuus ja pidättyväisyys on hyvin ymmärrettävää. Hänen aikanaan ei Kalevalan sankarirunoista tunnettu muita kuin runo Väinämöisen syntymisestä, Kilpalaulanta ja Kanteleen synty, joissa Väinämöinen on voitu myös jumalaksi selittää, ynnä pari lyhyttä Samporetken katkelmaa sekä Kullervojaksosta vähimmän historialliset osat.

Porthan ei kuitenkaan ollut kokonaan kieltänyt historiallisten runojen olemassa oloa muinaisaikana. Siitä syystä ei tarvittu monta uutta kertomarunoa löytää, ennenkuin vähemmän varovainen tutkija niitä otti käsitelläkseen historiallisina todistuskappaleina. Keräysmatkaltansa Pohjanmaalta oli Reinhold v. Becker tuonut Väinämöisen kosinnasta, veneenveistosta ja polvenhaavasta, Laivaretkestä ynnä Kanteleen synnystä kokoonpannun runon ja lisäksi vielä Väinämöisen Vipusessa käynnin sekä Päivän päästön, mitkä kaikki yhdessä Lencqvistin julkaiseman Kilpalaulannan kanssa painatti Turun Viikkosanomiin 1820. Niistä poimittujen piirteiden avulla hän esipuheessa yrittää luoda kuvan ennen eläneestä merkkihenkilöstä, josta yksinkertaisen kansan käsityksessä tuli puolijumala. Loppuliitteessä hän lausuu: »Monta muuta asiata lauletaan Väinämöisestä ja hänen lapsistansa runoissa, joissa hän myös kuninkaaksi mainitaan; mutta koska kaikki lukijat eivät

[1] Yhden runon, nimittäin piispa Henrikin surman toisinnon, on hän latinankielisenä käännöksenä esittänyt, kuten K. Grotenfelt on huomauttanut (Valv. 1904 s. 339). Tämän toisinnon on H. Ojansuu kielellisin todistein saanut eroitetuksi siitä kokoonpanosta, jonka Porthan käsikirjoituksena löysi ja julkaisi (Suomi IV 17 s. 11—2).

ymmärrä runoja, lopetan minä tähän kertomukseni Väinämöisestä. Millonka Väinämöinen eli, on tietämätön. Kauan sitten on hän maailmasta poismennyt. Turhaan on sata sankaria, turhaan tuhatta muuta merkillistä miestä pyytänyt päästä niin kuuluisaksi kuin hän. Heiän nimensä ovat kadonneet, kuin yön kaste, mutta eipä katoa Väinämöisen nimi niin kauan kuin Suomen kansaa maailmassa mainitaan.»

Beckerin aloittamaa tutkimusta historiallisen Väinämöisen ominaisuuksista ja teoista jatkoi L ö n n r o t julkaistessaan hänen johdollaan väitöskirjansa De Väinämöine 1827. Lönnrotilla oli käytettävänä myös kolme osaa vanhemman Sakari Topeliuksen toimittamia Suomen kansan vanhoja runoja, joista aivan uusia aineksia tarjosivat Vienan läänistä saadut: Sampojakson osat, Kilpakosinta ynnä Lemminkäisrunot.

Toinen Beckerin oppilas, historioitsija G a b r i e l R e i n alkaa v. 1831 julkaisemansa kronologisen esityksen Suomen muinaisuudesta mainitsemalla Suomen vanhimpina tunnettuina asukkaina l a p p a l a i s et. Sitten hän puhuu suomalaisten siirtymisestä Suomeen, joka 7—8:nnella vuosisadalla oli suurimmaksi osaksi suoritettu, ja jatkaa seuraavassa kappaleessa: »*Väinämöinen*, kuuluisa viisaudestaan ja urheudestaan, voittaa maan aikaisemmat asukkaat, parantaa maanviljelystä ja merenkulkua, lauhentaa kansan raakoja tapoja laulullaan ja kanteleensoitollaan. Hänen veljensä Ilmarinen opettaa raudanvalmistusta suomurosta. Jumalallisen kunnioituksen sai veljespari palkinnokseen kiitolliselta jälkimaailmalta» (Finlands forntid s. 1—2). Erityisessä kirjoituksessa Väinämöisestä historiallisena henkilönä Rein tarkemmin perustelee käsitystään, että Väinämöisen taisteluissa Pohjolan asukkaitten kanssa kuvastuisivat ne sodat, joita suomalaisten maahantullessaan täytyi käydä lappalaisia vastaan saadakseen nämä karkoitetuiksi pohjoisiin seutuihin (Hels. Morgonblad 1832 n:ot 15—6).

Tämä historiallinen käsityskanta on ollut L ö n n r o t illa määräävänä hänen yrittäessään runoja yhteen liittää osittain paraimpien laulajain yhdistelmiä noudattaen osittain »asian perustusta» tarkaten. Vanhan Kalevalan esipuheen luonnoksessa Lönnrot vastaa kysymykseen, laulettiinko tosiaan näitä Kalevalan runoja jossakin järjestyksessä ja missä, siinäkö jossa nämä toisiaan seurasivat: »Tuskin siinä ja tuskin missäkään järjestyksessä» (Kalevalan esityöt III s. 325). Painetussa esipuheessa hän tarkemmin selittää (s. IV—V): »Minusta näyttää näien runojen sitä myöten,

kun asiatki tapahtuvat, yksitellen ilmautuneen. Erityiset runot Väinämöisestä, Ilmarisesta, Lemminkäisestä eivät maha olla yhen laatimia, vaan usiamman. Yksi kerto muistoksi yhen, toinen toisen asian, mitä mikin itse oli nähnyt eli kuullut.» Lönnrot siis ei kuvitellut muinaista hajalle mennyttä runoelmaa sirpaleista kokoonpanevansa, vaan yksityisiä runoja oikeaan tapaustenmukaiseen järjestykseen saattavansa. Runojen tapaustenmukainen järjestely edellyttää uskoa niiden historiallisuuteen. Mainitussa esipuheenluonnoksessa Lönnrot vakuuttaakin (s. 323): »Muutamissa tosin ja ehkä kaikissakin lienee jotain perää.» Hän käyttää runoista myös nimitystä historiallinen. »Suomen kansan runot ovat enimmiten kahtalaiset, historialliset ja synnyntärunot, — jotka myös alusta lienevät historiallisia olleet.» Puhuupa vielä niiden »historiallisesta totuudesta» (ks. s. 8).

Pohjolan ja Kalevalan välisen vastakohdan Lönnrot Vanhaa Kalevalaa kokoonpannessaan käsitti samoin kuin Rein perustuvan suomalaisten vihollisiin väleihin »Suomen maassa ennestään elävän lappalaisten kera, joilta syy oli kaikkea pahaa pelätä ja joita piettiin ylevinä loihtijoina» (esip. s. VI). Mutta Mehiläisessä 1839, sijoittaessaan runojen synnyn Vienajoen seuduille, hän tuo esiin uuden arvelun, että Pohjola olisi ollut Vienajoen suulla, missä kuuluisaa *Jumalan* kuvaa vartioitiin, ja Kalevala etelämpänä saman joen varrella (s. 17—19): »Arveloamme myöten olisivat karjalaiset vanhain runojensa synnyntäaikaña asuneet, ainaki osittain, likempänä Vienajokea; olleet miksei heki sillon joku lahkokunta niistä yhteisellä nimellä niin kutsutuista permiäläisistä, vaan jonkun ajan maksaneet veroa toiselle Vienameren rannoilla asuvalle permiäläisten lahkokunnalle, pohjolaisille, siksikun Väinämöinen heidät vapautti.» Uuden Kalevalan esipuheessa Lönnrot yhä pysyy mielipiteessään (§ 9). »Löytyy kyllä aihetta siihenki luuloon, että Pohjolan eli Pohjan kansalla näissä runoissa ymmärrettäisi lappalaisia, mutta asianmukaisemmalta näyttää kuitenki, Pohjolassa ei lappalaisia, vaan jonkun eri lahkokunnan suomalaisia asuneen. — Muuten on koko elämän laatu Pohjolassa paljo eroava Lapin niin nykyisestä, kuin arvattavasti muinaisestaki elämän laadusta, ja koko edellisessä Kalevalan osassa pysyy Pohjolan kansa voimakkaampana, kuin mikä milloinkaan lappalaisiin sopisi.»

Lönnrotin mielipide ei kuitenkaan saanut keneltäkään kannatusta. Sen historiallisen mahdottomuuden osoitti saman vuoden Helsingfors Morgonbladissa Fabian Collan. »Jos», hän päät-

tää, »monenlaisiin kertomuksiin Pohjolasta pitää välttämättä sisältyä muiston jostakin muustakin vihollisesta kansasta kuin lappalaisista, niin se mielestäni saattaisi paljoa todennäköisemmin tarkoittaa muinaisia kainulaisia, joiden vasmasti tiedetään usein sotineen karjalaisia vastaan» (Valda skrifter s. 199; vr. myös Yrjö Koskinen, Suomi 1859 s. 115).

Castrén suomalaisessa mytologiassaan (III s. 281—2) myöntää kyllä oikeaksi Lönnrotin huomautuksen, että elintavat Pohjolassa yleensä ovat samat kuin Suomessa, vaikka toiselta puolen osoittaa Kalevalasta sellaisiakin kohtia, joiden mukaan Pohjolassa on käytetty poroa ja puhuttu lapinkieltä. Mutta mainitun näennäisen ristiriidan hän arvelee olevan helposti selvitettävissä, jos ottaa huomioon sen epämääräisen käsityksen, mikä monessa paikoin Suomessa liittyy sanoihin *Pohjola* ja *Pohja*: »Jos Pohjola sanalla vielä nykyään on niin epämääräinen merkitys, ettei sitä omisteta yksistään lappalaisille, vaan myös maan pohjoisemmissa osissa asuville suomalaisille, oli paljoa suuremmassa määrin samoin asianlaita muinaisina aikoina, jolloin luultavasti lappalaiset ja suomalaiset rinnakkain elivät suuressa osassa maata. Etelämpänä asuvat heimot nimittivät kaikkia pohjoisempana asuvia *pohjolaisiksi* ja tarkoittivat tällä nimityksellä enemmän heidän pohjoisia asumuksiaan, kuin heidän erilaista kansallisuuttaan. Mutta milloin runoissa tulee nimenomaan kansallisuudesta kysymys, esitetään Pohjola lappalaisten kotimaana ja Kalevala taas pidetään samana kuin Suomi.»

Eivät myöskään Kalevalan vienankarjalaisuuden puoltajat ole yhtyneet Lönnrotin uudempaan mielipiteeseen, vaan ovat pitäneet kiinni vanhemmasta käsityksestä. »Kalevala», lausuu Ahlqvist (Kalev. karjal. s. 180), »on saanut alkuaiheensa siitä torasta, joka vallitsi lappalaisten ja karjalaisten välillä ja jonka syynä oli edellisten joko luultu tai todellinen rikkaus, jonka jälkimäiset tahtoivat valloittaa». Mutta koska eivät lappalaiset ole asuneet Vienajoen varsilla, eivätkä siis sieltä ole voineet tulla karkoitetuiksi [1], niin täytyi hänen ajatella taistelujen tapahtuneen länsipuolella Vienanmerta. Ahlqvist olettaakin karjalaisten alueen muinaisina aikoina ulottuneen Pohjanlahteen saakka, jonka rannoilla he elivät kainulaisniminä. »Taru Sammosta ei ole voi-

[1] Jotapaitsi karjalainen asutus Vienajoella on levinnyt joen suusta ylöspäin.

nut syntyä missä hyvänsä, eikä missään muualla kuin siellä, missä lappalaiset ja karjalaiset ovat olleet taistelussa elinehdoista, ja tällaista ei tiettävästi ole ollut muualla kuin juuri Vienan läänissä tahi ehkäpä jo etelämpänäkin ja sittemmin kukaties nykyisen Pohjanmaankin pohjaisessa osassa» (s. 74). »Kainulaisiksi», hän selittää kutsutun, »näiden Pohjanlahden perärantamaiden asujia, s. o. juuri niitä pohjais-suomalaisia, joiden kielessä vieläkin tavataan hyvästi tuntuvia karjalaisuuksia ja vähemmän hämäläistä ainetta kuin Pohjanmaan suomessa etelämpänä. Kainulaiset olivat siis tänne idästä, s. o. Vienanmaasta ensiksi tulleiden karjalaisten jälkeläisiä» (s. 12). Pitäen niinmuodoin Kalevalan perusaiheen historiallisena, ei Ahlqvist kuitenkaan kannata sitä Lönnrotin mielipidettä, että yksityiset sankaritkin olisivat historiallisia olioita. »Minusta on se jokseenkin yhdentekevä, onko Väinämöistä ja noita muita sankareita koskaan ollut olemassa vai ei. Pääasia on vaan se, että kansa runokertomuksissansa heistä on heidän luonteissaan ihannellut omaa luonnettansa, kuvaellessaan heidän elämätänsä kuvaellut omaa olostamistansa ja kertoessaan heidän urostöitänsä ja retkiänsä kertonut, mitä kansa tiesi taikka luuli tosiaankin tapahtuneeksi» (s. 181).

Myös viimeinen Kalevalan karjalaisuuden puoltaja D. C o m p a r e t t i on sitä mieltä, että ainoa todellinen kansa, joka runoissamme kuvastuu, ovat lappalaiset. Mutta koska hän näiden ja suomalaisten välisen taistelun käsitti henkiseksi loitsintakilpailuksi, kieltäen Suomen kansalta historiallisen käsityksenkin sanan varsinaisessa merkityksessä, niin on syytä pysähtyä tarkastamaan, mitä historiallisia mahdollisuuksia on Ahlqvistin kannalta katsoen ollut sankarirunojen syntymiselle.

Ahlqvistin kanta perustuu siihen kansatieteelliseen käsityk seen pohjois-Suomen asutuksesta, mikä on esitettynä Castrénin etnologisissa luennoissa (IV s. 155—7). Tämän mukaan olivat k a r j a l a i s t e n ensimäiset historiallisesti tunnetut asuinsijat kuuluisassa bjarmien maassa. Sieltä he ainakin jo 8:nnella vuosisadalla olivat levinneet yli Maanselän Kajaanin puolelle ja edelleen ympäri Pohjanlahden pohjoisosan, tullen tunnetuiksi nimellä k a i n u l a i s e t. Tämä nimitys annetaan nykyään Tornion seutujen sekä ruotsin- että suomenpuolisille asukkaille, jotka yhä vielä puhuvat karjalaista murretta. »Luultavasti oli muinaisaikana koko alue Valkean meren itäisestä osasta Pohjanlahteen saakka harvemmin tai taajem-

min karjalaiseen heimoon kuuluvien suomalaisten asuttama, vaikka niiden ohella myös lappalaisia näkyy siellä täällä asuneen.»

Kainulaisten vaellus Vienajoen suulta, jonka Castrén sai lähinnä J. F. Kajaanin Suomen historiasta, on pelkkä arvelu, jolla ei ole minkäänlaista perustusta. Se sotii kaikkea vastaan, mitä tiedämme yhteissuomen heimojen siirtymisistä sekä Vienanmeren ja Pohjanlahden välisten Maanselän seutujen asuttamisista. Jos muinaiset kainulaiset ovat olleet karjalaisia, niin he ovat asetettavat yhteyteen laatokanpuolisten karjalaisten kanssa, joille Oulunjärven seudut olivat takamaina, ennenkuin savolaiset heidät sieltä pois tunkivat.

Mutta ovatko he olleet karjalaisia? Vanhoissa lähteissä kerrotaan kainulaisten taistelleen milloin norjalaisten kera karjalaisia vastaan milloin karjalaisten kera norjalaisia vastaan; siis eroitetaan nämä heimot toisistaan. Tämä eroittaminen ei tietystikään ole ehdottomana esteenä läheiselle kainulaisten ja karjalaisten väliselle sukulaisuudelle, mutta ei sitä ainakaan puolla.

Olettaen että muinaiset kainulaiset ovat edes osittain vielä eläväin samannimisten Peräpohjan asukkaiden esi-isiä, olisi yhä mahdollisuus ratkaista kysymys nykyisten kainulaisten kielimurteen perustuksella. Sen arvelun, että tämä murre olisi karjalainen, on ensimäisenä lausunut A. J. Sjögren muistiinpanoissaan kunnista Kemin Lapissa 1828 (I s. 391). Hänen mielestään on kainulaisten kielessä niin paljon yhtäläisyyttä venäjänkarjalan kanssa, että heitä voi pitää Vienan puolelta vaeltaneitten karjalaisten jälkeläisinä. Sjögren ei kuitenkaan tuo esiin muuta kielellistä tuntomerkkiä kuin pronominimuodot *mie*, *sie*.

Castrén (I s. 156), tahtoessaan todistaa, että Kemin ja Tornion jokilaaksojen asukkaat todella ovat venäjänkarjalaisten sukulaisia, mainitsee lisäksi verbin johdannaisen *-oitsen* ynnä adverbiaalisen päätteen *-sta*. Viimeksi on K. Cannelin väitöskirjana julkaisemassaan Tutkimuksessa Kemin kielimurteesta 1888 puoltanut tämän ynnä Kemijärven ja Tornion murteiden karjalaisuutta (s. 5—6). »Mitä näiden murteiden yleiseen luonteeseen tulee, ovat ne pidettävät alkuperäisesti karjalaisina. Hämäläisiä omituisuuksia on tosiaan useampia, mutta ne ovat varmaankin jälestäpäin näihin murteisiin tulleet.» Viimemainittuun päätelmään sanoo hän johtuneensa verratessaan Kemin murteeseen sekä Kemijärven murretta, jossa »itäsuomalaisuus murteiden nykyiseltä kannalta katsoen on mahtavimpana», että Tornion murretta, jossa päinvas-

toin hämäläisyys näkyy olevan mahtavampana. Edellisen seikan hän selittää siten, että »Kemijärven asutus (Kemistä) jo oli tapahtunut ennen hämäläisten tuloa», jälkimäisen taas siten »että hämäläisten näille seuduille tullessa Kemijoen varret jo olivat kokonaan karjalaisten hallussa, jonka vuoksi hämäläiset asettuivat pääasiallisesti Tornionjoen varsille, sillä vaikea on olettaa, että pohjoisemmat Tornionjoen tienot olisivat saaneet asukkaansa ennen Kemijokea, ja muualta kuin Kemijoen eteläpuolelta hämäläisiä ei sinne kumminkaan ole saattanut tulla».

Vastakkaisen mielipiteen ilmaisi jo Antero Varelius ruotsinkielisissä lisissään Suomen tuntemiseksi kansatieteellisessä katsannossa (Suomi 1847 s. 87). Kemin ja vielä enemmän Tornion puolella »kieli lähenee länsisuomea, sillä on sekä kieliopillisessa että sanastollisessa suhteessa melkein kaikki ne piirteet, jotka ovat länsisuomelle luonteenomaisia, vaikka vähän horjuvina ja ikäänkuin kuoleentuvina; *t*-:n d:ksi (r:ksi, *l*:ksi) pehmenemisen sijalla on siellä kato, mutta pohjoisempana Kittilässä ja Kolarin Alkulassa sanotaan senkin olevan tavattavissa»,

Samaa mieltä on P. Salonius Tutkimuksessaan kielimurteesta Tornion seuduilla (Suomi II 14 s. 257). »Murteessa yleensä ei ole itäsuomalaisuutta mitään muuta kuin se murteellisuus, että, niinkuin itä-Suomessakin, *d*:tä ei ollenkaan käytetä ja personalliset asemosanat *minä*, *sinä* kuuluvat *mie*, *sie*. Päinvastoin viittaa murre länsi-Suomeen, erittäin Kokemäenjoen ja sen sivuhaarain varsille, mutta myös Varsinais-Suomeenkin.»

Cannelinin väitöskirjaan perustuen on Julius Krohn, joka oli hänen vastaväittäjänsä ja jonka, kuten mainittu, oli aikomus julkaista vastaus Ahlqvistin teokseen Kalevalan karjalaisuudesta, käsitellyt kysymystä nykyisten kainulaisten kielestä, ja tullut siihen päätökseen, että se on miltei kauttaaltansa länsisuomalainen muutamista sekaantulleista itäsuomalaisuuksista huolimatta.

Sjögrenin huomauttamia nimentömuotoja *mie* ja *sie* Kemin ja Tornion murteissa toiselta puolen ja karjalaisissa murteissa toiselta puolen hän pitää satunnaisena rinnakkaisilmiönä sitä suuremmalla syyllä, kun omantomuodot ja monikon nimentömuodot ovat erilaisia: kain. *minun* — karj. *miun*, kain. *me l. met* — karj. *myö*, ja kun Vienan Karjalaa lähimpänä olevassa Kemijärven murteessa on vielä säilynyt myös yksikön nimentömuoto alkuperäisempänä: *minä* [1].

[1] ***Mie*, *sie*** **muodot tavataan muuten myös länsisuomalaisella alalla, keskisellä Uudellamaalla (Aika 1908 s. 257).**

Castrénin merkille panema johdannainen *-oitsen-* ei ole erikoisesti itäsuomalainen. Se tavataan myös etelä-Pohjanmaalla (esim. *haravoitten*). Toiselta puolen se ei Kemin murteelle ole ainakaan yksinomainen, koska Cannelin mainitsee juuri *-oi-* muodon (s. 71, esim. *haravoipi*).

Yhtävähän on *-sta* pääte itäsuomalaisille ominainen. Se on vanhentunut muoto, joka Oulun puolellakin oli vielä säilynyt Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennoksen aikana, ja jonka rinnalla Kemin murteessa käytetään myös yleisempää *-sti* muotoa (Cannelin s. 76).

Kieltämättä on *t*:n heikon vastineen kato itäsuomalainen. Mutta Tornion murrealueen pohjoisosassa tavataan vielä *t*:n vastineena heikossa asteessa sekä *r* että alkuperäinen *ð*, etupäässä vanhojen ihmisten puheessa, kuten myös v. 1912 ilmestynyt M. Airilan Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta todentaa (s. 89—90).

Viimemainitun tutkimuksen jälkeen on tarpeetonta esittää Julius Krohnin todisteluita kainulaismurteiden länsisuomalaisuudesta. Airilan loppupäätelmä, jonka hän pitää epäämättömänä, kuuluu: »Tornion murteessa voimme huomata joitakin itäisille murteille (Savon ja Karjalan murteille) ominaisia piirteitä, mutta niin harvoja, että läheistä sukulaisuussuhdetta näiden ja Tornion murteen välillä ei voida olettaa. Silloin tällöin kuultu väite, että itäsuomalaisuus on Tornion murteessa vallalla, on murteen äänneasun tarkemman tuntemisen perustuksella merkittävä epäpäteväksi: Tornion murre ei kuulu itäsuomalaisiin murteihin» (s. 240).

Se Cannelinin huomauttama tosiasia, että hämäläisyys on vähemmän tuntuva Kemin kuin Tornion murteessa ja, voimme lisätä *t*:n edustukseen katsoen, vähemmän tuntuva Tornion murteen eteläosassa kuin pohjoisosassa, saa valaistuksensa Cannelinin hämäläisyytenä esittämästä *h*:n siirtymisestä Tornion ja Kemin murteissa (*hamphaat*, *hamphat* < Kemijärvellä *hampahat*), joka on myös etelä-Pohjanmaan murteiden merkittävimpiä tunnuksia (*hampahat*, *hamp^{a}hat*, *hamphat*). Sitä vastaa keskisellä Pohjanmaalla nykyänsä *h*:n kato (*hampaat*), mutta vielä Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennoksissa esiintyy usein *h*:n metateesia. Tämä saa yksinkertaisimman selityksensä, jos olettaa Pohjanmaan rannikon aikoinaan olleen keskeytymättömän murrevyöhykkeen, jonka keskiosaan 1500-luvulla Oulunjärven alueen vallannut savolainen asutus on alkanut vaikuttaa.

Varsinaista karjalaisuutta[1] ei nykyään kainulaisten kielessä ole rahtuakaan, niin että jos he ovat muinaisten kainulaisten jälkeläisiä, nämä varmasti eivät ole olleet karjalaisia.

Mitä muuten tiedämme karjalaisista Pohjanmaan rantamilla? Vuoden 875 paikoilla mainitaan Egilin tarinassa karjalaisten käyneen hävittämässä Kainuunmaata. Mistä ja mitä tietä he tulivat, saattaa päättää tähän tarinaan liittyvästä maantieteellisestä luettelosta: »(Helsingeland) ja sitten *Kvenland*, sitten *Finnland*, sitten *Kirjálaland*» (ks. Kust. Grotenfelt, Hist. Ark. XX). Nähtävästi on ajatuksissa kuljettu pitkin Suomen rannikkoa Kainuunmaasta[2] Varsinais-Suomeen ja Karjalan kannakselle. Kysymys on siis Suomen karjalaisista, joiden keskuspaikkana oli Laatokan luoteisranta. Nämä eivät kuitenkaan rantaa pitkin hyökänneet kainulaisten kimppuun, vaan Pielisjärven ja Oulunjärven vesistöjen kautta, joista viimemainitut olivat nähtävästi heille ja kainulaisille yhteisiä riidanalaisia erämaita. Arvatenkin samaa tietä karjalaiset v. 1271 saapuivat kainulaisten avuksi näiden lähtiessä ryöstöretkelle Norjan puolelle. Mainittua tietä on täytynyt kulkea myös niiden karjalaisten kauppiaitten, joita 1300-luvun keskivaiheilla mainitaan asettuneen Pohjanlahden rannalle ja sieltä käsin käyneen kauppaa Rääveliss asti. Samoihin aikoihin tiedetään Uppsalan piispan Hemmingin Torniossa kastaneen, paitsi lappalaisia, myös karjalaisia, jotka asuivat Oulussa, Kemissä ja Simossa. Luultavasti olivat nämä äskettäin saapuneet; muussa tapauksessa he olisivat todennäköisesti ennen tulleet kastetuiksi, koska näillä seuduin jo oli kirkkoja (SMYA IX s. 146). Vielä mainitsee A. H. Virkkunen, että Iin pitäjässä on *Karjalan kylä*, jossa oli vahva asutus jo 300 vuotta sitten ja jonka asukkaat muistelevat tulleensa Karjalasta (sam. s. 139).

Siihen on kuitenkin huomautettu ensinnäkin, että *Karjala*-nimisiä kyliä tavataan myös etelä-Pohjanmaalla ja Hämeessä,

[1] Semmoisena ei voi pitää abessivin *-tta* päätettä, kuten Airila on huomauttanut. »Sille tuskin löydämme vastinetta muualta kuin sangen rajoitetulta alueelta kaakkois-Karjalasta, mutta tällä perustuksella ei kukaan halunne todistaa Tornion murretta itäsuomalaiseksi» (Aika 1908 s. 257).

[2] Että Kainuunmaan on vielä keskiajan lopulla käsitetty ulottuvan Satakuntaan saakka, osoittaa v. 1473 annettu tuomio rajasta Noormarkkulaisten, »joita sanotaan Kainuun asukkaiksi», ja Yläsastmalan asukkaiden välillä (K. Grotenfelt, Hist. Ark. XXII, II Pk. s. 4).

ja toiseksi, että koko asutustarina on saattanut syntyä kansanetymologista tietä nimien yhtäläisyyden johdosta (Laurosela, Hist. Ark. XXII, II 4 s. 59). Niinikään yhtäläisen nimen aiheuttamalta myöhemmältä keksinnöltä tuntuu kansantarina Kemin pitäjästä, jonka J. V. Murman on muistiinpannut: »ennen vanhaan oli asujamet Venäjän Kemistä kulkeneet täällä kalastamassa ja jopa viimein kokonaankin tänne asuntonsa muuttaneet. — Kemijoen entinen lohirikkaus heitä tänne veti« (Suomi II 3 s. 9). Mahdollisesti on muisteltu joitakin Isonvihan jälkeisiä muuttoja pohjoisemmasta ja rajan läheisemmästä osasta Vienan lääniä. Karjalainen vaikutus Pohjanmaalla on ollut siksi vähäistä, ettei se ole voinutkaan jättää mitään jälkiä nykyisten kainulaisten kieleen.

Muinaiset kainulaiset, kuten J. Laurosela on viimeksi lausunut tutkimuksessaan Kveen-Kainulaiskysymyksestä, ovat Pohjanmaan rannikolle saapuneet meritse Suomenlahden eteläpuolelta samalla tavalla kuin muutkin länsisuomalaiset heimot (Hist. Ark. XXII, II 4 s. 59).

Mutta vaikka olettaisi, jottei tarvitsisi ottaa huomioon nykyisiä kielioloja eikä myöhempiä historiallisia asiakirjoja, muinaisten kainulaisten joko sukupuuttoon hävinneen taikka lappalaisiin sekaantuneen, niinkuin Yrjö Koskinen on arvellut (Suomi 1857 s. 114), ja lisäksi olettaisi näiden kainulaisten olleen Vienajoelta päin poikkimaisin vaeltaneita karjalaisia, ei vielä olisi päästy kaikista vaikeuksista, joita Pohjolan ja Kalevalan välisten taistelujen selittäminen historiallisiksi Kalevalan karjalaisuuden puoltajille tuottaa. Sillä kysymyksenalaiseksi jää, milloin, mistä ja mihin lappalaiset ovat siirtyneet Vienanmeren ja Pohjanlahden välisellä linjalla asuvien karjalaisten tieltä. Kuten tiedämme eli lappalaisia keskiajalla ja uuden ajan alussa tämän linjan eteläpuolellakin: niitä mainitaan Äänisjärven rantamilla 1300-luvulla, pohjois-Hämeessä 1400- ja Savossa vielä 1500-, jopa 1600-luvuilla. Eivät Vienan mereltä saapuneiksi kuvitellut karjalaiset ole voineet yksistänsä pohjoispuolellansa tavata lappalaisia ja sen johdosta nimittää niitä pohjolaisiksi.

Kalevalan runoissa historiallisen aiheen todentaminen on Kalevalan vienankarjalaisuuden kannalta niin toivotonta, että saattaa

hyvin ymmärtää Comparettin loppupäätöksen: »Joka Kalevalasta etsii historiallista sisusta, on löytävä pähkinän tyhjäksi; suomalaisten kertova runous ei ole niinkuin muiden kansojen kummunnut historiallisen tunteen lähteestä» (Il Kalevala s. 43).

Yhtäläisiä epäilyksiä kuin Comparetti sekä ylimalkain Kalevalan runojen historiallisuudesta että erittäin niissä kuvatuiksi oletetuista suomalaisten ja lappalaisten välisistä taisteluista on jo puoli vuosisataa aikaisemmin ilmituonut Fabian Collan, jonka esitys ansaitsee tältä kannalta erityistä huomiota. V. 1838 Helsingfors Morgonbladiin kirjoittaessaan »Väinämöisestä ja Ilmarisesta, lähinnä Ukkoa muinaissuomalaisten ylimmistä jumalista», hän ei pidä mahdollisena, että nämä olisivat historiallisia sankareita sanan varsinaisessa merkityksessä (Valda skrifter s. 174—9): »Sillä samoinkuin Suomen Runottarella ei ole mitään puhtaasti sankarillista momenttia, ei ole itse kansakaan elänyt koskaan oikeata sankariaikaa; se on enimmäkseen hiljaisena ja itseensä sulkeutuneena kulkenut uraansa läpi vuosisatojen yön. Tämä väite ei vaatine hiusta halkovaa todistelua. Tosiasia on vielä nytkin päivän selvänä, koko Europan nähtävänä, ja on ollut vuosisatojen aikana: ei milloinkaan, niin pitkälle kuin historia voi katsahtaa taaksepäin, ole Suomen kansa kansana, elimellisenä kokonaisuutena, vihollisvaltana kääntänyt voimaansa toisia kansoja vastaan, ei milloinkaan se ole esiintynyt sotaa käyvänä kansana yhdistynein voimin ja yhteisin pyrinnöin; ei milloinkaan se ole tässä merkityksessä taistellut ja voittanut. — — Tietystikään ei voi ottaa lukuun muutamia yksityisiä, vähäisempiä sotaista laatua olevia yrityksiä, joihin joku suomalainen heimo tilapäisesti on antautunut; nämä eivät ole riippuvaisia mistään sankariajasta, mistään kansan voiman- ja kunniantunnon kohoamisesta, vaan ovat hajallisia ilmauksia sortoa ja väkivaltaa vastaan kohdistuneesta puolustuksesta tai kostosta taikka myös pelkästä ryöstönhalusta. Semmoisina hajallisina yrityksinä pidämme kainulaisten ja karjalaisten hävitysretkiä Ruotsiin 8:nnella ynnä Norjaan 9:nnellä ja 13:nnella vuosisadalla, karjalaisten toimeenpanemaa Sigtunan ryöstöä 12:nnella sekä alituisia vihollisuuksia toiselta puolen jäämien ja toiselta puolen karjalaisten tai Novgorodin venäläisten tai molempien välillä 11—13:nnella vuosisadalla jne. Sillä kun nämä yritykset eivät olleet lähtöisin *yhdestä*, edes jonkinlaiseksi yhteiskunnaksi yhtyneestä kansasta, vaan hajanaisista heimoista, jotka raakalaisina ja villeinä tuskin vielä olivat vakinaisesti asustuneita, eivät ne voineet olla semmoisen sota- ja

seikkailijahengen aiheuttamia, joka luo todellisen sankarin, mutta joka jo edellyttää sivistyksen sarastusta. Eivätkä ne missään tapauksessa, juuri sen vuoksi että kansa oli hajallaan, voineet synnyttää kansallissankareita, puhumattakaan mistään kansallisesta sankarirunoelmasta.«

»Mutta emme myöskään voi omistaa suomalaisten lappalaisvainoille sitä kansallisen voiman kehitystä ja kukoistusta, joka antaa yksityisen rohkeudelle ja urheudelle tilaisuuden loistavasti esiintyä ja tulla palkituksi vuosisataisella kunnialla ja maineella, vaikka me näistä taisteluista tiedämme, etteivät ne ole unohtuneet ja laulamatta jääneet, että niillä vieläkin on paikkansa vanhoissa runoissamme. Päinvastoin jo se seikka, että juuri nämä taistelut ennen kaikkia muita, joita kansa on kestänyt, ovat saaneet kunnian jäädä muistiin, osoittaa, ettei niiden tärkeys taisteluina ole se, josta johtuu niiden merkitys kansan huomiossa. Sillä vähäpätöiset ja helpot mahtoivat olla taistelut heikkoja, miltei avuttomia lappalaisia vastaan, verraten niihin ankariin otteluihin, joita Suomen kansa sai kestää lännestä päin tunkeutuvia voimakkaita norjalaisia ja ruotsalaisia sekä myöhemmin mahtavia ja rikkaita novgorodilaisia vastaan. Eivätkö nämä sodat olisi tarjonneet paljoa enemmän aiheita lauluihin, jos olisi ollut kysymys pelkästään taistelusta miekalla? Missään tapauksessa eivät lappalaisvainot saattaneet vaatia semmoista ponnistusta heidän väkevämmiltä ja edistyneemmiltä heimolaisiltaan suomalaisilta, että juuri ne olisivat erikoisesti kohoittaneet kansallistuntoa sankarien ja urostöiden sarjassa ilmenevän voiman kautta. Eikä näitä sotia kaikesta päättäen käyty semmoisella yhteisellä ponnistuksella, että niiden aikana olisi voinutkaan syntyä kansallissankareita, koska päälletunkeutuminen toiselta puolen ja toiselta puolen peräytyminen todennäköisesti tapahtui aika-ajoin ja vähitellen. Että kansallissankareita — miehiä, joiden ansiot ovat niin ylevää ja yleistä laatua, kuin Väinämöisen ja Ilmarisen pitäisi olla, siinä tapauksessa, että heidän nimensä olisivat historiallisia — olisi syntynyt pienillä partioretkillä kunnostautuneista metsäsisseistä, jotka siellä täällä hajallaan eläen kalastus- ja metsästysmajoissaan tai yksinäisissä kaskipaikoissaan eivät muuta sotataitoa tunteneet, näyttää meistä jotenkin vähän uskottavalta. Jos nämä kaksi henkilöä ovat käsitettävät historiallisiksi, niin on niiden pitänyt semmoisina esiintyä koko kansan silmissä, kaikille yhtä tärkeän, yhtä tajuttavan hyveen loistavina edustajina; sillä

ikimuistoisista ajoista he elävät yhtäläisesti pohjalaisen ja savolaisen, karjalaisen ja hämäläisen mielikuvituksessa. Eivät siis taistelut lappalaisia vastaan ole voineet olla sankarillisessa suhteessa tärkeitä.»

Suomalaiset, hän selittää, ovat aina tottuneet pitämään pohjoisia naapureitaan mestareina loitsutaidossa. Muistot alituisesta taistelusta näitä noitina pidettyjä vihollisia vastaan, jota kuviteltiin käydyn etupäässä sanan voimalla, saivat vielä suuremman moraalisen merkityksen sulautuessaan aikaisempiin taruihin jumalain ja ihmisten yhteisestä kamppailusta pahoja henkiolentoja vastaan.

Collanin väite, että Kalevalan perusaiheena olisi hyvän ja pahan vastakohta, jäi tosin kannatusta vaille. Mutta sen sijalle tuli luonnontarullinen teoria valon ja pimeyden: päivän ja yön, kesän ja talven vastakohdasta, ollen pitkän aikaa yleisesti tunnustettuna. Collanin uudelleen esiintuoma käsitys Väinämöisen ja Ilmarisen jumaluudesta vakiintui tämän selityksen yhteydessä ja pysyi siitä riippumattakin viime aikoihin asti vallalla.

Comparetti on tyytynyt yksinkertaisesti esittämään, että suomalaisen sankari-ihanne ei ollut soturin, vaan loitsijan[1]. Tämän ihanteen kahta eri puolta edustavat Väinämöinen ja Ilmarinen, toinen tietäjänä, toinen taitajana. He eivät ole jumaluusolentoja, mutta eivät myöskään historiallisia henkilöitä. He ovat pelkästänsä loitsijantyyppejä (Il Kalevala s. 140—7).

»Meidän vanhat runomme», lausuu myös Julius Krohn v. 1881 esittäessään muutamia virolaisten historiallisia runoja[2] (Hist. Ark. VII s. 52), »ovat taivaalla kuvittelevain kangastusten kaltaiset. Ilmielävinä liikkuvat ja taistelevat Kalevalan sankarit edessämme, yhä välistä vilahtaa joku tutulta näyttävän maan ja kansan haamukin silmähämme; mutta kun astumme likemmäksi, haihtuu kaikki tietymättömiin, kuulumattomiin. Kaikki on puhtaasti myytillistä; vaikeata, miltei mahdotonta, on saada käsiinsä Kalevalassa kerrottujen tapausten historiallista ydintä, määrätä niille jotakin varmaa tapahtumatannerta maan päällä.»

Kalevalatutkimuksessaan on isävainajani, kuten mainittu, käyttänyt etupäässä luonnontarullista selitystapaa. Hän ei kui-

[1] Taistelunhaluisessa Lemminkäisessä ja sotaan menevässä Kullervossa hän näkee myöhempää vierasta vaikutusta.

[2] Nekin ovat alkuperältään epäiltäviä.

tenkaan tahtonut kokonaan kieltää historiallista pohjaa runoiltamme (s. 574): »Historiallista ainetta Kalevalassa on nähtävästi myöskin, mutta ainoasti hiukkasen vertaa, vähemmin kuin missään muussa kansan-epoksessa, arvattavasti luonnollinen seuraus siitä, kun Suomen kansalla on ollut niin vähän ulkonaista historiaa. Ainoat jäljet semmoisesta ovat tietääkseni pohjolaisten sekoitus lappalaisten kanssa, joita suomalaisten täytyi nykyisestä asuinmaastamme karkoittaa. Samoin Kalervon ja Untamon riita näkyy saaneen vähäisen vaikutusta rajariidoista valtionrajalla ruotsinpuoleisten suomalaisten ja venäjänkarjalaisten välillä. Viimein vielä tuntuu Lemminkäisen ja Tieran sotahalu niinkuin myös teloillaan makaavan purren ikävöiminen tappeluihin olevan muistoa suomalaisten viikingien retkistä maan valloitusta lähinnä olevana aikana[1].»

---

15. Onko Kalevalassa historiallisia aiheita?
II. Todistukset.

Historiallista aihetta etsin ensialuksi, isävainajani viittauksen mukaan, juuri Lemminkäis- ja Kullervorunoista. »Kalevalan runojen historiassa» oletin Ahdin ja Tieran meriretken kuvastavan sitä seikkailuhenkeä, joka teki Suomenlahdenpohjan ynnä Laatokan karjalaiset tunnetuiksi ja pelätyiksi 1100- ja 1200-luvuilla. Näiden karjalaisten vielä talttumattoman sotaisen mielialan käsitin ilmenevän myös Kaukamoisen runossa, joka Kalervon pojan olutjuomingeissa miehen surmattuaan pakenee Saareen, missä hurjastelee naisten kera. Mainituksi Saareksi arvelin Retusaarta (nyk. Kronstadtia), johon niinikään sovitin Kultaneidon taonnassa esitetyn kuvauksen

[1] Aikaisemmin oli Julius Krohn pyrkinyt määräämään Lemminkäisen nimellä muisteltujen retkien lähtöpaikkaakin. Osoittaen Lemminkäisen jälkiä paikannimistössä sekä Karjalan kannaksella että Varsinais-Suomessa ja Virossa ja huomauttaen, että kuurinmaalaiset vieläkin nimittävät Kuren (s. o. Kuurin) saarta Suomen saloksi (lätiksi *Sāmu sala*), hän sanoo pitävänsä Lemminkäistä personoituna virolaisuutena. »Tämä läntinen Suomen kansan haara se oli, joka ensiksi teki nimensä kuuluisaksi ja peljätyksi merirosvoretkillään. Karjalaisten vuoro tuli vasta paljo myöhemmin» (Kirj. Kuukausl. 1869 s. 99—101).

saroin jaetuista Saaren maista (KRH s. 610, 551—2, 265). Näille seuduille sijoitin aluksi myös Untamon ja Kalervon keskinäisen vainon, jonka samoin kuin isävainajani selitin ruotsin- ja venäjänpuolisten karjalaisten väliseksi rajariidaksi (KRH s. 663).

Mutta todettuani länsisuomalaista vaikutusta Kullervorunoissa rupesin epäilemään Untamon ja Kalervon riidan karjalaista syntyperää ja koetin hakea tapausten paikkaa Varsinais-Suomesta, jossa on ollut vanha *Untamalan* seurakunta, nykyisin kylä Laitilassa, sekä vanha *Karjalan* kylä, nykyisin Mynämäen pitäjään kuuluva kappeli (KRH s. 672).

Teoksen lisäyksissä otin huomioon E. N. Setälän selityksen, että Kalervon kasvinpaikka *Karjala* olisi väännös aikaisemmasta muodosta *Kaljala*, joka tavataan eräässä runon toisinnossa, ja että tämä tarkoittaisi vanhan *Kalaisten* (Uudenkaupungin läheisen) kauppalan seutuja, Agricolan ruotsalaisten asuttamaksi mainitsemaa *Kalantia* (FUF X s. 75—8). Näin ollen kalervolaisten kotia ei ollut etsittävä itäpuolelta Untamalaa Karjalan kappelista, vaan länsipuolelta Kalannista. Kun lisäksi otin huomioon, että *Unto* ja *Suomi* sanoja on vaihdellen käytetty Untamon kodista, niin tulin siihen johtopäätökseen, että Untamon ja Kalervon keskinäisessä vainossa kuvastuisi kansallinen vastakohta suomen- ja ruotsinkielisten Varsinais-Suomen asukkaitten välillä (KRH s. 809).

Niinikään nojautuen Agricolan tiedonantoon ruotsinkielisistä *luotolaisista*, jotka ennen (varsinais-)*suomalaisia* tulivat kristityiksi ja saivat kokea vihollisuutta pakanallisten naapuriensa puolelta, oletin saman vastakohdan ilmenevän myös Lemminkäisen retkessä Luotolaan sisarensa ja lankonsa luokse, jotka tarjoovat hänelle käärmeolutta ja jotka hän sen johdosta surmaa miekallaan.

Lemminkäisrunon siirryttyä länsi-Suomeen, joutui myös Ahdin meriretken ja Kaukamoisen seikkailujen sijoittaminen »Karjalanpohjaan» epäilykseni alaiseksi. Ahdin runossa *markan* ja *penningin* mainitseminen, ei ainoastaan tilapäisenä sotasaaliina, vaan vielä kotoisena kätkönä, viittasi läheisempään suhteeseen Ruotsin kanssa. Saari, josta kevytmielinen Kaukamoinen edelleen pakenee: *syvemmälle Ruotsinmaata, keskelle Viron taroa*, ei ollut etsittävä Suomen lahden pohjukasta, vaan Itämereltä. Olisiko liian rohkeata päättää, arvelin, että samoinkuin ruotsinkieliset »luotolaiset» Agricolan todistuksen mukaan pakenivat Ruotsiin lankojensa luo, samoin varsinaissuomalaiset turvautuivat alkukotiinsa Saarenmaahan (KRH s. 805—8)?

Pitemmälle menemästä historiallisten aiheitten hakemisessa esti minua se vakiintunut katsantokanta, että Väinämöinen ja Ilmarinen olivat alkuansa jumaluusolentoja. Tosin havaitsin, että heitäkin oli useissa runoissa esitetty ikäänkuin historiallisina henkilöinä. Mutta pysyen siinä käsityksessä, että Väinämöinen ja Ilmarinen olivat näihin runoihin myöhemmin siirtyneitä muutamista harvoista runoista, joissa voitiin selittää heidän esiintyvän jumalina, pidin näiden runojen historiallisuuden pelkästään näennäisenä.

Historiallisiksi olettamissani Lemminkäis- ja Kullervorunoissa ilmaantuviin nimiin en myöskään enempää huomiota pannut, vaikka isävainajanikin oli puoltanut A. Schiefnerin *Kaleva* nimelle antamaa historiallista selitystä. Islantilaisissa tarinoissa kerrotaan 9:nnellä vuosisadalla idästäpäin Norjan Lappiin hyökänneistä *Kylfingeistä* ja esitetään *Kylfingaland* samana kuin *Garðaríki* eli Novgorodin valtio. Nimitys *Kylfingit* on yhdistettävä Venäjän vanhimmassa lakikirjassa slaavilaisesta rahvaasta etuoikeutettuna luokkana eroitettuihin Varjageihin eli *Kolbjageihin*. Venäläisissä sankarilauluissa mainitaan nimet *Kolyvan* ja *Kolyvanovitš*. Samoja Kolbjageja ja Kolyvanovitšeja mahtoivat olla ne Kalevanpojat, joiden kera 1600-luvulla muistiinpannun tarinan mukaan Suomen kuningas valloitti koko Venäjän (SKR I s. 288, 321).

Toinen, Ahlqvistin esiintuoma *Kaleva* sanan johto liettualaisesta *kálwis*, 'seppä', oli silloin kielimiesten yleisesti tunnustama (Setälä, FUF VII s. 249) ja tätä näkyi tukevan Ahlqvistin huomauttama virolainen Antoa ja saantia kuvaileva lastenloru:

Mina kaku Kalevile, Kalev mulle rauda.

Mainitun lastenlorun toisinnot sai tutkittavakseen kansanrunousseminarissa Auk. Salo. Niistä kävi selville, että esitettyyn säepariin oli kuulunut jatkona (JSFOu XXX 35, s. 5—6, 147):

Mina raua Reole, Regu mulle kulda.

Kullan antajana esiintyy toisinaan myös *kuning* eli *kuningas*. Ei ollut vaikea arvata, että *Regu* nimi saattaisi liittyä latinaista *rex*, 'kuningas', vastaavaan gootinkieliseen *reiks*, 'herra', ynnä muinaisskandinavilaiseen *ríkr*, 'mahtava', mistä johtuu myös virolais-suomalainen sana *rikas*. J. J. Mikkola huomautti Olavi Tryggvenpojan tarinassa mainitusta virolaisesta isännästä, jonka kodissa tämä norjalainen kuninkaanpoika oli orjana vv. 967—972. Hänellä

oli nimenä *Reas*, hänen emännällään *Rekon* ja pojallaan *Rekoni*, nähtävästi Rekonen eli pikku Reko.

Mutta samassa lastenlorussa tapaamme edempänä säeparin (JSFOu XXX 35 s. 6—10):

Mina villa Vidrikule, Vidrik mulle uue kuue.

Vidrik eli *Üdrik* nimiselle uuden takin antajalle löytyi muissakin virolaisissa runoissa vastineita: *Vidres* eli *Udres* ynnä johdannainen *Utregane*, jonka rinnalla mainitaan *Kalevi* ja *Lemingäne*. Niinikään Inkerin runoissa tapasin vastaavan *Vietrikkä* nimen ja sen väännöksiä: *Viertykö*, *Vertykkö*, *Vierikkä*, *Vedöökkä* ynnä *Veitikkä*. Viimemainittu, tunnettuun sanaan mukautunut nimenmuunnos on myös Kaukamoisen surmaamalla Kalervon pojan pitovieraalla. Kuten on mainittu (s. 147), käytetään inkeriläisissä häärunoissa *Vietra* eli *Veträ* veljen kunnioittavana mainesanana. Tämän nimen Mikkola jo ennen Regu sanan selviämistä yhdisti anglosaksilaisessa Beowulf runoelmassa esiintyvään Ruotsin goottien nimitykseen *Vedergeatas* eli pelkästään *Vederas* (gen. *Vedra*)[1].

Kun siten kysymyksenalaisessa lastenlorussa oli löytynyt kaksi historiallisiksi selitettävää nimeä, saattoi näihin kolmantena hyvin lukea *Kalerin*. Sanan selittäminen s e p ä k s i kadotti ainoan tukensa, joka sillä mainitussa runokohdassa oli ollut. Ettei raudan antajaan välttämättä liity sepän merkitys, todistaa muuten toinen, länsisuomalainen loru Kukon ja kanan kylpymatkasta, jossa raudan antajana on *Ruotsi*.

Schiefnerin keksimään ja Julius Krohnin puoltamaan *Kalera* nimen selitykseen kiintyi niinollen uudelleen huomio. Mitä tiedämme mainituista Kylfingeistä eli Kolbjageista? Egilin tarinassa kerrotaan 9:nnellä vuosisadalla norjalaisen kuninkaan Harald Kaunotukan läänitysmiehen Thorulf Kvedulfinpojan tavanneen veroitusmatkallaan Lapissa *Kylfingejä*, joiden sanotaan tulleen idästä päin, käyneen kauppaa lappalaisten kanssa ja ryöstelleen heidän maataan; hän oli surmannut heidän sadan miehen suuruisen seurueensa ja saanut paljon saalista. *Kolbjageista* mainitaan 11:nnellä vuosisadalla hallinneen Jaroslavin lakikirjassa, että heidän samoinkuin Varjagein vala riitti syytöksen toteen näyttämiseksi, mihin Venäjän slaavilaisilta alamaisilta vaadittiin kahden todistajan esittäminen.

[1] Sittemmin on T. E. Karsten huomauttanut itägoottilaisten kuninkaitten nimestä *Vidiricus*, *Vitricus* eli *Vetericus* (ASScF XLV 2 s. 245).

Samoihin aikoihin luetellaan byzanttilaisissa asiakirjoissa Russit, Varangit ja Kulpingit Kreikan keisarikunnassa palvelevien palkkasoturien joukossa.

A. H. Virkkunen (SMYA XVI s. 89—91) arvelee Kylfingien olleen kansallisuudeltaan karjalaisia, jotka jo silloin saattoivat olla lappalaisten naapureina ja siten helposti tulla tekemisiin heidän kanssaan. Nimitys on skandinavilaisten antama ja arveltu muodostuneen sanasta *kytfa*, 'nuija'. Sama nimitys olisi myöhemmin voinut siirtyä muodossa *Kolbjag* toiselle kansallisuudelle, jonka asevarustus muistutti vanhoja »nuijamiehiä».

T. E. Karstenin mukaan on kuitenkin Kylfing, Kolbjag johdettava sanasta *kolfr*, joka merkitsee 'seurapiiriä, toverikuntaa, liittoa'. Siinä tapauksessa on tällä nimityksellä alunpitäen ollut eristetyn sotilasryhmän merkitys. *Kylfing* ja *Kaleva* nimien äänteellistä suhdetta arvosteltaessa on huomioon otettava *Karjala* nimen muinaisskandinavilainen vastine *Kyrjála*.

Kalevan alkuperää valaisee myös sen runollinen kertosana *Osmo*, jonka Julius Krohn on yhdistänyt skandinavilaiseen *Osmund* (< Ásmundr). Paitsi henkilönimenä [1], on tämä sana lainattu valurautaa merkitsevänä appellativina (viron *osman*). Nimi on ollut ilmeisessä yhteydessä vanhimman raudanvalmistustavan kanssa. jonka taitajat ovat olleet erikoisessa yhteiskunnallisessa asemassa.

Osmosta eli *Osmerosta* on alkusoinnun vaikutuksesta muodostunut *isän* nimitys inkeriläisissä häärunoissa ynnä *itse* sepän nimi Kultaneidon taonnassa: *Ismaro*. Ilmanjumalan nimen tähän sekaantuessa on sitten yleiseksi sepännimitykseksi runoissa tullut *Ilmaro* eli *Ilmari* (JSFOu XXX 35 s. 22—6).

Jos kerran *seppo Ilmarinen* oli eroitettava samannimisestä jumalasta, niin seurasi luonnollisesti kysymys, mikä oli *Väinämöinen*. Sitäkään ei ole täytymys olettaa jumalannimeksi. Agricolan tiedonanto, että *Äinemöinen wirdhet tacoi*, on paraiten sovellettavissa inhimilliseen runoseppään; Apollontapaista runouden jumalaa ei muinaissuomalaisilla ole ollut. Kilpalaulannassa mainitaan Väinämöistä *laulajaksi* ja *suureksi mieheksi*. Samporunossa häntä puhutellaan *hyräsukuiseksi*. Varsinais-Suomesta Maskusta tunnetaan vuodelta 1439 sukunimi *Vaeinolaynen*. Väinämöinen eli Väinöläinen voidaan aivan yhtä hyvin selittää *väinän* eli salmen rannalla

[1] Myös Venäjällä ilmaantuu Varjagien joukossa *Asmud* Igorin pojan Svjatoslavin holhoojana n. 945.

asujaksi kuin tyynen veden haltiaksi (JSFOu XXX 35 s. 30—6). Mutta todennäköisintä on, että Väinämöinen eli Väinöläinen tarkoittaa Väinäjoen tienoilla eläjää. Vielä 1200-luvulla oli Väinäjoen suupuoli liiviläisten asuttama; Henrik Lättiläinen kronikassaan mainitsee nimenomaan *Lyvones Veinalenses* (X 6, vr. XI 13; *circum Dunam habitantes*).

Tätä selitystä vahvistaisi Väinämöisen kertosana *Uvantolainen*, josta *Suvantolainen* on myöhempi alkusoinnun aiheuttama muunnos. Uvantolaisen on E. A. Tunkelo johtanut tyynesti virtaavaa vettä merkitsevästä *uva* sanasta (Vir. 1914 s. 195). Mutta toinenkin Tunkelon ehdoittama sekä H. Ojansuun kehittämä selitys on mahdollinen. Kaakkois-Virossa Henrik Lättiläinen mainitsee *Ugauni* nimisen maakunnan, jonka mukaan lättiläiset vielä nimittävät virolaisia *igauni*. Myöhemmin siitä tavataan muoto *Oandi(maa)*, joka on muodostunut vanhemmasta *U(g)andi* ja vastaa äänteellisesti suomalaista *Uvantoa*. *Uvantolainen* siis tarkoittaisi etelävirolaista ja soveltuisi hyvin Väinäjokelaisen kertosanaksi. Ojansuu on vielä huomauttanut, että *Suomi* virolaisissa paikannimissä esiintyy etupäässä etelä-Virossa ja että lounais-Viron jokien nimillä *Pärnu* ja *Halliste* on vastineensa varsinaissuomalaisissa *Perniän* ja *Halikon* joissa.

Nähtävästi siis Väinämöisen nimi viittaa siihen kansanainekseen, joka saapui Suomeen Riian lahden itärannikolta ynnä sen edustalla olevilta saarilta. Täältäpäin ovat voineet olla kotoisin myös muutamat skandinavilaisperäisten nimien omistajat, kuten *Ahti Saarelainen* sekä *Osmolainen*, jonka kantasanan on säilyttänyt Odinsön virolainen nimitys *Osmussaar* ynnä Väinäjoen suussa 1200-luvulla mainittu liiviläinen *Osmesare*, mistä Mikkola on huomauttanut.

Toiset Kalevalan sankarinimistä taas viittaavat siihen germanilaiseen kansanainekseen, joka suomalaisten saapuessa asui länsi-Suomessa tai niihin skandinavilaisiin, jotka pakanuuden lopulla viikinkiretkien aikana perustivat Suomen rannikoille kauppiassiirtoloita ynnä sotilas-asemia (ks. SRU s. 346).

Skandinavilaisperäiseksi sankarinimeksi on edelleen yritetty selittää *Kaukamoinen* eli *Kauko*, jota on verrattu frankkien van-

hempaan nimitykseen *Chauci* (vr. nykyisruotsin *hög*, 'korkea'). Niinikään *Joukahainen* eli *Jouko* olisi T. E. Karstenin mukaan yhdistettävä riitaa merkitsevään sanaan *jukka* eli *jaukka*, joka on johdettu samanmerkityksisestä gootinkielisestä *jiuka*. Vielä on Karsten rinnastanut *Ahdin* ja ruotsalaisten kuninkaannimen *Óttar* (Beowulfissa *Óht-here* < **Āht-hariR*). [1]

Ahdin toverin *Teurin* nimi (I 906—7) voitaisiin kenties johtaa muinaisskandinavilaisesta miehennimestä *Diuri* (nykyisruotsin *djur*, 'eläin'), joka esiintyy useassa Upplannin ja Östergötlannin kivikirjoituksessa ja muodossa *Dir* tunnetaan Kievin valtion perustajan nimenä (v. 862). *Kullervon* on Setälä (FUF X s. 56) yhdistänyt muinaisislantilaiseen *kollr* (vr. ruots. *kullersten*, 'pyöreä kivi'). jolla on merkityksiä: 'pyöristetty nuppu, ihmispää, hiukseton (orjan) pää, mieshenkilö'. Sitä on Ruotsissa usein käytetty henkilönnimenä ja muodossa *Kol* se mainitaan V. Thomsenin luettelossa Venäjän valtakunnan perustamisen aikana esiintyvistä skandinavilaisista nimistä (v. 944). [2]

Ismaron rinnalla Kultaneidon taonnassa esiintyvä sepännimitys *A(a)tsarlainen* lienee yhdistettävissä muinaisskandinavilaiseen *Antsuar*, joka Suomen ruotsalaisillakin vielä keskiajalla tavataan muodossa *Atzur* (v. 1409 Inkoossa) ja joka R. Saxénin mukaan voi merkitä 'vastaajaa, takaajaa'. Erään Atsarlaisen väännöksen kertosanana ilmaantuva *Tärpyläinen* sekä karjalaisissa häärunoissa käytetty mairesana *Tervulainen*, jonka muunnoksella *Terholainen* on kertosanana *Osmolainen*, saanee mahdollisen selityksen skandinavilaisesta miehennimestä *Diarfr*, joka on löydetty upplantilaiselta riimukiveltä ja Ruotsin keskiaikaisistakin asiakirjoista latinaisilla päätteillä *Diefuerus*, *Diaerwoni* (nykyisruotsin *djärv*, 'rohkea'). Tervulaisen ja sen toisintojen kanssa vaihtelee samoissa häärunojen puhuttelusäkeissä *Teutamoinen* eli *Tiutamoinen* muunnoksineen, joista muutamalla on niinikään kertosanana

[1] ASSoF XLV 2 s. 245—7. Muinaisruotsissa on *āhta* sanalla vainoamisen merkitys. Renvallin sanakirjassa on *Ahtolainen* selitetty: *viatoribus molestus*', matkustajia ahdistava', mutta tämä tarkoittaa aivan toista: ahteen haltiaa.

[2] Mainitussa luettelossa tavataan samalta vuodelta *Istr*, jota vastaa ruotsalaisten riimukirjoitusten *Istrur*. Tähän voitaisiin mahdollisesti yhdistää Kyykäärmeen synnyssä 30 kesänä sotia käyvä *Istervo*, *Istero*, *Istor* eli *Istervon kuningas*, jollei tätä nimeä tahdota johtaa *Israelin* lyhennysmuodosta *Ista* (SSL s. 38—41).

Osmolainen. Mainitun kunnianimityksen kanssa lienee rinnastettava muinaisskandinavilainen *thiódann*, 'joukonjohtaja', ja *thiódkonungr*, jota käytettiin Uppsalan ylikuninkaasta, ynnä goottinkielinen *thiudans*, mikä merkitsee 'suurkuningasta' (Vir. 1918). Kun ottaa huomioon, että vatjalaisissa häärunoissa esiintyy sulhasen nimityksenä *sukukuningas* (Lönnrot 15), saattaa Teutamoisella hyvin ajatella olleen kuninkaan merkityksen.

Näitä nimenselityksiä on kuitenkin toistaiseksi pidettävä pikemmin mahdollisina johtopäätöksinä,[1] jos historiallinen katsantokanta runoihimme nähden osoittautuu oikeaksi, kuin sitä tukevina todistuksina. Asiallisempi on *umpiruotsalaisen uroon* esiintyminen Ennen naidun naisen tappajan runossa (esim. III 1235). Mutta ennen kaikkea on huomattava Hiiden hirven hiihdännässä *ruojolainen kauppi*, joka edustaa voionmaalaisten eli gotlantilaisten muinaista kaupankäyntiä Suomessa.

Vieläkin kaukaisempiin kauppasuhteisiin voisi viitata nimi *Lemminkäinen*, jos se on johdettavissa muinaisskandinavilaisesta *flaemingr*, 'fläämiläinen'. Erittäin vilkas näyttää 800-luvulla ja seuraavilla vuosisadoilla olleen Ruotsin yhteys Alankomaitten kanssa. Dorestad Reinin varrella oli tärkein kauppapaikka, jonne Ruotsin apostolin Ansgariuksen elämäkerrasta päättäen pohjoismaalaisia tiheään saapui ja josta kauppamiehiä lähti Skandinaviaan jääden sinne asumaankin. Näillä kauppiailla tiedetään olleen oma kiltansa eli järjestönsä Sigtunassa. On siis hyvin todennäköistä, että fläämiläisiä on käynyt kaupanteolla Suomessakin.

Paitsi Virosta siirtynyttä suomalaista ja maassa ennestään asunutta tai myöhemmin saapunutta germanilaista kansanainesta on Suomessa elänyt sen vanhimpia asukkaita

[1] Osittain on niitä omasta kielestäkin selitetty. *Osmo* herran merkityksessä on yritetty johtaa ahmaa merkitsevästä *osma* sanasta (A V. Koskimies). *Kaukamoinen* tarkoittaa vatjankielessä vierasta (V. Alava). *Joukahainen* on yhdistetty sanaan *joukea*, 'solakka, suurikasvuinen' tai virolaiseen *jõud*, 'voima' (K. Krohn) taikka myös lappalaisiin lumella pyryttämistä ja jääkohvalla peittämistä merkitseviin vartaloihin *joavga-* ja *jouku-* (E. N. Setälä ks. s. 188). *Kullervo* Kalervon poikana saattaisi olla vääntynyt mainesanasta *kultainen* (J. Krohn). Alempana mainitun Lemminkäisen toisintomuoto *Lemmin poika* (I 758) viittaisi *lempi*-sanaan. Virolainen *Lemming poega* (KRH s. 251) kuitenkin osoittaa *Lemmin* muodon olevan myöhemmän lyhennyksen; *-ing* on hyvin tavallinen skandinavilainen johtopääte.

lappalaisia. Nämäkin ilmaantuvat sankarirunoissamme. merkillistä kyllä sen *Vuojolaisen* yhteydessä, joka suksillaan Hiiden hirveä takaa-ajaessaan joutuu lappalaisten kotapaikoille. Niin likellä voionmaalaisten kauppa-asemia vielä olivat lappalaisten asuinsijat. Että lappalaiset liikkuivat lähellä merta, todistaa myös runo *kyyttö-* eli viiru*silmäisestä Lappalaisesta*, joka ampuu Väinämöisen mereen. *Viikkoisen*, s. o. pitkällisen, *vihanpidon* mainitseminen syynä ampumiseen näyttää viittaavan vihollisiin suhteisiin maahan siirtyneitten suomalaisten ja heidän tieltään väistyvien lappalaisten välillä. Että tässä on muisto todellisista taisteluista. osoittaa Lappalaisen kosto aseella ja nimenomaan heikommalle edullisemmalla, mutta vähemmän kunniallisella *jousella*; suomalaisten ja skandinavilaisten väliset riidat ratkaistiin *miekalla* päättäen Kaukamoisen ja Lemminkäisen runoista. Mitään loitsintataistelua lappalaisten kera ei kertomarunoissamme ole kuvattu. Joukahainen, joka antautuu kilpalaulantaan Väinämöisen kera, ei ole lappalainen (s. 11). Pohjolan emäntä, jonka luokse Lappalaisen mereen ampuma Väinämöinen kauvan ajelehdittuaan joutuu. on alkuansa, kuten saamme nähdä, merentakaisen Vuojolan emäntä. Vasta kristillisen ajan loitsurunoissa ilmenee vastakohta loveenlankeajan, pakanallisen lappalaisnoidan ja katolisia sanakaavoja ynnä taikatemppuja käyttävän suomalaisen tietäjän välillä (SRU s. 25—37).

Paikanmääreistä (SRU s. 333—4) *Suomi*, *Vuojola* ja *Väinölä* ynnä usein mainittu *meri* ulappoineen osoittavat. että tapaukset liikkuvat Varsinais-Suomen, Voionmaan ja Väinäjoen seutujen välisellä alalla. Vaikeampi on varmaan päättää. mitä muita Itämeren saaria, paitsi Gotlantia, on runoissa tarkoitettu. Juomingeistaan kuuluisaa *Saarialaa* ja satojen lempiväin neitojen *Saarta* on vaikea löytää Ahvenanmaan saaristosta. Mutta jos ne pitäisi samana kuin nykyisen Saarenmaan, niin mikä sitten olisi *Luotola*, jota käytetään *Väinän* ja *Väinölän* kertosanana?[1] Jos ne taas yhdistäisi Voionmaahan eli Gotlantiin. niin täytyisi olettaa tätä nimitetyn paitsi erikoisesti *Vuojolaksi* myös yleensä *saareksi* ennen muita saaria Itämerellä.

Mahdollisesti on *Luotolaa* ja *Saarta* etsiessä vielä lukuun-

[1] Toinen *Väinölän* kertosana *Ulappala* on mahdollisesti vain väännös *Uvantolaa*.

otettava *Björkö* Mälarissa, se saari, jossa muinainen *Birkan* kaupunki sijaitsi. Tämä kaupunki oli viikinkiajan alusta Svealaisten kaupankeskuksena, johon liike suuntautui toiselta puolen slaavilaisista maista ja toiselta puolen Alankomaista saakka ja josta se ulottui molemmille tahoille. Käydessään siellä 800-luvulla kristinuskoa saarnaamassa Ansgarius tapasi useita kauppamiehiä, jotka olivat ennestään vastaanottaneet kasteen Dorestadissa. Keskivaiheilla 900-lukua Birka hävitettiin autioksi ja toiseen paikkaan, muutamaan Mälarin lahteen perustettiin *Sigtuna*, joka oli Ruotsin mantereen tärkeimpänä kaupunkina, kunnes sen karjalaiset tai toisten tietojen mukaan virolaiset meriretkeilijät polttivat pohjia myöten ja Mälarin suulle rakennetun Tukholman oli vuoro kohota Ruotsin pääkaupungiksi.

Vastaiselle tutkimukselle on tässä mielenkiintoinen selvitettävä. Neitojen *Saaren* määräämisessä saattanee olla apuna saaren harjun näkymisen kauas merelle sekä tämän harjun nimitykset: *saviharju*, *hietaharju* ja *kirkkoharju*, ynnä Saaren kertosana *Nenäniemi* (I 729, 768, 759).

Mitkä Kalevalaan otetuista ynnä sen ulkopuolelle jätetyistä kansanlauluista ovat pakanuudenaikuisia sankarirunoja, on ainoastaan yksityiskohtaisen tutkimuksen avulla ratkaistavissa. Meidän on muistaminen, etteivät todisteiksi riitä pelkät henkilönnimet. Pakanuudenaikuisia nimiä tavataan käytännössä vielä myöhään keskiajalla, esim. mainittu *Vaeinolaynen* Maskussa v. 1439, *Kaukamely* Köyliössä v. 1422 ja *Osmanpoyca* Eurassa v. 1420. Näitä nimiä, kuten on huomautettu (s. 189), on voitu siirtää ilmeisesti myöhemmin syntyneisiin runoihin. On siitä syystä etsittävä vielä muita todisteita runojen sisällyksestä, sittenkuin ne yksitellen on saatu alkumuotoonsa palautetuiksi. Mutta ensinnä on tarkastettava mitä laatua nämä todisteet yleensä voivat olla.

Norjalainen historioitsija A. Bugge lausuu teoksessaan Vikingerne (I—II 1904, 1906), että useimmilla kulttuurikansoilla on ollut viikinkiaikansa eli, niinkuin sitä usein sanotaan, s a n k a r i a i k a n s a (II s. 135). Jos viikinkiajaksi nimitetty murrosaika pohjoismailla, joka alkoi vuoden 800 tienoilla ja jota Ruotsissa kesti vielä 11:nnellä vuosisadalla, on ulottunut myös Suomeen, niin on suomalaisillakin ollut skandinavilaisten pikkukuningasten ja viikinkipäällikköjen kaltaisia suurmiehiä, joiden johtajina olo sekä sotaisissa yrityksissä että rauhantöissä on voinut jäädä kansan muistiin.

Selvempiä viittauksia todelliseen suomalaiseen sankariaikaan kuin ne, jotka mahdollisesti sisältyvät runojemme sankarien nimiin, tarjoovat näihin nimiin liittyvät määreet: mainesanat, esineet ja toiminnat.

Väinämöistä esitetään, kuten näimme (s. 210), *suurena miehenä* ja *hyväsukuisena.* Ahti Saarelaisen kunniaa ja valtaa kuvaavat mainesanat *auropoika* ja *liioin roipa* (I 907); esiintyypä Ahti nimenomaan *Saaren vanhimpana* eli *kuninkaana* (KRH s. 728). Väinämöisen tuomitsemasta pojasta sisaret käyttävät nimitystä *sotijalo* ja Virokannas hänet kastaa *kuninkaaksi* (I 683). Myös Kullervon sanotaan olevan *kuninkaan* (FUF III s. 39):

Kulleroinen mies kuningas, kuninkaaksi kutsutahan.

Virolaisessa runossa ilmaantuu *Osmin* kertosanana venäjästä lainattu kuningasta merkitsevä *koruli* (JSFOu XXX 35 s. 23). Tämä slaavilaiskielten sana on säilyttänyt muiston Kaarle Suuresta samoinkuin sana *keisari* Julius Caesarista.

Annetaanpa suomalaiselle sankarille välistä maine- tai kertosanaksi *pyhä*, jopa *Jumala* (sam. s. 32):

Jou'uin juottohon Jumalan, käräjähän Väinämöisen.
piiruhun pyhän Kalevan,

Pohjoismainen ylimys ei näet ollut ainoastaan maallisissa, vaan myös hengellisissä asioissa kansansa johtaja. Skandinaveilla hänen tiedetään olleen paikallisen pyhätön hoitajan ynnä uhripapin, joka yhteisillä käräjillä suoritti uskonnolliset menot. Näihin menoihin kuului tietysti myös sanellun tai lauletun uhrirukouksen esittäminen.

Muinainen uhrilaulu on ollut »Ukkopäivänä» Inkerissä laulettu runo, jossa Ukolle osoitettuun rukoukseen liittyy kertomus Sämpsä Pellervoisen noudannasta (ks. s. 188), mikä suomenpuolisessa toisinnossa esitetään tapahtuneen Luotolan hallitsijan Ahdin määräyksestä ja tarkoittaneen maankasvun edistämistä. Samassa tarkoituksessa pakanalliset Svealaiset määräaikana vuodessa kuljettivat ympäri viljavuudenjumalan Freyn kuvaa (KRH s. 754—65).

Viikinkiretket olivat kohottaneet varallisuuden pohjoismailla korkeimmilleen. Ruotsin oloista kertoo Adam Bremeniläinen 11:nnellä vuosisadalla, että koko maa oli täynnä ulkoa tuotuja

tavaroita. Svealaisilla ei ollut puutetta mistään, heillä oli kaikkea ylellisyyttä; kultaa, hopeaa, ruhtinaallisia ratsuja, majavan- ja näädänturkiksia, joihin muut mielettömästi ihastuvat, he eivät pitäneet minään. Aineellinen hyvinvointi oli Ruotsissa niin yleinen, että ensimäisten kristittyjen keräilemät almut oli lähetettävä ulkomaille, kun ei omassa maassa ollut tarvitsevia (A. E. Holmberg, Nordbon under hednatiden s. 125, 546).

Etteivät Viro ja Suomikaan jääneet aivan osattomiksi niistä aarteista, joita viikinkikaudella tulvi sekä länsi- että itä-Europasta pohjoismaihin, todistavat muinaislöydöt siltä ajalta. Kullan ja hopean runsaus kuvastuu runoissakin.[1] Ennen mainitussa lastenlorussa esiintyy *Regu* eli *kuningas* kullanantajana niinkuin viikinkiläispäällikkö, joka arkustaan tai käsivarreltaan ottaa kultaisen kierrerenkaan ja taittaa siitä kappaleen tai lahjoittaa sen kokonaisenakin palkinnoksi. Virolaisessa Kultaneidon taonnassa kuvittelee ihmisen suuruisen kuvan valmistaja saavansa omaisiltaan kokoon siihen tarvittavan määrän kultaa ja hopeaa (KRH s. 249). Inkeriläinen runo, joka esittää saaren syntymisen pudonneesta kultamurusta, alkaa mainitsemalla, miten Kullervo Kalervon poika (III 1238—9):

Kulki vuoen kultinehen, vieri verkatorvinehen.

Sämpsän runossa kuvataan, kuinka Ahti kaksin, kolmin päivin (KRH s. 754):

Rahojahan raksutt[eli], rahat raksui pöyän päällä,
helkytti hopeitahan; — helkkyi [L]uotolan hopeat.

Samassa runossa selitetään, että:

Ennen Ahti maita puuttui, ennenkuin Sämpsä siemeniä.

Kun Ahdin maita on voitu verratakaan viljavuudenjumalan siemeniin, on niitä täytynyt olla melkoisen laajalti yhden miehen hallussa. Skandinaviassa tiedetään juuri viikinkiaikana rikkauksien kasaantuessa ja epätasaisesti jakaantuessa pientilojen oston kautta muodostuneen suurtiloja.

Samat viikinkiretkillä saadut rikkaudet ja itse ryöstöretket lisäsivät myös suhteettomasti orjien lukua pohjoismailla. Ah-

[1] Sama ilmiö legendarunoissa ja loitsuissa, etupäässä Metsän luvuissa, saa selityksensä niistä mielikuvista, jotka liittyvät taivallisiin pyhimyksiin, erittäinkin metsän emäntään Annikkiin eli pyhään Annaan (SRU s. 181).

dilla mainitaan olleen *orjan* pellolla kyntäjänä; Ismaron eli Ilmarin kultaneidon taonnassa ilmaantuvat lietsojina *orjat*, joilla voi olla kertosana *väkipuolet* (KRH s. 602, 270). »*Vähän on vangilla* (kk. vankilla) *väkeä*», vastataan tarpojaksi tarjoutuvalle väkimiehelle. joka saman Kullervorunoihin liittyneen kappaleen toisinnoissa esiintyy *uutena orjana* eli *rahanalaisena* (KRH s. 696, I 928). Tosin *orja* nimitystä on käytetty myös myöhemmässä *palkkalaisen* merkityksessä, mikä sillä voi olla kertonakin, kuten toisinaan Kultaneidon taonnassa (KRH s. 277, vr. I 515 *palkkalainen* — *osto-orja*) ynnä Kalervon ja Untamon runossa. Jälkimäisessä Untamon orjat ottavat miekka kädessä osaa sotaan; joskus heitä sanotaankin *sotamiehiksi* (KRH s. 647, 664). Mutta Samporunossa, niinkuin saamme nähdä, mainitaan erikseen ne *orjat*, joilla Pohjolan emäntä soudattaa purttaan noutaakseen rantaan merellä ajelehtineen Väinämöisen, ja erikseen ne *sadat miekalliset miehet*, jotka hän aseistaa Sammon ryöstäjäin takaa-ajoa varten. Samoin skandinavilaisella ylimyksellä oli paitsi orjia, joista luotettavimmille saattoi uskoa aseitakin, myös vapaita palvelijoita, sekä toverillisia seuralaisia, joten hänellä tarpeen tullen saattoi olla monisatainen sotajoukko käytettävänään (K. Weinhold, Altnordisches Leben s. 429, 435).

Naisorjien osto ynnä naisten ryöstö lisäsivät viikinkiajalla myös suhteettomasti sekä aviollisten että aviottomain v a i m o j e n l u k u a. Germanien alkuperäinen yksiavioisuus, jota Tacitus aikoinaan ihasteli, oli Adam Bremeniläisen mukaan viikinkiajan lopulla aivan harvinaista Ruotsissa. Jokainen ruotsalainen piti varojensa mukaisesti kahta, kolmea tai useampia vaimoja, mutta rikkailla ja mahtavilla oli niitä lukemattomia. Viikinkiseurueiden etenkin ulkomaisilla sota- ja kauppa-asemilla pakollinen aviottomuus johti vapaisiin lemmensuhteisiin maan asukasten kanssa. Sen ajan ihannejumalasta Odinista laulettiin, että hän rakasteli monta naista, mutta petti ne viimein kaikki (Bugge II s. 126, I s. 47, 66, II 219, I s. 67). Runossa Hiiden hirven hiihdännästä mainitaan vuojolaisella eli gotlantilaisella kaupilla, samoinkuin kestillä Hansakaupan aikuisessa Annikaisen virressä, olleen *lempityttösen* (KRH s. 804, vr. Kant. Tutk. I s. 75). Etuoikeutetun ylimyksen hurjisteluna on Kaukamoisen seikkailu Saaren sadan ja tuhannen morsiamen kanssa ymmärrettävä. Naista kohtaan yritetystä väkivallasta kertoo muiden muassa virolainen runo Sulevin, Kalevin pojasta sekä vastaava suomalainen runo Riion eli Kalevan pojasta (KRH s. 385).

Toiselta puolen kohosi ylimysnainen pohjoismailla viikinkiaikana yhteiskunnalliseen asemaan, jommoista hänellä ei sitä ennen eikä jälkeenpäin katolisella aikakaudella ollut. Miehensä kuoltua hän saattoi toimia perheensä päänä ja naittaa tyttäriään, mikä yleensä oli lähimmän miespuolisen sukulaisen oikeus. Hän voi myös periä maata ja esiintyä suurten tilojen haltiana. Hän sai olla sukupyhätönkin vartija, *gyðja*, vaikkei tämän nimen, miespuolisen *goðin* vastineen, aina tarvitse sitä tarkoittaa. Hän uskalsi pukeutua sotasopaankin ja johtaa joukkojaan taisteluun. Irlantilaisissa aikakirjoissa mainitaan viikinkipäälliköiden joukossa 900-luvulla olleen »punaisen neidon»; tämän muisto on säilynyt laulussakin, joka alkaa: »suuri laivasto saapui punaisen naisen johdolla, joka oli julmempi kuin mikään yli myrskyisän meren hyökännyt vihollinen» (Bugge I s. 39, 75, 52, 74, 79).

Yhtäläinen yhteiskunnallinen asema on Samporunossa *Pohjolan emännällä*, joka ei voi olla mikään kotakulttuurin asteella elävä lappalaiseukko, vaan, kuten ilmaisee parissa toisinnossa tavattava kertosäe: *nenä vanka Vuojolainen* (I 64—5) ja toiseen runoon eksynyt *Vuojelan emäntä* (I 815), gotlantilainen nenänrakenteeltaan mainittava vallasnainen. *Vanka* sanalla on Lönnrotin sanakirjassa kaksi merkitystä: 1) = *vankka*; 2) = *vanko*, 'roviomaata vierrettäessä käytetty rautakoukku'. Voi siis olla kysymys tämän mahtavan emännän joko kookasnenäisyydestä taikka koukkunenäisyydestä. Korkeaselkäistä nenää ovat skandinavit pitäneet ylimyksellisenä kaunistuksena (Weinhold s. 32).

Viikinkiajan ylimyksessä oli huomattava, paitsi hänen voimaansa, hänen kauneutensa, jota nimenomaan miehistäkin huomautetaan. Vapaasukuisuuden ulkonaisena merkkinä oli jo aikaisemmin pidetty pitkää kiharaista tukkaa. Ihanteena esitetyn norjalaisen kuninkaan Harald Kaunotukan sanotaan olleen kauneimman kaikista miehistä. Rigsthula nimisessä islantilaisessa runoelmassa kuvataan ylimyksen vaaleatukkainen ja heleäposkinen poika vastakohtana harmaaihoiselle ja mustatukkaiselle orjan lapselle (Bugge II 207, I 94, 96).

Suomalaisissa runoissa on *kaunis* määreenä vuojolaisella kaupilla, Kalevan pojalla ynnä Kaukamoisella; *vereä* on Vetrikan pysyväinen tunnussana. Kalervon poika saa vielä määreet *kähärpää* ja *hivus keltainen korea*.[1] *Kalevan pojan hiuksiksi* on sekä Suomessa

---

[1] Kalevalassa ja vienanpuolisissa kansanrunoissa usealle sankarille omistettu säe: *murti mustoa haventa*, kuuluu alkuansa joko Iivana Kojosen

että Virossa nimitetty pitkävillaista Jussintukkaa (Eriophorum, JSFOu XXX 35 s. 39, 20).

Myöskin puvusta saattoi eroittaa viikinkiaikaisen ylimyksen. Tähän aikaan pääsi vallalle ylellisyys vaatetuksessa, joka ei kohdistunut ainoastaan kangasten laatuun, — *klaeði*, 'verka', on anglosaksilainen ja *silki*, 'silkki', slaavilainen lainasana — vaan vielä kankaan väriin. Mieluisin oli punainen väri, jota irlantilaisilta opittiin valmistamaan eräästä jäkälästä (Lichen tartareus). Ulkomailta tuotu oli sinivärikasvi (Isatis tinctorea), jonka siemeniä on tavattu hautalöydöissä. Erikoisesti silmiinpistävät olivat kirjavat vaatteet. Ranskalaiset alkoivat jo siihen aikaan vaikuttaa muotiin pohjoismailla. Eddalauluissa puhutaan kauniisti värjätystä valilaisesta eli vallonilaisesta vaatteesta. Sanat *kápa*, 'kaapu', ja *mǫttul*, 'mantteli, viitta' ovat romanilaista alkuperää (Bugge I 275, II 119—21, I 274).

Julius Krohn on huomauttanut, että *kaler* sana vironkielessä merkitsee verkaa, ja yhdistänyt tähän punaisen värin merkityksen, joka ilmenee tulirokon vironkielisessä nimityksessä *Kaleri tõbi*, 'Kalevin tauti' (SKH I s. 289). Lemminkäisrunoissa mainitut sankarit esiintyvät *siniverkojen*, *kirjaverkojen* eli *kaunisverkojen* juomingeissa. Siniverkaisen asemella on välistä *siniviitta* tai *verkaviitta* (KRH s. 587). Kultia ja verkoja kuljettava Kullervo Kalervon poika saa kertosanoikseen: *Sillervo sininen viitta* taikka *Hellervo heleä* tai *hopea-viitta* (III 683, 1237, 1240). Vetrikan kaataessa olutta päälle *kaavun* Kaukamoisen, tämä vihastuneena huomauttaa, että se on sotainen saalis (KRH s. 518):

»Ei oo kaapu kastettava,
ei viitta ryvetettävä;
se viitta verellä saatu,
kaapu kannan pyörännällä.»

Ennenmainitussa virolaisessa lastenlorussa kohtasimme kullan antajan Regun ohella Vetrikan uuden takin antajana (s. 209). Paitsi kullalla oli näet viikinkiajan päälliköillä tapana palkita seuralaisiansa myös komeilla ulkomailta saaduilla pukukappaleilla ynnä aseilla (Bugge I s. 252).

Puvun koristeista huomattava on miestenkin käyttämä solki. Islantilaisten mainitaan eräälle norjalaiselle runoilijalle palkinnoksi hänen sepittämästään laulusta yhteisesti koonneen hopeaa ja taottaneen siitä 50 (silloisen) hopeamarkan arvoisen

pojan tai Iivana (Petri) kuninkaan runoon ja soveltuu juuri näihin venäläisperäisiin henkilöihin (KRH s. 331; I 565; Kant. tutk. I s. 195, 191).

soljen hänen viittaansa; myös kultaisia viittasolkia mainitaan. Suomalaisissa runoissa on Kalevan pojalla kertosanana *kullansolki* (KRH s. 644, 682—3; R. Keyser, Nordmaendenes private Liv i Oldtiden s. 66).

Aseista mainitaan skandinavilaisissa lauluissa *frakka*, 'frankkilainen', nimiset keihäät ja »valilaiset» miekat. Miekan nimityksenä käytetään myös *flaemingr* (Bugge I s. 275). Fläämiläisiä miekkoja, joihin on takojan nimi kaiverrettu, on löydetty Suomestakin. Viikinkiajan aseita on kalleilla metalleilla silattu ja taiteellisesti koristettu. Tanskan kuningas Knut Suuri ilmoitti ottavansa henkivartiostoon vain semmoisia, joilla oli kullatut tapparanvarret ja miekankahvat, ja niitä tuli kokoon 3000. Myös täysin kultaisia miekankahvoja mainitaan. Keihäisiin on sekä terään että varteen kultaa ja hopeata kaunistukseksi käytetty (Weinhold s. 203, 199; Keyser s. 59). Arabialainen matkustaja Ibn Fadhlan kertoo nähneensä Venäjän skandinaveilla frankkilaisia miekkoja, joissa kärjestä päähän asti oli kuvioita: puita ym.

Kultaneidon taonnan pohjoisissa toisinnoissa Ilmarisen ahjosta ilmaantuva miekka on *kultarästi* tai *pää kulta, terä hopea* (KRH s. 273, I 514 ym). Kuvaillaanpa hänen takoneen miekan mielehisen (KRH s. 734):

Kalvan kaikkien parahan
kätehen Kalevan poian;
tuonpa kuu kärestä paistoi,
päivä västistä välötti.

Niinikään Ilmarisen takoma keihäs esitetään eläinkuvin koristettuna (esim. Sjögren 408):

Hevonen kärellä seisoi,
koira putkessa makasi,
kasi naukui naulan tiessä.

Viikinkiajalla opittiin käyttämään ratsuväkeä taistelussa. Ratsujakin lahjoittivat päälliköt seuralaisilleen. Myös huviteltiin hevostaisteluilla *(hestavig)* joissa kahta oritta yllytettiin toisiaan puremaan, kunnes toinen väistyi tai kuoli (Bugge II 113. 223, 230).

Satunnaista ei voi olla, että Kilpalaulannassa Joukahainen tarjoo Väinämöiselle lunnaiksi juuri hevosia, joita tämä taas sanoo itsellään kyllin olevan. Virolaisessa runossa kehutaan Kalevin hyvää hevosta ja esitetään *Kalevine* ratsumiehenä määresanalla *kannusjalga* (JSFOu XXX 35 s. 18—9). Hevostaisteluihin viittaa Kaukomielen tai Joukahaisen äidin kysymys (I 759, 195, 183):

A. Oletko herjattu hevosin?
B. Vai orihis voitettihin?
C. Varsasko vaivuteltihin?

Inkerissä lauletaan Päivän pojan sataisesta ratsuväestä (III 1212):

Päivän poika valkeainen
satuloi sata oroa,
sata ratsua rakensi,
satoihin satulavöihin,
tuhansihin valjahisin.

Useimmiten tätä säkeistöä, jonka paikkaa ei ole vielä saatu määrätyksi, seuraa jokin kosintaruno, mutta muutamissa toisinnoissa on säilynyt lisäsäkeitä, jotka viittaavat sotaisempaan yritykseen (III 1213, Porkka I 101):

A. Sata miestä miekoitteli.
B. Sata jousta jouatteli.

Paitsi hevosta Joukahainen tarjoo Väinämöiselle v e n e t t ä, joka oli vielä tärkeämpi kuljetusväline viikinkiajan retkillä. Skandinavit olivat siihen aikaan Europan taitavimmat laivanrakentajat ja uskaliaimmat merilläkulkijat. Heidän nopeakulkuiset sotapurtensa liikkuivat sekä airoin että purjein retken johtajan istuessa peräsimen luona korkeammalla paikalla. Korkeammalle kohosi myös etukokka, jota koristivat leikkaukset ja kullattu lohikäärmeen pää. Pursi oli päältä sivelty loistavin värein, etenkin punaisella, jolla purjekin saattoi olla värjätty. Suurena sotalaivana pidettiin 30-hankaista, mutta kerrotaan 70-hankaisistakin (Bugge I 250, II 139—40, 146—7; Weinhold s. 126—7). Pursi oli avoveden aikana meriretkeilijän asuntona, siihen hän aina keväisin pyrki istuttuaan pitkän talven umpinaisessa tuvassa. Kuoltuaan hän usein haudattiinkin purteensa, joka sitten poltettiin tai peitettiin kummulla.

Samporunossa tulemme näkemään Joukamoisen ja Ilmarisen asettuvan airoille ja Väinämöisen istuutuvan *kokan kultaisen nojahan*; myös *punaiset purjeet* mainitaan. Pohjolan (< Vuojolan) emännän pursi sanotaan *satahankaiseksi*.

Meriretkiin mieltyneeltä Ahdilta Kyllikki avioliittoon suostuessaan katsoo tarpeelliseksi vaatia oikein valallisen lupauksen (I 906):[1]

Ei Ahin sotia käyä
kuunna, kymmenennä kesänä
hopeankana halulla,
kullankana tarpehella.

[1] Pyhät lupaukset kuuluvat viikinkiaikaiseen avioliiton solmiamiseen (Bugge I s. 60).

Mutta kun Kyllikki on rikkonut oman valansa, hän turhaan estelee Ahtia lähtemästä kuvaillen rahaa kodissa olevan kyllin ja lisäksi maasta löydetyn (KRH s. 602):

»Kynti orja kyisen pellon, — perä penningin ylenti,
nosti aura arkun kannen, on siellä monet satoja.»

Ahti vähän välittää kotoisista aarteista:

»Jos markan soasta saanen, parempana sen pitelen.»

Eikä kullan ahneus ole päävaikutin hänen sotaanlähdölleen. Meri seikkailuineen vetää häntä vastustamattomasti puoleensa. Ei edes kotoisten juomapitojen tarjooma viihdyke häntä enää pidätä:

»En huoli kotioloista, melan tervaisen terältä
juon ennen merellä vettä makeamp' on juoakseni.»

Sama retkeilyhalu tarttuu Ahdin toveriin Teuriin, vaikka tämä on vastikään mennyt naimisiin. Ahdin aikeesta kuullessaan (I 906):

Teuri päätyi kiukahalla, veräjillä vyötelekse,
jalan kenki kiukahalla, ulkona kävystelekse,
toisen kenki lattialla, otti Teuri keihä'änsä.

Tässä yhteydessä on vielä mainittava Kaukamoisen runoon sekaantunut muistutus Ahdin entisistä urotöistä (I 834):

»Ahtiseni, velloseni, tuhat päätä turmelimme,
muistatko kuin sotia käimme, sata päätä tappelimme.»

Elävimmin kuitenkin ilmenee Ahdin vastustamaton pyrkimys merelle hänen purtensa itkussa (I 906):

Itkevi Ahin venonen, kuunna, kymmenenä kesänä; —
satahanka haihatteli: minä venyn veistoillani,
»ei Ahti sotia soua lahon lastulmuksillani.»

Samoin valittaa Väinämöiselle rannalla itkevä pursi, kuinka muutkin pahemmat purret (esim. I 641):

»Päästähän sotia käyvät, peräpuilla penninkiä,
tuovat täytensä rahoja, aluksilla aartehia.»

Meriurhon hautaamisestakin omaan purteensa on suomalainen runo säilyttänyt muiston muutamassa Tulen synnyssä (SSL s. 114):

Tarsilainen poltettihin, purressa rautapohjassa;
venehessä vaskisessa, sen kypenet kylvettihin.

Meriretkillänsä viikingit eivät harjoittaneet yksinomaan ryöstöä, vaan myös laajaa kauppaliikettä. Tunnettu on meille kertomus Thorer Hundin ja Karlin retkestä bjarmein maahan, jossa he ensin solmivat kaupparauhan ja vasta sen päätyttyä suorittivat Jumalan kuvan kalleuksien ryöstön. *Kauppamies* eli *kauppi*, joka runoissa liittyy *Vuojolaisen* nimeen (s. 213), tuli skandinavilaisena lainasanana suomalaisille, samoinkuin Englantiin anglosaksilaisille muodossa *copman* (< kaupmaðr). Myös kauppapaikan nimitys *kaupunki* tuli tähän aikaan käytäntöön. Samporunon lopussa mainittu *kaupunki*, johon Pohjolan, alkuansa *Vuojolan* emäntä itkien palaa, voinee, jos tämä kohta runoon kuuluu, tarkoittaa Visbyn kaupunkia Gotlannissa. Tämä saari oli pakanuuden aikana kaupanvälittäjänä Itämerellä. Ulottivatpa gotlantilaiset viikinkiajalla kauppaansa toiselta puolen Englantiin toiselta Venäjälle saakka. Heillä oli oma toimisto Novgorodissa, jossa v. 1023 mainitaan rinnan gotlantilaiset ja varjagit (Bugge I s. 249, II 204, I s. 171, 225—6). Gotlannin silloista rikkautta todistavat paraiten rahalöydöt, joita sieltä on saatu saman verran kuin kaikista muista Ruotsin maakunnista yhteensä.

Skandinavien käytäntöön saattamat metallirahain nimitykset *penning* ja *mark* tavataan lainasanoina molemmat Irlannissa, jälkimäinen myös Englannissa ja Ranskassa (Bugge I s. 164—5, 167, 250, II s. 333, 337—8). Samat sanat tulivat suomenkin kieleen viikinkiajalla, kuten näemme Ahdin runosta (s. 223). Niinikään runossa Vuojolaisen hirven hiihdännästä[1] tapaamme *markka* sanan hiihtosauvan hintana; toinen sauvoista arvioidaan vanhemman nahka-rahan mukaan maksaneen ruskean reposen (KRH s. 805).

Skandinavien sotilas- ja kauppiassiirtoloihin tuli myös käsityön taitureita (Arne, La Suède et l'orient s. 62). Näistä tärkeimmät olivat raudansepät, joiden ammatti pohjoismailla oli kunniassa pidetty ja sotijalollekin sovelias (Weinhold s. 93). Vanhin raudan valmistustapa liittyy *Osmo* (< Osmund) nimeen, kuten on mainittu (s. 210). Aikaisemmin esitetyssä virolaisessa lastenluvussa on raudanantajana *Kalev* (s. 208). Suomalaisessa Raudan synnyssä puhu-

[1] Skandinavien arvellaan oppineen hiihtotaidon lappalaisilta (Bugge II s. 150). Suomalaisessa runossa on suksia vuoden vuollut ja niiltä hiihtoretkellään suistanut sekä kallisarvoiset sauvansa särkenyt vuojolainen kauppi mahdollisesti tottumaton harjoittelija, vaikka ruotsalaisen luonteensa mukaisesti ennakkolta kehuu taitoaan lappalaisille.

tellaan rautaa nimityksellä: *mies Kaleva* ja *poika Vuojahainen*, s. o. vuojolainen eli gotlantilainen (JSFOu XXX 35 s. 22).

Erityisesti G o t l a n n i s s a osattiin takoa raudasta ja muista metalleista taiteellisiakin aseita ja koristeita. Täällä oli myös korkealle kehittynyt kivisten muistomerkkien kuvittaminen ynnä puisten esineitten k i r j a i l e m i n e n. Viimemainittu veistotaitokin oli arvossa pidetty. Norjan kuninkaan Olavi Pyhän kerrotaan omin käsin veistäneen kokkakuvan erääseen laivaansa (Bugge I s. 224, II s. 177; Weinhold s. 422, 425). Ilmarisen Pohjolassa, alkuansa *Vuojolassa takoma* ja *kirjailema* eli *kirjoittama* Sampo eli *kirjokansi* voidaan asettaa viikinkiaikaisen kirjailemistaidon (*skrifa*) yhteyteen.

Sankarinimeen liittyvää taitoa kuvastaa vielä *Osmon pelto* p u u t a r h a n merkityksessä, joka on yhdistettävä puutarhaviljelyksen saapumiseen pohjoismaille viikinkiaikana (Bugge II s. 163—4) sekä erikoisenlaatuinen *Osmon solmu*, jota vastaa ruotsissa *valknut*, 'valilainen s. o. vallonilainen eli ranskalainen, solmu' (JSFOu XXX 35 s. 24, 26).

Osmo nimeen liittyy myös oluenvalmistuksentaito runoissamme. Alkuperäinen o l u e n s e p p ä (vr. muinaisskand *ölsmiðr*) ei kuitenkaan ole *Osmotar*, vaan miespuolinen *Osmori* eli *Osmonen* (JSFOu XXX 35 s. 25). Olut on näet uhriolutta, *kahjaa*, jonka juomiseenkin varsinaisesti vain miehet ottivat osaa, kuten vielä myöhemmällä ajalla karhunpeijaispidoissa (SRU s. 149—50). Samoinkuin skandinavilaiset olivat suomalaiset sankarit kovia juomareita (KRH s. 538):

Juopui Ahti, juopui Kauko, juopui Veitikka verevä.

Mutta skandinavien juomapitoihin kuului myös henkisempi aines: harpunsoitto sekä l a u l u, jossa kerrottiin muinaisista sankareista tai ylisteltiin läsnäolevien urhotöitä. Molemmanlaatuinen runous puhkesi kukoistukseensa viikinkiaikana, jolloin runomuoto kehittyi anglosaksilaisen, irlantilaisen ja frankkilaisen vaikutuksen alaisena. Niinkuin tiedämme, on viikinkien sankarilaulut kirjaanpantu Islannissa, jossa vanha runous säilyi kauvemmin kuin Skandinaviassa. Ruotsin puolella oli aikoinaan tämän runouden keskustana Gotlanti, siellä säilyneistä kivipiirroksista päättäen.

Yhdenaikuisena ilmiönä siis hyvin ymmärrettävä on suomalainen sankarirunous osittain skandinavilaisine nimineen ja muine piirteineen. Nimenomaan gotlantilaiseen vaikutukseen viittaa se

Agricolan tiedonanto, että varsinaissuomalaisia läheisimmät luotolaiset »Calandis» (s. 207) »ovat ollut Rotzista eli Gollannista wlostulleet».

Samoinkuin skandinaveilla oli suomalaisilla suuressa kunniassa *virrenseppä*, jona saattoi esiintyä jalosukuisinkin sankari: *virren takoja* Väinämöinen, *Viron(!)seppä* Kauko, *virsikäs* Vipunen, *luottehikas* Lemminkäinen ynnä virolaisessa runossa *virsitarka Virelemas* (JSFOu XXX 35 s. 34). Huomattakoon vielä, että vanhemman soittokoneen *kantelen* kertona Vienan läänissäkin ilmaantuu *harppu* (I 640—1 ym).

Otettakoon lisäksi lukuun Untamon ja Kalervon riidassa kuvattu v e r i k o s t o, joka on kieltämättä pakanallissuomalainen tapa ja skandinavilaisissakin sankaritarinoissa suosituimpia aiheita, sekä julmaa ajan henkeä edellyttävä Ennen naidun naisen tappo kositun neidon vaatimuksesta ynnä Iivana Kojosen pojan runoon liittynyt, mutta alkuansa siitä erillinen kappale, jossa kerrotaan, miten vävy tuo anopilleen hänen surmatun tyttärensä lihaa syötäväksi.

Kaikki edellä esitetyt piirteet yhteen laskettaessa — arvosteltakoon niiden todistusvoimaa yksitellen suuremmaksi tai vähemmäksi — myönnettäneen, että r u n o i s s a m m e o n s e i k k o j a, j o t k a v a s t a a n s a n o m a t t o m a s t i v i i t t a a v a t k r i s t i n u s k o n t a k a i s e n s u o m a l a i s e n r u n o u d e n o l e m a s s a o l o o n.

Yhtäläiseen päätökseen v e n ä l ä i s t e n s a n k a r i l a u l u j e n synnystä viikinkiajalla, jolloin varjagit perustivat Venäjän valtakunnan, on tullut tanskalainen tutkija Stan. Rožniecki (Varaegiske Minder i den russische Heltedigtning København 1914). Nämä n. s. bylinat ovat saaneet turvallisimmat tyyssijansa samoissa Vienan ja Aunuksen lääneissä, joissa suomalaisia sankarirunoja on täydellisimpinä säilytetty. Lisäksi on niitä löydetty koillis-Venäjältä ja Siperiasta ynnä Kaukaasian puolelta. Mainittuihin seutuihin ne ovat kulkeutuneet siirtolaisten, osittain uskonnollista vainoa paenneitten, mukana. Niiden syntymäpaikat ovat samat kuin Venäjän vallan perustamisen: Novgorodin ja Kievin tienoot.

Itämeren puolelle viittaavia paikannimiä mainitaan bylinoissa: *Virjanskoe more*, 'Viron meri' s. o. Suomen lahti, *Ledenetš*, Lindanisse (ks. s. 90), Räävelin vanha nimitys, *Dunajskoe more*, 'Väinän meri', *Svirjskoe ukraina*, 'Svealainen rajamaa, *Kodolskij ostrov*, joko Retu-

saari (*Kotlin*) tai Gotlanti, *Goljasnyi* 'gotlantilainen' sekä *Valjan*, skandinavien Valland, 'Vallonia eli Ranska' (s. 76, 68, 79, 213, 68, 297, 147). Sankarit saapuvat y l i s i n i s e n m e r e n p u n a i s e l l a p u r r e l l a, jonka keulassa on l o h i k ä ä r m e, skandinavilaisten alusten tuntomerkki viikinkiajalla (s. 128, 48, 53). Skandinavilaiseen vaikutukseen viittaavat vielä muutamat laivan esineistä ja aineksista käytetyt sanat, kuten etukeulaa merkitsevä *koržina* ja kalanluuta vastaava *valžen* (vr. ruots. *korg* ja *hvalsben* s. 52—3, 92). Myös soittoniekat sanotaan m e r e n t a k a i s i k s i ja soittimet s v e a l a i s i k s i (s. 116, 217)[1].

Nimenomaan varjageista muistona on *Verjažskoe more*, 'Varjagimeri', s. o. Itämeri, ja mahdollisesti »*tuolta* puolen merta» tullut *Rakovitš* < Varjagovitš, 'varjaginpoika' (s. 76, 161). Niiden retkistä Kievin kautta etelämaihin ei muistuta ainoastaan *Tsargrad*, Konstantinopelin nimitys, vaan myös *Bargrad*, joka tarkoittaa Barin kaupunkia Apuliassa, missä Kreikan keisarikunnan palveluksessa olevat varjagit 11:nnellä vuosisadalla taistelivat. Kuuluisin venäläisten bylinain sankareista *Ilja Murometš*, jonka kansa on käsittänyt Muromin kaupungin asukkaaksi, on alkuansa ollut m u u r m a n n i l a i n e n, s. o. nordmannilainen eli norjalainen (s. 185). Vielä huomauttaa Rožniecki miehen asemella toimivasta naisesta erikoisesti skandinavilaisena piirteenä (s. 110).

Venäjän valtakunnan perustajain muukalainen alkuperä ei vähennä heidän merkitystään venäläisen kansallisuuden kohottajina itsenäisyyteen ja suuruuteen. Kielellisesti pian venäläistyneinä heidän jälkeläisensä tulivat täysin kansansa omiksi. Syystäpä venäläinen kansanlaulu näitä ihanoi kansallissankareinaan.

Suomessa oli, lukuunottamatta Ahvenanmaata ja mahdollisesti läntistä Uuttamaata, jo viikinkiajan alussa suomenkielinen väestö sulattanut itseensä vanhemman germanilaisen kansanaineksen. Vähäiset viikinkiaikuiset siirtolat eivät vaikuttaneet mitään kansallisuusoloihin. Suomi oli tällä ajalla yhtenäisemmin suomalainen kuin koskaan ennen tai jälkeenpäin. Samoinkuin Venäjällä venäjänkieliseksi täytyi Suomessa suomenkieliseksi tulla sen ajan sankareista kertovan runouden. Sillä itse sankarit, jotka ottivat osaa, kuten näimme, laulujen sepittämiseenkin, olivat suomenkielisiä, johtivatpa sukuperänsä toisesta tai toisesta Suomen kansan

[1] *Sibirskij*, joka on väännös vanhempaa *svirskij*, kuten selvimmin osoittaa teräksen nimittäminen s i p e r i a l a i s e k s i, vaikkei sitä ollut silloin saatavissa Siperiasta (s. 216).

alkuperäisestä aineksesta taikka myöhemmistä vieraista tulokkaista.

Sitä ajatusta vastaan, että suomalaisillakin on ollut viikinkiretkien aikuisia sankarirunoja, saattaisi tosin vielä esittää muutamia epäilyksiä. Yksi niistä on Kalevalassa usein huomattava h e m p e ä m i e l i s y y s, joka huonosti soveltuu viikinkiajan urhoille, jollei suomalaista rotua oleta aivan toisenluontoiseksi kuin skandinavilaista. Tämä ominaisuus Kalevalan sankareissa johtuu kuitenkin suureksi osaksi Lönnrotin lisäyksistä ja siirroista. Esim. Ilmarisen toimeton valittelu vaimonsa kuoltua on Lönnrotin muodostelema tunnelmarunoista ja samoin hänen arkailunsa merellä, jota kuvaamaan on käytetty m. m. Pietarin pelonilmaisua myrskyn noustessa Luojan laivaretkellä (KRH s. 339—42). Osittain se riippuu kansanlaulajain omista myöhemmistä liitteistä, jotka ovat sankarirunon alkumuodosta eroitettavissa. Niin on laita, kuten saamme nähdä, Sampojaksossa Väinämöisen monenkertaisen valittelun hänen ammuttuna ajelehtiessaan Pohjolan rantaan. Alkuperäinen Väinämöisen itkun kuvaus on aivan lyhyt ja erikoisesti perusteltu.

Toinen painavampana pidetty epäilys suomalaisten runojen historiallisuudesta kohdistuu Kalevalassa ilmenevään loitsuhenkeen, johon etenkin Comparetti on pannut painoa. Nähtävästi tätä ominaisuutta on tarkoittanut myös Max Müller lausuessaan, että »jos hetkeksi voisimme unohtaa kaiken, mitä me lapsuudessa olemme oppineet ihailemaan, ei Kalevala tuntuisi vähemmän kauniilta kuin Homeeroksen Iliaadi» (SKH I s. 25). Kalevalan sankarien sanelemat loitsut ovat kuitenkin kaikki joko myöhempäin runolaulajain heidän lausumikseen loitsurunoista siirtämiä taikka itse Lönnrotin heidän suuhunsa sovittamia. Jos loitsurunomme, kuten on osoitettu (s. 189), ovat vasta katolisella ajalla muodostuneita, ei niistä ainoakaan ole voinut alkuansa sisältyä pakanuudenaikuisiin sankarirunoihin. Näissä ilmaantuvat taiat ja ihmeet eivät ole paljoa kummempia kuin skandinavilaisessakaan runoudessa.

Viimeinen epäilys koskee suomalaisten sotaisia yrityksiä, olivatko ne sitä laatua, että niillä oli jotakin historiallista merkitystä heille itselleen ynnä muille, toisin sanoen olivatko sen arvoisia, että niitä kannatti laulussa selostaa ja säilyttää jälkimaailmalle.

Tiedämme, että saarenmaalaisten rohkeat merirosvoukset 1100-luvulla tekivät Itämeren rannikot niin turvattomiksi, että antoivat aiheen ristiretkiin Riian lahden rantamille. Muistamme myös,

miten v. 1187 karjalaiset tai virolaiset yhdessä liitossa kuurilaisten kanssa valloittivat, ryöstivät ja hävittivät Sigtunan kaupungin Ruotsissa. Mutta vielä uskaliaampi on ollut se hyökkäys Itämeren kaupan, taiteen ja sivistyksen keskustaa Gotlantia vastaan, jota Samporuno kuvailee. Arvokkaampaa yhteisyrityksen päämäärää suomalaisille viikingeille ei ole ajateltavissa. Vaikkei se päättäen Sammon kohtalosta näy olleen täysin onnistunut tuloksiltaan, on itse yritys kieltämättä ansainnut tulla runon ikuistuttamaksi.

Eikä Samporuno ole pelkästään runollisen mielikuvituksen luoma. Sekä uusin historiantutkimus että vanhin, joka ei historiallisten runojen löytymistä edes aavistanut, ovat yksimielisiä suomalaisten yrittämäin meriretkien suuntautumisesta juuri Gotlantiin. Maailman historiassa (II s. 397) lausuu Kustavi Grotenfelt: »erittäinkin oli Voionmaa, maantieteellisen asemansa ja kaupankäyntinsä takia, suomalaisten viikinkien suosittuna päämääränä». Samoin jo Porthan (Op. sel. I s. 13) piti todennäköisenä, että etupäässä gotlantilaisten kukoistava kauppa ja alituinen purjehtiminen venäläisiin satamiin antoi ainesta ja aihetta merirosvouden harrastuksen heräämiselle suomalaisissa.

Ei siis enää voine olla epäilystä siitä, että Kalevalassa on todella historiallisia aiheita.

---

16. Mitä runojen tutkijalta on ennen kaikkea vaadittava?

Huolellinen lukija on epäilemättä havainnut ja on edelleen havaitseva, kuinka monta ja tärkeätä kysymystä on vielä ratkaisematta ja kuinka paljon on tulevillakin Kalevalan tutkijoilla tehtäviä. Jos asettamalla kysymyksiä ja opastamalla, miten niihin on etsittävä vastausta, olen voinut herättää harrastusta omintakeisesti ottamaan selkoa jostakin seikasta, olen päätarkoitukseni saavuttanut.

Muodollisessakaan suhteessa ei tarvitse oppaan ohjeita seurata enempää kuin yleensä toisen kokemuksia, joita on alati oman kokemuksen täydennettävä. Sokeasti noudatettaviksi ei ole neuvojaan ja viittauksiaan tarkoittanut tämän kirjoittaja, jonka on täytynyt isävainajansa työtä jatkaessaan siitäkin riippumatta pyrkiä totuuden perille.

Yhtä vähän kuin yksityistä tieteilijää saa totuudenetsijä pitää auktoriteettinaan n. s. yleistä mielipidettä, edustipa tämä vanhemman tutkimuksen vakaannuttamaa tai uudemman vastikään valtaan saattamaa käsityskantaa. Entiseen aikaan oli edelliseltä suunnalta tullut painostus uudistushaluiselle tutkijalle raskain. Nykyisinä tieteen vallankumousten aikoina taas peloitellaan enemmän vanhoillisuuden syytöksellä niitä, jotka uskaltavat palata takaisin uudemman suunnan lähtökohtaan lähemmin tarkastaakseen tienhaaraa. Molempien yleisen mielipiteen ilmaisijain on tapana nolata nuorta tutkijaa sillä, että hän on yksin käsityksessään, jota ei kukaan kannata. Silloin on hänen muistaminen, ettei tieteellinen totuus ole äänestyksen alaista, että se on olemassa, ennenkuin kukaan on sen keksinyt ja esille tuonut, ja että se jää olemaan, vaikka kaikki sen kannattajat siitä luopuisivat. Tiedemies, joka on löytänyt jonkin totuuden, omistaa sen löytämishetkellä yksinään. Jos hänen keksintönsä on mullistavaa laatua, saa hän tavallisesti jonkin aikaa yksin sen puolesta seisoa ja siitä vastata. Mutta tuli tunnustus ennemmin tai myöhemmin, — kansanrunoudentutkimuksemme perustajalle jäi se hänen eläessään tulematta — on tiedemiehen siitä oltava selvillä, että jos hän on löytänyt oikean uran, se pysyy perille vievänä riippumatta kenenkään tunnustuksesta, ja jos taas hän on joutunut harhapolulle, ei kaiken maailman tunnustus häntä auta eksyksistä.

Pahimpana vaarana tutkijalla on kuitenkin aina hänen oma auktoriteettinsa, se katsantokanta, jonka hän on itse omaksunut. Tämä katsantokanta saattaa olla osittain oikeakin, mutta tutkija saattaa sitä sovelluttaa tapauksiin, joihin se ei kuulu. Silloin tavallisesti, niinkuin sanotaan, tie nousee hänelle pystyyn. Kyllä hän voi silloinkin keksiä jonkun hätäselityksen ja neuvokkaasti asiaansa ajaen hetkeksi päästä pälkäästä. Mutta tiedemiehen ei tule olla mikään advokaatti, hänen on pyrittävä olemaan puolueeton tuomari omaankin käsityskantaansa nähden. Kun tosiasiain seinä tulee vastaan, ei siihen ole päätään puskettava, vaan on palaudut-tava ja etsittävä eteenpäin pääsyä toiselta suunnalta. Tutkija, joka on rehellisesti luopunut omasta mieliajatuksestaan havaitsemansa tosiasian vuoksi, on kestänyt tulikokeensa tiedemiehenä. Perästäpäin on hänelle saattanut selvitä, että se, mikä tuntui esteeltä hänen tiellään, onkin johtanut hänet uudelle kauemmas vievälle uralle ja näköaloista rikkaammalle taipaleelle.

Tämä todellisuuden harrastus on tutkijalle yhtä tärkeä kuin

se, mikä nimitetään nerollisuudeksi. Kansanrunouden alalla, jos millään, on älyä ja mielikuvitusta tuhlaten tehty pitkälle meneviä päätelmiä puutteellisten, järjestämättömäin ja epäluotettavain, jopa pelkästään oletettujen, konstruoitujen toisintojen perustuksella. Kansan mielikuvituksen on käsitetty olleen yhtä vapaasti liikkuvaisen kuin tutkijan oman. Tämän käsityksen täytyy väistyä realisemman katsantokannan tieltä. Olemme nähneet, kuinka kansanrunojen muunnoksissa vaikuttavat etupäässä mekaniset ajatuksen ja muodon lait, jotenkin yhdenkaltaiset kuin ne, jotka saavat aikaan sanojen merkityksen ja muodon muunnoksia kielessä. Näitä lakeja ankarasti sovelluttamalla ja metodista menetelmää käyttämällä on kielentutkimus kohonnut luonnontieteitten tasolle; samaan päämäärään on pyrittävä myös kansanrunoudentutkimuksen. Niin vähän pengotulla alalla, kuin on suomalainen kansanrunous, voi vaivaa pelkäämätön, huolellinen ja avosilmäinen työntekijä järjesteellistä menetelmää noudattaen toivoa saavansa jotakin uutta esille kaivetuksi. Ja kauvan on vielä kestävä, ennenkuin tällä alalla tutkimustyö on niin pitkälle edistynyt, että ainoastaan erikoinen nero saattaa tyystin tarkastetulle aineistolle uutta valaistusta antaa. Mainitun mahdollisuuden uusiin havaintoihin pitäisi olla voimakkaana lisäyllykkeenä nuorelle tieteenharjoittajalle, joka kiintymyksestä kotimaiseen aineeseen ryhtyy kansanrunouttamme tutkimaan.

Kansanrunoustiede on niin läheisessä suhteessa kansalliseen harrastukseen, ettei ole ihmeteltävä, jos kansalliskiihkoa on ilmennyt oman kansan hengen tuotteiden tutkimisessakin. Yleensähän n. s. shovinismi tahtoo kaiken kansallisen nähdä sille mahdollisimman edullisessa valossa ja arvioida sitä niin alkuperäiseksi, s. o. omintakeiseksi ja vanhanaikaiseksi, kuin suinkin. Totuuden etsijä ei saa antaa kansallisen innostuksensakaan, vaikka se olisi ollut lähtökohtana koko hänen tieteelliselle harrastukselleen, vaikuttaa itse tutkimukseen. »Ei saa», lausuu Julius Krohn puhuessaan mahdollisista lainoista suomalaisessa kansanrunoudessa, »oman kansansakaan etua tai kunniaa perustaa petokselle tai valheelle» (SKH I s. 343).

Nykyaikaisen kansanrunoudentutkijan tulee myös jo käsittää, että uudempikin hengenluoma on yhtä suuressa määrässä kansan oma kuin vanhempi ja että lainatullakin aiheella voi olla täysin kansallinen omistusleima. Hänen tulee ymmärtää vielä enemmän: panna arvoa näennäisesti vähäpätöisimpäänkin kansanhengen il-

maukseen ja siihen syventyä kaikella rakkaudella, minkä tuntee esi-isäinsä muistoja kohtaan. Toisin sanoen tämä hänen rakkautensa ei saa olla ehdollinen, kansansa kuvitellusta erinomaisuudesta riippuva. Sellainen kansallisuuden harrastus, joka ei aseta mitään ehtoja, ei ole enää esteenä hänen totuudenetsinnälleen, vaan on kestävästi ylläpitävä hänen tieteellistäkin harrastustaan.

Vähään ei kuitenkaan suomalaisten kansanrunojen tutkijan tarvitse tyytyä. Jos niissä onkin paljon sekä uudemmanaikuista että lainattua, on niissä myös runsaasti vanhaa ja alkuperäistä. Muitten Europan kansojen muistissa säilyneisiin lauluihin verraten on suomalaisten kansanrunojen aineisto harvinaisen rikas aarre. Lisäksi antaa toisintojen tavaton lukumäärä ja vaihtelevaisuus tutkijalle aivan verrattoman mahdollisuuden käsitellä tätä aineistoa. Viimeksi on muistettava, että Suomen kansan vanhat runot, sekä aikaisemmat että myöhemmät, sekä aiheiltaan omintakeiset että mukaillut, niiden päälle kertyneestä kuonasta puhdistettuina tarjoovat tutkijalle mitä puhtainta runouden kultaa. Niiden tutkimuksen päämääränä ei ole pelkästään Suomen kansan hämärään peittyneen muinaisuuden valaiseminen sen suullisesti säilyttämästä runoudesta poimituin tiedoin, vaan lopullisesti itse tämän runouden alkuperäiseen muotoonsa palauttaminen tulevaisten polvien ihailtavaksi.